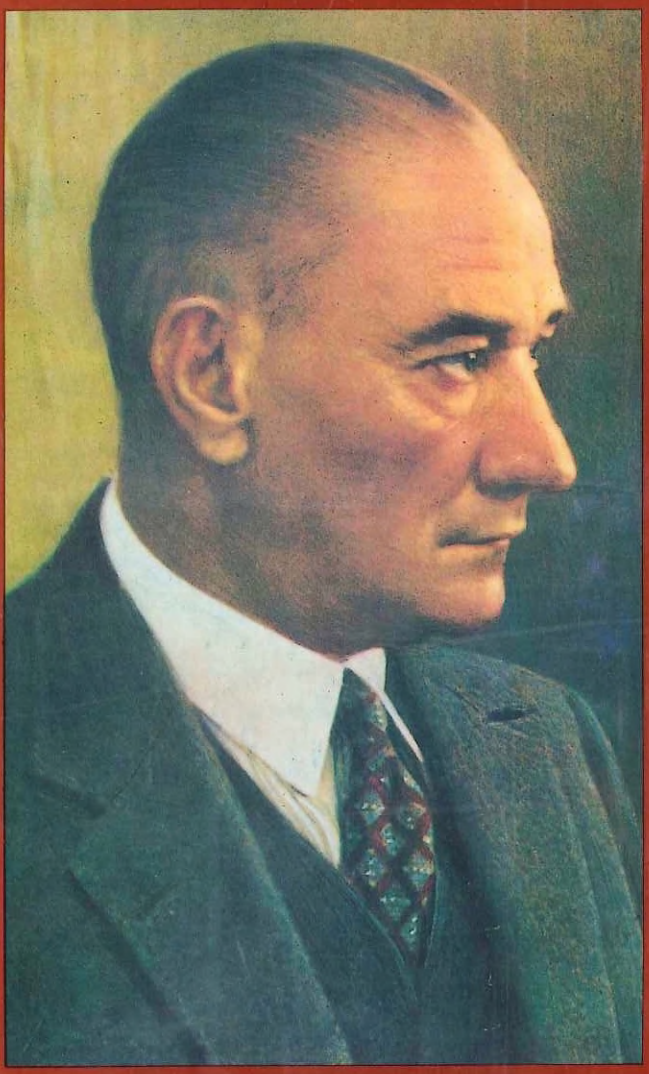
ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ISSN 1011–727X

AZMİ SÜSLÜ
REŞAT GENÇ
ÖZAY ORAL
AYVAZ GÖKDEMİR
OSMANOKUN İBRAİMOV
RAUF RAİF DENKTAŞ
BURHAN GÖKSEL
ERGÜNÖZ AKÇORA
E. SEMİH YALÇIN
MEHMET ŞAHİNGÖZ
MUSTAFA ESKİ
HAMİT PEHLİVANLI
ÖMER TURAN
M. VEHBİ TANFER
ZEKERİYA TÜRKMEN
BÜLENT DAVER
M. AKİF TURAL

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Cilt: XI TEMMUZ 1995 Sayı : 32

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ ULUSLARARASI ATATÜRK SEMPOZYUMU AÇILIŞ KONUŞMALARI :

— PROF DR. AZMİ SÜSLÜ (Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı) 311

— PROF. DR. REŞAT GENÇ (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı) 313

— PROF. DR. ÖZAY ORAL (Doğu Akdeniz Üniversitesi Rektörü) 321

— AYVAZ GÖKDEMİR (Devlet Bakanı'nın mesajı. Başbakanlık Başmüşaviri ACAR OKAN tarafından okunmuştur. 325

— PROF. DR. OSMANOKUN İBRAİMOV (Kırgızistan Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı) 329

— RAUF RAİF DENKTAŞ (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı) 331

ÜÇÜNCÜ ULUSLARARASI ATATÜRK SEMPOZYUMU SONUÇLARI 335

ÜÇÜNCÜ ULUSLARARASI ATATÜRK SEMPOZYUMU SONUÇ BİLDİRİSİ 337

MAKALELER

BURHAN GÖKSEL : Atatürk'ün Huzurunda Geçen Bir Gecenin Hikâyesi, Atatürk'ün Türk Gençleri Hakkındaki Düşünceleri ve Dünyanın İlk Kadın Pilotu Sabiha Gökçen ve Sabiha Gökçen'in Biyografisi 343

YRD. DOÇ. DR. ERGÜNÖZ AKÇORA : Hatay'ın Anavatan'a İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri 379

Levent Şahverdi Arşivi

DOÇ. DR. E. SEMİH YALÇIN : Dahiliye Vekili Nazım Bey'in İstifası Meselesi : **405**

YRD. DOÇ. DR. MEHMET ŞAHİNGÖZ : Millî Mücadele Esnasında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yapılan Millî Birlik ve Beraberlik Mitingleri : **417**

DR. MUSTAFA ESKİ : Kazım Karabekir Paşa'nın Kastamonu'dan Geçişi : **433**

DR. HAMİT PEHLİVANLI : Mudanya Mütarekesi ile Lozan Antlaşması Arasında Ankara Hükümeti'nin İngiliz İşgal Birliklerini Kontrolü ve Geçit Teşkilatı : **441**

DR. ÖMER TURAN : 1926 Hukuk İnkılâbının Fikri Temelleri: **477**

M. VEHBİ TANFER : Türk İnkılâbının Evrenselliği : **493**

ZEKERİYA TÜRKMEN : Mustafa Kemal (Atatürk)'in Yemen'e Tayini ve Bununla İlgili Belgeler : .. **501**

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ KONFERANSLARI

PROF. DR. BÜLENT DAVER : Atatürk'te Bilim ve Fen Kavramları ve Çağdaşlaşma **527**

YRD. DOÇ. DR. M. AKİF TURAL : Tekâlif-i Milliye (Halka Borcu Kalmayan Devlet) : **535**

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ BAŞKANI PROF. DR. AZMİ SÜSLÜ'NÜN SEMPOZYUM'U AÇIŞ KONUŞMASI

SAYIN CUMHURBAŞKANIM,

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi ile Doğu Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü'nün işbirliğinde düzenlenen Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu'na hoş geldiniz, şeref verdiniz.

Atatürk, her yönüyle insanlığa örnek olmuş, barışçı, kendini milletine ve insanlığa adamış büyük bir dahiydi. Atatürk'te insan sevgisi o derece etkiliydi ki, 30 Ağustos 1922 akşamı Dumlupınar'da muharebe meydanlarını gezerken gördüğü Yunan cesetlerinin karşısında dahi duygulanmış ve "Bu manzara insanlık için bir utanç manzarasıdır. Fakat biz burada vatanımızı koruyoruz" demiştir.

Atatürk, uygar olmanın dünya üzerinde hür yaşamanın bir gereği olduğuna inanıyor ve uygar olmayan toplulukların her zaman diğer topluluklar tarafından idare edileceğini söylüyordu. Bu nedenle yaptığı inkılâplar ve koyduğu ilkelerle milletinin ve diğer milletlerin bağımsız, hür ve barışçı olmalarının yollarını göstermiştir.

O'nun başlattığı Milli Mücadele daha önce dünyada benzeri olmayan ve başarılı olabileceğine inanılmayan bir savaştı. Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen bu savaş ve bilahare yapılan inkılâplar sadece mazlum milletlere değil, dünyaya örnek olmuştur. Dünya anlamıştır ki, bir millet inançla mücadele ederse mağlup edemeyeceği kuvvet yoktur. Atatürk'te kendisinin başlattığı bu hareketin dünyaya örnek olduğunu biliyor ve "şu anda günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan bütün doğu milletlerinin uyanışını da öyle görüyorum. Bağımsızlık ve hürriyetine kavuşacak daha çok kardeş millet vardır. Bu milletler bütün güçlüklere, bütün engellere rağmen mânileri yenecekler ve kendilerini bekleyen geleceğe ulaşacaklardır." diyordu. Şöyle dört bir yanımıza, doğudan batıya, güneyden kuzeye bakacak olursak bu gerçeği görürüz. Dağılan imparatorluklar,

Levent Sahverdi Arşivi

parçalanan emperyalizmler, kolaniyalizmler, yapay sistemler, fikirler ve nasyonalizm veya bazılarının bir tehlike olarak gördüğü mikro-nasyonalizmler ve sadece bölgesel değil dünya barışını arayan düşünceler. Herhalde Atatürk'ün bundan 62 yıl önce, 29 Ekim 1933'te Sovyet İmparatorluğu'nun da dağılacağına, yeni bir dünya dengesinin kurulacağına ve Türkiye'nin oradaki Türk topluluklarıyla daha o günlerden itibaren "dil, inanç ve tarih köprülerinin kurulması gerektiğine" dair sözü bir kehanet değil, olsa olsa bir uzakgörüşlülükten başka bir şey olmamalıdır.

Sayın konuklar, Atatürk, kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini sadece değişen zaman ve şartlara göre değil, bilim, akıl ve gelişmeye göre de inşaa etmiştir. Bu ilkeleri Atatürk'ten bu yana doğru yorumlayıp yorumlamadığımız elbette sempozyumumuzun konusu olacaktır. Ancak Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu, diğerlerinden farklı olarak aynı zamanda geleceğe ışık tutacak ortak değerler üzerinde de duracaktır.

Saygıdeğer dinleyiciler, Sempozyum yerinin Kıbrıs olmasının ise, bizim için ayrı bir önemi vardır. Kıbrıs, lideri Sayın Rauf DENKTAŞ'la birlikte sadece Kıbrıs Türkü'nün değil, Dünya'da var olan tüm Türklerin kendi topraklarına hâkim olma ve bağımsız yaşama haklarının bir sembolü haline gelmiştir. 1571'de Türkler tarafından fethedildikten bu yana verdiği yüzbinin üzerindeki şehidiyle Türk insanının ikinci bir vatanı, vaz geçmediği ayrılmaz bir parçası olmuştur. Çanakkale ve İstanbul Boğazları Anadolu için ne kadar önemli ise, O'nun eli-kolu olan Kıbrıs ta o derecede önemlidir. Bu bakımdan bu Sempozyum Türkiye dışında ilk defa Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yapılmıştır.

Bu nedenle, toplantımıza huzurlarıyla şeref veren Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Rauf DENKTAŞ'a, Meclis Başkanı Sayın Ayhan Halit ACARKAN'a, Başbakan Sayın Hakkı ATUN'a, Kırgızistan Başbakan Yardımcısı Prof. Dr. Osmanokun İBRAİMOV'a, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Bakanı Sayın Ayvaz GÖKDEMİR'i temsilen katılan Sayın Acar OKAN'a ve Büyükelçi Sayın Aydan KARAHAN'a, diğer mülki ve askerî erkâna, ev sahipliği ve işbirliğiyle bize destek veren Doğu Akdeniz Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Özay ORAL'a, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Reşat GENÇ'e, Kıbrıs Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Başkanı Doç. Dr. Hasan CİCİOĞLU'na ve Üniversite ve Merkezimiz personeline, 19 ülkeden bildirilerle ve izleyici olarak katılan 120'ye yakın değerli bilim adamına ve saygıdeğer basın-yayın mensubuna ve siz Kıbrıslı kardeşlerimize teşekkürlerimi sunar, hepinizi saygıyla selâmlarım.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU BAŞKANI PROF. DR. REŞAT GENÇ'İN SEMPOZYUM'U AÇIŞ KONUŞMASI

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kurucusu, Büyük Mücahit, Cumhurbaşkanı Sayın Rauf Denktaş, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Değerli Meclis Başkanı, Değerli Başbakanı, Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Aziz Başbakan Yardımcısı, Değerli Bakanlar, Değerli Komutanlar, Kıymetli Meslekdaşlarım, Sevgili Öğrenciler, Değerli Basın mensupları,

Bilindiği gibi Üçüncü Milletlerarası Atatürk Sempozyumu'nun ana teması "XXI. Yüzyıla Girerken Atatürkçülüğün Değerlendirilmesi ve Yorumu" olarak belirlenmiştir.

Bunun için öncelikle Atatürkçülüğün ve Atatürkçü Düşünce'nin neleri ifade ettiğini satır başları ile de olsa hatırlamakta, hatırlatmakta fayda görüyorum.

Atatürkçülük demek, her şeyden önce Türk milletinin özüne dönmesi demektir. Atatürk hareketi bir öze dönüş hareketidir. Millet şuuruna sahip olmak, millî benliğe, kimliğe ve kişiliğe sahip olmak demektir. Türk milletinin ümmet bilinci yerine millet bilincini kazanması demektir. "Yegâne fahrım ve servetim Türklükten başka birşey değildir" diyen Atatürk, "Bütün çağdaş milletlerle bir âhenkte yürümekle beraber, Türk toplumunun özel karakterlerine ve başlıbaşına bağımsız kimliğini korumak gerekir" demek suretiyle; milletimizin, medenî milletler ailesinin şerefli ve eşit bir üyesi, kendi kimlik ve kişiliğine sahip bir üyesi olması gerçeğinin de fikir babası ve uygulayıcısıdır.

Atatürkçülük demek, millî devlet demektir. İstiklâl, hürriyet ve bağımsızlık demektir. Tutsak edilmeye, bölünmeye, parçalanmaya karşı olmak, karşı gelmek, baş kaldırmak demektir. "Hürriyet benim karakterimdir" diyen Dâhî Önderin Türk İstiklâl Savaşı'ndaki parolası da "Ya istiklâl Ya Ölüm" olmuştur.

Bu itibarla Atatürkçülük demek, sömürgeciliğe, emperyalizmin her türlüsüne baş kaldırmak, boyun eğmemek demektir. Aynı zamanda başkalarının, bir

Levent Şahverdi Arşivi

takım dış güçlerin entrika ve oyunlarla bizim işlerimize karışmaması, karıştırılmaması demektir.

Atatürkçülük, millî devlet demek olduğu kadar üniter, yani tekil devlet de demektir. Yani Türk vatanının bölünmez bütünlüğü ve Türk milletinin millî birlik ve beraberliği de demektir.

Atatürkçülük, kayıtsız şartsız bağımsız millet ve bağımsız devlet demektir. Yanî idarî, malî, ekonomik, askerî, adlî kültürel, hülâsâ her konuda tam bağımsızlık demektir.

Atatürkçülük, Millet egemenliğine dayalı (hâkimiyet-i milliyeye müstenid) bir sistem demektir, Cumhuriyet demektir, Demokrasi demektir. Gerçekten de O, "Demokrasi prensibinin en modern ve akılcı uygulamasını sağlayan hükümet biçimi Cumhuriyettir" demek suretiyle çağımızda pek çok ve çeşitli örneklerini gördüğümüz sözde ve sahte Cumhuriyetlerden farklı olarak, gerçek demokrasiyi, demokrasi temeline dayalı Cumhuriyeti esas aldığını açıkça ortaya koymuştur. Nitekim O'nun daha İstanbul'dan Samsun'a giderken kafasındaki düşünce "Hakimiyet-i Milliyeye müstenid, kayıtsız şartsız bu bağımsız yeni bir Türk Devleti" kurmak düşüncesiydi.

Atatürkçülük, çağdaşlık demektir. Çağdaş uygarlık demektir. Medeniyet demektir. Bütün medenî dünyada olduğu gibi, bizim için de demokratik devlet, Lâik devlet, Sosyal devlet ve hukuk devleti demektir. Büyük Önder Atatürk'ün milletimize bu konularda gösterdiği hedef, çağı yakalamak, hatta çağın da önüne geçmek hedefidir. O, "millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız" derken bunu, yani çağdaşlaşmayı ve medenileşmeyi, milletimiz için bir var olma, bir hayat davası olarak görüyordu.

Amacı, ülkemizde demokrasinin bütün kurumları ve kuralları ile, en gelişmiş örneklerine uygun seviyeye çıkarılması idi. Bunun için, modern demokrasilerde olduğu gibi, bütün millet fertleri din, mezhep, vicdan, düşünce ve ifade hürriyetine sahip olarak, Türkiye Cumhuriyeti kanunları önünde her bakımdan eşit kılınmış, Lâiklik; inanç ve ibadet, düşünce ve vicdan hürriyetinin sağlayıcısı ve hukukî teminatı olarak Cumhuriyetimizin yapısına bizzat Atatürk tarafından kazandırılmıştır. Bu itibarla Lâiklik Atatürkçü düşüncenin de, bu düşünce üzerine bina edilmiş olan Atatürk İnkılâbı'nın da temeli olmuştur, temeli olarak kalacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürkçülük, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne vücut vermiş olan ve Misak-ı Millî ile çizilmiş sınırlar içinde yaşayan bütün vatandaşlarının her türlü sosyal yardım ve sosyal gelişme ihtiyaçlarının da teminatı demektir. Devletin buna göre yapılandırılması, her türlü sosyal güvenlik kurumlarının ve sistemlerinin varlığı demektir.

Atatürkçülük, hukuk devleti demektir. Başta İnsan Haları Evrensel Beyannemesi'nde ifade edilenler olmak üzere, insanca yaşama ve varlığını idame ettirme haklarının güvencesi demektir. Düşünme hakkı, ifade hakkı demektir. Nitekim bir konuşmasında "Cumhuriyet özgür düşünce taraftarıdır. Samimi ve meşru olmak şartı ile her düşünceye hürmet ederiz" demiştir.

Atatürkçü düşünce ferdî özgürlüklerin en geniş biçimde sağlanmasını da ifade eder. **Tabiî sosyal ve uygar insanlar için.**

Gerçekten de Atatürk, günümüzde de üzerinde çok durulan ve değişik yorumlarla ele alınan bu konuya en mantıklı ve en doğru yorumu ve yaklaşımı da ortaya koymuştur. Bu konuda şunları söylüyor;

"Modern demokrasilerde ferdi özgürlükler (başta düşünce ve ifade hürriyeti), özel bir değer ve önem kazanmıştır. Artık, ferdî özgürlüklere devletin ve hiç kimsenin karşıması, bahse konu olamaz. **Ancak bu kadar yüksek değeri olan ferdî özgürlüğün, medenî ve demokrat bir millete neyi ifade ettiği, özgürlük kelimesinin genel olarak düşünülen anlamı ile anlatılamaz. Bahse konu olan özgürlük, sosyal ve medenî insan özgürlüğüdür.**

Bu sebeple, ferdî özgürlüğü düşünürken her ferdin ve sonunda bütün milletin müşterek menfaatı ve devletin var oluşunu göz önünde bulundurmak gerekir. **Anlaşılıyor ki, ferdî özgürlük kayıtsız şartsız olamaz. Ötekinin hak ve özgürlüğü ve milletin müşterek menfaati ferdî özgürlüğü kısıtlar. Ferdî özgürlüğü kısıtlamak, devletin de normal ödevidir. Çünkü devlet, ferdî özgürlüğü sağlayan bir teşkilât olmakla beraber, aynı zamanda bütün özel faaliyetleri, genel ve millî menfaatler için birleştirmekle yükümlüdür".**

İşte, Atatürk'ün düşüncesindeki Cumhuriyet; fert-özgürlük-millet-devlet kavramlarını en güzel biçimde âhenkleştirmiş ve modern, özgür batı demokrasilerindeki anlayışa uygun bir yere oturtmuştur.

Ancak, ne gariptir ki, bugünkü Türk aydınları arasında ferdî öz-

Levent Sahverdi Arşivi

gürlük; düşünce ve ifade özgürlüğü adına, ferdi; devletin de milletin de önüne geçirerek, üstüne çıkararak özgürlükçü olunacağını zannedenler vardır. Böyleleri; başka fertlerin, milletin ve devletin özgürlüklerini hiç hesaba katmadan ferdî özgürlük arıyorlar ise, ya sosyal ve uygar insan değillerdir veya özgürlük, fert, millet, devlet kavramları ile bunlar arasındaki ilişkilerin dengesini yeterince bilmeyen ve hele Atatürk'ü hiç anlamayan kimselerdir. Böyleleri ya cahildirler, ya gafildirler yahut da, "Bırakın da üniter ve millî Türkiye Cumhuriyeti'nde federasyonu konuşalım; bu devletin sınırlarını da tartışma konusu yapabilelim" gibi bir düşünce peşinde olan kötü niyetlilerdir.

Değerli dinleyiciler,

Atatürkçülük akıl demektir, ilim (Bilim) demektir, fen demektir, teknik-teknoloji demektir. Aklın ve bilimin rehberliğinde çağdaş uygarlık düzeyine varmak, çağı yakalamak, bütün problemleri akıl ve bilim ile çözmeyi bilmek demektir. Bildiğimiz gibi bir konuşmasında; "Ben, manevî miras olarak hiçbir nass-ı katı, hiçbir doğma, hiçbir donmuş ve kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevî mirasım ilim ve akıldır. Benden sonrakiler, bizim aşmak zorunda olduğumuz çetin ve köklü müşkülât önünde, belki gayelere tamamen eremediğimizi, fakat asla taviz vermediğimizi, akıl ve ilmi rehber edindiğimizi tasdik edeceklerdir. Zaman sür'atle dönüyor, milletlerin cemiyetlerin, fertlerin saadet ve bedbahtlık telâkkileri bile değişiyor. Böyle bir dünyada, asla değişmeyecek hükümler getirdiğini iddia etmek, aklın ve ilmin inkişafını inkâr etmek olur. Benim, Türk milleti için yapmak istediklerim ve başarmağa çalıştıklarım ortadadır. Benden sonra, beni benimsemek isteyenler, bu temel mihver üzerinde akıl ve ilmin rehberliğini kabul ederlerse, manevî mirasçılarım olurlar" demiştir.

Atatürkçülük barış da demektir. Yurtta Sulh, Cihanda Sulh demektir. Ülke içindeki insanlarımız arasında da dünya milletleri arasında da dostluk, kardeşlik ve işbirliği demektir. Milletlerin ve devletlerin birbirlerinin haklarına karşılıklı saygı ve anlayış demektir.

Özetleyecek olursak,

Atatürk'ün önderliğinde tutsak olmaktan kurtulmuş, bağımsızlığını korumuş, millî, üniter, lâik, demokratik, sosyal hukuk devletini kurmuş olan Türler:

a - O'nun "Bilelim ki kendi benliğine sahip olamayan milletler başka mil-

Levent Şahverdi Arşivi

letlerin şikârıdır" sözleri ile ifade ettiği gibi kendi millî benliklerini bulacaklar, millî kimliklerine ve kişiliklerine sahip olacaklardır.

b - Türkler, millî kimliklerinden ve benliklerinden; dillerinden, tarihlerinden ve inançlarından; kısaca kendi kültürlerinden kopmadan, çağı anlayabilen, çağın bütün medenî gereklerini yerine getirebilen medenî bir millet olacaktır. Bu konuda da bildiğiniz gibi: "Medeniyet öyle bir ateştir ki ona bigâne kalanları yakar, mahveder" demek suretiyle medenî olmanın hayatî önemine işaret eder. Bu iki husus, Atatürk'ün gerçekleşirdiği bütün inkılâp hareketlerinin de en esaslı iki anahtarıdır. Bu iki husus arasında çok hassas bir bağ ve hassas bir denge vardır. Bu iki hususa aynı ağırlıkta, aynı önemde, eşit değer vermemek aynı zamanda Atatürk'ü tek taraflı görmeleri ve kendi bakış açılarına göre değerlendirmeleri de kaçınılmaz olur ki, bugün karşı karşıya olduğumuz problemlerin çoğunda bu noktadaki dengesizliğin büyük payı vardır. Bir taraftan Atatürkçü düşüncenin demokratik, lâik, sosyal hukuk devleti ilkelerine sıkı sıkıya bağlı kalırken diğer yandan millî ve üniter devlet niteliklerini iyi anlayamamış veya anlamak istememiş insanlarımızın bu konudaki çelişkileri ve garabeti çok açıktır.

Değerli dinleyicilerim,

Bütün şu ifade etmeye çalıştığımız hususlardan sonra, Atatürkçülüğün yeni bir yorumunu ve değerlendirmesini nasıl yapacağız? Bütün bu yönleri ile Atatürkçülük nedir? Bir siyasi ideoloji mi? Bir doktrin mi?

Bence bunların ikisi de değildir. Çünkü: Bilindiği gibi, bütün siyasi ideolojiler bir hareketin fikrî cephesini yansıtırlar. Bu siyasî ideolojiler günün şartlarına bağlı olarak doğdukları için ve belli bir düzenle mücadele etmek mecburiyetinde olduklarından tabiatları icabı tek yönlüdürler.

Siyasi ideolojiler, kamuoyunun ilgisini üzerine çekmek istedikleri gerçekleri ön plâna almak ve bunları mübalâğalı bir şekilde büyütmek mecburiyetinden kaçınamazlar. Böylece, diğer bütün gerçekleri gölgede bırakırlar. Bu yüzden de toplum sorunlarını daima çarpık bir biçimde yansıtırlar.

Çıkarlarını belli bir siyasi ideolojide gören bazı zümreler, gölgede bırakılan diğer gerçeklerin aydınlığa kavuşmaması için çaba gösterirler. Sonuç olarak siyasi ideolojiler insan ve toplum sorunlarını daima çarpık yansıtan veya hiç olmazsa tek taraflı yansıtan bir sistem olmaktan kurtulamazlar.

Levent Sahverdi Arşivi

Siyasi ideolojilerin yukarıda kısaca açıklanan çarpık ve yanlı bakışına mukabil Atatürkçülük, kendisini bir ideoloji olmaktan kurtarmıştır. Atatürk inkılâbı ve ilkelerinin hiçbirisi, sadece kurtuluş savaşımızın başladığı dönemdeki Türk toplumunun içinde bulunduğu özel şartları göz önünde tutarak, sadece o günkü sorunların çözümlenmesine en uygun yolu bulmaya çalışmamıştır. Atatürk'ün sorunlara bakışı, zaman ve mekan içinde sınırlı kalan bir düşünce ürününün çok üstündedir. Türk toplumu için bulduğu çözüm yolları, özel tarihi şartların ötesinde bütün insan topluluklarını kapsayacak, hepsi için geçerli olarak derinlik ve genişliktedir. Bu bakımdan onun evrensel yönü ve başardığı işler "İhtilâl" kavramına sığmayacak kadar büyük olmuştur. Yaptığı bu işlere ilk teşhisi de kendisi koymuş, Yeni Türk Devleti'nin kuruluşu ve Türk milletinin çağdaş uygarlığa yönelişi olaylarını başka bir kelime ile, "İnkılâp" kelimesi ile ifade etmiştir.

Atatürkçülük bir doktrin de değildir.

Atatürkçülük, kelime yapısına ve anlamına bakarak bir "siyasî ideoloji" ifade eder gibi görünürse de, bunun böyle olmadığına biraz önce işaret ettik. Siyasi ideolojiler, belli ve dar sınırlar içerisinde belli kurallara dayanan doktrinlerdir. Atatürkçülük ise böyle dar bir çerçeveye hapsedilemez.

Atatürkçülüğü, onun inkılâp ve ilkelerine bağlılık olarak kabul etmek, gerçek anlamını daha etken bir açıklığa kavuşturmak demektir. Ancak, inkılâpçılık ilkesiyle çağın daima değişen koşullarına açık tutmamız gereken prensiplerini, onun inkılâp anlayışı ve temel felsefesi yönünde tutmak, Atatürk inkılâpçılığına bağlı kalmak demektir. Bu yönüyle Atatürkçülük, "inkılâpçılık" ilkesiyle, çağdaş bütün gelişmelere imkân sağlayan yönünü açık tutarak, siyasi bir doktrin olma kısırlığından da kendisini kurtarmıştır.

Oysa doktrin, bilindiği üzere dinî, felsefî veya siyasî bir öğretideki dogmatik kavramların bütünüdür. Doktrinlerin temel yapısında onun ortaya koyduğu kurallara karşı tutucu ve fanatik bir bağlılık vardır. Bu yüzden komünizm, faşizm ve nazizm gibi siyasi ideoloji ve doktrinlerin değişmez, belli kuralları vardır. Bu nedenle birer doktrindirler. Komünizmin temel Felsefesini Marks kurmuştur. Dün birçok komünist ülkelerin birbirlerini Revizyonist veya Oportünist olarak suçlamalarının nedeni, kendilerine göre Marks'ın ortaya koyduğu sistemin belli kurumlarının dışına çıkılmış olduğu sonucuna varılmasındandır. O halde doktrinler bir bakıma değişmez doğmalardır. Atatürkçülük ise kendisini bu doğmalardan kur-

Levent Sahverdi Arşivi

tarmış ve işaret ettiğimiz gibi İnkılâpçılık ilkesini kabul ederek sonsuza dek uzanan bir uygulama niteliği ile siyasî doktrinlerin çok üstünde bir güce erişmiştir. O halde, Atatürkçülük bir dünya görüşüdür. Atatürk bir sentez adamıdır. Yaptığı inkılâpların hepsinde eskiyi ve eski görüşleri "tez" ve yeni görüş ve düşünce ile uygulamaları da "Antitez" olarak kabul etmiştir. Bunları bir denklem halinde çözümleyip, kendi deha süzgecinden geçirerek sonucunda sentezlere ulaşmıştır. Atatürk'ün daha güzele, daha mükemmele ve millî gerçeklere daha uygun olana giden yolu açan inkalâplarını işte bu sentezler abidesi meydana getirmiştir.

Atatürk'ün sentezlerinden meydana gelen dünya görüşü, tekrar edelim ki faşist veya marksist dünya görüşlerinden tamamen farklı olarak bir doktrin, bir doğma, bir teori değil; bir yön, bir metod, bir sistem ve bir zihniyettir. O, bu zihniyeti bir konuşmasında şöyle dile getirmiştir. "Uygarlık yolunda başarı, yenileşmeye bağlıdır. Sosyal hayatta, ilim ve fen alanında başarı için yegâne gelişme ve ilerleme yolu budur. Hayata ve yaşayışa hâkim olan hükümlerin zaman ile değişme, gelişme ve yenileşmesi zaruridir".

Atatürk işte bu zarurete inandığı içindir ki, en kıymetli miras olarak akıl, ilim ve fenni bırakmıştır. Akıl, ilim ve fen temeli üzerine oturtulmuş olan Atatürkçülük de bunun için ideoloji ve doktrin değildir. Atatürkçülük, insanın en kıymetli varlığı olan akıl geliştikçe, aklın en güzel ürünleri olan ilim ve fen geliştikçe her türlü gelişmeye açık bir dünya görüşüdür.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ PROF. DR. ÖZAY ORAL'IN SEMPOZYUM'U AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım, Değerli konuklar,

"21. yüzyıla girerken Atatürkçülüğün Yorumu" konusunda düzenlenen 3'üncü uluslararası bilimsel toplantıya katılan bilim adamlarını, düşünürleri ve bütün konukları saygıyla selâmlıyorum.

Sempozyum'a gösterilen yakın ilgi, Atatürkçülük konusuna bilimsel yaklaşımın gereğinin onayı niteliğindedir.

Atatürkçülüğün incelenmesi, Türk milletinin varolma mücadelesi verdiği bir dönemin bilimsel olarak ele alınmasıdır.

Bir askerî zaferin, siyasî, ekonomik, sosyal, kısaca her alanda gerçekleştirilen gelişmelerle perçinlendiği, Türk devletinin Atatürk'ün önderliğinde yeni temeller üzerine inşa edildiği, kaderinin çizildiği çok önemli bir dönemin araştırılmasıdır. Bu dönemin bütün doğruları ve yanlışları ile, kendi koşulları çerçevesinde derinlemesine incelenmesinin ve bugünün ortaya çıkardığı gereksinmelerle, gerçekçi bir değerlendirmeye tabi tutulmasının sayısız yararları vardır.

21. yüzyıla girerken içinde yaşadığımız dünyada meydana gelen ve tarihte belki de başka bir örneğine rastlanamayacak önemli değişiklikler, Atatürk'ün dünyadaki siyasî oluşumların yeni şekillendiği bir zaman diliminde ve dünyadaki kutuplaşma öncesinde, ileri görüşlülüğü ile Türk ulusuna çizdiği yolun, ortaya koyduğu ilkelerin isabetliliğini yeniden doğrulamıştır.

Ulusumuz ulu önder Atatürk'ün bu sağduyusu karşısında O'nu bir kez daha minnetle anmaktadır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Her ulusun tarihinde çeşitli dönüm noktaları vardır. Önemli olan ulusların

Levent Sahverdi Arşivi

tarihten gerekli dersi almasını bilmeleridir. Tarih biliminin önemli bir yanı geleceğe ışık tutabilecek, kullanmasını bilene doğru yolu seçmesinde yardımcı olabilecek çok önemli veriler sağlayabilmesidir.

Atatürk'ün büyüklüğü, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini değişen koşullara ve zamana uyarlanabilecek ilkeler üzerine insa edebilmiş olmasında yatmaktadır. Şimdi bizim için önemli olan husus ise, acaba bu eşsiz insanın, ülkenin içinde bulunduğu o zamanki koşullarda büyük bir ileri görüşlülükle ortaya koyduğu ilkelerin zamanla değişen koşullar altında uygulanmasında takip edilebilecek seçenekler bakımından doğru yorumlanabilmiş midir?

Atatürk ve Atatürkçülüğün kendi felsefesi olan "Hür düşünce'den hareketle," 21. yüzyıla girerken Atatürkçülüğün yorumun'un bizlere ışık tutacak önemli bilgiler sağlayacağına inanıyorum.

Değerli bilim adamları,

Atatürkçülük, çağdaşlaşma, uygarlık, bağımsızlık, özgürlük ve barış demektir. Atatürkçülük, insan sevgisi, her zaman ve her yerde ahlâk, doğruluk, iyilik ve güzellik demektir. İşte böylesine çok yönlü bir düşünce sisteminin ve dolayısıyla bu sistemin yaratıcısı Atatürk'ün ulusuna ve insanlığa katkılarını yeniden hatırlamak, fikir ve düşüncelerini değerlendirmek gibi güç, ama o ölçüde onurlu bir görevi yüklenmiş bulunuyorsunuz.

Kıbrıs Türk'ü her yönü ile Atatürkçü bir toplumdur. Atatürk'ü yasayla değil, tüm benliği ile içine sindirmiş onu özümlemiş ve onun ilke ve hedeflerinden hiçbir biçimde ayrılmamıştır.

1927 yılında Türkiye'de yeni alfabe kullanımına geçişin hemen ardından Kıbrıs Türk toplumu da kendi inisiyatifi ile aldığı bir kararla, yeni Türk Alfabesi'ne geçmiştir. Diğer bütün yenilikçi hareketlerde de Atatürk'ü ve Anadolu'yu adım adım izlemiştir.

3. Uluslararası Atatürk Sempozyumu'na ev sahipliği yapmaktan büyük bir onur duyuyoruz. Bu Sempozyum'un Türkiye'nin dışında ilk defa yavru vatan Kıbrıs'ta yapılması sadece Üniversitemiz için değil Kuzey Kıbrıs Türk Halkı için de bir gurur ve onur vesilesi olmuştur.

Üniversitemiz Atatürk ve ilkelerine bağlılığın devamını sağlamak ve bu konularda bilimsel araştırma yapmak üzere Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi'ni kurmuştur.

Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu'na katılmak üzere 20 değişik

Levent Şahverdi Arşivi

dost ülkeden ülkemize gelen bilim adamlarına hoş geldiniz diyorum. Bu değerli bilim adamlarının ülkelerine döndüklerinde, Kıbrıs'ta bir kardeş üniversitenin, Doğu Akdeniz Üniversitesi'nin olduğunu unutmamalarını diliyorum.

Sempozyum'un düzenlenmesinde emeği geçenlere teşekkürlerimi sunar, Sempozyum'un başarılı geçmesi dileğiyle saygılarımı sunuyorum.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

DEVLET BAKANI SAYIN AYVAZ GÖKDEMİR'İN SEMPOZYUM'A GÖNDERDİĞİ MESAJ (BAŞBAKANLIK BAŞMÜŞAVİRİ ACAR OKAN TARAFINDAN OKUNMUŞTUR)

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Sayın Cumhurbaşkanı,

Bakanlığımıza bağlı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı ve Doğu Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü'nün işbirliği ile düzenlenen Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu'na hoş geldiniz. Şeref verdiniz.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman DEMİREL'in yüksek himayelerinde ve zât-ı alilerinin yüksek huzurlarıyla bugün çalışmalarına başlayacak olan Sempozyum'un konusu "21. Yüzyıla Girerken Atatürkçülüğün Yorumu" olacaktır. Konu siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan sunulacak bildirilerle tartışılacak ve sadece geçmişe ve günümüze değil, geleceğe de ışık tutacak ortak değerler üzerinde durulacaktır. Geleceğin yöneticileri olarak yetişmekte olan günümüz gençlerinin dünyaya bakış açıları Atatürk'ün fikir ve ideallerinin ışığında aydınlanacak, zenginleştirilecektir.

Cumhuriyetimizin kurucusu ve fikrî temellerinin sahibi büyük Önderimiz Atatürk, sadece Türkiye'nin değil bütün dünyanın örnek alması gereken bir liderdir. Onun fikirleri, düşünceleri ve yaptığı işler gözönüne alındığında mazlum milletler için nasıl bir umut olduğu, bir kurtuluş müjdesi olduğu görülmektedir. Atatürk, yaşadığı dönemde günümüzü görebilmiş, ileri görüşlülüğü ile Türk Milletini bugün için hazırlamıştır. Bunu dünyamızın bugünkü şartları içinde daha açık ve kesin bir şekilde görebiliyoruz.

Atatürk, hayranlık uyandıran şahsiyetiyle, ilke ve inkılâpları ve fikirleriyle bugün, bağımsızlığına yeni kavuşmuş olan Türk Cumhuriyetleri içinde de bir rehber ve ışık olmaktadır. Türkiye'yi sömürge olmaktan kurtarıp bağımsız, modern, güçlü bir devlet haline getiren bu fikirler, yeni Türk Cumhuriyetlerine de gerekli ilhamı vermektedir. Ben bunun yakın şahidiyim. Özellikle, istiklâl ve bayrak sahibi

Levent Sahverdi Arşivi

milletle ve istiklâlli insan ile bunlardan mahrum olanlar arasındaki ürkütücü farkı görenler için Anadolu Türklerinin istiklâlinin mimarı Atatürk bambaşka bir yüceliktedir.

Ulu Önder Atatürk'ü rehber bilip Kıbrıs Türk halkının haklı mücadelesine önderlik eden, yüksek idealist şahsiyetiyle Türk Dünyası'nda yüksek bir kahramanlık sembolü haline gelen ve huzurları ile bizleri onurlandıran Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Rauf DENKTAŞ'a da şahsım ve Türk Milleti adına şükranlarımı sunarım.

Bugün ortayaşı geçmiş olan bizim neslimiz, onu hayranlıkla müşahede etti. Kıbrıs Türklüğü bir Rauf DENKTAŞ yetiştirmemiş, Kıbrıs millî mücadelemiz bir Rauf DENKTAŞ yükseltmemiş olsa, tarihte boşluk olurdu. Gönüllerimizde bir kahramanın tahtı boş kalırdı.

Kıbrıs Türk halkı uzun, çileli ve şerefli bir milli mücadeleden sonra 1974'den 1983'e kadar Federe, 15 Kasım 1983'den günümüze kadar da Bağımsız Demokratik bir Cumhuriyeti, demokrasiyi bütün kurum ve kuralları ile işleterek yaşatma başarısını göstermiştir.

Kıbrıs Türk halkının Sayın DENKTAŞ'ın liderliğinde vermekte olduğu onurlu mücadeleyi bütün varlığımızla destekliyor ve başarılarını gönülden alkışlıyoruz.

Yavru Vatan'daki kardeşlerimizin verdikleri mücadele, herşeyden önce bir varlık yokluk mücadelesidir. Bir insan hakları ve demokrasi mücadelesidir. Hür, eşit, adil bir düzen içinde şerefiyle yaşama mücadelesidir. 21. Asrın eşiğinde bu halka, "Hayır siz boyunduruk altında ikinci sınıf insanlar olarak yaşamalısınız" demek kimsenin haddi değildir. Diyen olsa bile bunu kabul ettirmeye kimin gücü yeter?

Biz bu hürriyet, istikbal ve insanlık dâvasında kardeşlerimizin arkasındayız. Bu dava, Anavatan Türklüğünün de millî davasıdır.

Biz barışçıyız. Yurdumuzda, bölgemizde ve bütün dünyada barış isteriz. Savaş gösterileri yapmayız, savaş çığlıkları atmayız. Ama nâçar kalır da savaşmak zorunda kalırsak nasıl savaştığımızı, bilmesi gerekenler çok iyi bilir.

Bu itibarla herkese akıllı, itidalli, barışçı olmayı bir kere daha tavsiye ederim. Herkes bilsin ki Kıbrıs dâvası bize bir külfet değildir. Sırtımızdan atmak is-

Levent Şahverdi Arşivi

tediğimiz taşınmaz bir yük değildir. Sevgi ve gururla üstlendiğimiz millî şerefimizdir.

Kıbrısla ilgili yükümlülükler bizim tarihe, milletimize, insanlığa karşı şeref borcumuzdur. Her şart içinde bu borcun gereğini yaparız.

Kıbrıs Türk halkının 3. Uluslararası Atatürk Sempozyumu'na Kıbrıs'ta ev sahipliği yapmaya gerçekten layık olduğunu burada ifade etmekten özel bir zevk duyuyorum. Buraya sempozyum için yer bulamadığımızdan gelmedik. Büyük liderin önünde eğilmeye, bu kahraman halkı selamlamaya, şehitlerimize düştükleri yerde dua etmeye geldik.

Bundan sonra düzenlenecek olan Dördüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu'nun da Türkiye sınırları dışındaki, kardeş bir Türk Cumhuriyeti'nde yapılmasının yine ayrı bir anlam taşıyacağı kanaatindeyim. Bağımsız bayraklarımızdan birini daha selamlamak bizi bahtiyar edecektir.

Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu'nu düzenleyen Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ ve Tertip Komitesi üyeleri ve merkez personeline, sempozyuma ev sahipliği yapan ve bizlere yardımlarını esirgemeyen Doğu Akdeniz Üniversitesi'nin Sayın Rektörü Prof. Dr. Özay ORAL'a ve Üniversite personelinden emeği geçenlere, dünyanın bir çok ülkesinden ve Üniversitesinden gelen değerli bilim adamlarına basın-yayın mensuplarına ve siz değerli dinleyicilere teşekkürlerimi sunarım.

Sempozyum çalışmalarının başarılı geçeceği, Atatürk ve Atatürkçülük konusunda bilim dünyası ve özellikle Türk dünyası için yeni ufuk açacağından şüphe yoktur.

Hepinizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

Sağolun.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

KIRGIZİSTAN BAŞBAKAN YARDIMCISI PROF. DR. OSMANOKUN İBRAİMOV'UN SEMPOZYUMU AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım, Sayın Konuklar, Değerli Dostlar,

Kırgızistan egemenliğine kavuşalı, kendi adıyla kendi bağımsız devletini kuralı dört yıl oldu. Demirperde bittikten sonra biz Türkiye'ye çok geliyoruz. Dünyanın çeşitli ülkelerine çok gidiyoruz ve bu zamanlarda bir büyük reformcunun bir büyük siyasetçinin adını çok görüyoruz. İşte o Mustafa Kemal'dir.

Biz çok eski bir milletiz, biz binlerce yıllık, yüzlerce asırlık tarihe sahip bir milletiz. Biz bir ay önce büyük destanımız Manas Destanı'nın bin yıllık jübilesini "toy"unu yaptık. Ülkemizin böyle zor bir durumunda, mali bakımdan zor bir durumda iken niçin acaba Manas Destanı için böyle çok finans isteyen bir toy yaptık? o konuda bir şeyler söylemek istiyorum.

Bir Macar bilim adamının Çin hakkında yazdığı bir kitap, Çin'in son büyük devlet adamı Deng xiaping'den bahsediyor. O kitapda Deng xiaping, Kominizm'in Çin halkı için uygun olmadığını ifade ediyor ve Çin halkı için üç şeyden bahsediyor. Bir milletin ilerlemesi için üç şey gerekiyor; Birincisi zengin, eski bir tarih, ikincisi milletin içinden çıkmış bir felsefe, üçüncüsü milletin ilerlemeye olan inanışı.

Deng xiaping diyor ki; benim Çin milletime katkım şudur. Ben Çin felsefesini milletime verdim. Vaktiyle Conficius'un, Lavicius'un, ortaya koyduğu felsefeleri ve başka felsefeleri milletime hatırlattım.

Biz de, Birleşmiş Millerlerin 1995'de Manas'ın bininci yılı kararıyla Manas'ı kutlamakla Kominizm gibi dışardan gelmiş bir felsefe değil, içimizden, bağrımızdan kopmuş bir felsefeyi, Manas felsefesini halkımıza yeniden geri döndürdük ve Atatürk'ün de en büyük işi, Türk milletinin binlerce yıldan beri içinde taşıdığı felsefeyi, Türklük şuurunu yeniden ön plâna çıkarması olmuştur. Bugün Orta Asya'daki diğer Türk milletlerinin de kendi iç felsefelerini aynı şekilde ortaya koymaları gerekir.

Biz Kırgızistan'da niye Milletlerarası Atatürk Merkezi (Vakfı) kurduk? Bi-

Levent Sahverdi Arşivi

rinci olarak Atatürk'ün bıraktığı miras bizim için son derece enteresandır. İkinci olarak Atatürk hakkında, Türk milleti hakkında, Türk Edebiyatı, Tarihi, Türk Medeniyeti, Kültürü hakkında hem Kırgızistan'da hem diğer Türk Cumhuriyetlerinde, eski Sovyetler Birliği'nde fazla bilgi yok. İşte bunun için biz bu Vakfı kurduk. Çeşitli toplantılarla, konferanslarla, sempozyumlarla, kitaplarla bunları öğrenmek araştırmak istiyoruz.

Atatürk, 21'nci yüzyılda bir idol olmamalı, bir fetiş olmamalı, sizin gibi, benim gibi bir insan her şeyden önce, ama Türk milleti için büyük bir Reformatör, ömrünü vermiş bir insan olarak Onu değerlendiriyoruz. Biz eski Sovyetler Birliği'nde Lenin gibi, Stalin gibi idolleri çok gördük. Onun için idol fikrine karşı çıkıyorum. Bu sempozyumun bir yenisinin de Kırgızistan'da yapılmasını arzuluyorum. Dördüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu mutlaka Kırgızistan'da olmalıdır. Kıbrıs'ta yürürken kendimi Kırgızistan'da, Türkiye'de, Özbekistan'da yürüyormuşum gibi hissediyorum. Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kırgızistan gibi büyük bir Türk Cumhuriyeti olacaktır. Tüm Kıbrıs Türklerine ve Sempozyumu tertip edenlere teşekkür ederim.

Levent Şahverdi Arşivi

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANI RAUF RAİF DENKTAŞ'IN III. ULUSLARARASI ATATÜRK SEMPOZYUMU'NU AÇIŞ KONUŞMASI

Değerli kardeşlerim, bu güzel toplantıyı, anlamlı toplantıyı bu sempozyumu Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde tertip etmek kararını almış olanlara, bu sempozyuma katılmak suretiyle bize iç açıcı bir dünya yaratmış olan sizlere en içten duygularla teşekkür ederim.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni şeferlendirdiniz. Bizi uzaktan seyreden belki de pek bilmeden bize başka kardeşlerimizi, kardeşlerimizin bilimadamlarını, Atatürk'ü işleyen bilimadamlarını buraya getirmek suretiyle bize hizmetlerin en büyüğünü yapmış oldunuz. Sizleri en sıcak duygularla sevgili kardeşlerim kucaklıyorum, hoşgeldiniz diyorum ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde ümit ederim ki hoş vakit geçirirsiniz. Ve bu cumhuriyetin vermiş olduğu davayı, cumhuriyet oluncaya kadar Kıbrıs Türkleri'nin vermiş olduğu mücadeleyi daha da anlamak ve değerlendirmek için adamıza sık sık gelmenizi dilediğimi duyurmak istiyorum. Tekrar hoşgeldiniz.

Benden evvel konuşan arkadaşlar, zannedersem Sayın Rektör de söylemiştir; Atatürk ilkeleri ve Atatürkçülük Kıbrıs'ta İngilizin men edici yasalarına rağmen yayılmıştır ve adım adım izlenmiştir, adapte edilmiştir, uygulanmıştır. Dolayısıyla Kıbrıs'ta Atatürkçülük bir mesele değildir. Var mı, yok mu, nasıldır, nedir mesele olarak ele alınan birşey değildir; bir yaşam tarzıdır. Türkiyesiz biz Atatürk'ü düşünemeyiz. Atatürk'süz bir Türkiye hiç düşünemeyiz. Ve dolayısıyla Atatürk deyince bizim için Türklük demektir. Hürriyet demektir. Boyun eğmemek demektir. Hak ve hürriyet için şahlanmak ve gerektiğinde bütün dünyaya karşı durabilecek iman demektir. Atatürk bana göre bayraktır. Ve O'nun koruduğu ülkede din uğruna Atatürkçülüğü şu veya bu şekilde eleştirenler iyi düşünsün diye söylüyorum, o bayrak göndersiz duramazdı. Bayrağın gönderi, Atatürk'ün koruduğu, yok edilmekten kurtardığı, Türkçesi'ni yayınlamak suretiyle halkına duyurduğu ve yaydığı böylelikle en büyük dini hizmeti yaptığı dinimizdir, imanımızdır. Bayrağı

Levent Sahverdi Arşivi

gönderden, gönderi bayraktan iki ayrı akım varmış gibi Türk milletini yeniden bu kez lâiklik uğruna bölmek isteyenlere ben hayretler içerisinde bakıyorum, üzüntüyle bunları, bu manzarayı seyrediyorum ve diyorum ki; acaba Atatürk olmasaydı bugün söz camilerinizde ibadet edebilecek miydiniz? Atatürk olmasaydı biz dinimizin ne olduğunu anlayabilecek miydik? Lâikliği dinsizlik, Atatürkçülüğü dinsizlik olarak yorumlayıp milletin üzerine, üzerine gidenlerin karşısında zannedersem bu kuruluşunuz, bu çabalarınız bu güzel çabalarınız en büyük cevabı verecektir. Bu konuda fazla vaktinizi almak istemiyorum. Çünkü söyleyeceklerimin en güzel, en iyisini sizler biliyorsunuz. Tebliğler halinde bunları burada birbirinize sunacaksınız. Daha iyisini, daha güzelini düşünmek için gelecek nesillere yeni yeni imkânlar sağlayacaksınız.

Dolayısıyla ben kısaca size Atatürkçü Kıbrıs Türkleri'nin Hürriyet Mücadelesi'nin gelmiş olduğu son noktayı belirlemek istiyorum.

Türk Ulusu'nun ayrılmaz ve kopmaz bir parçası olarak yaşamış olan ve yaşama azminde olan bağımsız bir devleti can ve kan pahasına ama ancak Anadolu'daki kardeşlerinin de, şehitlerinin yanına şehitler olarak yatması sonucunda sağlanmış olan Kıbrıs Türkü, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana bu cumhuriyeti ortadan kaldırmak isteyenlerin saldırısı karşısında devamlı surette de mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Kısaca biz şunu söylüyoruz: Hukukun üstünlüğünü çiğneyerek, eşitliği kale almayarak Kıbrıs Türkleri'nin 1960 anlaşmalarıyla elde etmiş oldukları eşitlik statüsünü, ortaklık statüsünü ortadan kaldırıp, ortaklaşa kurulan fonksiyonlar açısından federatif bir devleti silâh zoruyla yok eden bir Rum idaresini meşru Kıbrıs Hükümeti olarak 1964'de Güvenlik Konseyi tanıdıktan sonra Kıbrıs Rumu bu unvanını Kıbrıs Cumhuriyeti unvanını devam ettirmekten öteye bir siyaset izlememiştir. Ve bu sahte unvan altında Kıbrıs Türkleri'nin silâh zoruyla alamadığı haklarını gaspetmek için amansız bir mücadele yürütmüştür. 1974'e kadar Kıbrıs Türkleri 30 küçük bölgeye sıkıştırılmış, Ada'nın %3 toprağına sıkıştırılmış vaziyette, bütün insan hakları red ve inkâr edilmiş durumda, silâhlı Rum ve Yunan askerleri tarafından çevrilmiş halde yaşatılmıştır. 68'den sonra seyahat edebilirsiniz denmiştir ama bu seyahat Rum'un topuğu ve süngüsü altında yapılan seyahattir. O 30 parçaya ayrılık olarak bakmayan insanlar - Kıbrıs o zaman bir bütündü sanki - 1974 Kurtuluş Harekâtı'ndan sonra, Barış Harekâtı'yla bizler kurtulduktan sonra bu 30 parçanın bir araya gelmesini Kıbrıs'ın bölünmesi olarak ele aldılar ve bölünmüş Kıbrıs'tan bahsediyorlar. Bu bölünmüşlükten evvelki durum devam etmiş olsaydı, bu Kıbrıs Türkü'nün adadan bir temizleme operasyonuydu. Memleketten

Levent Şahverdi Arşivi

hicret edenler, memlekette yaşama hakkına sahip olmayanlar gittikçe çoğalmaktaydı. Bu temizleme operasyonunun neticesinde meydana gelen bu ayrılık - ki bizim için kurtuluş olmuştur - Kıbrıs'ı Rum-Yunan adası yapmak için uğrasan istilâ ordularını, Türk Ordusu mücahitlerinizle birlikte bugünkü hak düzenine çekmek suretiyle Yunan istilâsını, Rum istilâsını önlemiştir. Kıbrıs Türkleri'ne yaşam hakkı tanınmıştır. Bu vaziyet meydana geldikten sonra memleket ikiye bölündü feryadı içerisinde dünya ayağa kaldırılmakta ve bizim kurmuş olduğumuz Cumhuriyet silâh altında, Türkiye'nin silâhı altında kurulmuş diye bizi tanımama kararı insan hak ve hürriyetlerinin sembolü olması gereken Birleşmiş Milletler tarafından reddedilmekte... Bizi tanımak isteyenler cezalandırılmaktadır. Dolayısıyla soruyoruz. Rum'un, Yunan silâhıyla, Nato silâhıyla, Yunanistan'dan getirdiği askerlerle yıkmış olduğu ortaklık cumhuriyetine sahip çıkması, Kıbrıs Türkü'nü 11 yıl 30 ayrı yerde yaşatması, insan haklarına aykırı hareket etmesi mübahtı, yasaldı, güzeldi, doğruydu, Birleşmiş Milletler'in şanına ve şerefine lâyıktı. Bu zulümden, bu temizleme operasyonundan, herşeyini ortaya koyarak kendini kurtarmış olan Kıbrıs Türkü ve kurtulması için uluslararası anlaşmalar altında kendisine yardım eden, bu kurtuluşu sağlamak için evlâtlarını feda eden Türkiye suçlu! Çarmıha gerilecek! Bu yaklaşıma karşı siz kardeşlerimizin, siz bilimadamlarının gittiğiniz yerlerde ve hükümetlerinize eğer elele olmazsak, Oğuzhan zamanlarında olduğu gibi eğer birlik olmazsak ve birbirimizi desteklemezsek kendini kurtarmış ve istiklâline kavuşmuş bir Türk toplumunu Dünya, Avrupa ne derseniz deyiniz Medeni Dünya deyiniz isterseniz ortadan kaldırmak için uğraş vermektedir. Bunlara yardımcı olmak, bunların yanında durmak ayıp değildir, günah değildir görevdir, milli görevdir, insanlık görevidir mesajını lütfen yayınız. Bugün bana gelen bir Amerikalı gazeteci "Türk Dünyası sizi tanıyacak mı" dedi. Korkuları var tanıyacaksınız bizi diye... Hayır dedim böyle bir talebimiz yoktur. Onlar da yeni kurulmuş cumhuriyetlerdir, sizlere muhtaçtırlar, birçok problemler vardır. Biz böyle bir şey istemedik onlardan ama manevi destek istiyoruz. Kıbrıs Türkleri'nin hakları elden gidiyor diye bağırdığımızda şahlanmalarını istiyoruz. Kardeşlik budur; bunun için bunu istiyoruz. Atatürk, İstiklâl Mücadelesi'ni verirken Hindistan'daki Müslümanlar paralarıyla, manevi güçleriyle ve duşlarıyla Türk Ordusu'na yardım etmişlerdir. Bu manevî yardımı istiyoruz. Bunu istiyoruz, dedim. Dolayısıyla kardeşlerim bugünkü halimizde ne yapıyorlar bize? Biz masa başında barışı temin etmek için bunca yıldır uğraştık. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kanaatiyle barış masasına eşitliğimizi, varolan eşitliğimizi ve inkâr edilen eşitliğimizi koyduk. Egemenliğin kaynağı olduğumuzu koyduk. Türkiye'nin garantisinin devam edeceğini koyduk. Ve iki kesimliliği koy-

Levent Şahverdi Arşivi

duk... Güvencemiz olarak iki kesimliliği kabul ettik. Rum tarafı, bunlardan kaçmak için elinden geleni yıllarca yapmıştır. Ve en son Avrupa Birliği'ne giriş, tek yanlı giriş müracaatı yaparak mayaya sırtını çevirmiştir. Avrupa Birliği'ne girdikleri tardirde artık bu bizim toplumlararası masaya koydurmuş olduğumuz ilkeler ortadan kalkacak düşüncesindedirler. Türkiye'nin garantisi de gidecek, iki kesimlilik gidecek ve Yunanlılık kazanacak düşüncesi ile Avrupa Birliği'ne giriş müracaatlarını desteklememiz için elden geleni yapmaktadırlar. Büyük bir baskı altına almaya çalışmaktadırlar bizi ve Türkiye'yi. Türk tarafı olarak siyasetimiz Kıbrıs meselesi halledilmeden böylelikle Kıbrıs Türkleri'nin statüsü ortaya çıkmadan yani kendi iradesine sahip bir halk olduğumuzun altı çizilmeden ve kabul edilmeden kimseyle bizim konuşacak halimiz yoktur. Avrupa Birliği'ne biz sürüklenerek ve Avrupa Birliği'nin bizi gördüğü şekilde bir azınlık olarak; Rum bir Kıbrıs'ta azınlık olarak giremeyiz. Biz bu davayı barış için savunuyoruz. Barış istedik. Barışı bozan taraf Kıbrıs'ı Yunan yapmak isteyen taraf olmuştur. Bunu Türkiye önlemiştir. Suçu budur. Biz, boyun eğmedik suçumuz budur.

Biz, bugün büyük bir heyecanla başarılarını, kimliğini ve kişiliğini andığınız, onore etmekte olduğunuz Atatürk'ün çocuklarıyız. Hürriyet, bizim de şiarımızdır. Kimsenin boyunduruğu altında yaşayamayız. Ama yan yana, barış içinde, komşu olarak, şartlarını eşit şartlarda tartışarak yaşamaya hazırız. Bu sözlerden sonra bir kez daha hepinize en içten gelen duygularla teşekkür ediyorum. Bize büyük manevi güç kattınız. Atatürk'ün adı altında bu gücü katmış olmanızın bizler için çok daha büyük anlamı vardır. Atatürk'ü birlikte yaşatalım. Hürriyet için birlikte elele, yakın kardeşler olarak çalışalım. Birbirimizi sevelim. Dünya barışına ve ülkemizdeki barışa hizmet edelim. Tekrar hoşgeldiniz.

Levent Şahverdi Arşivi

BAŞBAKANLIK
ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ'NCE
KIBRIS'TA GERÇEKLEŞTİRİLEN
"ÜÇÜNCÜ ULUSLARARASI ATATÜRK SEMPOZYUMU"
SONUÇLARI

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı tarafından dört yılda bir düzenlenen Uluslararası Atatürk Sempozyumu'nun üçüncüsü 3-6 Ekim 1995 tarihleri arasında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Gazi Mağusa'da gerçekleştirilmiştir.

Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in yüksek himayelerinde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Rauf Denktaş'ın yüksek huzurlarıyla 3 Ekim 1995 tarihinde Zafer Anıtı'na çelenk konularak açılmış ve çalışmalarını Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde sürdürmüştür. Üç gün süren Sempozyum'a Türkiye'den 47, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden 5, Türk Cumhuriyetleri ve topluluklarından 23 ve diğer ülkelerden 17 olmak üzere 92 bilim adamı bildirileriyle katılmışlardır. Sempozyum'a Kıbrıs Türk halkı, basın-yayın mensupları ve üniversite öğrencileri yoğun bir ilgi göstermişlerdir.

"21. Yüzyıla Girerken Atatürkçülüğün Yorumu" olarak belirlenen konu, bütün sempozyum üyeleri tarafından bilimsel bildirilerle çeşitli yönlerden ele alınmış ve tartışılmıştır. Sempozyum'un sonunda Dünya bilim çevrelerine, uluslararası kuruluşlara, yerli ve yabancı yetkililere ve basın-yayın mensuplarına duyurulmak üzere, Değerlendirme Komitesi tarafından "Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu Sonuç Bildirisi" yayınlanmıştır.

Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu'nun ilk defa Türkiye'nin dışında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilmiş olması Kıbrıs Türk halkını, Devlet adamlarını ve Sempozyum delegelerini olumlu yönde etkilemiştir. Başarılı bir organizasyonla gerçekleştirilen bu sempozyumda Kuzey Kıbrıs'ın tanıtımı da yapılmış ve sunulan bildirilerden başarılı ve verimli sonuçlar alınmıştır. Bu çer-

Levent Sahverdi Arşivi

çevede Sempozyum'a katılan konuklar aşağıda belirtilen önerilerde bulunmuşlardır.

1 - Kırgızistan Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı Prof. Dr. Osmonakun İbraimov, bundan sonra gerçekleştirilecek olan Dördüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu'nun Bişkek'te yapılmasından ve daha önce Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı'nın da yardımlarıyla kurulan Kırgızistan Uluslararası Atatürk Araştırma Vakfı'nın ilk faaliyeti olarak 1996 baharında Kırgızistan'da bir Uluslararası Atatürk Sempozyumu'na ev sahipliği yapmaktan mutlu olacaklarını ifade etmiştir.

2 - Azerbaycan bilim adamlarının Bakü ve Nahcıvan'da bir Atatürk Araştırmaları Vakfı (Fonu) kurulması konusundaki yardım istekleri Atatürk Araştırma Merkezince olumlu karşılanarak mevzuat ve yayın konusunda gereken yardım hemen yapılmıştır. Azerbaycanlı yetkililer 1996 yılı ortalarında Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi ile Kırgızistan Uluslararası Atatürk Araştırma Vakfı'nın iştirakleriyle Bakü'de uluslararası bir Atatürk sempozyumu yapılmasını önermişlerdir.

3 - Özbekistan'da aynı amaçla kurulan Stratejik Araştırmalar Vakfı'nın yardım isteği Atatürk Araştırma Merkezince bu vakfa da yayın ve mevzuat yardımı şeklinde karşılanmıştır.

İtalya'nın Kıbrıs'tan sorumlu Senatörü Prof. Dr. Migune de, İtalya'dan katılan Ord. Prof. Dr. Sinagra, Prof. Dr. Trinchese'le Sempozyum sonrası İtalya'da görüşmüş ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin İtalyan Hükümeti tarafından tanınması için teklif vereceğini ifade etmiştir.

İlk defa Türkiye'nin dışında gerçekleştirilen bu sempozyumda tüm bilim adamlarının bilimsel açıdan yoğun bir bilgi alışverişinde bulundukları, sosyal açıdan oldukça kaynaştıkları, son gün yapılan Kıbrıs gezisiyle özellikle yabancı bilim adamlarının Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin varoluş nedenlerini gözleriyle gördükleri, Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan önce cereyan eden insanlık dışı olayları canlı şahitleriyle, müzelerdeki ve şehitliklerdeki delilleriyle kavradıkları gözlenmiştir.

Sonuç olarak, bildirilerle getirilen yorumlarda Atatürkçülüğün Türk toplumunu 21. yüzyıla taşıyabilecek akla, bilime, gelişmeye açık ve evrensel güçte bir düşünce sistemi olduğu, Türk toplumunu çağdaşlaştıracak, yüceltecek ve hatta bağımsızlığını yeni kazanan devletlere model olabilecek bir sistem olduğu vurgulanmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

ÜÇÜNCÜ ULUSLARARASI ATATÜRK SEMPOZYUMU SONUÇ BİLDİRİSİ

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı tarafından dört yılda bir düzenlenen Uluslararası Atatürk Sempozyumu'nun üçüncüsü 3-6 Ekim 1995 tarihleri arasında Doğu Akdeniz Üniversitesi'nin işbirliğiyle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Gazi Mağusa'da gerçekleştirilmiştir.

Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman DEMİREL'in yüksek himayelerinde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Rauf DENKTAŞ'ın yüksek huzurlarıyla 3 Ekim 1995 tarihinde açılmıştır. Üç gün süren Sempozyum'a Türkiye'den 47, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden 5, Türk Cumhuriyetlerinden ve topluluklarından 23 ve diğer Dünya Devletlerinden 17 olmak üzere 92 bilim adamı bildirileriyle katılmışlardır. Sempozyum, Kıbrıs Türk halkı, basın yayın mensupları ve üniversite öğrencileri tarafından ilgiyle izlenmiştir.

"XXI. Yüzyıla Girerken Atatürkçülüğün Yorumu" olarak belirlenen konu, bütün Sempozyum üyeleri tarafından bilimsel bildirileriyle çeşitli yönlerden ele alınmış ve tartışılmıştır. Sonuçta :

1 - Atatürkçülüğün Türk milleti için bir öze dönüş hareketi olduğu; Türk milletine milli kimlik ve kişiliğini, kendi milli benliğini kazandırdığı, O'nun millet anlayışının temelini ırk veya soy anlayışının değil, kültür birliği anlayışının oluşturduğu; O'nun "Aynı kültürden olan insanlardan oluşan topluma millet denir" özdeyişinde ifade edildiği gibi, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kuran Türkiye halkını "Türk Milleti" olarak tanımladığı hususu bir defa daha vurgulamıştır.

2 - Atatürk hareketinin milli kimlikten ve kişilikten kopmadan milli benliğini, dilini, tarihini, ve kültürünü koruyarak çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkmayı amaçlayan bir çağdaşlaşma hareketi olduğu,

3 - Atatürkçü Düşüncenin, sadece Atatürk Dönemi Türkiyesi'nin zorluklarını çözmek ve bütün esir ve mazlum milletlere örnek olmakla kalmayan,

Levent Sahverdi Arşivi

akla, bilime ve fenne dayalı bir dünya görüşü olarak, gelecek yüzyıllara ışık tutacak bir sistem olduğu,

4 - Atatürkçülüğün ne bir ideoloji ne de bir doktrin olduğu, akla, bilime ve fenne dayandığı için, insan aklı geliştikçe, gelişmeye açık bir dünya görüşü olduğunun belirlendiği, 20. yüzyılda ortaya çıkan bütün ideolojilerin yıkıldığı halde, 21. yüzyıla girerken Atatürkçü Düşünce Sistemi'nin gelişerek yaşamaya devam ettiğinin vurgulandığı,

5 - Atatürk'ün, gerek insan hakları, gerek milletler ve devletler arasındaki ilişkiler konusunda ortaya koyduğu barışçı ve insancıl ölçülerin bugün için de, en geniş ölçüde geçerliliğini koruması O'nun ileri görüşlü bir deha sahibi olduğunun en güzel bir göstergesi olarak 21. yüzyılda da geçerliliğini koruyacağı,

6 - Atatürk'ün çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmada izlediği demokratik, lâik hukuk devleti anlayışının, asırlar boyu gelişerek devam edecek olan ve bugünkü insanlığın en çok değer verdiği bu yüksek idealler ve ilkeler yaşadıkça, Atatürk'ün de büyüyerek yüceliğini koruyacağı hususunun vurgulandığı,

7 - "Egemenlik Kayıtsız, Şartsız Milletindir" ilkesiyle ümmet olmaktan millet olmaya, kul olmaktan şerefli vatandaş olmaya giden aydınlık yolun Atatürk tarafından açıldığı ve bu ilkelerin de gelişmekte olan ülkelere örnek teşkil edeceğinin belirtildiği,

8 - Atatürk'ün kurduğu lâik Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Dünya'daki tek Lâik Müslüman Devlet olduğu, lâikliğin din düşmanlığı olmadığı, onun toplumdaki her türlü inanç ve düşünceyi teminat altına aldığı, din ve vicdan hürriyetinin kesin koruyucusu olduğu, Atatürk'ün lâiklik ilkesiyle İslâm dinini bir takım batıl itikat ve hurafelerden kurtarmak suretiyle İslâmiyet'e de en büyük hizmet yaptığı,

9 - Atatürk'ün, milletler arasında uyguladığı karşılıklı eşitlik, iyi niyetli işbirliği ve dayanışma prensiplerinin bugün de Birleşmiş Milletler tarafından yayılmaya çalışılan ilkelerin aynısı olduğu; dünyadaki gelişmelerin Atatürk'ün ortaya koyduğu ilkelerin doğruluğunu kanıtladığı, bu hususta da Atatürk'ün Birleşmiş Milletler'e önderlik yaptığının tespit edildiği,

10 - Atatürkçü Düşünce'nin özellikle bağımsızlıklarını yeni kazanan Türk cumhuriyetleriyle diğer Türk topluluklarında henüz yeteri kadar bilinmediği, ancak, bu ülkelerden gelen bilim adamlarının Atatürkçü Düşünce'nin kendi ülkelerinde yeterince anlaşılması için yayın yapılması ve bu toplantıların Türk ülkelerine kaydırılması, bazı delegelerin Türk Dili, Türk Kültürü, Türk Tarihi'nin

Levent Şahverdi Arşivi

birlikte ele alınarak incelenmesi, özellikle Atatürk ve Milli Mücadele konusunda Rus Arşivleri'nde araştırma yapılması, Atatürk'ün gençlik tarafından daha iyi anlaşılabilmesi için, Nutuk'un ve Atatürk'ün diğer eserlerinin Türkçe ve diğer dillerde yayınlanmasının ve bir kılavuz sözlük hazırlanmasının yararlı olacağı konularında isteklerinin tespit edildiği,

11 - Sempozyum'un, Atatürk ilkelerini başından beri benimsemiş ve yaşatmış olan Kuzey Kıbrıs'ta yapılmış olmasının, Atatürkçülüğün Kuzey Kıbrıs'ta da yaşanabilecek tek yol gösterici sistem olduğu, bu düşünceyi güçlendirmek, yaymak ve yaşatmak için, Doğu Akdeniz Üniversitesi bünyesinde "Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi" ismiyle bir bilimsel birimin kurulduğunun tespit edildiği,

12 - Ayrıca Kırgızistan Cumhuriyeti'nde Başbakan Yardımcısı Prof. Dr. Sayın Osmonakun İBRAİMOV yönetiminde "Uluslararası Atatürk Araştırma Vakfı"nın kurulmasının memnuniyetle karşılandığı, bütün bu tespit ve değerlendirmelerin ışığı altında 3. Uluslararası Atatürk Sempozyumu'nun başarılı ve verimli geçtiği, verilen bildirilerin ve getirilen yorumların Sempozyum'a büyük katkılar sağladığı, bildirilerde bilimsellik çizgisinin korunduğu sonucuna varılarak yukarıda maddeler halinde tespit edilen hususların ortak görüş olarak Dünya bilim çevrelerine duyurulması Sempozyum Genel Kurulu adına, Değerlendirme Komitesi tarafından ittifakla kararlaştırılmıştır.

Prof. Dr. Reşat GENÇ

Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ

Prof. Dr. Chantal Q. LEMERCIER

Prof. Dr. Ethem Ruhi FİĞLALI

Prof. Dr. Emel DOĞRAMACI

Prof. Dr. Erich FEIGL

Doç. Dr. Hasan CİCİOĞLU

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

MAKALELER

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN HUZURUNDA GEÇEN BİR GECE'NİN HİKÂYESİ, ATATÜRK'ÜN TÜRK GENÇLERİ HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ VE DÜNYANIN İLK KADIN PİLOTU SABİHA GÖKÇEN'İN BİYOGRAFİSİ

BURHAN GÖKSEL*

Hayatımın en güzel ve şanslı olayı olarak; Büyük ATATÜRK'ün huzurunda geçirdiğim ve kendisiyle konuşmak fırsatını da bulduğum, tarihî gecenin anılarını, bugünün Türk insanına anlatmayı, kaçınılmaz ve millî bir görev saydım.

İnkılâp tarihimizin bir köşesinde yer alması gereken, ATATÜRK'ü belki bilinmeyen yönlerini de tanıtmaya yararlı olacağını umduğum bu öykünün, sizleri de duygulandıracağını umuyorum.

Bu millî ve büyük vazifeyi yapabilmek için beni destekleyen, sevgili kızım, gelinim NİLGÜN GÖKSEL'e, teşekkürlerimi sunmayı bir borç sayıyorum.

Galiba, Atatürk'ü görebilme ve konuşma saadetine erebilmiş kuşağın sonuncularındanım. Hayatımın en mutlu olayı, O'nun huzurunda geçen bütün bir gecenin bulunuşudur. Bu büyük gecede, yalnız O'nu yakından görmek fırsatını bulmakla kalmadım, O'nun Türkiye ve Dünyanın geleceği hakkındaki siyasî görüşlerini de, ağzından dinleyebildim. Tek bir insan olarak, yaşam şekli ve hayat özellikleri hakkında da görgüler edinebildim. Sonunda, kendisi ile konuşabilmiş ve özellikle "Türk gençleri hakkındaki görüşleri"ni dinlemek onur ve mutluluğuna erebilmiştim.

Muhtelif vesilelerle, konferans ve makale halinde yayınlanmış olan bu gecenin hikâyesini, daha etraflı ve derli toplu olarak Türk insanına aktarmayı tarihi bir borç saymış bulunuyorum.

1938 Mayısını yaşıyoruz. Eskişehir Hava Okulu'nun Pilot Subay ikinci sınıfında öğrenci olarak eğitim gören Hava Teğmenleriyiz. Uçmayı ve havada savaşmayı öğreniyoruz. Çok bahtiyarız. Çünkü, mesleğimize âşıkız.

* *Atatürk Araştırma Merkezi Asli Üyesi.*

Levent Sahverdi Arşivi

O dönemde Eskişehir Hava Meydanı'nın bir özelliği vardır. Günün yirmidört saatinde gökler, hep motor sesleri ile dolar taşardı. Gündüz saatleri ile gece karanlığı yetişmiş savaş pilotları ve harp birliklerinin uçuşuna ayrılmıştır. Tam onlar yatmaya gittikleri zaman ve tan yeri kızıllaşmaya başlarken de, öğrenci pilotların havalanması başlar. Sabahın çok erken ve sakin saatleri, bizler gibi acemi çaylaklara verilmişti. İşte, dolayısıyla da biz pilot öğrenciler saat dört civarında uçuş elbiselerimizi giymiş ve sırtımızda paraşütlerimizle, uçak başında uçuş hocalarımızı beklemeye başlarız. Tabii ki, böyle çok zevkli ve yorucu geçen bir günden sonra da, ertesi gün zinde olarak uçuşa çıkmak için, akşamın erken saatlerinde uyumaya mecbur tutuluruz.

Yine erkenden uykuya çekildiğimiz bir akşam odalarımızın kapıları vurularak uyandırıldık. ATATÜRK'ün Eskişehir'e geldiği, Orduevinde asker ve sivil Türk Gençleri ile görüşmek istediği haber verildi. Alarma geçirilmiş bir harp birliği gibi hızla fırladık. Biraz sonra Orduevindeyiz.. Hepimizde O'nu bu kadar yakından görebilmenin ve bu onuru kazanabilmenin büyük heyecanı ve sevinci var.

ATATÜRK; salonun ortasında uzunca bir masada oturuyor, solunda Kumandanımız Orgeneral (o tarihte Albay) Zeki Doğan, sağında sınıf arkadaşımız ve dünyanın ilk kadın Harp Pilotu Sabiha GÖKÇEN oturuyor (Gökçen'i o zamanlar pek giyilmesi âdet olmayan, bu günün modasında, pantolonlu özel kıyafeti ve uçuş elbisesi ile görmeye alışan gözlerimiz, O'nu zarif gece tuvaleti içinde yadırgıyor). Masanın diğer yanlarında şehrin Valisi ve Kolordu Kumandanı, ATA'yı dinlemektedirler.

ATATÜRK konuya girmiştir. Bütün benliği ile sarıldığı tek konu vardır: HATAY.

Yazımızın asıl amacı, o gece ATATÜRK'ün, HATAY ve diğer mevzulardaki görüşlerinin size aktarılmasıdır.

Ama, hem o gecede ve daha sonra karşılaştığımız konularda büyük bir yeri olan Sabiha GÖKÇEN'i sizlere, bir sınıf arkadaşının gözüyle tanıtmayı da tarihi bir vazife saymaktayım.

Sabiha GÖKÇEN; Büyük ATA'mızın en çok sevdiği ve güvendiği manevi kızlarından birisidir. ATATÜRK, O'nun kişiliğinde Türk kadınına o zamana kadar değinilmemiş bir hüviyet kazandırmayı ve Türk kadınının geleceğin Dünyasında bambaşka sorumluluklar almasını amaçlamıştır.

ATATÜRK, Sabiha GÖKÇEN'i, gördüğü Kolej eğitiminden sonra Sovyet Rusya'ya göndermiş, paraşütçülük, planör ve motorlu uçak pilotluğu eğitimini yaptırmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Dönüşte GÖKÇEN, Türk Hava Kurumu'nun Havacılık Eğitim Merkezi olan Türk Kuşunun kurulması ve gelişmesinde büyük hizmetler yapmıştır. Pek çok kız ve erkek Türk gencinin havacılık alanında yetişmesi sorumluluğunu üzerine almıştır.

ATATÜRK, bir safhadan sonra Sabiha GÖKÇEN'i "Savaş Pilotu" olarak da yetiştirmeyi öngörmüş ve bu amaçla Eskişehir Hava Okulunda eğitime göndermiştir.

İşte, bu dönemde GÖKÇEN'le tanışıyoruz. Sınıf arkadaşlığı yapıyoruz. Bu bizim için büyük bir şans ve şeref oluyor. ATATÜRK, çok sevdiği manevi kızını çalışma yerinde de görmek için zaman zaman Eskişehir'e geliyor. Bizler de bu sayede O'nu daha yakından görmek saadetine eriyoruz.

İşte başlangıçta anlattığım konunun geçtiği gece de, bunlardan birisidir.

Sabiha GÖKÇEN, havacılık çalışmalarında ilerlerken, ben de pilot subay olarak bütün gayretimle çalışıyorum. Mesleğimde ilerliyorum. Hava Harp Akademisi'ni de bitirerek Hava Kurmay Subayı oluyorum.

Albay rütbesinde bir takdir vesilesi olarak, Washington Büyükelçiliği Hava Ateşeliğine tayin ediliyorum. Büyükelçimiz, kıymetli devlet adamı Suat Hayri Ürgüplü'dür. Hepimize örnek oluyor.

İşte bu dönemde Sabiha GÖKÇEN'le tekrar karşılaşıyoruz ve bu karşılaşmada Büyük Atatürk'ün yıllar ötesinde O'nu bu alana yöneltmekle amaçladıklarının ne olduğunu da daha iyi anlıyorum.

Devletlerarası ilişkiler icabı, zaman zaman Bakanlarımız, Başbakanlarımız, Washington'a geliyorlar. Sefirimizle beraber karşılamada bulunuyoruz. Ne kırmızı halı, ne sancaklı kıtalarla karşılama töreni yapılmıyor. Protokol dairelerinden bir kaç kişi "Amerika Birleşik Devletleri adına hoşgeldiniz" diyerek bu zevatın programlarını uygulamalarına yardımcı oluyorlar.

Bir gün de, Sabiha GÖKÇEN'in Amerika Birleşik Devletleri'ne resmi bir ziyaret yapması gerekiyor. O'nun karşılanmasında da vazifeliyiz. İşte gözlerimiz ilk kez sancaklı, bandolu bir tören kıtasını görüyor. "99'LAR KLUBÜ" (Dünyanın ilk Kadın Pilotları Cemiyeti) tam kadro oradadır. İçlerinde ne isimler ne şöhretler var. Hepsi ayrı ayrı büyük işler görmüşler ve uçuşlar yapmışlar, rekorlar kırmışlardır. Ama hiç birisi Sabiha GÖKÇEN'nin sahip olduğu "Kadın Harp Pilotu" yetki ve unvanına sahip değiller. Nasıl gururlanıyoruz. Ve yıllar öncesi 1938 Mayın ayında Eskişehir Orduevinde ATATÜRK'ün sağında oturan bu zarif genç

Levent Sahverdi Arşivi

Türk kızını sınıf arkadaşımı daha büyük heyecanlarla kucaklıyorum.

Sabiha GÖKÇEN'i evimizde misafir ediyoruz. High School (Lise) öğrencisi olan kızım Sema, oğlum Timur, Gökçen teyzelerinin özel sekreteridirler. Telefonla randevularını tesbit ediyorlar ve ona hizmet etmekten gurur duyuyorlar. Çocuklarım, kendilerini iyice tanıma yaşına gelinceye kadar "hakiki teyzeleri" olduğu zannettikleri GÖKÇEN'nin hizmetinde olmaktan onurludurlar.

Haydi, yine 1938 Mayıs ayına Eskişehir Orduevine dönelim.

ATATÜRK, o zamana kadar Fransızların kolonisi olmak şanssızlığına uğramış olan Türk Hatay'ımızın hududundan dönmektedir. Yığınak yaptırdığı Türk Silahlı Kuvvetleri'ne manevralar yaptırmış, onların geçit resimlerini ayakta kabul etmiş, bu yorucu yaşam, onun hastalığının daha da artmasına neden olmuştur.

Buna karşılık, bu hareketler Hatay'ı işgal altında tutan Fransızları ürkütmüş ve inatçı davranışlarını gevşetmeye etki yapmıştır. Umduğu da yerine gelmiştir.

Çocukluktan bu güne kadar ATATÜRK'ü karşılama ve uğurlama törenlerine, okulca götürüldüğümüz zaman O'nu uzaktan görmüşüz. Ama O'nu o kadar içten tanıyoruz ki: yazılanları okumaktan ziyade O'na çok bağlı bir öğretmen kitlesinin etkisindeyiz. Bunlar, İstiklâl Savaşını hep beraber yapmışlar, inkılaplara da aynı inançla katılmış idealistlerdir.

Ama hayatımızda, ilk defa O'nun pek yakınındayız. Bu gece göz ve kulaklarımızla da öğrenmek istediğimiz çok şeyler var. Hepsini bir geceye sığdırma isteğindeyiz.

Çevresine bakıyoruz, zamanın isimleri, kimi devlet adamı kimi kumandan, kimi sanatçı, kimi yazar. Bir savaş hazırlığı döneminde bile bu memleketin kalbur üstü elemanları O'nun dost kadrosunda yerlerini koruyorlar.

Masasının üstüne bakıyoruz, basit mezeler, yemekler ve içkiler.

Masasına, daima salondan rastgele asker veya sivil bir genci çağırıyor. Bir şeyler dikte ettiriyor. Bu esnada ellerinin, kollarının ve başının sert hareketlerini görüyoruz.

Sonra, bir başka genci daha çağırıyor. O'na diğerinin yazdıklarını yüksek sesle okutuyor. Bu sefer şaşırıyoruz. Tanıdığımız ve bildiğimiz en güzel ve düzgün ifadeli bir ATATÜRK nutkudur dinlediğimiz.

Zamanın en okunan gazetesinin baş yazılarını yazan tanınmış yazara sıra geliyor. O da yalnız ATA'nın söylediklerini yazıyor. Arkasından aynı emir: "Sen

Levent Şahverdi Arşivi

de oku bakalım", başını sallayarak dinliyor. Beğenmediği yerleri tashih ediyor. Ertesi günü, tanınmış yazarın tanınmış gazetedeki Hatay konusunda sert ve güzel baş yazısı yazarın kendi imzası ile hazırdır.

Eğlenmesine bakıyoruz: Sahnede Mehmetçiklerden kurulu bir caz var. "Valansia'yı çalsınlar" diyor. Dans etmek istiyor. Kendisi ile dansı çok arzulayan zarif hanımlarla ilgisi yok. Damını kendisi seçiyor. İlginçtir seçtikleri hep dans etmeyi bilmeyen hanımlardır. Biraz sitem, biraz temel dans bilgisi verme. Sonra genç bir subayı çağırıyor "Öğret şu hanıma dans etmeyi..."

Sanat tarihimizde unutulmuş bir olay vardır. ATATÜRK Türk müziğini yalınlıktan kurtarmak, Batıya çevirmek kararındadır. Bu da bir devrim, zevk ve sanat devrimi olacak. Bu nedenle bütün radyolarda bir süre Türk Müziği yasaklanmıştır. Ama kendisi Alaturka (Türk Sanat Müziği) ve Halk Müziği ile büyümüş. Ondan hüzün duymuş, onunla coşmuş, bu müziği çok seviyor. Ama yapacağı devrim için iğneyi değil, çuvaldızı da kendisine batırabilme gücü olan bir lider.

Gençlerle coşturucu konuşmaları arasında, canı bu müziği de çekti galiba ki, şehrin valisi, gecenin bu saatinde bir grup getirtti ortaya. Kalitesiz sazcılar, yeteneksiz bir şarkıcı kızcağız.

Onlardan Yesari Asım'ın "Fariğ olmam meşrebi rindaneden" isimli parçasını istiyor. Şarkıcıda asla böyle bir bilgi mevcut değil. Yok öyle şey... Söyleyecek, söyletecek. Evvela birinci satır beraber, bir daha, bir daha. İkinci ve üçüncü mısralar da öyle. Artık bilgisiz kızcağız şarkıyı usulle geçmektedir. Öğretmen ATATÜRK.

Bir ara gençleri etrafına daha yakınına çağırıyor. Gidiyoruz. Diyor ki: "Aramızda bir konuşma yarışması yapalım (Şimdi bu tarz çalışmalara panel diyoruz), içimizden birisini başkan seçelim, o söz versin sıra ile Hatay mevzuunda konuşalım". Arkasından ilave ediyor: "Ne olur beni başkan seçmeyin, ben bu gece sadece konuşmacı olayım, hem...". Sözünü bitirmeden araya bir karışma oluyor. Bir genç sözünü kesiyor. Genci sertçe kınıyor. Genç yetişmiş bir insandır. ATA'm diyor: "Bu demokratik yasama düzenini siz verdiniz, siz öğrettiniz bize, benim rahatça konuşmamdan görüyorum ki rahatsız oluyorsunuz, özür dilerim". ATA'nın yüzündeki sert hatlar birdenbire değişmiştir. Yeniden tatlı bakışlar: "Size yeni bir teklifim var, reylerinizi bana verin, bu genci başkan yapalım.

Özel paneldeki konuşmalar başlamıştır. Herkes bütün heyecanı ile Hatay'ı, Fransa'yı ve Türk tarihini eline alıyor. Milli şiirler okunuyor. ATATÜRK'ün güzel konuşmalardan hoşlandığı çok belli. Tarih bilgisindeki, Türkçe bilgisindeki ha-

Levent Sahverdi Arşivi

talara müsamahasızdır. Tenkitleri sert oluyor. Ama konuşma zevkini hiç bir zaman kaçırtmıyor. Yavaş yavaş söz tamamen kendisine geçmiştir. Ve bizim Başkan unutulmuştur. Lakin seçtirdiği Başkan hakkını kolay kaptıracak tiplerden değildir. Hemen protesto ediyor: "Benden söz almadan konuşuyorsunuz, bu usule aykırıdır" diyor. Bu biçim sert müdahaleye önce kızmış gibidir. Fakat birden duruyor ve Başkana hak veriyor: "Hımm... çok esaslı Başkanımız varmış...". Sayın Başkandan özür diliyor ve tabi yine konuşmasına devam ediyor.

Bu özel panelde Fransa değerlendirilmiştir. ATATÜRK'e göre: "Fransa, çok güvendiği "Maginot Hattı'nın" gerisinde çökmeye mahkûmdur. Çünkü Maginot'un üstü ve gerisi tamamen havaya karşı (Alman Hava Kuvvetlerine karşı) açıktır. Onlar, hiç bir zaman bunun farkında değiller".

"Fransızlar bizleri hâlâ Hasta Osmanlı imparatorluğu zannediyorlar. Fransız zimamdarları (devlet adamları ve yöneticileri) çok aldanıyorlar. Fransızlar onlardan istediklerimizi çok kısa zamanda yerine getirmezlerse benim ne yapacağımı onlar da bütün Dünya da görecektir."

(ATATÜRK'ün 1938'deki tahminleri tamamen doğru çıkmış, Hatay'ı hemen bize bırakan Fransızlar; bundan tam iki yıl sonra Alman Zırhlı Birlikleri'nin ve Hava Kuvvetleri'nin "Maginot Hattı" gerisinde yaptıkları kuşatma ve indirme taarruzları ile on gün içerisinde Alman Ordularına teslim olmuşlardır.)

Alkıştan hoşlanmayan ATATÜRK, hemen mavi üniformalılara, bizlere hitap ediyor: "Nasıl Havacılar benimle yine beraber misiniz?", cevap malum. İki tek kelime "Beraberiz daima".

İtalyan lideri Mussolini'ye bir kaç yıl evvel verdiği dersi, Fransızlara karşı da tekrarlamak kararındadır. Bir süre önce ANTALYA havalisine göz diken İtalyan diktatörü büyük bir hava kuvveti ve donanma ile güzel Antalya kıyılarımızda gövde gösterisi yapmaktadır. İşte burada, yazılı tarihimize pek geçmemiş olan bir olayı sizlere nakletmek istiyorum. Bunu üst sınıflarda yetişmiş pilot ağabeylerden ve özellikle de Sabiha Gökçen'den dinlemiştim.

ATATÜRK, Mussolini'nin delice tertiplerine karşı, Gülcemal vapuru ile Antalya'ya gelir. Ertesi günü bir muhribe binerek gemi komutanına Akdeniz'e doğru açılmasını emreder. Kendisi de köprü üstündedir. Gemi komutanına bir soru yöneltir; "Kaptan, şimdi İtalyan Donanmasına rastlarsak ne yapacaksın?". Gemi komutanı hemen cevap verir: "Rotamızı derhal değiştiririz Paşam" der. Bu cevabın karşılığı çok sert ve kesindir: "Hayır efendim öyle şey olmaz. Tam yolla İtalyanların en büyük harp gemisinin bordasına çarpacaksın".

Levent Şahverdi Arşivi

Bu kesin emir, askerce aynen tekrarlanır: "En büyük İtalyan harp gemisinin bordasına tam yolla çarpacağım efendim...".

O akşam, sofrada tamamen bu konu tartışılır. Hadise heyecan yaratmıştır. ATATÜRK, gemi ile gemiye karşı yapmayı tasarladığı "çarpma hareketini", havadan da gemiye karşı aynen yapmayı planlamıştır.

İşte bu sırada her Türk Harp Pilotuna "Kişiye Özel" bir zarf gelir. "Mussolini'nin uçak ve harp gemilerine çarpıp batırmayı ve ölmeyi kabul eder misin" diye.

(Unutmayın ki Japon "intihar uçakları yani Kamikaze" ortada yoktu henüz ve ancak İkinci Cihan Savaşında kullanılabilmişti)

Pilotlarımızın verdiği cevaplar dikkatle tasnif edilir. Hayretle görülür ki hepsinde aynı üç kelime vardır : "Evet çarpmaya hazırım". Dünya'nın ve Mussoli'nin bu çok ilginç ve sert olayı duymasına olanak verilir.

"Manevi güç" "madde"yi yenmiştir. Mussolini, Türk kayasına çarpmaktan vazgeçer, Donanmasını alır başka diyarlarda (Habeşistan'da) macera aramaya gider.

Aynı söz; o gece Eskişehir Orduevinde ATATÜRK"e tekrar verildi. "Ölüme söz vermenin" karşılığı ATATÜRK"ten "Teşekkür ederim" değildir. Coşkunlukla verilen başka bir emirdir: "Mehmetçik müzisyenler çalın bir Sarı Zeybek", kendisi başı çeker, arkasında, O'nun bir sözü ile ölebilecek cesur bir kitle Zeybek oynamaktadır.

Ben, Zeybek Oyununun gerçek manasını o gece anladım. O kolların ağır ağır kalkışını, bir kartalın kanat açışına benzetirim.

Yine Hatay konusu; yine tarih, yine Türk, yine Fikret'in, Namık Kemal"in şiirlerine dönüş... En iyi okuyanı arıyor ve buluyor. Hecenin uzunluğu ve kısalığına bile dikkatli. Kusurları usanmadan düzeltiyor. Öğretmen ATATÜRK, sabır dersi de veriyor çevresine.

ATATÜRK'ün Hatay'la ilgili mevzudan sonra birdenbire "Musul meselesi"ni ele aldığını görüyoruz.

Hatıralarım, beni birden ilkokul yıllarıma götürüyor. Sabah törenlerinde "Hatay bizimdir. Musul bizimdir. Başka kimsenin olamaz" diye slogan halinde bağırışmalarımız gözümün önüne geliyor. Tabii ki, o yaştaki kültürümüzle bunu pek manalandıramıyoruz. Yıllar ilerledikçe Hatay'ı ve Musul'u ve onların Türkiye'nin hayatındaki yerini ve değerini daha iyi öğreniyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ün Hatay mevzuundaki ömür boyu ısrarlı davranışlarının yanında yine, O 1938 Mayıs gecesi Orduevinde de Musul meselesini de nasıl değerlendirdiğini sizlere anlatmazsam millî bir vazifeyi ve borcu yerine getirmemiş olurum.

Son İstanbul Meclisi Mebusanı; Misakı Millî-Millî And konusunu ele almıştır. Mustafa Kemal Paşa İstanbul Meclisindeki güvendiği arkadaşlarına, daha da etraflı bilgiler gönderiyor. Ve Misak O'nun istediği şekilde kabul ediliyor. Yani Misakı Millî bir deyimle de Mustafa Kemal'in eseridir.

Bu çalışmalara daha sonraları Lozan döneminde de İstiklâl savaşını kazanabilmek ve yeni Türkiye Devletini kurmak için hayatını harcayan Mustafa Kemal Paşa'nın, uzun yıllar sonra çok stratejik ve çok ekonomik değeri olan Hatay ve Musul mevzularını devamlı işlediğini görüyoruz.

Bunlardan Hatay'ı, o günün gençlerine nasıl işlediğini daha önce sizlere anlatmış bulunuyorum. Yine o gece Musul mevzuunda söylediklerini de şimdi size anlatayım:

Musul; Türkiye için her Türk için hayati derecede önemlidir. Geleceğin Türkiye'sinin Musul'suz yaşamı çok güçtür. Hatay, Türkiye'nin Akdeniz'e ve Akdeniz yolu ile dünyaya açılan kapısıdır.

Musul ise, Türkiye'nin ekonomik açıdan ve politika bakımından can damarıdır. Musul'un ve Musul petrolünun sahibi olamayan bir Türkiye yalnız iktisadi değil bir çok sosyal ve politik problemlerle karşılaşacaktır. Bu görüşü yorumlamaya lüzum var mı? Bu gün de bunların hepsini aynen yaşamıyor muyuz?

Sonradan yaşamıma girmiş bir anıyı da bu vesile ile anlatmadan yapamayacağım.

1955-56'da Türk Kuşu Genel Müdürü idim. Özellikle Türk kadınını tanıtma konusundaki ATATÜRK ilkeleri için gayret sarfediyordum. Önce sayıları çok azalmış olan kız paraşütçülerin çoğalmasını sağlıyorum. 14-15 yaşında liseli kızlardan bile paraşütçüler yetiştiriyoruz. Onları, 1955'de Hollanda'da yapılan "Dünya Havacılığının 50. Yıldönümü", uluslararası havacılık gösterilerine götürüyorum. Türk kadınını hâlâ, haremde, peçeli ve çarşaflı olarak düşünen Dünya şaşırıyor. Hollanda Kraliçesinin huzuruna Dünya Havacıları adına plaket vermek için bir tek havacı seçilecek. Hepsi ünlü birer pilot olan Dünya Havacıları, bizim en minik kızımızı görevlendiriyorlar. Kraliçe, onu kabul ediyor ve heyecanla seviyor, çünkü biraz evvel bu minicik Türk kızının paraşütle atladığını görmüştür, heyecanlanmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

1956'da bu cesur kızlarımızı, bu sefer Bağdat'a götürdüm. Diyarbakır'dan havalandık. C-47 uçağımızın pilotuyum. Biraz sonra "Raman petrol alanı" karşımıza geldi. Petrol kuyuları, dumanlar, alevler. Tipik petrol bölgesi. Gururlanıyorum. Fakat kısa bir süre sonra da "Musul petrol sahası" karşımızdadır. Bizim "Raman" onun yanında küçücük kalmıştır. Ve, 1938 Mayısı'nın Eskişehir orducvindeki gecesini ve ATATÜRK'ü hatırlıyorum. Bu kez gözlerim yaşarıyor.

Haydi yine Eskişehir Orducvindeki hikâyemize devam edelim. Bir masada Harp Pilotu adayı dört teğmeniz. Bu arada ATA'nın işaret parmağı bizim masaya doğru yöneliyor. Bu sırada dalgın olanımıza "seni çağırıyor" diyoruz. Arkadaşımız fırlıyor. ATATÜRK'ün karşısına. Bir şeyler konuşuyorlar. Arkadaş biraz sonra masamıza dönünce heyecanla soruyoruz: "Şahane Gözler, şarkısını istedi. Ben de bilmediğimi söyledim". Sorumuzun cevabı her işi bir şaka ve muziplikle bitirmeyi adet edinmiş havacılara uygun biçimde "Ben bilmiyorum ama arkadaşlarımdan bu şarkıyı bilen ve sesi güzel olanlar vardır" dedim. ATATÜRK de bana "Öyle ise söyle onlar gelip okusunlar" emrini verdi. "Bir yere ayrılmayın sakın". Eyvahlar olsun hiç birimizin beceremeyeceği bir şey. Ohh... Laf karıştı, konu değişti, biz de rahatladık. Yarım saat sonra parmağı yine bize yöneldi. Bu kez ben göz göze geldim. Hemen yerimden fırladım karşısına. Hazırol vaziyetindeyim. Haydi bakalım sen söyle şarkıyı, Şahane Gözleri sen söyle. Boynumu büktüm, şarkıyı bilemediğim için özürler diledim. Sitemli bir memnunsuzluk: "Siz nasıl teğmenlersiniz, o halde ben söyleyeyim siz dinleyin":

"Şahane gözler şahane"
"Hüsnüne yoktur bahane"
"Süleyman olsam cihane"
"Gönül eğlenmez asla"
"Akan sular şarap olsa"
"Uçan kuşlar kebab olsa"
"Meyhaneler mesken olsa"
"Gönül eğlenmez asla"

Bu şarkıyı bir ömür boyu en ünlü şarkıcılardan kaç defa, gözü yaşlı dinledim. Hiçbirisi O'nun gibi etkili ve içten değildi. Ben Münir Nurettin uslubu ile söylediği bu halk ezgisinin satırları arasında, hep ATA'nın kendi iç yaşantısını kendi gönül boşluğunu sezinlerim. Biz hepimiz O'na dış ve resmi görünümü ile bakmışızdır. Başarılarını beğenmiş imrenmişizdir. Ama O'nun da bizler gibi bir varlık olduğunu, kendi iç aleminde bizler gibi özel duyguları bulunduğunu hiç dü-

Levent Şahverdi Arşivi

şünebildiğimizi zannetmiyorum. ATATÜRK bu şarkının mısraları arasında adeta bize karşı, bu yönden isyan ediyor gibi gelir bana hep...

Şarkıyı bitirdi. İsmimi, rütbemi, uçuşu sevip sevmediğimi, iyi uçup uçmadığımı sordu. Burada, Sabiha Gökçen'e eğilerek bir şeyler sordu. Sonra "Çok memnun oldum evladım" dedi. Herhalde Gökçen beni övmüştü. Sıra maaşımı öğrenmeye geldi ki verdiğim rakam çok ufaktı. "66 lira 66 Kuruş ATAM" diyebildim yavaşça. Bakın kendi kendi hayatımdan bir hikaye anlatayım sizlere :

"Selanik'teyiz. Harp Akademisini (Erkani Harbiye Sınıfını) yeni bitirdim. Yanımda iki arkadaşım var. İkisi de birer kahraman teğmen. Birisi meşhur şair Naci. Cebimizdeki para pek az. Bir köşe başı lokantasında yemek yedik. Canımız, burası, Orduevi gibi temiz bir yerde oturmayı istedi. Selanik'te Beyaz Kule diye lüks bir lokanta vardır. Cebimizdeki para içerde ancak birer kadeh içkiye yettiği için garsona bize yalnız rakı getirmesini söyledik. Rakı gelince Naci, kapıdan girerken aldığı kuru kestaneyi ikram için bize uzatırken: "Bizim hayatımız bu kuru kestaneye benziyor" dedi".

ATATÜRK birden geçmişten yine bugüne döndü. Sert bakışları yumuşamıştı. "Evet gençler bizim hayatımız kuru kestaneye benziyordu. Ama sizinkiler benzemeyecek. Çünkü ben o günleri, gençlik günlerimi hiç unutmadım. Sizin beni tanıdığınızdan çok, ben sizi tanıyorum. Hayatım boyunca daima gençleri aradım buldum ve gençlerle çalıştım".

Soru, gençlik ve şarkı öyküsü ne kadar sürdü bilemiyorum. Karşısındaki bu duruşum şu "nasihat" hatta "vasiyet" ile sona erdi: Hayatta muvaffak olmak istiyorsanız "ben gencim" diyene el uzatınız, "ben yaşlıyım" diyenden uzaklaşınız. Gençleri seviniz, daima onlarla çalışınız. Ben muvaffak oldu isem, başlıca sebebi budur. Ben daima gençleri sevdim, gençlerle beraber çalıştım, siz de böyle yapınız.

Türk çocuğu, Türk genci bazen hatalar yapabilir. Onları hoşgörü ile karşılayın. Kısa bir zaman sonra, tamamen düzeldiğini, yine vazifelerini başarı ve özveri ile yaptıklarını görürsünüz.

Hayatım eğitimcilikle ve Türk gençleri arasında geçti. Türk Kuşu'nda Genel Müdürlük, Hava Harp Okulu'nda Kuruculuk ve Kumandanlık yaptım. (27 Mayıs 1960 hareketini ATATÜRK ilkelerine ve inançlarına aykırı bulduğumdan, Hava Harp Okulu'nu bu hareketin içine sokmadım. Beni, o gün komutanlıktan alarak, Diyarbakır'a sürdüler. 2 Ağustos 1960'da ve General olacağım hafta emekliye sevkettiler). Emekli olduktan sonra da, TED Ankara Koleji Genel Müdürlüğü,

Levent Şahverdi Arşivi

Yükseliş Koleji Genel Müdürlüğü ve Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Başkanlığı yaptım. Çeşitli Üniversitelerde ve Askeri Yüksek Okullarda "ATATÜRK"çülük" dersleri verdim.

Dostlarım ve çevrem, bütün bu çeşitli görevlerde başarılı olduğumu söylerler ve överler. Bu görevlerde başarılı oldu isem, ATATÜRK'ün vasiyeti üzerine gençlere değer vermek ve Onun dediği biçimde gençlerle çalışmamdandır.

1960'lı yılların sonundan itibaren Türkiye'de sert gençlik hareketleri olmaktadır. O zaman Müdürü olduğum Yükseliş Koleji'nde yaptığımız ATATÜRK'çülük çalışmalarının etkisi ile okulumuzda hiç bir üzücü olay olmadı. Bazen, siyasi amaçlı olmayan olağan gençlik yaramazlıkları olurdu. Bunların sertçe olanlarına da rastlardık. Kabahatli öğrenciler karşımdadır. Çevremdeki genç hocalara dikkatle bakardım. Gözlerinden soruları okurdum adeta: "İşte asker kökenli sert bir Okul Müdürü. Kimbilir bu kabahatli gençlere ne sert muamele edecek ve cezalar verecek?" demektedirler sanki.

Halbuki, aksine benim gayet yumuşaklık ve hoşgörü ile muamele yaptığımı görünce şaşırırlar. Daha sonra onlara şunları söylerim: "Yumuşaklık ve hoşgörü bana Atamdan yadigârdır derim". Onlar, bunu aile kökenim atam olduğunu sanırlar. Daha sonra, onlara size yukarıda anlattığım hikâyeyi özetlerim. Büyük ATATÜRK'ün Eskişehir Orduevinde gençler için bana tavsiyelerini tekrarlarım. Şaşırırlar, hayran kalırlar. 1938'deki bu bir Mayıs gecesi, ölümünden hemen evvel, Eskişehir Orduevinde Büyük ATATÜRK'ten aldığım emir ve nasihatleri hatta vasiyetleri hiç unutmamış olmamdandır.

İşte ATATÜRK'ümüzün gençlere olan büyük iman ve güvenini dinlemek mutluluğuna eren bir eğitimciden, O'nun bu sözlerini bu anlayışını, birinci ağızdan dinlemiş bulunuyorsunuz. ATATÜRK'ün bu, bir insana kuvvet veren, görüşünü sizler de benim gibi uygulayınız. Hayatınız boyunca, sizden sonraki gençleri daima seviniz ve hoşgörü ile karşılayınız. Çok başarılı ve herhalde çok bahtiyar olacaksınız.

Ulu Tanrı'dan bir kez daha rahmetler diliyorum. Yattığın yer nur olsun ATAM...

Levent Sahverdi Arşivi

SABİHA GÖKÇEN'İN BİYOGRAFİSİ

21 Mart 1913 tarihinde Bursa'da doğan Sabiha GÖKÇEN, altı çocuklu bir ailenin altıncı çocuğudur.

Babası Mustafa İzzet Bey, annesi Hayriye Hanımdır. Kardeşleri, şehit ağabeyi teğmen Şefik, ablası Nazime, ağabeyi Neşet Dikmen, ablaları Nafia Dikmen ve Saime Berksun'dur. Şimdi hiç biri hayatta değildir.

Edirne vilayeti başkâtipliği görevinde bulunan babasının emekli olmasıyla, aile Bursa'ya yerleşmiştir.

Kurtuluş Savaşı yıllarında ilkokula başlayan Sabiha GÖKÇEN, önce babası Mustafa İzzet Bey'i daha sonra da annesi Hayriye Hanımı kaybetmiş, ağabeyi ve ablaları ile birlikte yaşamıştır.

1925 yılında Bursa'yı ziyaret eden Atatürk, Sabiha GÖKÇEN'i manevi evlat edinmiş ve birlikte Ankara'ya gelmişlerdir.

Ankara'da Çankaya Köşkü bahçesi içerisinde bulunan ilkokula, Atatürk'ün diğer manevi evlatları Zehra, Rukiye ve köşke yakın oturan Atatürk'ün arkadaşları ve köşkte görevli yaverlerin çocuklarıyla birlikte devam etmiştir.

İlkokulun bitimini takiben, Atatürk, manevi evlatları Sabiha ve Zehra'yı Arnavutköy Amerikan Kolejine, Rukiye'yi de Damdösiyona, öğrenimlerini sürdürmek üzere göndermiştir.

Bir yıl süre ile Arnavutköy Amerikan Kolejine devam eden GÖKÇEN, boğaz havasının sert olması nedeni ile, Üsküdar Amerikan Kız Kolejine geçer.

Bir müddet sonra hastalanan GÖKÇEN'i tedavi için, Atatürk Viyana'ya gönderir. Tedavi sonrası yurda dönen Sabiha GÖKÇEN öğrenimine, Çankaya Köşkü'nde özel öğretmenler nezaretinde devam eder.

1933 yılında Atatürk, hem tedavi olması ve hem de dil öğrenmesi için GÖKÇEN'i Paris'e gönderir. Daha sonra yurda dönen Sabiha GÖKÇEN'in yaşantısı Atatürk'le beraber devam eder.

1934 yılında soyadı kanununun çıkmasıyla Atatürk, Sabiha'ya GÖKÇEN soyadını verir. (O tarihte Sabiha GÖKÇEN havacı değildi.)

1935 yılında, Türk Hava Kurumu tarafından Atatürük'ün emri ile ilk sivil havacılık okulu açılır. Bu açılışa Atatürk, Sabiha GÖKÇEN'i de birlikte götürür.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk bu okula TÜRKKUŞU ismini verir ve okula ilk kız öğrenci olarak Sabiha GÖKÇEN'i kaydettirir. Planör eğitiminin ardından (A) ve (B) brövelerini alan Sabiha GÖKÇEN, yüksek planörcülük eğitimi yapmak ve planör öğretmenliği için Türk Hava Kurumu tarafından yedi erkek öğrenci ile birlikte Sovyetler Birliği'ndeki planörcülük yüksek okuluna gönderilir. Bu okuldan da mezun olan GÖKÇEN, öğretmenlik diploması ile yurda döner.

1936 yılında, yine Atatürk tarafından, Eskişehir Askeri Hava Okulu'na özel olarak gönderilir. Bu okulda birbuçuk yıl eğitim gören GÖKÇEN, askeri pilot olarak PEKİYİ ile mezun olur (Diploma numarası 372'dir). Böylece **SABİHA GÖKÇEN DÜNYANIN İLK KADIN SAVAŞ PİLOTU** olma şerefini de kazanır.

Eskişehir Tayyare Alay İkinci Bölüğü'nde bir süre görev yapan GÖKÇEN mevcut av ve bombardıman uçaklarıyla solo uçuşlar da yapar. Yirmiiki tip uçakla uçuşlar yapmış olup, bunlara Türkkuşu uçakları da dahildir.

1937 yılında Trakya ve Ege Manevralarına ve Birinci Tayyare Alayı İkinci Bölüğü ile de Dersim Harekâtı'na katılan Sabiha GÖKÇEN, Türk Hava Kurumu'nun BİR NUMARALI MURASSA MADALYASI ile taltif edilmiştir. Bu madalyayı İsmet İNÖNÜ, Sabiha GÖKÇEN'in göğsüne takmıştır.

16 Haziran 1938 tarihinde Balkan devletlerinin davetlisi olarak, bir askeri uçakla tek başına Balkan Dostluk Turuna çıkan Sabiha GÖKÇEN, beş gün süren bu tur esnasında İstanbul'dan hareketle önce Atina'yı daha sonra da sırasıyla Selanik, Belgrad ve Bükreş şehirlerini ziyaret etmiştir. İndiği her yerde askeri törenle karşılanan Sabiha GÖKÇEN'e Belgrad'da bir dostluk nişanı olarak Yugoslav Ordusu'nun en büyük nişanı olan Beyaz Kartal nişanı ve beratı, Yugoslav Genelkurmay Başkanı tarafından verilmiştir.

1938 yılında Türk Hava Kurumu, Türkkuşu Uçuş Okulu'na Başöğretmen olarak atanmış ve bu görevini aralıksız 1954 yılına kadar sürdürmüştür. Üç dönem Türk Hava Kurumu Genel İdare Kurulu Üyeliği yapan GÖKÇEN, 1964 yılına kadar uçmaya devam etmiştir.

1940 yılında pilot yüzbaşı Kemal ile evlenen GÖKÇEN 1943 yılında eşini kaybetmiştir.

1953-1959 yılları arasında iki defa davetli olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmiştir.

14 Mart 1990 yılında davetli olarak Hindistan'a gitmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

"Atatürk'ün İzinde Bir Ömür Böyle Geçti" isimli kitabı, Atatürk'ün 100. doğum günü anısına Türk Hava Kurumu tarafından yayınlanmıştır.

ALDIĞI ÖDÜLLER

1. Türk Hava Kurumu'nun bir numaralı MURASSA MADALYASI (beratı ile)

2. Yugoslav ordusunun en büyük nişanı olan BEYAZ KARTAL nişanı (Beş numaralı nişan beratı ile) ve ORDU BRÖVESİ

3. Romanya ordusu havacılık brövesi

4. Trakya ve Ege Manevralarından dolayı verilen HATIRA MADALYALAR

5. Türk Kadınının seçme ve seçilme hakkının 50. yılında TBMM'deki törende verilen mesleklerinde öncü kadınlar plaketi

6. Selçuk Üniversitesi'nin fahri doktorluk payesi

7. Türk Hava Kurumu tarafından 1989 tarihinde verilen ALTAN MADALYA

8. 1981 yılında ULUSLARARASI HAVACILIK FEDERASYONU'nun, havacılığın tüm dallarında üstün başarı gösteren havacılara verdiği FAI ALTIN MADALYASI (Berlin'de verildi)

9. Ayrıca ordu, çeşitli dernekler ve kuruluşların vermiş olduğu yirmisekiz adet plaket.

SOSYAL ÇALIŞMALARI

1. Kadının Sosyal Hayatını Araştırma ve İnceleme Derneği ŞEREF BAŞKANLIĞI

2. Yaşlıları Koruma Derneği ONUR ÜYELİĞİ

3. Kız İzciler Derneği ONUR BAŞKANLIĞI

4. Kemalist Atılım Derneği üyeliği

5. Göz Bankası üyeliği

6. Türk-Kore Kadınları Derneği üyeliği

7. Türk-Japon Kadınları Derneği üyeliği

8. Anıtkabir Derneği üyeliği

9. NINETY-NINES, INC derneği üyeliği

Levent Şahverdi Arşivi

(1925'li yıllarda (99) bayan pilot tarafından ABD'de kurulan bu dernek bugün uluslararası kimliğe sahiptir ve binlerce üyesi vardır.)

10. Atatürkçü Düşünce Derneği ONUR ÜYELİĞİ

1958 yılı Amerika'ya ikinci davet edilişinde Miami'deki havacılık toplantısına giden ve bu toplantıyı müteakip Washington'a geçen Sabiha GÖKÇEN, Hava Ateşemiz Alb. Burhan GÖKSEL ailesinin misafiri olduğu günlerde ABD Hava Kuvvetleri'nin, bir Pazar günü ANDRWS HAVA Üssü'ne davet edilen ve şerefine yapılan bu toplantıda Amerika'nın değerli havacılarını tanımak ve onlarla beraber geçirdiği samimi anların mutluluğunu yaşamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ve SABİHA GÖKÇEN Eskişehir Hava Meydanında (1936)

Eskişehir I. Tayyare Alayında (1936)

Levent Sahverdi Arşivi

Eskişehir I. Tayyare Alayı (1936)

ATATÜRK VE GÖKÇEN, Yeşilköy Hava Alanı (1937)

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ve GÖKÇEN, Eskişehir'de Havacılarla (9.VI.1936)

ATATÜRK ve GÖKÇEN, Eskişehir Tayyare Alayı'nda (1936)

Levent Sahverdi Arşivi

Bayan Sabiha GÖKÇEN'in Belgrad'a varışı.

Bayan Sabiha GÖKÇEN'in Belgrad'a varışlarında Türk ve Yugoslav Millî Marşları Çalınırken (1938)

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ve Manevi Kızı GÖKÇEN (1937)

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK, Türkiye'nin Geleceğini, Göklerde Arardı: "İstikbâl Göklerdedir."

Levent Şahverdi Arşivi

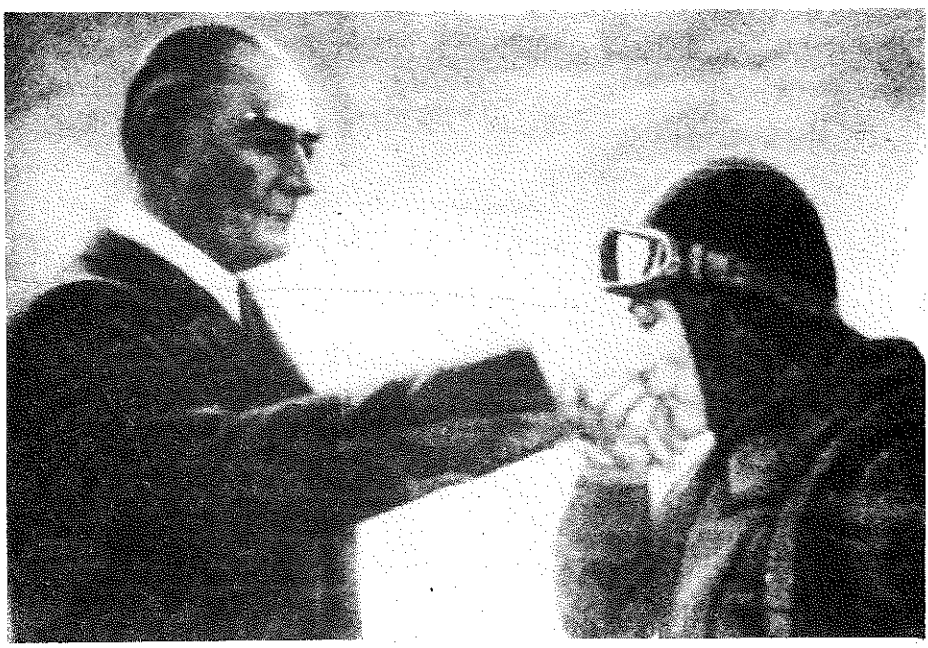

Sabiha GÖKÇEN, ATATÜRK'ün Tertiplediği Özel Kıyafeti İle

Levent Sahverdi Arşivi

İstanbul Yeşilköy Hava Alanı'nda: ATATÜRK, Sabiha GÖKÇEN, Ülkü ve Bir Hava Subayı Sabiha GÖKÇEN Bir Vazife Uçuşuna Çıkarken (1937)

Dersim Harekâtına Harekette Ankara Meydanında Vedalaşma (1937)

Levent Şahverdi Arşivi

(Soldan Sağa) Kâzım ÖZALP'ın eşi Semiha, ATATÜRK'ün Hemşiresi Makbule (ATADAN), Gökçen, ATATÜRK ve Yaveri Cevat Abbas, Elazığ'a Uçacak Gökçen'i Uğurlarken (1937)

Dersim Herakâtı'nda Vazife Alan Bölük Arkadaşları İle GÖKÇEN (1937)

Levent Sahverdi Arşivi

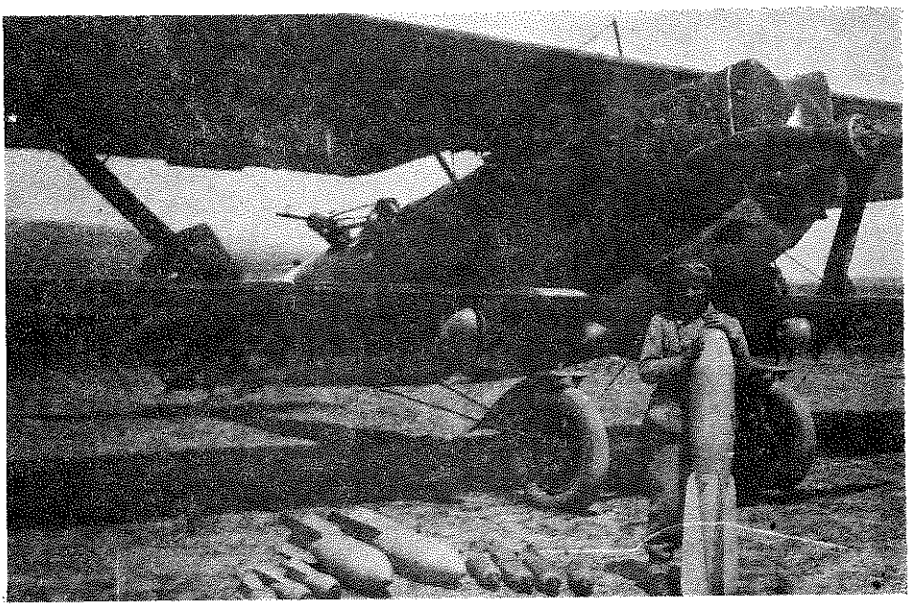

Bombardıman Bölüğü'ndeki Arkadaşları İle GÖKÇEN (1937)

Dersim'de Harekât Uçuşu İçin Son Kontroller (1937)

Levent Şahverdi Arşivi

Elazığ'da Hava Alanı'nda GÖKÇEN, Bombası İle (1937)

Dersim Harekâtı Sonunda Doğu'da Teftiş (1937)

Levent Sahverdi Arşivi

Dersim'de Arazide İnceleme (1937)

Dersim (Tunceli)'de Arazi İncelemesi (1937)

Levent Şahverdi Arşivi

Dersim (Tunceli)'de ATATÜRK'ün, Komutanlar'la Birlikte Arazi İncelemesi (1937)

Dersim Harekâtı'ndan Sonra Elazığ'da (1937)

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK ve GÖKÇEN Türkkuşu'nda (1937)

Atatürk'ün Hemşiresi Makbule (ATADAN) Hanımla (1937)

Levent Şahverdi Arşivi

Havacılığa Büyük İlgi : ATATÜRK, GÖKÇEN'le Uçuşları İnceliyor. (Öndeki çocuk, ÜLKÜ) (1937)

Levent Sabuncu Arşivi

ATATÜRK Uçuşları Seyrediyor (1937)

Levent Şahverdi Arşivi

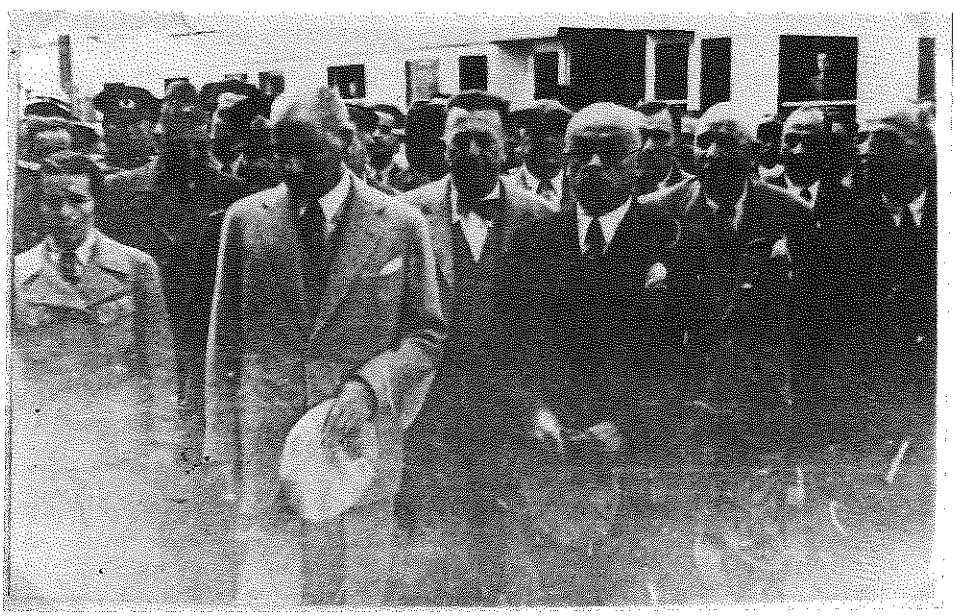

ATATÜRK, Kurduğu TÜRKKUŞU'nda, Bir Plânör'ü İnceliyor (1937)

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK, Eskişehir Hava Alanında, Asker Havacılarla (1937)

ATATÜRK ve Celâl BAYAR, GÖKÇEN İle (1938)

Levent Şahverdi Arşivi

EVET... BİZLER DAİMA BERABERİZ...

Sabiha GÖKÇEN, 1958 yazında Washington Hava Ataşemiz Hava Kurmay Albay Burhan Göksel'in Evinde Misafir İken.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

HATAY'IN ANAVATAN'A İLHAKININ TÜRK DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ

YRD. DOÇ. DR. ERGÜNÖZ AKÇORA*

Hatay meselesinin daha iyi anlaşılması için öncelikle coğrafyasını, jeopolitik ve stratejik konumunu ve tarihçesini ortaya koymak lazımdır. Ancak konunun dağılmaması için eski çağ Selçuklu dönemi üzerinde durmadan, stratejik ve jeopolitik durumu, XX. Yüzyıldaki faaliyetler, Hatay'ın Osmanlı Devleti'nden çıkışı, Cumhuriyet Türkiyesi'nin Hatay'ı Misak-ı Milli hudutları içine alma çabası ve bunun gerçekleşmesi için ortaya koyduğu mücadele anlatılmaya çalışılacaktır.

Hatay, Anadolu'dan, Suriye ve Mısır'a ve buradan da Anadolu'ya gelen yolların geçiş noktasını teşkil ettiğinden, bir liman bölgesi, havvancılık ve ziraate elverişli topraklara sahip olması tarihin ilk çağlarından itibaren bölgedeki devletlerin daima ilgisini çekmiştir. Onun için ilk çağlarından, günümüze kadar önemini korumuştur.

Hatay yöresi; Dört Halife, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde de en verimli topraklara sahip bir bölge, transit geçiş yollarının üzerinde bulunması sebebiyle de canlı bir ticaret merkezi olmaya devam etmiştir.

Bunun yanında tarih boyunca etnik ve dinî yönden de çeşitlilik arzetmesine rağmen toplumların, gayet iyi şekilde anlaşmaları bir arada yaşamalarına güzel bir örnek teşkil eden bölge görünümünü 19. Yüzyıl başlarına kadar zaman, zaman ortaya koymuştur.

19. Yüzyıldan itibaren Avrupa ülkelerindeki sanayileşme ve hammadde ihtiyaçlarının ortaya çıkması sebebiyle Hatay bölgesi çok cazip bir durum almıştır. Hele Musul, Kerkük ve Basra Körfezi'ndeki petrol yataklarına sahip olma durumu bölgenin stratejik konumunu daha iyi ortaya koymuştur.

Bu sebeple XIX. Yüzyıl sonlarından itibaren İngiltere, Rusya ve daha sonra da Fransa menfaatleri doğrultusunda çıkarlarını korumak ve bölgede nüfuz elde etmek için büyük bir mücadeleye girişmişlerdir. Ancak 1917 yılında **Bolşevik İhtilâli** sonunda Rusya'nın ortadan çekilmesi ile Fransa bu boşluğu doldurmaya ve

* Fırat Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâpları Tarihi Araştırma ve Uyg. Merk. Müdürü

Levent Sahverdi Arşivi

nüfuzunu arttırmaya çalışmıştır.

Şüphesiz bölgede tutanabilmek için Osmanlı Devleti aleyhine çalışmaya başlamışlardır. Bunu sağlamak için de değişik metod ve yollar ile azınlıkları yani gayrımüslimleri, hatta müslüman arapları, muhtariyet ve istiklâl vaatleriyle Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaya ve siyasî, ekonomik istikrarı bozmaya çalışmışlardır.

Bu arada Fransa ile İngiltere, 16 Mayıs 1916 tarihinde Osmanlı Devleti'nin paylaşılması konusunda **Sykes-Picot Andlaşması** uyarınca, İskenderun ve bölgesi Suriye toprakları içinde sayılmış; Fransız etki alanında bırakılmıştı. Ayrıca Suriye ve Lübnan'ın kendisine bırakılması için büyük bir kararlılık göstermiş, neticede **Milletler Cemiyeti** yasasının 22. maddesiyle, 28 Haziran 1919'da kurulan manda sistemi içinde gerçekleştirmişti.[1]

Mondros Mütarekesi sonrası Hatay'ın İşgali

Bu bölge, mütareke öncesi Suriye'ye bağlı **"İskenderun Sancağı"** olarak anılıyordu. 30 Ekim 1918 **"Mondros Mütarekesi"**nin imzalandığı günlerde Türk ordusu güney kesiminden Filistin cephesindeki başarısızlık ile kuzeye yani Fırat nehri mıntıkalarına kadar geri çekilmiş ve yeni bir cephe oluşmuştu. İngiltere'nin ve Fransa'nın basit sebepler ile İskenderun'a asker çıkarmalarına karşı çıkılmış ise de merkezi Adana'da bulunan **Yıldırım Orduları Komutanlığı** birşey yapamamış, sonunda lağvedilmesi ile Anadolu'nun her bölgesinde olduğu gibi Hatay'da da Fransızlar'a karşı müdafaaya çekilmiş ve daha sonra da bir millî mücadele cephesi kurulmuştur.[2]

Aslında Mondros Mütarekesi görüşmeleri devam ederken Antakya'da Faysal'cıların düzenlediği ve şehrin ileri gelenlerinin yaptığı bir toplantıda Şam'da Faysal'ın kurmuş olduğu hükümetin uzantısı olarak bir Arap Hükümeti kurulması teklif edilmişti.

27 Ekim günü bu teklif bir emrivaki sonucu yürürlüğe girmiş. Kurşunlu Han'da Arap Hükümeti ilan edilmiş, Türk bayrağı indirilmiş, yerine Arap Bayrağı diye bir bayrak çekilmiş ve İbrahim Edhem Bey'i hükümet reisliğine seçmişlerdir.[3]

---

1 İsmail Soysal, ***Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları***, C.1, Ankara, 1983, s. 531-532; ***Yurt Ansiklopedisi, Hatay Maddesi***, C.5, İstanbul, 1982, s. 3403.

2 Tahsin Önal, ***Türk Siyasî Tarihi***, Ankara, 1978, s. 575, Şükrü Erkal, ***Atatürk ve Hatay, Atatürk Haftası Armağanı***, Ankara, 1988, s. 12-13.

3 Mehmet Tekin, ***Hatay Tarihi***, Antakya, 1993, s. 97.

Levent Şahverdi Arşivi

14 Kasım gününe kadar Antakya'da çeşitli huzursuzluklar olmasına rağmen bu tarihte artık işgalci devletler tarafından İskenderun ve çevresine birliklerini çıkarmak suretiyle işgali fiili duruma getirmişlerdir. Bunu fırsat bilen Arap yanlısı şahıslar 23 Kasım'da bir toplantı yapmışlar, işgali değerlendirmişler, aralarında **İbrahim Henano**'nun da bulunduğu bir grup ellerinde taşıdıkları dört renkli Arap bayrağını davul zurna çalarak dolaştırmışlar ve Arap Hükümeti'ni kurmuş olduklarını 24 Kasım'da ilân etmişlerdir.

Bu hareketle şehirde huzursuzluklar artmış, şehir yeniden anarşiye teslim olmaya başlamıştır.

27 Kasım 1918 tarihinde merkezi Beyrut'ta bulunan Fransa Yüksek Komserliği'nin çıkardığı bir kararname ile "**İskenderun Sancağı**", İskenderun merkez alınmak suretiyle Antakya ve Reyhanlı'yı da almak suretiyle kurulmuş oldu.

Halep'te ise Hicaz Emiri **Kral Faysal**'ın başkanlığında bir Arap hükümeti kurulmuş, **Antakya**'yı resmen Halep'e bağladığını bildirmişti.

Ancak Fransız birlikleri İskenderun'dan 7 Aralık 1918'de Antakya'ya hareketle burasını işgal etmiş, Fransız birliği doğruca kışlaya gitmiş, bunu Arap bayrağının indirilişi, yerine Fransız bayrağını hükümet konağına çekmek istemeleri takip etmiştir. Fakat halkın tepkisi büyük olmuş ve bu durum sert bir şekilde protesto edilmiştir.[4]

Buna rağmen Fransız askerinin Antakya'ya gelişinden sonra anarşinin sona erdiği, asayişin düzeldiği görülmüştür. Halk rahatça kendi işleriyle meşgul olmaya başlamıştır. Ancak bir müddet sonra Fransız birliği içindeki Ermenilerin düşmanca davranışları halkı yeniden tedirgin etmiştir.[5]

Protestolara rağmen İcraata devam eden Fransız ordusu, 11 Aralık 1918 günü İskenderun Sancağı'nı (Hatay), işgal etmiş ve bunu bir beyanname ile halka duyurmuştu. Asayişin sağlanması için ise ilân edilen yasaklara ve kurallara uymayanların cezalandırılacağı belirtilerek halkın tansiyonunun düşürülmesine çalışılmıştı.

Daha sonra aynı gün 400 Ermeni'den meydana gelmiş bir Fransız piyade taburu Dörtyol'u işgal etmiş, büyük taşkınlıklar ile halkın malı gaspedilirken işkence hatta adam öldürmelere başlamışlardır. Buna dayanamayan Karakese'li bir vatandaş bir Fransız askerini öldürmesiyle Fransızlar sert hareketlerini daha da art-

4 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 91.

5 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 98.

Levent Sahverdi Arşivi

tırmışlardır. Nitekim Özerli köyünde katliam girişimleri vatandaşların almış oldukları tedbirler sonucu akim kılınmıştır. Hatta 15 ölü bırakarak çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu bakımdan bazı araştırmacılar 19 Aralık gününü Millî Mücadele tarihimizde önemli bir gün ve **"İlk Kurşun"** atılışının Dörtyol'da olduğunu belirtmeleri önemli bir iddia olarak belirtilmiştir.[6]

Ayrıca Filistin'den, Halep ve Adana'ya gelen Mustafa Kemal'de **"İskenderun Sancağı'nın"** işgalini öğrenince Müttefik Orduları Komutanı **Maraşal Allenby**'i protesto etmiş ve daha o zamandan bu meseleye el atmıştır.[7]

1918 sonlarında Reyhanlı taraflarında da ileri gelenlerin yapmış oldukları girişimler sonucu Arap çetelerinin saldırılarına karşı koyabilmek için mahalli bir teşkilat kurmuşlar ve mücadeleye karar vermişlerdir. Nitekim ilk defa 28 Şubat'ta Reyhanlı yakınlarındaki bir Fransız garnizonuna baskın düzenlenmiş ve ele geçirilmiştir. Ancak üstün düşman birliklerinin devamlı baskınları sonucu bu çete dağılmak zorunda kalmıştır.

Antakya'daki ilk teşkilatlı mücadele Mayıs 1919'da başlamıştır. İlk silahlı çatışmalarını Kuseyr'de yapmışlar böylece Antakya'da silahlı mücadele dönemi başlamıştır.[8]

Bir müddet sonra 13 Temmuz 1919'da **King-Crane** isimli bir Amerikan heyeti İskenderun Sancağı'na gelerek halktan, Fransız idaresinden memnun olunup, olunmadığını sormuş, bunu fırsat bilen Türkler başta Belen Kaymakamı **Mürselzade İhsan Bey** ve **Kadı Ali Rıza Efendi, Şeyh Hasan Ağa** topluca Fransız idaresine karşı olduklarını ve Türk idaresini istediklerini belirtmeleri Fransızları sinirlendirmişti. Komisyon yaptığı görüşmeler sonucu Fransız idaresini isteyenlerin sadece azınlıklar olduğunu ortaya koymuş bu durum Fransızların tutumlarını daha da sertleşmesini sağlamıştır.

Ancak Fransız işgali yine de bölgenin önemli şahsiyetlerinin aralarındaki husumete son vermesine, aile ve aşiret reislerinin bir araya gelmesine, Hatay davasına dört elle sarılmasına vesile olmuştur.

Bir müddet sonra da kendi aralarında görüşmek suretiyle Fransız idaresinin kabul edilmeyeceğine ve ilk fırsatta mücadeleye başlayacaklarına karar vermişlerdir. İşte bu karar ile Antakya'da Arap hükümetini de tasvip etmeyen İs-

6 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 100.

7 Abdurrahman Melek, ***Hatay Nasıl Kurtuldu,*** Ankara, 1986. s. 2; Tayfur Sökmen, ***Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar,*** Ankara, 1978, s. 20-21.

8 Mehmet Tekin; a.g.e., s. 100-102.

Levent Şahverdi Arşivi

kenderun Sancağı ve havalisi halkı birlik olmuşlar ve **"Hatay davası"**na sahip çıkmaya başlamışlardır.[9]

İşgalin ilk günlerinden itibaren Fransız askerlerinin yanında onlardan aldıkları destek ile Ermeni çetelerinin sokaklarda yaptıkları taşkınlıklar Antakya'daki vatandaşlar arasında huzursuzluklar yaratmaya başlamıştır. Olaylara karşı Halep'te bulunan Kral Faysal Fransız istilasına karşı koymak maksadı ile ilk defa çeteler teşkil edilmesine ve halkın silahlanmasına çalışmıştır. Bu durum tansiyonu daha da gerginleştirmiş; ve Fransız Komutanlığı şüpheli görüldüğü gerekçesi ile tutuklamalara başlamıştır. Öncelikle Arapların elinde olan siyasi durumu daha sonra Türkler ellerine geçirmiş ve çete harekâtını bizzat yürütmeye çalışmışlardır.

Nitekim **Türk Ocağı** mensubu bazı kişiler **Ahmet Türkmen** idaresinde **"Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti"**ni" kurmuşlar, Anadolu'da ki **Kuva-yi Milliye** teşkilatı ile irtibat sağlanması için karar almışlardır. Bu maksatla Gizli görüşmeler sonucu Maraş'tan Bedri Bey komutasında Antakya havalisine bir kuvvetin getirilmesi mümkün olmuştur. Bedri Bey her ne kadar Mudafaa-i Hukukçular ile işbirliğine gitmiş ise de Fransızlar'ın giriştikleri askeri hareketler kendisini yıpratmış ve geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Hatay bölgesindeki millî mücadele hareketine bundan sonra yine Maraş'tan gelen Özdemir Bey kuvvetleri bölgedeki Türk köylerinin ayaklanmasını sağlamış, fakat Fransız birliklerinin acımasız hareketleri sonucu pek çoğu öldürülmüştür.[10]

Özdemir Bey bunun karşısında teşkilatını kuvvetlendirme çabalarına girmiş, kendisine Asım Bey'de yardımcı olmuş ancak eski çete arkadaşlarından birisi tarafından öldürülmesi bölgedeki mücadelenin seyrinin değişmesine ve kuvvetlerin dağılıp gitmesine sebep teşkil etmiştir. Bu bakımdan beklenen netice elde edilememiştir.[11]

1919 yılına gelindiğinde Osmanlı Ordusundan emekli yüzbaşı **Asım Bey**'in çetecilik faaliyetleri devam etmiş, Antakya şehrine 10 Km. uzakta **Narlıca** köyünde karargâh kurmuş, otorite boşluğundan da istifade ile, zaman zaman şehre yapılan baskınlar ile Fransız birliklerine zarar vermeye çalışılmıştır.

---

9 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 22.

10 Nuri Aydın Konuralp, ***Hatay'ın Kurtuluş ve Kurtarılış Mücadelesi Tarihi***, İskenderun, 1970, s. 138.

11 Abdurrahman Melek, ***Hatay Nasıl Kurtuldu***, s. 9, Şükrü Erkal, ***Atatürk ve Hatay, Atatürk Haftası Armağanı***, s. 14.

Levent Sahverdi Arşivi

Burada önemli olan nokta çarpışmaların Araplar adına yapılmasıdır. Sebebine gelince, kendilerine Arapların para ve silah yardımında bulunduklarını açıklamaları olmuştur.

Asım Bey'in Kuvay-i Milliye'ye katılma fikrini kabul etmemesi üzerine yanındaki mücahitler onu terketmişler ve Binbaşı **Kadir Bey**'e katılmışlardır. Daha sonra **Yüzbaşı Şahin** ve **Teğmen Talat** ile 200 kişilik bir kuvvet Fransız birliklerine karşı çatışmaya girmişler, Fransız birliklerinin üstün gücü karşısında yenilgiye uğrayınca, Belen Kaymakamı **İhsan Bey**'le birlikte Hassa istikametine çekilmek zorunda kalınmıştır. Ancak çekilen birlikler Hassa ile Kırıkhan arasında Fransız birlikleri ile yeniden girişilen çatışmada bu sefer düşmana ağır bir darbe indirilmiştir. Neticede Fransız birlikleri çekilmek zorunda bırakılmış ancak köyleri tahripleri engellenememiştir. Bu arada Fransız askerleri şehirde yakaladıkları kişileri kışlalarına götürerek işkenceler yaptıkları, bazılarını da para karşılığı casus olarak kullandıkları anlaşılmşıtır.[12]

Şehirdeki bu huzursuzluk sebebiyle halk köylere dağılmak zorunda kalmış, Maraş'a giderek Kuvay-i Milliyecilerden yardım talebinde bulunmuşlardır.

Öte yandan mütareke devrinde Antakya'da Faysal Hükemeti'nin kurulmasına büyük çaba sarfeden fakat sonradan Fransız kuvvetlerinin Suriye'yi işgali karşısında silahlı mücadeleye başlayan **İbrahim Hannona Kuseyr**'de Kuvay-i Milliyecilere katılmış, Maraş'a giderek yardım almış daha sonra Kafertarim mevkiinde bir Fransız birliğini geri çekilmek zorunda bırakmıştır.

Suriye'nin Fransız mandası altına konacağı 25 Nisan 1920'de **San Remo Andlaşması** ile tesbit edilmişti. Suriye Fransız mandasına girince, bu topraklar ile ilgilenen Türk Hükümeti Antakya ve çevresini adeta kendi kaderine terketmiş, böylece **Süleymaniye** ve **Kerkük** gibi nüfusun yarısından fazlası Türk olmasına rağmen Antakya ve civarı Misak-ı Milli sınırları dışında bırakılmak zorunda kalmıştı. Yine bu sırada Anadolu'da millî mücadele hareketi başlamış olduğundan Suriye'nin kuzey sınırının tam olarak tesbit etmek mümkün olmamıştı.[13]

1921 ilkbaharında önemli bir durum Şeyhköyü'nde Abdusselam Ağa Kuseyr bölgesinin bağımsızlığını ilân etmiş, kendini kaymakam tayin etmiş, burasını mıntıkanın silahlı çetelerinin hareket ve ikmal merkezi yapmıştır. Daha

12 Selahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Ankara, 1987, s. 195-200.

13 Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*, Ankara, 1990, s. 127; Mehmet Alpargu-İsmail Özçelik-Nuri Yavuz, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Ankara, 1993, s. 172; Mehmet Tekin; a.g.e., s. 108.

Levent Şahverdi Arşivi

sonra buraya Antep kahramanı olarak bilinen Özdemir Bey birliklerinin gelmesi ve kendilerine katılmaları ile çetelerin mevcudu 1000 kişi olmuştur.

Fransızlar bu teşkilatı dağıtıp bölgeyi zaptedmek için "Seyyar Kuseyr Grubu" adında bir kuvvet teşkil etmiş, 23 Temmuz günü Şeyhköy üzerine yürümüşlerdir. Ancak onlar gelmeden çetelerin köyü terketmeleri üzerine bu birlikler geri dönmek zorunda kalmışlardır.[14]

1921 başlarında İkinci Kolordu Kumandanı **Selahattin Adil Paşa** diğer kumandanlarından yardım istemek için Antep bölgesine gitmiş fakat bölgedeki çarpışmalar dolayısıyla bir yardım alınamadan geri dönmek zorunda kalmıştır.[15] Buna rağmen **Hamam**'daki Fransız kuvvetlerine **İskenderun**'dan askerleri nezaretinde gönderilen mühimmat kafilesine **Dedeboyu** mevkiinde baskın verilmiş, elde edilen malzemenin bir kısmı Osmaniye mıntıka komutanı **Miralay Recep Bey**'e gönderilmiştir.

Zaman zaman bu tür saldırılar ile ihtiyaçlar giderilmeye çalışılmıştır. Elde edilen silahlar ile Akpınar'ın güneyindeki **Yeniköy** civarında bir Fransız birliğine ağır kayıplar verdirilmiş ve geri çekilmek zorunda bırakılmıştır.

26 Ağustos 1921'de Fransızlar, Faysal'ın ordusunu **Maysalun**'da bozguna uğrattıktan sonra Halep dahil bütün Suriye'yi işgal etmiş, Faysal Hükümeti'ne son verilmiştir. Bunun üzerine İngilizler Faysal'ı Irak'a götürüp orada teşekkül ettirdikleri hükümetin başına geçirmişler, böylece Faysal'ı gündemde tutmaya çalışmışlardır.

Bu arada Halep şehri düşmüş, **İbrahim Hanano Bey** Filistin'de yakalanıp Divan-ı Harbe verilmiş ve idama mahkûm edilmiştir. Ancak Mareşal **Fevzi Çakmak**'ın girişimleri sonucu idamı durdurulmuş ve İbrahim Hanano serbest bırakılmıştır[16].

Fransız birlikleri ile mücadele bütün hızı ile devam ederken **Bedri Bey** kumandasında bir kuvvet **Antakya** havalisine gönderilmiştir. Bedri Bey ile **Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti** arasında gizli temaslar başlamıştır. Fakat bu da yeterli olmamış ikinci defa **Özdemir Bey** kumandasında bir kuvvet daha gönderilmiştir. Özdemir Bey teşkilatı genişletme çabaları içinde iken Maraş'ta bulunan 2. Kolordu Kumandanlığından alınan bir emirde: "Fransızlar ile bir ateşkes yapılmış

14 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 110-112.

15 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 24-50.

16 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 57; Şükrü Erkal, ***Atatürk ve Hatay, Atatürk Haftası Armağanı***, s. 14.

Levent Sahverdi Arşivi

olduğundan Fransızlara karşı yapmakta olduğumuz harekâtı durdurduk. Onun için Kolordu Sakarya muharebesine iştirak etmek üzere hareket edecektir." denilmesi bölgedeki mücadele hızını kesmiştir[17].

Hataylılar çeşitli olumsuzluklara rağmen bununla kalmamışlar bölgeyi terketmek zorunda olanlar Adana'da toplanmak suretiyle; **Tayfur Sökmen, Samih Azmi Ezer, Şükrü Oğuz, Ferit Cemel** tarafından **"Antakya-İskenderun Yurdu"** adıyla bir cemiyet kurmuşlardır. Bunun sonucu olarak **"Altınözü"** adıyla bir gazete çıkarmak suretiyle Hatay bölgesindeki halkın Türkiye'ye olan meylini ve güveninin artırmak, kurtuluş hakkındaki ümitlerini artırmak, düşman birliklerinin halka yapmış olduğu mezalimi anlatmak ve mücadelenin daha bilinçli yapılmasını temin etmek istemişlerdir.

Bu çerçevede Fransız yetkililerinden **Clonel Melangeau**'nın başkanlığında bir heyet İskenderun'a gelerek **Rasim Yurtman** ve **Abdurrahman Beyler** ile istişare yapmış, sonuçta Türk isteklerinin yani, Türkiye'ye iltihakın gerçekleşmesinin mümkün olamayacağı bildirilmiştir. Fakat Suriye'den ayrı bir idare kurulmasına karşı çıkmayacakları bildirilince, bu yönde çalışmalar başlamıştır.

Milli mücadele döneminde hızlanmış olan müzakereler anlaşma ile sonuçlanınca **Fransızlar; Adana, Mersin-Osmaniye-Kilis** ve **Antep**'i boşaltmayı ve Türk ordusunun noksan harp malzemesinin de teminini kabul etmişlerdir. Buna mukabil İskenderun Sancağı'nın boşaltılmasını ise reddetmişlerdir.

Bunun üzerine yukarıda da belirtildiği gibi **"Husisi bir idareyi"** kabul etmişlerdir. Hususi İdareden kasıt; Türk dilinin orada resmi mahiyeti haiz olması, Türk bayrağına benzer bir bayrağın bulunması, okullarda Türkçe'nin de okutulması, Türk kültürünün gelişmesinin temini ve Suriye'nin Türk hududuna yakın olan ekseriyette Türklerin çoğunlukta oldukları bölgelerde de bu maddenin tatbik edilmesi istenmiştir.[18]

Buna 20 Ekim 1921'de yapılan **Ankara Andlaşması**'nın 7. maddesi ile açıklık getirildiği görülmüştür. **Bekir Sami Bey** ile Fransız Başvekili **Brian** ile başlayan görüşmeler daha sonra **Yusuf Kemal Beyle Franklin Boillon** arasında imza edilen andlaşma ile noktalanmıştı.

Buna göre özetle; Taraflar, harbe son verecek, esirler iade edilecek, İskenderun için özel bir yönetim rejimi kurulacak, Türkler ticari münasebetlerde

17 Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 4-5; Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 49-56.

18 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 60-61, *Yurt Ansiklopedisi, Hatay Maddesi*, C.5, s. 3406.

Levent Şahverdi Arşivi

Fransızları tercih edecek, Bölgenin Türk soyundan gelen halkının kültürlerinin ve dillerinin gelişmesi için her türlü kolaylık sağlanacaktı.[19] vs.

Bu andlaşmanın 3. maddesine göre metnin imzalanmasından iki ay sonra belirlenen çizginin kuzeyine Türkler, güneyine de Fransız kuvvetleri çekilmiş olacaktı.[20]

Bunlara rağmen **Ankara Andlaşması** gereğince; Adana, Mersin, Tarsus, Kilis ve Antep tahliye edilmiş, Türkiye'ye iade edilmiş, buna mukabil İskenderun Sancağı için vaatleri yerine getirilmemişti.[21]

Böylece Hatay Fransa'ya bırakılmakla Misak-ı Milli'den ikinci bir taviz verilmişti. Ancak buna mukabil Türkiye karşısındaki İngiliz-Fransız bloku parçalanmış, Fransa İngiltere'den de intikamı almıştı.

Yine bu andlaşma ile Türk topraklarında zorla koparılmak istenen bir parçanın kurtulmasına sebep olduğu kadar, bu parçanın savunmasını sağlayacak Türk birliklerinin Batı Cephesi'ne kaymasını da sağlamıştı.[22]

Burada önemli bir durum; kültürü, dili ve her şeyi ile Türk olan **Hatay** halkının Misak-ı Milli sınırlarımızın dışında kalması, Türk halkının ümitlerini gelecek zamanlara atması ile Türklerde teessür ve yeis yaratması olmuştur. Fakat **Mustafa Kemal** Ankara'da **Tayfur Sökmen**'i kabul ettiğinde ona özetle "sizleri ileride muhakkak kurtaracağız" demesi gönüllere biraz da olsa su serpmiştir[23]. Buna rağmen bu durum halkın bir an önce Anavatan'a ilhakını sağlamak için büyük çaba sarfetmeleri gerektiğini ortaya koymuştu.[24]

---

19 Tahsin Ünal, ***Türk Siyasi Tarihi***, Ankara, 1978, s. 571, Fahri Belen, ***Türk Kurtuluş Savaşı***, Ankara, 1983, s. 372-373.; Selahattin Tansel, ***Mondros'tan Mudanya'ya Kadar***, C.4, Ankara, 1978, s. 46-47; Bernard Lewis, ***Modern Türkiye'nin Doğuşu***, Ankara, 1988, s. 253: Bekir Tünay, ***"Atatürk ve Hatay"***, ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi***, s. 5, Ankara, 1986, s. 455, Streck; ***İslâm Ansiklopedisi***, C.1, İstanbul, 1979, s. 458.

20 Bu çizgi; İskenderun körfezi üzerinde, Payas mevkiinin hemen güneyinde seçilecek bir noktadan Meydan-ı Ekber'e doğru gidecek oradan Marsuve mevkiini Suriye'ye ve Karnaba mevkii ile Kilis'i Türkiye'ye bırakmak üzere, güneye doğru kayacaktır. Oradan Çobanbey, Bağdat demiryolunu izleyecek. Nusaybin'e kadar Türk topraklarından gidecek, Cizre-i İbni Ömer'den Dicle'ye varacaktır.

21 İsmail Soysal, ***Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları***, C.1, s.50; Fahir Aramaoğlu, ***20. y.yıl Siyasi Tarihi***, C.1, Ankara, 1987, s. 348; Tayfur sökmen, a.g.e., s. 62; Yusuf Hikmet Bayur, ***Türkiye Devletinin Dış Siyasası***, ankara, 1973, s. 90-92.

22 Ergün Aybars, ***Türkiye Cumhuriyeti Tarihi***, 1. İzmir, 1984, s. 293, 301; Selahattin Tansel, a.g.e., C.4, s. 46-47; Ahmet Cevdet Çamurdan, ***Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya olayları***, 1974, s. 167.

23 Abdurrahman Melek, a.g.e., Ankara, 1986, s. 7; Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 66; Fahir Armaoğlu, ***Siyasi Tarih***. C.1, s. 667.

24 Şükrü Erkal, ***Atatürk ve Hatay***, ***Atatürk Haftası Armağanı***, s. 16.

Levent Sahverdi Arşivi

Ankara Andlaşması Sonrası Çalışmalar

Ankara Andlaşması ile Fransa her ne kadar İskenderun Sancağı'nın Misak-ı Millî Sınırları içine alınmasını kabul etmemiş ise de, özel bir statüye evet demekle dolaylı olarak ileride kabul edilebileceğine bir ışık yakmıştı.

Ankara Andlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra Fransız idarecileri boş durmamış, bölgede etnik ve dini yönden ikilik çıkaracak durumlardan istifadeye çalışmıştı. Ancak bunu kamufle edebilmek için Antakya'da bu etnik grupların oluşturacağı, sözde iktisadi ve içtimai maksatla bir gençlik teşekkülü kurmayı da ihmal etmemişlerdir. Adını **"Selamet-i Belde"** koydukları bu teşkilat fazla itibar görmemiş, bir müddet sonra cemiyet azaları arasında anlaşmazlıklar çıkmış ve cemiyet kapanmıştı.

Fransız manda idaresi, Suriye ve Lübnan, **Halep, Şam** ve **Lazkiye**'de mezhep çatışmalarını körüklemeye çalışırken, **"İskenderun Mustakil Sancağı'nı"** kurmak ve suretiyle kendisinin Ankara Andlaşması'na sadık kaldığını ortaya koymaya çalışmıştı.

Burada yine Fransa oyunu oynamış, 1921 yılında Fevkalede Komserin bir kararnamesi ile Sancağı Halep'e bağlamak suretiyle tayinlerin, bu devlet tarafından yapılmasını ayrıca, İskenderun Sancağı'nın güneyinde kalan kasaba ve köylerin ise **Lazkiye**'ye verilmesini sağlamıştı.[25]

Bütün bunların yanında Hatay'da Arapça konuşan Suriye yanlısı gençler Türkler'e karşı cemiyetler kurmuş, tecavüz, döğme, hakaret ve öldürmeye kadar giden olaylar başlatılmıştı. Bu cemiyetler arasında **"el-ehâü'l-Arabi** (Kardeşler Birliği)", **"El" Uribe** (Arapçılık)" **"Usbetü'l-Arabi'l-Kavmî** (Arap Milliyetçiliği)" vb. isimler altında Türklere karşı harekete geçerken, Türkler'de **"Halkevleri"** adı altında dernekler kurulmaya başlanmış ve propagandalar ile ileride yapılacak halk oylaması için toplumu aydınlatmaya çalışmışlardır.

Hatay bu dönemlerde kanlı hadiselerin çoğaldığı, kanun kaçaklarının sığındığı bir yer, din ve mezheplerin çatıştığı bir ortam durumunu korumuştur. İskenderun Sancağı ve havalisiyle, Fransız idaresini hoş görmeyenler ve tedirgin olanlar kısım kısım Adana ve Mersin'e göç etmeye başlamış, bu göçmenlere hizmet vermek amacıyla Sami Azmi Ezer Başkanlığında olmak üzere; **Tayfur Sökmen, Rasim Yurtman, Nuri Aydın, İdris Antaki** tarafından gayri resmi olarak **"İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"** kurulmuştur.[26]

25 Nuri Aydın Konuralp, *Hatay Kurtuluş ve Kurtarılış Mücadelesi Tarihi*, s. 147.

26 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 67, Ancak bu cemiyet 30 Mayıs 1923 tarihinde resmen kurulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye'de Hatay'ı Kurtarma Girişimleri ve Devlet Yetkililerinin Çabaları

Öncelikle barışın teminden sonra Lozan'a gidecek heyete dava ve dertlerinin anlatılması için Antakya'daki şubelerine bilgi verilmiş, bunun üzerine **Rasim Yurtman, Tayfur Sökmen, Sami Azmi (Ezer)** ve **Türkmenzade Ahmet**'ten oluşan delegeler Ankara'ya gelmiş, **Gazi Mustafa Kemal, İsmet İnönü** ve **Dr. Rıza Nur**'a gerekli bilgiler aktarılmıştı.

22 Aralık 1922'de Lozan'da görüşmeler başlamış ancak beklenen ilgi görülmemiş, bunun üzerine bir telgraf çekilerek Türk olan bu mıntıkanın Anavatandan ayrı düşünülmeyeceği belirtilmiş ve daha aktif bir politika yapılması istenmişti.[27]

Lozan görüşmelerinin kesildiği bir sırada Gazi Mustafa Kemal'in Adana'ya gelmesini fırsat bilen 200 kişilik bir heyet siyahlar giymiş olarak, Antakya'lı **Affan Efendi**'nin sözcülüğünde, **"Gazi Baba Bizi Kurtar"** ibareli yazısı ile Gazinin karşısına çıkınca bu durum Gazi Mustafa Kemal'i etkilemiş ve **"Kırk asırlık Türk Yurdu, düşman elinde esir kalamaz"** diyerek tarihi sözünü söylediğinde törende bulunanlar verilen bu söze güvenerek geri dönmüşlerdir. Atatürk bu sözünü tutmak için Ankaraya döndükten sonra Hatay'ın kurtarılması çalışmalarını hızlandırmıştı[28].

Bu arada 16 Mayıs 1923 tarihinde Antakya **İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti** Murahhaslığının yazdığı bir mektupta özetle "Bölgedeki insanlarının artık tahammüllerinin kalmadığı, devamlı zülüm ve işkence altında bulundukları, buradaki kardeşlerimiz milliyeti ve dini bahane edilerek sürülmekte, hapsedilmekte ve öldürülmekte" olduğu bildirilmektedir. Mektuba devamla "Bu sebeple zamanında tedbirler alınmazsa yüzbinlerce kardeşimizin elim bir vaziyete düşeceklerdir. Bundan Anavatan'daki vatandaşların da çok üzülecekleri ancak Hatay her ne kadar millî hudutlar dışında kalınmış ise de ırkdaşlık itibariyle vekili olduğunuzudan bütün halkın vebalinin boyunlarında olacağı" belirtilmiştir.[29]

Bu arada Suriye ve Sancak'ta bazı düzenlemeler yapıldığı görülmüştür. Nitekim 23 Eylül 1923'te Milletler Cemiyeti Suriye ve Lübnan üzerinde Fransız mandasını onaylamış, 5 Aralık 1924 yılında ise bir kararname ile "Suriye Devleti"

27 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 68-69.

28 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 70.

29 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 72; Bekir Tünay, *"Atatürk ve Hatay", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,*

Levent Sahverdi Arşivi

teşkil edilmiş ve Sancak'ın özel rejimi Halep Devleti'nden bağımsız olarak yeniden düzenlenmiştir. Böylece Halep'in Sancak üzerindeki etkisi zayıflamış ve daha özerk hale gelmiştir. Yeni durumda "parçala-böl-yönet" taktiği içinde mali ve idari konularda özel bir rejim uygulanması getirilmiş, Fransızca ile Arapça'nın yanında Türkçe'nin de aynı statüye sahip olması sağlanmıştı.[30]

1926'da Suriye ve Lübnan Fransız Fevkalade Komseri **De Jouvenel**'in Türkiye'ye gelmesi ve Türkiye ile Suriye arasında dostluk ve iyi komşuluk muahedesini imza etmesi, çıkardığı bir kararnameye göre, merkezi İskenderun'da bir hükümetin kurulabileceği hususundaki beyanatlar Türklere yeni taleplerde bulunma cesaretini vermiştir.

Bu sözleşme 1921 Türk-Fransız Andlaşması'nca ana çizgilerle belirlediği Türkiye-Suriye sınırını açıklığa kavuşturduğu gibi andlaşmanın bazı hükümlerinin uygulama biçimleri ayrıntılarla belirlenmiş ayrıca yeni hükümlerde getirmiştir. 15 maddelik sözleşmeye 5 protokol ve 1 mektup eklenmiştir. Sözleşmede; Suriye, Lübnan ve Türkiye arasındaki dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin sürdürüleceği, sınır güvenliği için ortak tedbirler alınacağı belirlenmişti.[31]

Bunun üzerine eski ve yeni milletvekilleri İskenderun'da toplanmışlar ve bir anayasa yapmışlar, bu suretle Fransız himayesinde **"Mustakil İskenderun Hükümeti"**nin kurulduğunu ilân etmişlerdir. Yine bir kararnameyle hükümetin adı değiştirilerek **"Şimali Suriye Hükümeti"** ismini vermişlerdir. Ancak Devlet reisliğne bir Fransız'ın getirilmesine Suriye karşı çıkmış ve protesto etmiştir. Suriye devlet reisi Ahmet Nami'nin murahasları huzurunda tekrar Şam'a iltihak kararı verilmiş ve mustakil sancak davasının bir safhası daha başarısızlık ile kapatılmıştır.[32]

Şam'a bağlı kalma devresi içinde Türk menfaatlerinin ileri sürülmesi hususunda daha iyi zemin hazırlanmıştır. Türk kültürü ile ilgili yazılar yazılmaya Türk büyüklerinin resimleri asılmaya başlanmış, gün geçtikçe artan fikir hareketleri ile Türkçe neşriyat yapma hakkı dahi alınmıştı. Nitekim **"Yeni Mecmua"** adıyla çıkarılan dergide Şam ve Suriye yönetimini tenkit eden, buna mukabil Sancağın istiklâli lehinde yazılan yazılar Türk birliğinin sağlanmasında büyük faydalar sağlamıştır.

---

30 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 128.

31 İsmail Soysal, a.g.e., (920-1945) C.I. Ankara, 1983, s. 282.

32 Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 12-13.; Mehmet Tekin, a.g.e. s. 133.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk basınının yavaş yavaş siyasi mevzulara girmesi, Adana'da millî emniyet, Halep'te Türk konsolosluğu ile muharebeye başlaması, İskenderun, Reyhanlı ve Kırıkhan ile bazı köylerde de teşkilatlanmalar ile halk ile temas haline gelinmeye büyük yardımları olmuştu.[33]

1928 senesinde Fransızlar tarafından Sancak'ta gittikçe genişleyen İstiklâl fikri Suriye'lilere büyük bir tehlike olarak anlatılmış, verilecek tavizlerle bu tehlikenin önleneceği anlatılmaya çalışılmıştı. Bu maksatla Şam meclisinde Türkçe konuşturulmasına izin verilmesi tavsiye olunmuştu. Aynı yıl Şam **Mebusan Meclisi, Müessesan meclisi** olarak Suriye Anayasası'nı ve buna ek olarak İskenderun Statü organiğini hazırlamış, 1930 yılında bu durum **Cemiyet-i Akvam** tarafından tasvip edilmişti.

Bu statü Organiğinin birinci maddesinde özetle "Suriye dahilinde İskenderun Sancağı'na özel gemi işletmesi" bahşedilmiştir.

İkinci maddesinde; Devlet Reisi hakimleri tayin eder, Mutasarrıf'ın tayini üzerine kaymakamları ve Sancağın daire ve reisler tayin eder, mutasarrıflar ise diğer memur ve müdürleri tayin eder.

Üçüncü madde de ise; meclisin 12 azadan teşekkül edeceği belirtilmiştir.

Statü Organik gayri Türk unsurlar tarafından ideal bir şekil olarak kabul edilmiştir. İdari otonomiye rağmen Şam, sancağa memur göndermekten geri kalmamıştır.

1931 yılında Şam Meclisine mebus, mustakil İskenderun İdari Meclisine âza seçimi ilân edilmiş, Antakya nüfusuna göre 2 Türk, 2 sünni Arap ile Ortodoks ve 2 Alevi; Kırıkhan'dan 1 Türk ve 1 Ermeni, İskenderun'dan 1 Türk, 1 Alevi, 1 Ortodoks olmak üzere 12 aza seçilmiştir.[34]

1934 yılında **Abdulgani Türkmen** her sınıf halktan insanı davet etmiş, Halk Partisi'ni kuracak zemini hazırlamış, kendisi reis olmuş ve toplantılar nizam altına konmuştur.

1935 yılında Türk toplumu için bir fırsat ortaya çıkmıştır. Fransızlar'ın Suriye ve Lübnan'daki himayelerinin sonu gelmişti. Fransız idarecileri Sancak milletvekillerine Suriye'nin siyasi durumunda mühim rol oynatmak istemişler, bunlardan ikisini paşalık mevkiine getirmişlerdir. Ayrıca aralarında hem hükümet

33 Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 14-15; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 136-137.

34 Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 15-20; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 144.

Levent Sahverdi Arşivi

partisine, hem de "**Suriye Vatani Partisi**'ne" mensup kimselerden teşekkül ettirilen "**Suriye Vahdeti**" adı altında bir teşekkülü Türklere karşı kurmuşlar ve bölgenin Türk Devleti ile birleşmesini engellemeye çalışmışlardır. Aslında Türklerin ideali, öncelikle Anavatan'a kavuşmak, bu olmadığı takdirde Suriye'den tamamen ayrı, mustakil bir hükümet şeklinde yaşamak olmuştur. Bu bakımdan davanın selameti için Anavatan'a güvendiklerinden oradan bir işaret almadıkça Cemiyet-i Akvam'a gitmeyi de düşünmemişlerdir. Bu maksatla dört kişilik heyet (Samih Azmi, İnayet Mürsel, Tayfur Sökmen ve Abdurrahman Melek) İsmet Paşa ile görüşmek üzere Ankara'ya gelmişler; Sancak'taki Türklerin nüfus, siyasi, içtimai ve iktisadi vaziyetleri hakkında bilgi vermişler, Hatay'ın muhakkak kurtarılacağı hususunda kendilerinden işaret beklenilmesi isteği üzerine geri dönmüşlerdir. Daha sonra Atatürk, İsmet Paşa ve Fevzi Çakmak bu bilgileri değerlendirmişler ve şimdilik Fransız mandası altında Suriye'den ayrı, mustakil bir devlet kurdurmaya çalışması, Cemiyet-i Akvam'a Fransızlar nezdinde müracaat yapılması da karar altına almışlardır.

Şüphesiz Fransızlar ile Türklerin aralarının iyi olmasına tahammül edemeyenler belli entrikalar ile bunu bozmaya çalışmışlar, Suriye'li askerler ile gerginlik artmaya başlamış, Antakya Belediye'sinin dükkânlara ve mağazalara isim ve sanat gösteren levhalar asılmaya başlamış, lisede Türk ve Arap öğrenciler arasında kavgalar çıkmış, Türkleri tahrik eden vakalar çoğalmıştır.[35]

1936 yılının Haziran ayı sonunda Fransızlar Suriye'de ve Sancak'ta genel seçim yapılmasına karar vermişler ancak Başbakan İsmet İnönü'nün de katıldığı bir toplantıda yapılan istişare sonunda Türklerin bu seçime faydalı olmayacağı kanaatiyle katılmama kararı almışlardır.

Buna mukabil 9 Eylül 1936'da Suriye'de yapılan ve Suriye üzerinde manda idaresinin kaldırılması ve bu ülkeye bağımsızlık verilmesi için Dostluk ve İttifak Andlaşması yapılmıştı.[36] Ancak bu 22 Aralık 1936'da imzalanabilmişti.

1936 yılında esas önemli olay Eylül ayında Hariciye Vekili **Dr. Tevfik Rüştü Aras** başkanlığında bir heyetin Milletler Cemiyeti toplantısına gitmesi olmuştur. Türk hükümetinin Fransızlar nezdinde yaptığı temaslar netice vermeyince; konu **Cenevre**'de faaliyette bulunan Milletler Cemiyeti'ne intikal ettirilmiştir. Böylece Türk Hükümeti davaya el atmış, Fransa'ya verilen notalar ile

35 Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 22-28.

36 Mehmet Gönlübol-Cem Sar, a.g.e., Ankara, s. 127; *Yurt Ansiklopedisi, Hatay Maddesi*, C.5, s. 3406.

Levent Şahverdi Arşivi

meseleyi diplomatik yoldan bu hukuki sahada halletmek arzusunda olduğunu ortaya koymuştur.[37]

Diğer bir durum 9 Eylül 1936'da parefe edilen andlaşma ile Suriye'de manda idaresinin son bulduğu ancak burada İskenderun Sancağı'na tanınan bazı haklardan hiç bahsedilmemiş olması Türk hükümetinin tepkisini çekmiş ve yapılan ikili görüşmelerden bir netice alınamayınca 6 Ekim 1936'da Milletler Cemiyeti'ne, 9 Ekim 1936'da Fransız hükümetine resmi bir nota verilmişti. Bu nota'da Suriye'ye tanınan bağımsızlık hakkının İskenderun Sancağı'na tanınması istenmişti.[38] Fransız hükümeti bu notaya 10 Kasım 1936'da olumsuz cevap vermiş, bundan Türk hükümeti pek olumlu bir sonuç alamamıştır.

1936 yılının bir diğen önemli durumu ise; Atatürk'ün emriyle Antakya-İskenderun ve havalisinin ismi bu tarihten itibaren **"Hatay"** olması, cemiyetin adının ise **"Hatay Hakimiyet Cemiyeti"** olarak değiştirilmesi ayrıca Mersin, Dörtyol, Hassa ve Kilis'te birer şubelerinin açılması sağlanması olmuştur.[39]

Atatürk ise 1 Kasım 1936'da T.B.M.M.nin açış konuşmasında, sancağın sahibinin Türkler olduğu,, bu bakımdan Fransa ile Türkiye arasında uyuşmazlık konusu olan bu durumun çözümünün gerektiğini belirtmiştir. Dışişleri Bakanı **Tevfik Rüştü Aras**'ın İskenderun Sancağı (Hatay) sorunu konusunda Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri'ne bir telgrafta özetle "Türkiye ile Fransa arasında Hatay konusunda bir ihtilafın olduğu muhakkaktır. Bu bakından 10 Aralıkta toplanacak olan fevkalede toplantıda; Türk ahalinin emniyetinin sağlanması hususunun gündeme alınması" istenmiştir.[40]

Fransa Türkiye'nin sert tutumu karşısında sorunun Milletler Cemiyeti Konseyi'ne götürülmesini teklif etmiş, Türkiye'de bunu hemen yerine getirmiş ve 10 Aralık 1936'da Konsey'e bir muhtıra vermiştir.

14 Aralık'ta Konseyde ilk görüşmeler başlamıştır. 16 Aralık'ta Konsey, uyuşmazlığın çözümü için bir rapor hazırlamak üzere Konseydeki İsveç temsilcisi Sandlar görevlendirilmiştir. Bunun üzerine 31 Aralıkta Sancağa varıp çalışmalarına başlamıştır. Bu arada Hatay bayrağının şekli bizzat Atatürk tarafından be-

37 Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 29-30; Tayfur Sökmen, *a.g.e.*, s. 92-100.

38 Fahir Armaoğlu, a.g.e., 348: Hamza Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi* İstanbul, 1982, s. 365; Aptülahat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasi*, s. 306.

39 Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi*, 575; İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları* (920-1945) C.I, s. 533; Bekir Tünay, *"Atatürk ve Hatay", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 5, s. 458.

40 Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*; s. 335, Hamza Eroğlu, *a.g.e.*, s. 365; *Yurt Ansiklopedisi, Hatay Maddesi*, C.5 s. 3407.

Levent Sahverdi Arşivi

lirlenmiş ve Hatay'lılara armağan edilmiş, 27 Aralık 1936 günü ilk olarak cemiyetin İstanbul'daki merkezine çekilmiştir.[41]

Hatay için çözüm yolları aranırken olaylar da tırmanmaya devam etmiş, Antakya'da Arap göstericiler bir yürüyüş sonrası Türklere saldırmış bunun üzerine 12 Ocak günü de Türkler bir yürüyüş yapmış, İstiklâl fikri tekrar gündeme getirilmiştir.

27 Ocak 1937'de Türk ve Fransız Hükümetlerinin aralarında vardıkları bir ilke anlaşması sonucu bir metin hazırlanmış ve Milletler Cemiyeti'nin sözcüsü tarafından konseyin onayına sunulmuştur. Metin üzerinde yapılan görüşme tartışmalardan sonra İngiltere'ninde arabuluculuğu ile Sancak için bir statü benimsemiştir.

Buna göre; İskenderun Sancağı, içişlerinde bağımsız, dışişlerinde Suriye'ye bağlı kendine has bir anayasasıyla yönetilen ayrı bir varlık olacaktı. Fransa ile Türkiye anlaşma yaparak Sancağın toprak bütünlüğünü birlikte garanti altına alacaktı.

Bu başarı Atatürk tarafından Başvekil İsmet İnönü'ye çekilen telgraf ile kutlanmıştı. İnönü bu telgrafa cevabi teşekkürünün yanında 29 Ocak 1937 günü T.B.M.Meclisinde vermiş olduğu nutkunda, uzun uzun Sancak halkı hakkında bilgi vermiş, emniyetinin Fransa ve Türkiye tarafından temin edilmesinin önemini vurgulamıştır. Ayrıca bu durumun sulh için büyük bir zafar olduğunu belirtmiştir.[42]

Konsey, Hatay Anayasa'sını 29 Mayıs 1937'de benimsemiş ve bu anlaşmanın yapılmasını sağlamıştı. Ancak 1937 yılında Cenevre'ye giden heyette bir başarı elde edemeden memlekete dönmek zorunda kalmıştır. Fakat bir müddet sonra ikinci bir heyet **Abdurrahman Melek, Şükrü Kaya, Hasan Rıza Soyak ve Şükrü Sökmen Süer** Cenevre'de zorlu bir mücadeleden sonra Cenevre'den bir heyetin Hatay'da yapılacak plebisit hususunda gözlemci olarak katılmaları konusunda Türk tezinin kabul edilmesini temin etmişlerdir.

Bunun üzerine Türkiye'de ki bütün Hataylıların oylarını kullanabilmek için yurtlarına gelmeleri bütün engellemelere rağmen sağlanmıştır. Aynı zamanda oy

41 İsmail Soysal, a.g.e., (920-1945) C.I, s. 534; Mehmet Gönlübol-Cem Sar, a.g.e., Ankara, s. 128-129; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 170.

42 Şükrü Erkal, *"Atatürk ve Hatay", Atatürk Haftası Armağanı*, s. 22-24; Fahir Aramaoğlu, a.g.e., C.I., 349; İsmail Soysal;, a.g.e., (920-1945) C.I. s. 534; Mehmet Gönlübol-Cem Sar, a.g.e.; C.II. s. 337-345; Hamza Eroğlu, a.g.e., s. 366; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 175.

Levent Şahverdi Arşivi

kullanmak için gelen **Abdurrahman Melek** İskenderun Sancağı Valisi olmuştur.[43]

30 Ağustos 1937'de İskenderun ve Antakya'da resmen Türk konsolosluklarının açılmasıyla Türkiye, Hatay'da daha etkin bir siyaset izlemeye çalışmışlardır. İlk anda Beyrut Başkonsolosu **Faik Zihni Bey** tarafından yürütülen konsolosluğa daha sonra **Füruz Kesim Bey** atanmıştır.

Hataylılar yeniden yörelerine dönmeleriyle ekonomik durum daha iyiye gitmeye başlamış, fakat her cemaat aynı şekilde örgütlenme çalışmalarına girince bir takım sürtüşmeleri de beraberinde getirmiştir.[44]

Konsey, 31 Ocak günü, İsveç temsilciliğinin başkanlığında Türkiye, Fransa, İngiltere ve Belçika temsilciliklerinden oluşacak bir komiteyle, yönetmelikte gerekli düzeltmelerin yapılmasına karar verince Komite de, çalışmalarına başlamış ve 7 Mart 1938'de düzeltmeleri yapmıştı.

Hatay'da Bir Devletin Kurulması

Hatay'da yapılan plebisitin olumlu netice vermesinden sonra **Cemiyet-i Akvam** (Milletler Cemiyeti) burada Millet Meclisi seçiminin kendi gözetiminde yapılmasına karar vermiştir.

8 Mart günü ise satatüye aykırı olmasına rağmen "Suriye İstiklâli'nin" yıldönümünün kutlanması için Sancakta resmi daireler ve okulların tatil edilmesi kararlaştırılmış ve karar uygulanmıştır. Ancak bunun ardından ise 12 Mart 1938 günü delegeler tarafından yayınlanan bir kararla 29 Kasım 1938 günü de "Sancak Bağımsızlık Günü" olarak resmi bayram ilân edilmiş ve dengeleme siyaseti güdülmeye çalışılmıştır.[45]

15 Nisan 1938'de Hatay'da seçim işleri başlamış ancak, seçim komisyonu da dahil olmak üzere bütün resmi otoriteler Türk seçmenlere her türlü müşkilatı çıkararak sağlıklı bir seçimin yapılmasını istemeyenlere karşı da bir Türk Tugayının müşahit olarak Hatay'da bulunmasında fayda olacağı belirtilmiştir.

Bu sırada Hatay'da yeni kargaşa başlamış, öldürme ve yaralama olayları görülmüş, ancak Türkler soğukkanlılık göstermek suretiyle bu seçimin gerçekleşmesine yardımcı olmaya çalışmışlardı. Buna rağmen bu çabalar da sonuç

43 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 100-103; Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 35-38; Mehmet Gönlübol-Cem Sar, a.g.e., s. 131-133.

44 *Yurt Ansiklopedisi,Hatay Maddesi*, C.5, s. 3408; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 179.

45 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 187.

Levent Sahverdi Arşivi

vermemişti. Atatürk bunun üzerine ordu birliklerini denetlemek üzere 10 Mayıs 1938'de Mersin'e hareket etmiş, taşıdığı özel amaç, bu denetlemeler sonunda kendini göstermiş ve Fransa Hatay sorunu üzerindeki tutumunda köklü değişiklikler yapmasına ve havanın yumuşamasına sebep olmuştur.[46]

Bu arada Atatürk'ün yurt gezisi çerçevesinde 19 Mayıs günü bayram kutlamasını ve töreni izledikten sonra özel treni ile 20 Mayıs'ta Mersin'e gelmesi halk arasında büyük sevinç yaratmış ve coşkun bir gösteri ile karşılamışlardı. Atatürk burada Hatay'la ilgili çalışmalar hakkında bilgi almış üç gün Mersin'de kaldıktan sonra bir açıklama ile Hatay Meselesi halledilinceye kadar Mersin'de kalacağını duyurmasına rağmen 24 Mayıs günü Adana'ya geçmiş ve askeri birliklerin resmi geçidini izlemiş, bununla yabancı elçiliklere bir mesaj vermek istemişti. Ancak resmi geçit töreninde fazla ayakta kalması sebebiyle rahatsızlığı artmış ve Ankara'ya dönmek zorunda kalmıştır.[47]

Seçim sonrası 5 Haziran 1938'de **Abdurrahman Melek** vali olarak Türk muhalefetinin fikirleri sorulmadan Fransızların hizmetini kabul etti gibi iddialar ile makama oturmuş olduğu söylenmiş ise de, Ankara'nın desteği sonucu bu durum yatıştırılmıştır. Bir gün sonra ise taraflı davranışlarıyla, Türklere karşı sert tutumuyla tanınan Fransız delege Roger Garreau görevden çekilmiş ve sancaktan ayrılmış yerine Yarbay Collet getirilmiştir. Bu kumandan ilk icraat olarak sıkıyönetimi ilân etmişti.

5 Haziran'da ise Sancak Umum Valisi **Dr. Abdurrahman Melek** göreve başlamış, ilk icraat olarak **Süreyya Halef**'i Antakya kaymakamlığına, Avukat Yazar **Vedi Münir Karabay**'ı da Antakya Belediye Reisliğine tayin etmişti. Böylece Fransa ile Türkiye arasında Hatay konusunda bir anlaşma sağlanmış ve uygulama esaslarının belirlenmesi için Genelkurmay 2. Başkanı **Orgeneral Asım Gündüz** 11 Haziran'da Ankara'dan hareket etmiş, ertesi gün İskenderun'a gelmiştir.[48]

Ancak 13-14 Haziran akşamı Hristiyan mahallesinde bir Türk'ün öldürülmesi Türklerin infialine sebep olmuş, Hristiyan mahallesi taş ve sopalar ile saldırı zorlukla durdurulmuş, sonuçta sorumlu bazı kişileri tutuklamışlar ve Türklerin teskin edilmesini sağlamışlardır. Bu arada Türk hükümeti 17 Haziran

46 Şükrü Erkal, *Atatürk ve Hatay, Atatürk Haftası Armağanı*, s. 26-27; Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi*, s. 576.

47 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 190-191.

48 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 192-193.

Levent Şahverdi Arşivi

1938'de Sancak'taki durumu Fransız hükümeti ve Milletler Cemiyeti katında protesto etmiş, sonunda Türk ve Fransız hükümetleri Milletler Cemiyeti'nden seçim çalışmalarını durdurmasını Konseyden istemiş ve Konsey'in Sancak'tan ayrılmasına ve bu gerginlik sonucu Türkiye'nin sınıra 30.000 asker yığmasına sebep olmuştu.[49]

23 Haziran 1938 günü **Orgeneral Asım Gündüz** başkanlığında bir Türk heyet **General Hutsinjer** ile görüşmek üzere İskenderun'a oradan büyük bir coşku ve tezahürat ile Antakya'ya vasıl olmuşlardır. Heyetler arasındaki görüşme bir hafta sürmüş, bir anlaşma ile askeri bir protokol imza edilmiştir. Yapılan muhtelif temaslar sonucu Türk heyeti olup bitenleri yerinde görmek ve dinlemek suretiyle Hatay meselesine bakışları daha belirgin bir hal alması mümkün olmuştur.

26 Haziran 1938 tarihinde alınan bir karar üzerine Türk ve Fransız hükümetleri statü ve Anayasa'nın tatbikini temin etmek için, Sancak'ta ilk seçim işlerinin kontrölünü birlikte uygulamaya karar vermişlerdir. İki devletin mümessilleri, hangi ırk ve dine mensup olurlarsa olsunlar seçim işlerinin en ufak şekilde ihlaline musamaha etmeyecekleri ve en şiddetli tedbirleri alacaklarını bildirmişlerdir.[50]

13 Haziran'da başlayan görüşmeler sonucu yedi bölüm halinde hazırlanan 32 maddelik protokol, Türkiye adına **Orgeneral Asım Gündüz**, Fransa adına da **Tümgeneral Untziger** tarafından imzalanmıştır. Bunu 4 Temmuz'da Ankara'da imzalanan Türkiye-Fransa Dostluk Andlaşması izlemiştir.[51]

Antakya'da General Asım Gündüz ile Fransız Generali tarafından imzalanan bu andlaşmanın aslı 1937 Türk-Fransız Andlaşması'nın 2. maddesine dayanıyordu. Buna göre Sancağın toprak bütünlüğü, dış güvenliği sağlayıcı önlemler alınacaktı. Bu çerçevede Sancağın güvenliğinin sağlanması için gerekli önlemleri düzenlemiş, Sancağ'a girecek Türk Kuvvetleri konusunda ek bir anlaşma ile belirtilmiş ve bu andlaşmanın Sancak'taki manda yönetimi süresince geçerli olacağı belirtilmişti.[52]

4 Temmuz gecesi Antakya'da yakında Türk askerinin Hatay'da olacağı haberi yayılmaya başlanmış, bir anda halk yollara düşmüş, Payas mıntıkasında

49 Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, s. 49-54; İsmail Soysal, a.g.e., C.I, s. 538; *Yurt Ansiklopedisi*, Hatay Maddesi, C.5, s. 3408.

50 Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 54-60; Aptülahat Akşin, a.g.e., s. 306,

51 Şükrü Erkal, *Atatürk ve Hatay Atatürk Haftası Armağanı*, s. 28; *Tan Gazetesi*, 5 Temmuz 1938, İstanbul, s. 1.

52 İsmail Soysal; a.g.e., C.I, s. 539.

Levent Sahverdi Arşivi

Binbaşı **Süleyman Bey** kumandasında ki Türk birliği, daha sonra da Hassa Kazası hududunda Aktepe mevkiinde Alay kumandanı **Şükrü Kanatlı**'yı ve Türk askerlerini selamlamaya başlamıştı.

Alayın yürüyüşü Kırıkhan ve Belen'de de büyük bir coşku ile ve alkış ile karşılanmış, nihayet karargâh Belen'e yerleşmişti. Herkes Türk ordusunu karşılamak için şehri tamamen boşaltmış, yüzbini aşan muazzam bir kalabalık tarafından alkışlar ile sevinçten göz yaşları dökmeye ve dualar edilmeye başlanmıştı.

Bu durumu; Genelkurmay Başkanlığı tarafından Dahiliye, Millî Müdafaa ve Hariciye Vekâleti'ne göndermiş olduğu Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak imzası ve 3 Temmuz 1938 tarihli Telgrafta özetle "Antakya Askeri Andlaşması bu gün imza edilmiştir. Alayın 4 Temmuz 1938 saat 4'den itibaren Hatay'a harekete hazırlanması lazımdır". diyerek müjdeli haber verilmiştir.[53]

Tugay'ın 5 Temmuz 1938'de Hatay'a girmesi bölgedeki Türkler üzerinde çok büyük bir moral düzelmesine, sevince boğulmasına sebep olmuştur. Bu durum Hatay meselesinde bir dönüm noktası olmuş, Meclis seçimlerinin de dürüst ve güven içinde yapılacağı inancını yaratmıştı.

Ordunun Hatay'a girişi hususunu Genelkurmay Başkanlığı 6 Temmuz 1938'de bakanlıklara gönderdiği telgrafta şöyle açıklanmıştı. Özetle; Hatay'a giren takviyeli alayımızın Payas grubu dün 5 Temmuz günü İskenderun'a varmıştır. Ancak Alayın büyük bir kısmı 6 Temmuz saat 6.40'ta Kırıkhan'a oradan Bilan ve Bedregeye doğru yürümüştür. Hatay halkının Türk ordusunu karşılama hususunda göstermiş olduğu heyecan yazı ile anlatılamaycak kadar büyüktür."

Bütün bunlara rağmen seçimde kan dökülmüş, İskenderun, Reyhanlı ve Antakya'da kanlı çatışmalar olmuş, her tarafta asayişşizlik yüzünden seçim büroları çalışmaz hale gelmişti.[54]

8 Temmuz'da ise Türk ordusu Reyhanlı'ya girmiş, burda da büyük bir

---

53 Mehmet Gönlübol-Cem Sar, ***Atatürk'ün Millî Dış Politikası***, C.II, Ankara, 1992, s. 382-383, Belge. 75; Hamza Eroğlu, a.g.e., Mehmet Gönlübol-Cem Sar, a.g.e., s. 366; Aptülahat Akşin, ***Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasi***, Ankara, 1991, s. 304.

54 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 105; Burada, Mürseloğlu Kemal Bey'in, daha önce Türk ordusu Hatay'a girdiği takdirde kızı Necla'yı kurban edeceği sözünü yerine getirmek üzere Albay Şükrü Kanatlı'nın atının ayakları altına kızını yatırarak kurban etmek istemesi ve buna albay Şükrü'nün mani olarak bir koç kurban etmesi çok enterasan olaylardandır. Abdurrahman Melek, ***Hatay Nasıl Kurtuldu***, s. 44-45; İsmail Soysal, a.g.e., C.I., s. 539; ***Yenigün Gazetesi***, 6. Temmuz 1938, Antakya, s.1

Levent Şahverdi Arşivi

coşku ile karşılanmış, böylece 18 yıllık takip edilen güzel politika sonrası kutsal bir dava gayesine ulaşmıştı.[55]

Türk-Fransız yakınlaşması sonucu 22-31 Temmuz 1938 tarihleri arası Hatay seçimlerinin Milletler Cemiyeti yerine ortaklaşa yönetilme kararı bir Yüksek Seçim Kurulu oluşturulmuş ve seçimlere gidilmeye başlanmıştı. Neticede 1 Ağustos 1938'de Seçimler sonucu;

Türk Cemaati seçmen sayısı 35.834, Milletvekili sayısı 22; Alevi Cemaati seçmen sayısı 11.319, Milletvekili sayısı9; Ermeni Cemaati seçmen sayısı 5.504, Milletvekili sayası 5; Sünni Arap Cemaati seçmen sayısı 1845, Milletvekili sayısı 2; Rum Ortodoks Cemaati seçmen sayısı 2.098, Milletvekili sayısı 2 olarak belirlenmişti.

Ayrıca vilayetlere göre ise; Antakya'da; 14 Türk, 7 Alevi, 1 Ermeni, 2 Rum ve Ortodoks, 2 Arap, İskenderundan; 3 Türk, 2 Alevi, 1 Ermeni, 1 Rum Ortodoks, Kırıkhan'da; 5 Türk, 2 Ermeni milletvekili olarak dağılım yapılmıştı.[56]

Nihayet Türk ve Fransız ordularının garantisi altında Hatay'da Millet Meclisi seçimi sonunda Atatürk'ün de adayı olan **Tayfur Sökmen** 2 Eylül 1938 de Hatay Cumhurbaşkanlığı'na getirilmiş, yemin merasiminden hemen sonra ise Başbakan olarak **Dr. Abdurrahman Melek Bey** atanmıştı. Aynı gün Devlet'in adı **"Hatay"** olarak kabul edilmişti.

Tayfur Sökmen Atatürk'e teşekkür mektubu yazmış, Atatürk'te onu 4 Eylül 1938'de çektiği telgraf ile tebrik etmiştir.[57]

Bu mutlu olayın akabinde Hatay Millet Meclisi parlak bir törenle ilk toplantısını yapmış, **"Hatay Cumhuriyeti"** adıyla bir devlet kurulmuş ve Hatay bayrağı resmen göndere çekilmişti. Daha sonra toplantıya katılan bütün Milletvekilleri, Mecliste Türkçe yemin ile yeni devletin resmi dili Türkçe ve Arapça olduğunu açıklamıştı.

2 Eylül'de Türkiye Hükümeti Cevat Açıkalın'ı Sancağa sürekli görevle olağanüstü temsilci atamıştı.

---

55 Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 54-57; Tahsin Ünal, a.g.e., s. 577; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 198.

56 Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 61; Şükrü Erkal, ***Atatürk ve Hatay, Atatürk Haftası Armağanı***, s. 30; İsmail Soysal, Mehmet Alpargu-İsmail Özçelik-Nuri Yavuz, a.g.e., s. 174; İsmail Soysal, a.g.e., C.I, s. 540; Aptülahat Akşin, a.g.e., s. 307.

57 Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 61; Şükrü Erkal, ***Atatürk ve Hatay, Atatürk Haftası Armağanı***, s. 30-31; İsmail Soysal, a.g.e., C.I., s. 540; Fahir Aramaoğlu, a.g.e., C.I, 351; ***Yenigün Gazetesi***, Antakya, 2 Eylül 1938, Antakya, s. 1

Levent Sahverdi Arşivi

6 Eylül 1938'de Hatay'ın ilk kabinesini, mecliste hükümet programını okuduktan sonra itimat reyi almış, Hatay Anayasası kabul edilmiş, Sancak yerine **"Hatay Devleti"** yönetim şekli ise **"Cumhuriyet"** olarak 1. madde de belirtilmiştir. Yine aynı gün daha önce bizzat 1936 yılında Atatürk'ün çizdiği bayrak, al zemin üzerine beyaz ay ve ortası al bir yıldız kabul edildiği gibi Suphi Bereket tarafından Mecliste Hatay Türklerinin de bir milli marşının olmasının gerektiğini belirterek "Bütün Türkler için yapılmış olan Türkiye Milli Marşı'nın aynen kabul edilmesi" şeklindeki teklifi ayakta alkışlanmış ve "İstiklâl Marşı"mız Hatay Devleti'nin de "Milli Marşı" olmuştur.[58]

Neticede Meclis Başkanlığı'na Abdülgani Türkmen, Devlet Başkanlığı'na Tayfur Sökmen seçilmişti. Ayrıca Abdurrahman Melek; Başbakanlık Dahiliye, Hariciye Müdafaa ve Emniyet işlerini; Cemil Yurtman, Adliye; Cemal Baki, Maliye ve Gümrük; Ahmet Faik Türkmen, Maarif ve Sıhhiye; Kemal Alpar, Nafia ve Ziraat Vekâleti'ne tayin edilmişler, ayrıca Adli teşkilat baki kalmak şartıyla bir yüksek mahkeme, İdari taksimat, 1500 kişilik bir jandarma teşkilatı kurulmuştu. Bunun yanında gümrük işleri Suriye ile müştereken idare edilecekti. Suriye ile siyasi ve askeri sınır olmayacaktı. Hatay Devleti'nin harici temsili Suriye Reisicumhuru'na ait olacaktı.[59]

Yeni hükümet'i pek çok zorlukların beklediği muhakkaktı. İşte bekleyen zorluklardan birisi cemaatlerin birbirlerine sıcak bakmalarını sağlamaktı. Diğer bir durum ise Hatay hudut kapısının Türkiye'ye kapalı olması gibi Suriye-Hatay kapısının da Fransızlar tarafından kapatılma korkusu olmuştur. Nitekim bir müddet sonra Fransızlar bu kapıyıda kapatmak suretiyle Hatay Devleti'ni her bakımdan zor durumda bırakmıştı. Fakat Türkiye bu oyunu bozmuş, Türkiye Hududu'nu Hatay Devleti'ne açmıştı. Böylece ticari ilişkiler artmış, Fransızlar'da hilenin tutmaması üzerine yanıldıklarını anlamış ve hudut kapısını tekrar açmıştı.[60]

Hatay'ın Anavatan'a İlhakı

Atatürk'ün Hatay davası için göstermiş olduğu büyük alaka memleket dahilinde ve haricinde çok kendini göstermiş ve çalışmalarda etkili olmuştu. Ancak bu aşamada 1938 yılının şüphesiz en büyük üzücü olayı, esaretten kurtardığı kırk yıllık Türk yurdunun Anavatan'a ilhakını görmeden ayrılan Atatürk'ün ölümü olmuştu. Bütün dünyada olduğu gibi Hatay'da olay duyulduğunda sonsuz bir üzüntü

58 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 213.

59 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 211.

60 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 105-116; Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 65; İsmail Soysal, a.g.e., C.I, s. 540; Tuncer Baykara, *Türk inkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, İstanbul, 1991, s. 133-134.

Levent Sahverdi Arşivi

ve eleme boğmuştu. Fakat bu çalışmaların yine de devam etmesine ve Hatay'ın Anavatan'a bağlanmasına gayreti azaltmamıştı. Nitekim 1 Aralık 1938 günü Hatay ürünlerinin Türkiye'ye gümrüksüz girmesi hakkındaki kanun yürürlüğe girmiş, Hatay hükümeti de Türkiye'den gelenlerin pasaportsuz sadece nüfus kağıdı ile girmeleri kararını almıştır. Yine 22 Aralık 1938 tarihinde Hatay Vatandaşlığı kanunu kabul edilmesi bu aşamaları daha rahat hale getirmiştir.[61]

Ancak bu dava aleyhinde çalışanlar propaganda faaliyetlerini de eksik etmemişler ve Hatay davasının artık eskisi gibi hızlı yürütülemeyeceğini yaymak suretiyle morallerin bozulmasına çalışmışlar, bu arada bir kısım kaçaklar geri dönerek muhalefetlerini artırmışlar, Suriye basını hoşa gitmeyen yazılar yazmaya başlamış, İskenderun'da İtalyan tebasından olanlar da siyasi propaganda faaliyetlerini arttırmışlar ve davanın zayıflaması için çaba harcamaya çalışmışlardır.

Ancak 1939 Martında Türkiye'de yapılacak Milletvekili seçiminde **Tayfur Sökmen**'in Antalya'dan, **Abdurrahman Melek**'in Gaziantep'ten aday gösterilmeleri ve Büyük Millet Meclisine seçilmeleri Hatay'ın Anavatana ilhak edilmek üzere bulunduğu kanaatini ortaya çıkarmıştı. Bu durum kökü yabancılara dayanan sabotaj hareketlerini başlatmış, huzuru bozma hareketleri sonucu endişeler artmaya başlamıştı.

Hatay Devleti bir yandan kuruluşunu tamamlamaya çalışırken ve hükümet programına göre halkın refah seviyesini arttırmayı düşünürken, diğer yandan da Türkiye ile birleşme arayışı içine girmiş, 29 Mayıs 1937 andlaşması ile hem Türkiye'nin, hem de Fransa'nın ortak garantisi altında bulunduğundan, Hatay'ın Anavatan'a katılma istekleri yeni problemleri beraberinde getirmişti.

Bütün bunlara rağmen Hatay Millet Meclisi oybirliği ile 23 Haziran 1939'da büyük tezahürat içinde heyecanlı konuşmalardan sonra Fransa ile Türkiye arasında Hatay topraklarının Türkiye'ye iadesine dair **"Hatay Andlaşması"** imzalanmıştır. Neticede 30 Haziran 1939'da Anavatan'a katılma kararı vermiş, **"Hatay hükümetine"** son verilmiştir.

Andlaşma Dışişleri Bakanı **Şükrü Saraçoğlu** ve Fransa'nın Ankara Büyükelçisi **Rene Masigly** tarafından imzalanmış. Türkiye ile Suriye arasındaki toprak sorunlarının kesinlikle çözümü sağlanma yoluna gitmişti.

Bu andlaşmayı zaten Milletler Cemiyeti daha önce 19 Mayıs 1939'da An-

61 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 221-222.

Levent Sahverdi Arşivi

takya'da belirlenen bir protokol ile belirlemişti. Fransa Hatay'ın Türkiye'ye geçmesine razı olmuştu. Fransız kuvvetlerinin bir ay içinde ülkeyi boşaltması kabul edilmiş, Suriye'nin toprak bütünlüğü ve iç güvenliği önlemek yükümlülüğünü iki devlet kabul etmişti. Ayrıca; Hatay'da oturanlara uyrukluk seçme hakkını tanımışlar, Mezarlıkların korunması belirlenmiştir.

Böylece sabık Hatay Devlet Başkanı ve Antalya Milletvekili Tayfur Sökmen 1 Temmuz günü veda ziyaretlerinde bulunmuş ve 2 Temmuzda Ankara'ya uğurlanmıştır.

Türkiye'de 7 Temmuz günü bir yasa ile Hatay ilini kurup bağlanma işlemini kesinleştirmiş, yönetim Türkiye Fevkalede Komseri Cevat Açıkalın'a devredilmişti.[62]

10 Temmuz'da Suriye adına Meclis Başkanı Nasuhi Buhari Fransız Hükümeti'ne bir nota vermiş, kendisinin haberi ve izni olmadan yapılan bu andlaşmanın, mandanın amacına ve ilgili hakların isteğine ters düştüğünü açıklamıştı.[63]

Büyük Millet Meclisinden çıkan özel bir kanunla Hatay Anavatan'a ilhak edildikten sonra Fransız askerleri de Hatay'dan çekilmiş, 23 Temmuz 1939 günü Hatay'a gelen Türk Heyeti ve mahşeri bir kalabalık ile ilhak töreni üç gün üç gece devam eden şenlikler ile Hatay'ın Kurtuluş Bayramı kabul edilmiştir.

Daha sonra ise Hatay Devleti bayrağı İsmet İnönü'ye teslim edilmiş, bu davada Hatay Türkleri güzel yurtlarını Anavatan'ın bölünmez bir parçası olduğunu ve Misak-ı Millî hudutlarından birini daha gerçekleştirmenin huzurunu ve zevkini tatmışlardır.[64]

Şüphesiz Hatay'ın Anavatan'a katılmasına bazı tepkiler olmuştur. Nitekim bunlardan birisi Fransa ve diğeri Suriye olmuştur. Bu tepki o kadar uzun sürmüştür ki Suriye halâ Hatay'ı sınırları içinde göstermeye devam etmektedir.

SONUÇ

Hatay Meclisi'nin oybirliği ile Anavatan'a katılma kararı alması şüphesiz Atatürk dönemi dış politikasının en önemli başarılarından birisi olmuştur. Her ne kadar Atatürk bu mutlu olayı görememiş ise de Atatürk'ün üstün gayretleri ve iz-

62 Mehmet Alpargu - İsmail Özçelik - Nuri Yavuz, a.g.e., s. 174; Tahsin Ünal, a.g.e., 577.

63 İsmail Soysal, a.g.e., C.I, s. 542-543; Mehmet Gönlübol - Cem Sar, a.g.e., s. 133-134.

64 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 117; Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 82-84; Şükrü Erdal, *Atatürk ve Hatay, Atatürk Haftası Armağanı*, s. 30-31.

Levent Şahverdi Arşivi

lemiş olduğu millî bir politika sonucu Misak-ı Millî sınırlarına bir adım daha atılmış ve "Kırk Asırlık Türk Yurdu" düşman elinde bırakılmamıştı.

Türkiye ile Fransa arasında Hatay uyuşmazlığı 23 Haziran 1939 Ankara Andlaşması'yla kesin biçimde çözülmüş, 24 Temmuz'da ise son Fransız askeri de Hatay'dan çekilmesi ile Hatay Anavatan'a katılmış ve 19 Ekim 1939'da yine Ankara'da Türkiye-İngiltere-Fransa üçlü ittifakı imzalanarak durum biraz daha garanti altına alınmıştı. Fakat Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerin de yeniden düzenlenmesi gerekmiştir. Nitekim bu durum ancak daha sonra yapılan 15 Mart 1940 sözleşmesiyle sağlanabilmiştir.

Türkiye Suriye'nin bağımsızlığını ilânı ile İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin çekilmesiyle 8 Mart 1946 günü tanımış, onunla siyasal ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Neticede Türkiye'nin İlk Şam Elçisi Abdullah Akşin 26 Haziran 1946, ilk Suriye Elçisi ise İhsan Şerif 2 Temmuz 1946 da göreve başlamıştır.

Hatay meselesinin çözümünde şüphesiz Atatürk'ün azim ve kararı bilhassa zamanlaması çok mükemmel olmuştur. Çünkü, bir müddet önce iki büyük mesele; Boğazlar sözleşmesi imzalanmış, İngiltere, Rusya, İtalya ve Balkanlarda istikrarlı bir politika sonrası durum Türkiye'nin lehine olmuştu.

Bu meselede ise hiç bir askeri hareket olmadan Türkiye'nin güney hudutları güvenlik altına alınmış, Hatay meselesinin çözümünde daha rahat hareket etme imkânı bulunmuştur.

Türkiye'nin bütün iyi komşuluk münasebetlerine rağmen Hatay'ın Anavatan'a katılmasından önce Türk vatanına karşı sürdürülen soğuk savaş Anavatan'a katılmasından sonra da devam etmiş, bu günlere kadar toprak bütünlüğümüzü tehdit eden bölücü faaliyetler komşu ülkelerden ve bilhassa Suriye'den gelmeye devam etmiştir.

Bu cümleden Hatay'ın Anavatan'a ilhakından sonra bile Hatay topraklarını her türlü haritada kendi millî sınırları içinde göstermeye devam etmektedir. Yine Hatay konusunda Suriye 1983 yılından beri Suriye coğrafyası ders kitaplarında ülkenin kuzey sınırlarını, ülkemizin güneydoğu sınırları içine kadar dayandırmış, Türkiye-Suriye sınırını, Dicle-Habur kavşağından başlatarak, Mardin, Diyarbakır, Şanlıurfa, Gaziantep, Kahramanmaraş, Adana ve İçel illeri çekinmeden gösterilebilmiştir.[65]

---

65 Hayati Doğanay, ***"Türkiye'nin komşuları ve Yabancı Atlaslarda Türkiye"*** ***Türk Kültürü***, s. 304, Ankara, 1988, s. 304-469; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 2249.

Levent Sahverdi Arşivi

Suriye bununla da kalmamış tıpkı Yunanistan'ın megolaa-ideası gibi bu toprakların Türkiye tarafından silah zoru ile ele geçirildiğini iddia edebilmesi ve yayılmacı politikasının bir sonucu olarak bizden toprak talebinde bile bulunabilmesi düşündürücüdür.

Şüphesiz Suriye'nin bu cesareti nereden aldığı çok haklı olarak Türk Milletinin zihninde merak konusu olmaya devam etmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

DAHİLİYE VEKİLİ NAZIM BEY'İN İSTİFASI MESELESİ

DOÇ. DR. E. SEMİH YALÇIN*

GİRİŞ

Nazım (Resmor-Öztelli) Bey, ilk mecliste 3 Mayıs 1920 tarihinde kurulan I. İcra Vekilleri Heyeti'nde Câmi ve Hakkı Behiç Beylerden sonra Dahiliye Vekilliği görevine seçilen Millî Mücadele tarihimizin ilgi çekici şahsiyetlerinden birisidir. 1867 yılında Erzurum'da doğan Nazım Bey Mülkiyeyi bitirdikten sonra Bâb-ı Seraskerî Muhasebe Kalemi Mülâzımlığına atanarak devlet hizmetine girmiş, önce Adana, İşkodra ve Yanya Vilayetleri Mektupçuluk görevlerinde bulunmuş, daha sonra ise Gevgili ve Hama Sancakları Mutasarrıflıkları görevini yürütmüştür. 1911 yılında Van Vali Vekilliği, 1912 yılında ise Harput Valililiğine yükseltilmiştir.2

Yanya'da bulunduğu sırada İttihat ve Terakki Cemiyetine giren Nazım Bey, II. Meşrutiyetin ilânında rol oynayan şahsiyetlerden birisidir. Bu sebeple de 1919 yılında Damat Ferit Hükümeti tarafından azledilen 19 vali arasında yer almıştır.3 Daha sonra ilk Büyük Millet Meclisi'ne Tokat Milletvekili olarak girmiştir. Ankara'da ilk hükümetin kuruluşu ile birlikte Dahiliye Vekaleti Müsteşarlığına seçilmiş ve bu görevi bir ay süreyle yürütmüştür.

Nazım Bey'in Sol Akımlar İçerisindeki Yeri

Nâzım Bey 1920 sonbaharında kurulan4 Yeşil Ordu'nun kurucuları arasında yer alarak, cemiyetin Kâtib-i Umumisi olarak görev almıştır. Cemiyetin Nizamnamesini hazırlayanlardan birisidir.

* Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü.

1 T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt I, s. 196-298

2 T.B.M.M. Arşivi, T.B.M.M. Azaları Tercümeihal Kağıdı Örneği, No : 405

3 Ali Çankaya, Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, 1860-1923, C. III, SBF Yayını, Ankara, 1968, s. 405-406; Nurten Sonsoy, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devri İçişleri Bakanları, **Türk İdare Dergisi**, Sayı 314, Ankara, 1968.

4 Ş. Süreyya Aydemir, Tek Adam, C. II, İstanbul, 1964, s. 370; Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925), Ankara, 1978, s. 89.

Levent Sahverdi Arşivi

Başlangıçta Yeşil Ordu, Millî Mücadele hareketine karşı zararlı telkinleri engellemek ve millî hareket lehine kamuoyu oluşturmak amacıyla Mustafa Kemal Paşa'nın kurulmasına rıza gösterdiği bir cemiyettir.[5] Cemiyette Şark mefkûresine inanmış milletvekilleri biraraya gelmişti. Kadrosunda 14 Büyük Millet Meclisi azası yer almaktaydı. Nazım Bey'in yanı sıra Dr. Adnan Adıvar, Hakkı Behiç Bey gibi önemli isimler de bulunmaktaydı.[6] Yeşil Ordu kısa zaman sonra gayesinden uzaklaşarak gizli bir ihtilâl cemiyeti haline gelmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına karşı hareket eden[7] ve Sovyet Rusya'dan destek alan komünist bir teşkilat hüviyetine dönüşmüştür. Gerek Yeşil Ordu'nun kuruluş amacından sapması, gerekse bu harekete Çerkez Ethem'in katılması Mustafa Kemal Paşa'yı tedirgin etmiş ve onu cemiyetin kapatılması yönündeki kararı almaya sevketmiştir.[8]

Yunus Nadi "Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti" adlı eserinde, Yeşil Ordu'nun Bolşeviklerden yardım almak gayesi ile kurulduğunu söylemektedir.[9] Devrin yazarlarının da belirttiği gibi, cemiyetin, Enver Paşa taraftarlarının bir araya gelerek İslâm Dünyası'nda bir "Yeşil Komünizm" kurma[10] amacına yönelik mahiyet arz ettiğini belirtmek en isabetli tespit olacaktır.

Nazım Bey 1920 yılı yaz başından itibaren oluşan gizli Türkiye Komünist Partisi içerisinde de yer almıştır.[11] Bilahare Hakkı Behiç Bey'in teklifi ile Yeşil Ordu'nun resmi Türkiye Komünist Partisine dönüştürülme[12] hareketine katılmayarak 7 Aralık 1920 tarihinde Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasını kurmuştur. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının kontrolünde olan resmi TKP hareketinden ayrı bir varlık olduklarını Yeni Gün ve Yeni Dünya gazetelerinde hazırladıkları bir beyanname ile ilan etmek istemişlerse de bu çabaları Mustafa Kemal Paşa tarafından engellenmiştir.[13] Nazım Bey'in kontrolündeki THİF çalışmalarında daha

---

5 Aclan Sayılgan, Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1972), İstanbul, 1972, s. 157

6 Fethi Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960), Ankara, 1967, s. 146.

7 SAYILGAN, s. 156

8 Fatih Rıfkı Atay, Çankaya, İstanbul, 1984, s. 255; Halide Edip Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı, İstanbul, 1971, s. 136; Nutuk, C. II, s. 319-320

9 Yunus Nadi, Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, İstanbul 1955, s. 11

10 Doğan Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Tarihi (1838-1995), C. II, İstanbul, 1995, s. 560; Samet Ağaoğlu da Hakkı Behiç Beyin fikirlerine dayanarak cemiyeti "İslâmî Komünizm" eğilimli olarak tanımlamaktadır. (Bkz. Samet Ağaoğlu, Kuvay-ı Milliye Ruhu, İstanbul, 1964, s. 220), Sabahattin Selek, Anadolu İhtilâli, İstanbul, 1976, s. 587

11 TUNÇAY, ... Sol Akımlar, s. 94

12 Mete Tunçay, Mustafa Kemal Paşa'nın resmi TKP'yi kurma sebeplerini şu şekilde izah etmektedir: Dış Politikada Sovyet yardımının kolaylaşmasını sağlamak, iç politikada değişik sol akımları kontrol altına almak ve ayrıca savaşta yenilerek doğuya çekilmek ve Sovyet himayesine girmek durumunda kalındığında, yönetimi tamamen yabancı unsurlara kaptırmamak (Bkz. : TUNÇAY, .. Sol Akımlar, s. 92-93)

13 Aclan Sayılgan, Solun 94 Yılı (1871-1965), İstanbul, 1968, s. 135

Levent Şahverdi Arşivi

çok İslâmiyetin sol fikirlere olan yakınlığını işlemeye çalışarak[14] kamuoyu oluşturmayı hedeflemiştir. Nazım Bey, Ankara Hacıbayram semtinde yaptığı bir toplantıda "Komünizm İslâm esaslarına uygundur. Ebubekir komünistti. Müslüman olduktan sonra bütün varlığını yoksullara dağıtmıştı"[15] diyerek, amaçlarını açıklamakta sakınca görmemiştir. Ayrıca Nazım Bey faaliyetlerini Ankara ile sınırlı tutmamış, taşrada THİF'nin şubelerini de kurmaya çalışmıştır. Ancak bu tür faaliyetlerde THİF'nin başarılı olduğu söylenemez.

Görüldüğü gibi gizli Türkiye Komünist Partisi ve Halk İştirâkiyun Fırkası Yeşil Ordu'nun devamı mahiyetindedir.[16] Bunun yanı sıra ilk BMM'inde yer alan "Halk Zümresi"de Yeşil Ordu'nun meclis grubu olarak faaliyet göstermektedir.[17] Nazım Bey, Mehmet Şükrü, Hakkı Behiç ve Şeyh Servet gibi milletvekilleri ise Halk Zümresi grubunun önde gelen isimleri arasında zikredilebilir. Bunların arasında Nazım Bey, Yeşil Ordu, Halk Zümresi, gizli TKP ve THİF içerisinde faal rol oynamış şahsiyetlerden birisidir. Hatta Ankara ve Eskişehir'de gelişme gösteren sosyalist hareketin lideri konumunda olduğunu söyleyebilmek dahi mümkündür. Başlangıçta beraber oldukları Hakkı Behiç ve Yunus Nadi Beylerin resmi TKP'ne katılarak Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almalarına rağmen, kendisi ayrı bir hizbi meydana getirerek daha radikal ve Sovyet güdümlü bir politika takip etmiştir.

Nazım Bey'in Dahiliye Vekaletine Seçilme Meselesi

B.M.M.'nin açılmasıyla başlayan 'Meclis Hükümetleri' devri Cumhuriyetin ilân tarihi olan 29 Ekim 1923 tarihine kadar devam etmiş ve bu zaman zarfında beş ayrı "İcra Vekilleri Heyeti" iş başına gelmiştir. I. İcra Vekilleri Heyetinde Dahiliye Vekilliği görevini dört ayrı milletvekilinin yürüttüğü anlaşılmaktadır. Yeni Türk Devleti'nin İlk Dahiliye Vekili olan Câmi Bey[18] görevini 18 Temmuz 1920 tarihine kadar sürdürmüş, onun istifası ile boşalan vekalete Hakkı Behiç Bey[19] 17 Temmuz 1920 tarihli seçim sonucunda aldığı 112 oyla[20] atanmıştır. Hakkı Behiç Bey de kendisine yöneltilen sert soru önergeleri karşısında istifa yo-

14 TUNÇAY, ... Sol Akımlar, s. 97

15 ATAY, s. 258

16 Fethi Tevetoğlu, Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, Ankara, 1991, s. 233

17 George S. Harris, Türkiye'de Komünizmin Kaynakları (çev. : Enis Yedek), İstanbul, 1978, s. 105-106; Mete Tunçay, Mesâi: Halk Şurâlar Fırkası Programı 1920, SBF Yayını, Ankara, 1972, s. 21

18 Câmi Bey I. ve II. Devre Osmanlı Mebusan Meclisinde Fizan Mebusluğu yapmıştır. Biyografisi için bkz. : T.B.M.M. Arşivi, Tercümeihal Kağıdı Örneği, No: 33

19 Hakkı Behiç Bey'in biyografisi için bkz. İçişleri Bakanlığı Arşivi, Özlük Dosyası, Dosya No: 1250

20 T.B.M.M., Zabıt Ceridleri, C.2, s. 327

Levent Sahverdi Arşivi

lunu tercih etmiş[21], ancak onun bu kararı Meclis'te sert tartışmalara sebep olmuştur. Daha çok Yeşil Ordu mensupları tarafından[22] Hakkı Behiç Bey'in istifasının geri alınması amacıyla verilen 114 imzalı önerge üzerindeki tartışmalar ise Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya dönüşünü beklemek üzere ertelenecektir.[23]

Meclis'in 4 Eylül 1920 tarihli toplantısında Mustafa Kemal Paşa, Refet Bey'i kendi adayı olarak gösterdi. Nazım Bey ise Halk Zümresi adayı olarak seçime girdi. İlk oylamada adaylardan hiçbirisi gerekli çoğunluğu sağlayamadı. Yapılan oylamada Refet Bey 65, Nazım Bey 66, Sırrı Bey 31, Hamid Bey 16 oy almışlar, 7 oy diğer milletvekillerine dağılmış, 15 oy da çekimser olarak kullanılmıştır.[24] İkinci oylamada 187 oy kullanılmış, Nazım Bey 98, Refet Bey ise yine 65 oy almıştır.[25] Bu oylarla Nazım Bey Dahiliye Vekilliğine seçilmiştir.

Nazım Bey'in seçiminde Meclis'te etkili olan grup Halk Zümresidir. Nazım Bey'den önce bu göreve getirilen Câmi ve Hakkı Behiç Beylerin seçilmelerinde Halk Zümresi'nin sistemli ve etkili çalışmalarından bahsetmek oldukça güç olmakla beraber I. İcra Vekilleri Heyetinde Dahiliye Vekili olan ilk üç milletvekili de Bolşevik eğilimlidir.[26] Damar Arıkoğlu, Nazım Bey ve arkadaşlarını "İlk B.M.M.'nde sinsi sinsi çalışan Türk komünizminin önderleri" olarak göstermektedir.[27] Samet Ağaoğlu ise Nazım Bey'in Sovyet Rusya ile işbirliği yaptığı kanaatindedir.[28]

Mustafa Kemal Paşa'nın Nazım Bey'i İstifaya Zorlaması

Nazım Bey'in Dahiliye Vekilliği gibi hassas bir mevkie tayini Mustafa Kemal Paşa'yı rahatsız etmiş, kendi adayına rağmen muhalefet ettiği Nazım Bey'in seçimi onun üzerinde fevkalâde menfi tesir meydana getirmişti. Mustafa Kemal Paşa bu durumdan duyduğu rahatsızlığı ve düşüncelerini Nutuk'ta şu şekilde dile getirmektedir[29]:

"Efendiler, 4 Eylül 1920 tarihinde Tokat milletvekili bulunan Nazım Bey,

21 T.B.M.M. Z. C., C. 3, s. 58

22 TUNÇAY, Mesâî, s. 23

23 T.B.M.M., Z. C., 3, s. 112

24 T.B.M.M., Z. C., C. 3, s. 511-514

25 Oylamada 8 oy dağılmış, 14 kişi de çekimser kalmıştır. (T.B.M.M., Z. C. 3, s. 515-518)

26 TEVETOĞLU, Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, s. 216; TUNÇAY, Mesaî, s. 23

27 Damar Arıkoğlu, Hatıralarım, İstanbul, 1961, s. 205 vd.

28 Samet Ağaoğlu, Sovyet Rusya İmparatorluğu, İstanbul, 1967, s. 170; Karşılaştır; Hüsamettin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası (Yay. Haz. Semih Nafiz Tansu), İstanbul, 1969, s. 543

29 Nutuk, C. II, s. 341, 342, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta 89 olarak gösterdiği karşı oylar, çekimser, diğer milletvekillerine dağılan oylar ve Refet Bey'in aldığı oyların toplamıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

89 oya karşı 98 oyla meclisce İçişleri Bakanlığına seçildi. Nazım Bey, dakika kaybetmeksizin büyük bir aceleyle Bakanlık makamına gidip, daha sonra Bakanlar Kurulu Başkanı da olmam dolayısıyla beni ziyarete geldi.

Ben, Nazım Bey'i kabul etmedim. Yüce Meclis'in görevini kazanarak seçilmiş olan bir bakanı kabul etmemekle yaptığım muamelenin mahiyet ve nezaketini elbette takdir ediyordum. Fakat memleketin büyük yararı, beni bu yolda harekete mecbur tutuyordu. Elbette, bu hareketimin sebebini açıklayıp ispat edeceğimden ve açıklayacağım noktadan Yüce Meclis'çe de önemli görüleceğinden emindim.

Efendiler, meclis üyeleri arasından, aykırı bir takım prensiplere eğilim gösterenler ortaya çıkmaya başlamıştı. Bunlardan biri olmak üzere Nazım Bey ve arkadaşları en çok dikkatimi çekmişti. Nazım Bey'in kendisinden daha Sivas Kongresi sıralarında aldığım safsatalarla dolu bazı mektuplarından, ne zihniyet ve karakterde bir kimse olabileceğini anlamıştım. Nazım Bey, milletvekili olarak Ankara'ya geldikten sonra her gün yeni yeni siyasi faaliyetler gösteriyordu. Oluşmaya başlayan bu siyasi gruplu temas fırsatını kaçırmıyordu.

Nazım Bey, bizzat veya dolaylı olarak yabancı çevrelerden bazıları ile temas yolunu bulmuş; onlardan teşvik görmüş ve yardım imkânları da sağlamıştı.

Bu zatın Halk İştirakiyun Fırkası diye gayri ciddi ve sırf kendine çıkar sağlamak üzere bir parti kurma teşebbüsüne geçerek, milliyetçiliğe aykırı faaliyetlerde bulunduğunu mutlaka duymuşsunuzdur.

Bu zatın yabancı çevrelere casusluk ettiğine de asla şüphe etmiyordum. Nitekim, daha sonra İstiklâl Mahkemeleri birçok gerçeği ortaya koymuştu.

İşte efendiler, bu Nazım Bey kendisinin ve arkadaşlarının yaptığı sürekli propaganda sayesinde ve bize muhalefete hazırlananların milletin yüksek yararlarını unutarak yaptıkları yardımlarla İçişleri Bakanlığına geçirilmişti. Böylece Nazım Bey, Hükümet'in bütün iç idare makinesinin başında, memleket ve millete değil, fakat paralı uşağı olduğu kimselerin isteklerinin gerçekleşmesine en büyük hizmeti yapabilecek duruma gelebilmiştir.

Elbette efendiler, buna asla razı olamazdım. Onun için İçişleri Bakanı Nazım Bey'i kabul etmedim ve istifaya mecbur ettim. Lüzum görüldüğü zaman da, Meclis'teki gizli oturumda hakkındaki bilgi ve görüşlerimi açıkça söyledim."

Yukarıda yer alan ifadelerinden de anlaşılacağı gibi Mustafa Kemal Paşa,

Levent Sahverdi Arşivi

Nazım Bey'i istifaya zorlamasındaki temel sebebi "seçilmesinden dolayı doğacak tehlikelere" bağlamaktadır. Mustafa Kemal Paşa'ya göre Nazım Bey güvenilir bir isim değildir. "Paralı Uşak" olarak nitelediği bir insanın önemli bir idari mekanizmanın başına getirilmesini, ülke geleceği açısından fevkalâde tehlikeli görmektedir.

Bu gerekçelerle hareket eden Mustafa Kemal Paşa, Nazım Bey'in seçilmesine ilk tepkiyi, onun görüşme talebini kabul etmemekle göstermiştir. Nazım Bey'i istifaya mecbur etmek için kullandığı yol ise oldukça değişiktir. Nazım Bey'in istifa ettirilmesi Çerkez Ethem vasıtasıyla sağlanmıştır.

Muhtemelen Mustafa Kemal Paşa, seçimin gerçekleştiği 4 Eylül günü akşamı Çerkez Ethem'i Keçiören'de misafir olduğu evde ziyaret ederek Nazım Bey'in göreve başlamadan istifaya ikna etmesini istemiştir. Çerkez Ethem bu talep karşısında verdiği kararı şu şekilde ifade etmektedir:

"... ısrarlar karşısında Hacı Şürkü Bey'i selamımla beraber Nazım Bey'in evine gönderdim ve şöyle konuşmasını tenbih ettim; "Tamamıyla ortadan kalkmayan fevkalâde hal itibariyle, hususiyetle Dahiliye Vekaleti gibi bir vazifede bazen süratli emir ve icraata gitmek çok muhtemeldir. Birtakım mecburiyetler olacaktır. Kendisinin liyakat ve iktidarına bütün arkadaşlar gibi benim de itimadım olmakla beraber bugün bu vazifeyi kabul etmemesini uygun bulanlardanım. Kendisini ilerde daha büyük makamlarda görmek temennisiyle şimdilik yeni vazifesinden istifa ederek meclis azaları arasında çalışmalarına devam etmesini uygun buluyorum. Bununla beraber karar yine kendisinindir".[30]

Hacı Şükrü Bey aynı gece Çerkez Ethem'in istediğini Nazım Bey'e iletmişti. Nazım Bey Çerkez Ethem'den gelen bu talebi kabul ederek Meclis Başkanlığına hitaben yazdığı istifa mektubunu Çerkez Ethem'e göndermiştir. Çerkez Ethem ise Nazım Bey'in istifasını Mustafa Kemal Paşa'ya vermiş, istifa mektubu B.M.M.'nin 6 Eylül 1920 tarihli oturumunda görüşülerek kabul edilmiştir.[31]

Nazım Bey'in istifasında Çerkez Ethem'in oynadığı rolden Mustafa Kemal Paşa bahsetmemektedir. Nutuk'ta "Nazım Bey'i kabul etmedim ve istifaya zorladım" derken, zorlamanın usulü hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Bir ayrıntıdan ibaret olan bu boşluğu Çerkez Ethem'in hatıratında yer alan ifadeleri doğru kabul ettiğimiz takdirde doldurmak mümkündür.

---

30 Çerkez Ethem, Çerkez Ethem'in Hatıraları, Dünya Yayınları, İstanbul, 1962, s. 104-105
31 T.B.M.M. Z. C., C. 3, s. 589

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa'nın bu meselede Çerkez Ethem'i devreye sokmasının ardında yatan temel sebep, kendisinin gerek Nazım Bey gerekse Halk Zümresi üzerinde etkisinin kâfi derecede olmamasına bağlayabiliriz. Bu grup üzerinde etkili gördüğü Çerkez Ethem'i meseleyi siyasi bir kargaşaya meydan vermeden halledebilecek bir isim olarak düşünmüş olması kuvvetle muhtemeldir.

Dikkat edilirse Nazım Bey, istifasının istenmesine hemen hemen hiç direnmemiştir. Talebin Çerkez Ethem'den gelmiş olması istifasını kolaylaştıran bir faktör olmakla birlikte, böyle bir meselede Mustafa Kemal Paşa'nın karşısına çıkma cesaretini gösteremediği açıktır. Ayrıca, doğru kabul ettiğimiz takdirde, Mete Tunçay'ın Nazım Bey'in ailesinden aldığı şifahi bilgiye dayanarak ifade ettiği "Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa'nın Nazım Bey'i sihrî düşmanlık sebebiyle ölümle tehdit etmesi"[32] istifayı kolaylaştıran bir diğer sebep olarak düşünülebilir.

Yine Mustafa Kemal Paşa'nın, kontrolü zorlaşan Halk Zümresi grubunu dağıtmaya ve Meclis'te başlattığı "Halkçılık Programı" ile bu grubun çoğunluğunu kendi safına çekme gayreti[33] istifa meselesinin ardında yatan başka bir sebep olarak gösterilebilir.

Nazım Bey'in Yargılanması

Nazım Bey'in Dahiliye Vekilliğinden ayrıldıktan sonra faaliyetlerine daha da hız verdiğini görmekteyiz. O, özellikle Türkiye'de Bolşevik hareketin tam anlamı ile tatbik edilmesi amacıyla partileşme gayreti içerisine girmiştir.

Mustafa Kemal Paşa Yeşil Ordu ile ortaya çıkan Bolşevik faaliyetleri kontrol altında tutmak amacıyla 18 Ekim 1920 tarihinde resmi Türkiye Komünist Fırkasını kurdurdu. Onun bu politik manevrası Meclis'te Bolşevizme inanan ve sempati duyan milletvekillerinden bir kısmının resmi TKP'nde yer almasını sağladıysa da, Nazım Bey ve arkadaşları bu birleşmeye katılmayarak 7 Aralık 1920'de Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasını resmen kurmuşlardır.

THİF, Nazım Bey ve Baytar Salih imzalı bir tamim[34] yayınlayarak Üçüncü Enternasyonel tarafından kabul olunan "Bolşevik Fırkası Programını" benimsediklerini ilân etmiştir. 16 Ocak 1921 tarihinden itibaren çıkardıkları "Emek" adlı yayın organları ile de Anadolu'daki sol örgütlerle irtibat kurmaya ça-

32 TUNÇAY, Mesaî, s. 24

33 TUNÇAY, Mesaî, s. 25

34 Yakın Tarihimiz, Cilt 1, Sayı 10, 3 Mayıs 1962, s. 97; Türk İstiklâl Harbi, Cilt II, Kısım 3, Batı Cephesi, Ankara, 1966, s. 599

Levent Sahverdi Arşivi

lışmışlardır.[35] Ancak 1920 yılı Aralık ayından itibaren başgösteren Çerkez Ethem ayaklanması sonrasında hükümetin solu tasfiye hareketine girişeceğini anlayan THİF, 1 Şubat 1921 tarihinde faaliyetlerine son verdiğini Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine gönderdikleri bir mektupla açıklamıştır.[36]

Nazım Bey'in liderliğindeki THİF'nin üzerine gidilmesine sebep olan olaylardan biri de Emek adlı yayın organlarında Mustafa Kemal Paşa aleyhinde çıkan şu fevkâlede ağır yazıdır:

"Kemal (Atatürk) Anadolu'nun mutlak buyrukçusudur. Tutalım zaferi kazandı. Köylü sınıfının durumu sanki bu yüzden daha mı iyi olacak? Kemal ne zafer kazanırsa kazansın, Anadolu halkına yararı dokunmayacaktır... Yunanlı emperyalistlerle süregelen savaş sona erer ermez, Anadolu'da bir iç savaş başlayacaktır".[37]

THİF'nın kendi kararı ile faaliyetini durdurması, mensuplarının daha sonraki günlerde İstiklâl Mahkemesi tarafından yargılanmalarına engel olamayacaktır.

Nazım Bey'in Ankara İstiklal Mahkemesinde yargılanmaya başlaması ise şu gelişmeler sonrasında meydana gelmiştir;

İlk olarak Merkez Ordu Kumandanı Nurettin Paşa, Ankara Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Başkanlığına gönderdiği 19 Ocak 1921 tarihli tezkerede[38], Bursa Mebusu Şeyh Servet ve Tokat Mebusu Nazım Bey'in kardeşi Lütfü tarafından dağıtılan iki beyanname sureti hakkında ihbarda bulunularak bilgi istenmiştir. Dönemin Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa, bu durumu 24 Oacak 1921 tarihli tezkere ile Vekiller Heyetine bildirir. Mustafa Kemal Paşa da konuyu B.M.M. Hükümeti Başkanı sıfatıyla Ankara İstiklal Mahkemesi Başkanlığına havale etmiş, mahkeme ise Nazım Bey ve arkadaşlarının muhakeme edilmelerine lüzum görerek[39] B.M.M.'nden izin istemiştir.

Nazım Bey hakkında ilk görüşme B.M.M.'nin 1 Şubat 1921 tarihli oturumunda yapılmıştır. Kendisinin rahatsızlığı sebebiyle bulunmadığı bu görüşmede daha çok gizli Komünist teşkilatı ile ilgisi olup olmadığı ele alınmıştır.

---

35 TUNÇAY, Mesaî, s. 31

36 Harris, s. 134

37 Harris, s. 133

38 Feridun Kandemir, Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası, Yakın Tarihimiz Yayınları: 5, İstanbul, 1965, s. 134

39 Ergün Aybars, İstiklâl Mahkemeleri (1920-1927), Cilt I-II, İzmir, 1988, s. 63; KANDEMİR, s. 136

Levent Şahverdi Arşivi

Görüşmeler sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın ortaya koyduğu iddialar ise dikkat çekicidir:

"... Filhakika öteden beri celse-i hafiyelerimizde teai edilen bütün efkârın harice düşmanlarımıza muntazaan ihbar edilmekte olduğuna dair mevsuk istihbaratımız vardır. Evvela burada harice ifşası menafii millet ve memleketimiz için gayet muzır olan bir çok şeyleri daha bir kaç gün evvel, buraya avdet etmiş bulunan Hariciye Vekilimiz Bekir Sami Bey'e Moskova Rus Umuru Hariciye Komiseri Çiçerin aynen söylemiştir. Binaenaleyh, işte bu ihbarat matteessüf içimizden çıkabiliyor... Yine mevsuk istihbaratımız vardır ki celse-i hafiyelerimiz muntazaman raporlarla İstanbul'da İngilizlere tevdi edilmektedir... bu insanları meydana çıkartmak hepimize müştereken ait bir vazifei vataniyei ve vicdaniyedir".[40]

Mustafa Kemal Paşa'nın Nazım Bey'i kastederek söylediği bu sözler Meclis üzerinde etkili olmuştur. Daha sonra söz alan Mehmet Salih (Erzurum) Efendi, Dr. Adnan Adıvar (İstanbul) Bey, Memduh (Sivas) Bey, Selahattin (Mersin) Bey, Rıfat (Tokat) Bey gibi milletvekilleri Nazım Bey aleyhinde çeşitli görüşler beyan etmişlerdir.[41] Müzakereler sonrasında B.M.M. Nazım Bey meselesini gerekli tahkikatın yapılması amacıyla Üçüncü Şubeye havale etmiştir.[42]

B.M.M.'nin 21 Mart 1921 tarihli gizli oturumunda[43] ele alınan Üçüncü Şube mazbatası üzerinde uzun tartışmalar meydana gelmiştir. Üçüncü Şubenin yaptığı tahkikat neticesi Nazım Bey ve arkadaşlarının dokunulmazlıklarının kaldırılması ve muhakeme yolunun açılması yönündedir. Nazım Bey'in kendisini savunmaya çalışması yönünde cereyan eden görüşmelerde meclisteki genel kanaat yine Nazım Bey'in aleyhindedir. O, meclisin bu kanaatini değiştirmeye çalışmış, kendisine isnad olunan "gizli komünist teşekküllerle işbirliği" hususunda geniş bir savunma yapmıştır. Özellikle Üçüncü Şubenin kendisi ile ilgili olarak hazırladığı raporu tenkid ederek, tahkik heyetinin sadece Mustafa Kemal Paşa'yı dinleyerek hükmettiğini ileri sürmüştür.[44] Muhtemelen tahkikatı yapan Üçüncü Şubenin reisi veya Mazbata muharriri olduğu anlaşılan Sinop Mebusu Şevket Bey, şubenin tahkikatı hakkında bilgi vererek Nazım Bey'in iddialarını kabul etmemiştir.

Görüşmelerin sonunda verilen önergelerle, Saruhan Mebusu Refik Şevket

40 T.B.M.M., Gizli Celse Zabıtları, Cilt 1, s. 356-357
41 T.B.M.M., GCZ, C. 1, s. 357-362
42 T.B.M.M., GCZ, C. 1, s. 363
43 T.B.M.M., GCZ, C. 2, s. 14-26
44 T.B.M.M., GCZ, C. 2, s. 16-17

Levent Sahverdi Arşivi

Bey, Nazım, Mehmet Şükrü ve Şeyh Servet Beylerin Meclise devamlarına mani olmamak için tutuksuz olarak yargılanmalarına karar verilmesini istemiş, Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey ise tahkikatın yeterli olmadığı gerekçesiyle meselenin bir başka şubeye havale edilerek yeni bir araştırma yapılmasını talep etmiştir.[45] Ancak bu önergeler Meclis Genel Kurulunda kabul edilmeyecektir.

Nihayet Konya Mebusu Musa Kazım Bey'in verdiği önerge kabul edilerek, Karahisarı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü, Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi ve Tokat Mebusu Nazım Bey hakkında "takibatı kanuniye icraası" kabul edilmiştir.[46]

B.M.M.'nin vermiş olduğu bu kararla Nazım Bey'in dokunulmazlığı kaldırılmış, muhakeme yolu açılmıştır. Ankara İstiklâl Mahkemesi de meclisin bu kararı sonrasında Nazım Bey'i 12 Nisan 1921'de tutuklayarak yargılanmasına başlamıştır.

Muhakeme sırasında Nazım Bey hakkında ortaya çıkan iddialar ana hatları ile şu şekildedir:

1 - Yeşil Ordu'nun gizli bir cemiyet olduğu ve kendisinin bu cemiyetin üyeleri arasında yer alması,

2 - Cemiyet nizamnamesinin bazı maddelerinde hükümeti yıkma gayesinin güdülmesi,

3 - Mustafa Kemal Paşa'nın Yeşil Ordu'nun faaliyetlerine son verilmesi yönündeki isteğine uymayarak, gizli faaliyetlerine THİF vasıtasıyla devam etmesi,

4 - Mustafa Suphi ve isyan eden Çerkez Ethem ile münasebetinin olması,

5 - Sovyet Rusya'dan gizli faaliyetleri için para yardımı alması,

6 - Amasya'da Refet Paşa'nın yaverine İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin beyanname ve programını vermesi.

Nazım Bey, bunlardan hükümeti yıkma iddiasını, "Umumi merkezimizde Maliye ve Sıhhıye Vekilleri gibi iki hükümet reculünün bulunuşu da gösteriyor ki, umumi merkez hükümetle tesanüt halindedir"[47] diyerek reddetmiştir. Ayrıca Mustafa Suphi ile bağlantısı olmadığını, herhangi bir para yardımı almadığını[48], Refet Paşa'ya da İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin programını vermediğini[49] ifade etmiştir.

45 T.B.M.M., GCZ, C. 2, s. 26
46 T.B.M.M., GCZ, C. 2, s. 28
47 Yakın Tarihimiz, C. I, S. 4, s. 101
48 Yakın Tarihimiz, C. I, S. 5, s. 133
49 Yakın Tarihimiz, C. I, S. 5, s. 135

Levent Şahverdi Arşivi

Nazım Bey'in Yeşil Ordu meselesinde yaptığı savunma ise şu esaslara dayanmaktaydı:

"Yeşil Ordu, ondördü B.M.M. azasından olmak üzere, en seçkin ve aydın ricalden teşekkül etmiştir. Bunlar içinde o vakit Maliye Vekili olan Hakkı Behiç ve Sıhhiye Vekili olan Dr. Adnan Beyefendiler de dahildi... Fakat iç ve dış vaziyetimiz itibariyle Hükümete böyle bir beyanname verip resmen ortaya çıkmanın, Avrupalıların üzerimize pek fena hücumlarını çekeceği düşünüldü... Vekiller heyetinde dahil iki zatın içinde bulunduğu bir heyetin gizli ve pürüzlü sayılacağına aklen de mantıken de kat'iyen ihtimal veremezdik".[50]

Nazım Bey mahkeme huzurunda söylediklerinden başka durumunu daha iyi aydınlatmak amacıyla bir de yazılı savunma[51] hazırlayarak mahkeme başkanlığına vermiştir. Ancak Nazım Bey'in kendisini savunma gayreti mahkeme heyeti üzerinde ciddi bir tesir meydana getirmemiş ve netice itibariyle ceza almaktan kurtulamamıştır.

Ankara İstiklâl Mahkemesi 9 Mayıs 1921 tarihinde dava ile ilgili olarak, Nazım Bey'i "gizli komünist fırka teşkili suretiyle hükümeti devirme teşebbüsünde bulunduğu" gerekçesi ile 15 yıl kürek cezasına çarptırmışır.[52] Fakat cezasını doldurmadan 29 Eylül 1921 tarihinde çıkarılan bir af kanunu ile serbest bırakılmıştır.[53] Ayrıca Nazım Bey ölünceye kadar emeklilik hakkından da mahrum edilmemiştir.

Mete Tunçay, Nazım Bey'in yanlışlık eseri mahkûm edildiğini ileri sürmesine[54] karşılık, Ergün Aybars'da çıkarılan af kanunuyla, Sovyetler Birliği'nin tedirgin edilmesinin ve alınan yardımın kesilmemesinin düşünülmüş olabileceğine dikkat çekmektedir.[55]

Sonuç

Nazım Bey, Millî Mücadele Tarihimizde Bolşevizmi benimseyen Anadolu halkının ancak Sovyet Rusya'ya dayanarak kuracağı bir hükümet modeli vasıtasıyla kurtulacağına inanan bir parlamenterdir. Ancak onun sosyalizm an-

50 Yakın Tarihimiz, C. I, S. 3, s. 71,; Karşılaştır KANDEMİR, s. 138

51 Savunmasının tam metni için bkz; Yakın Tarihimiz, C. I, S. 5, s. 135 ve 5.6, s. 172-173.; Hüsamettin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası, (Yay. Haz. Semih Nafiz Tansu), İstanbul, 1969, s. 550-553

52 Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, TTK Yayını, Ankara, 1989, s. 150.; Yakın Tarihimiz, C. I, S. 10, s. 298

53 Düstur, Üçüncü Tertip, C. II, s. 145.; AYBARS, s. 64,; TUNÇAY, Mesaî, s. 24

54 TUNÇAY, Mesaî, s. 24

55 AYBARS, s. 63, 64

Levent Sahverdi Arşivi

layışında İslâmi unsurlara yer verilmiştir. Bu farklılıktaki amaç ise, Anadolu halkının kahir bir ekseriyetle müslüman oluşuna, yeni bir sistemin ancak bu yolla Anadolu insanı arasında taraftar bulabileceği düşüncesine bağlamakla izah edilebilir.

Nazım Bey'in Dahiliye Vekilliğine seçimi, desteğini aldığı "Halk Zümresi" grubunun Meclis'te elde ettiği ilk ciddi başarısıdır. Demokratik usullerle gerçekleşen bu seçimde alınan 98 oyda İkinci Grup milletvekillerinin rolü büyüktür. Bazı muhalif milletvekillerinin bu tavırlarında, Mustafa Kemal Paşa'nın adayına karşı muhalefet hissi ile hareket ettiklerini de söylemek mümkündür. Ayrıca Halk Zümresi'nin bu başarısında, destek veren milletvekillerinin henüz tam manası ile bilmedikleri sosyalist harekete bir kurtuluş çaresi olarak sıcak bakmaları ve tehlikeli olarak görmemeleri etkili olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın, fikri temelleri ne olursa olsun "gizli" hüviyet taşıyan her türlü teşebbüse karşı gösterdiği titizlik, Milli Mücadele Hareketi'nin içinde bulunduğu hassas mevkiden kaynaklanmaktadır. Nazım Bey'i istifaya zorlamasında ortaya koyduğu "gizli" teşkilat kurması, casusluk yapması ve Milliyetçiliğe aykırı faaliyetlerde bulunması" gibi sebepler de bu titizliğin bir sonucudur.

Mustafa Kemal Paşa adına göz ardı edilmemesi gereken bir siyasi gelişme de, Nazım Bey'i istifa ettirmekle Meclis'te Halk Zümresi'nin kendisine karşı ciddi bir siyasi tehlike haline gelmesini önlemiş olmasıdır. Bu durum Mustafa Kemal Paşa'nın ilk B.M.M. üzerindeki etkisini ve siyasi gücünü gösteren değişik bir örnektir.

Nazım Bey'i istifaya zorlayan sebepler ile yargılanmasına yol açan sebepler aynıdır. Ankara İstiklâl Mahkemesi'nin verdiği kararda özellikle Mustafa Kemal Paşa ve Yunus Nadi'nin kanaat ve ifadeleri etkili olmuştur.

Millî Mücadele ve Cumhuriyet tarihimizde dokunulmazlıkları kaldırılmak suretiyle gizli komünist teşkilatı kurma suçundan yargılanan ve ceza alan ilk parlamenterler Nazım Bey ve arkadaşlarıdır. Onların şahsında komünizm de yargılanmıştır. Ancak komünizmin yargılanması ve elemanlarının tasfiyesi E. Aybars'ın ifade ettiği gibi oldukça yumuşak bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu ılımlı politikada Sovyet Rusya ile tesis edilmiş olan iyi münasebetlerin bozulmamasına gösterilen özenin rolü büyük olmuştur.

Görüldüğü gibi askeri zaferleri, siyasi zaferlerle pekiştirmesini gayet iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, bu meselede de bu dönemin iç ve dış gelişmelerinde "tesanüd'e" dikkat etmiş ve Ankara Hükümeti için hayati önemi haiz bu iki politika arasında ahenkli bir sebep-sonuç ilişkisi kurmasını bilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

MİLLÎ MÜCADELE ESNASINDA GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE YAPILAN MİLLÎ BİRLİK VE BERABERLİK MİTİNGLERİ

YRD. DOÇ. DR. MEHMET ŞAHİNGÖZ*

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Harbi'nin sonunda mağlup sayılmış, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamaya mecbur bırakılmıştı. İtilâf Devletleri Mondros Mütarekesi benzeri anlaşmaları savaşın diğer mağlupları Almanya, Avusturya, Macaristan İmparatorluğu ve Bulgaristan ile de yapmış olmasına rağmen uygulamada farklı muamelede bulunmuşlar. Osmanlı Devleti'nin topraklarını milletlerarası hiç bir kaideye ve hukuk sistemine riayet etmeksizin parçalama yönünde faaliyetlere başlamışlardır. Kural tanımaz bir şekilde bölgede amaçlarına ulaşmak için her yolu mübah kabul eden bir anlayışla mütarekenin bilinen 7 ve 12 maddelerine istinâden, başta Güneydoğu Anadolu olmak üzere ülkenin hemen hemen her tarafına asker sevkederek işgale başlamışlardır.

Bu işgaller yapılırken Türk Milleti de işgallere karşı koymak amacıyla yurdun her tarafında Millî Cemiyetler teşkiline yöneldi. Diğer taraftan da yurt çapında kongrelerle vatanın ve milletin geleceği hakkında kararlar alınıyordu. Sivas Kongresi'nin açılış günü bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa, 30 Ekim 1918'de İtilâf Devletleri ile mütareke akdedildiğini, milletimizin adil bir sulh beklediği sırada, mütarekenin vatan ve milletimiz aleyhine kullanıldığını, İtilâf Devletlerinden kuvvet alan Hıristiyanların, milletimizin haysiyetini kırmak için harekete geçtiğini, Batı Anadolu'da Yunanlıların canavarca fecayi yaptıklarının doğuda Ermeniler'in Kızılırmak Nehri'ne kadar yayılma hazırlıklarına giriştiklerini ve katliama başladıklarını Karadeniz sahillerinde Pontus Krallığı kurma hayallerine giriştiklerini, Adana, Antep, Maraş, Konya havalisine kadar Antalya'nın işgal edildiğini belirterek yurdun her tarafında millî cemiyetler kurulduğunu dile getirdi.[1]

* Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü.

1 ATATÜRK, Mustafa Kemal, Nutuk C. 1, İstanbul, 1975, s. 1-7

Levent Sahverdi Arşivi

Osmanlı Devleti mütarekeyi İtilâf Devletleri ile yapmıştı. Fakat bu devletlerin adı altında başka milletlere yaptırıldı. Güneyde Fransız askeri kılığında Ermeniler batıda İngiliz desteğinde Yunanlılar mütarekenin uygulayıcısı oldular. Türkler'e tarihî husumet besleyen bu milletler, arkalarına batının sözde medeni devletlerinin desteğini de alınca insanlık dışı katliam ve uygulamalara başladılar.

Haysiyet ve istiklâline vurulan darbeleri hoş görmeyen Türk Milleti, bu barbarca davranış karşısında 1911 yılından itibaren aralıksız devam eden harplerin getirdiği bütün sıkıntılara rağmen yeniden direnme kararı almış, bunu çeşitli usullerle uygulamaya koymuştur.

Kuvay-ı Millîye ruhu böyle bir ortamda gelişti. 1919-1920 yılları arasında tamamen Türk toplumunun bağrından kopan bu mücadele hareketi nizâmi bir ordu hareketi değildi. Bu hareket tamamen Türk toplumunun vatanperverlerinin meydana getirdiği milis kuruluşlar ve bunların her türlü olumsuz şartlarda verdikleri millî mücadele hareketidir. Kuvay-ı Millîyeciler için cephe söz konusu değildi. Onların nazarında işgal altında bulunan vatan topraklarının tamamı mücadele alanıdır. Parola ise bellidir. "Ya İstiklâl Ya Ölüm".

Kuvay-ı Millîye hareketi şekil yönünden üç merhaleli bir gelişme göstermiştir.

Bunlar :

"— Cemiyetler kurarak, Türk Milleti'nin Millî Mücadele için yönlendirilmesi,

— Kongre ve mitingler tertipleyerek, Millî Mücadele hususunda yurt sathında ve İtilâf Devletleri nezdinde Türk Milleti'nin kararlılığının ifade edilmesi,

— Yer yer milisler teşkil edilerek işgal kuvvetlerine karşı fiili mücadelenin başlatılması, şeklinde ifade edilebilir."[2]

Yukarıda belirtilen Kuvay-ı Millîye hareketinin bu üç şekildeki tezahürünün ikincisi yani Kongre ve mitingler tertipleyerek, Millî Mücadele hususunda yurt sathında ve İtilâf Devletleri nezdinde Türk Milleti'nin doğulusuyla, batılısıyla kararlılığını nasıl ifade ettiği mevzuumuzu teşkil etmektedir.

Millî Mücadele tarihimizde mühim yeri olan üç büyük hadise vardır. Bunlardan ilki İzmir'in Yunanlılarca işgali. İkincisi, Güneydoğu Anadolu bölgesinde

2 ÇAY, Abdulhalûk M-KALAFAT, Yaşar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvay-i Milliye Hareketleri, Ankara, 1990. s. 83

Levent Şahverdi Arşivi

Fransız elbisesi altındaki Ermeni mezâlimi. Üçüncüsü de, bütün İslâm âleminin payitahtı ve hilâfet merkezi olan İstanbul'un İngilizlerce işgali. Bu üç hadise İtilâf Devletlerinin ne yapmak istediklerini çok belirgin bir şekilde ortaya koymuş, galip devletlerin Türkiye'yi yok etme çabaları açıkça ortaya çıkmıştı.

Türk Milleti'nin mütareke sonrası İtilâf Devletlerince yapılan işgallere olan ilk tepkisi, bu üç hadiseye gösterdiği tepkiye nazaran kısmen hafiftir. Mütareke sonrası, Wilson Prensipleri'ne uygun olarak adil bir sulh antlaşmasının yapılacağı umulurken, bu işgallerle umutlar sönmüş, yeniden uzun ve kanlı bir mücadele dönemi başlamıştır.

İtilâf Devletleri ülkenin Doğu ve Güneydoğu bölgesini Ermeniler'e peşkeş çekerken, gaflet içindeki Damat Ferid Paşa'da "Şark Vilâyetlerinde muhtar bir Ermenistan" kurulmasından bahsediyordu. Bu düşüncelere ilk tepki **Diyarbakır**'dan geldi.

Damat Ferid Paşa'nın bu talihsiz beyanına ve bu arada İzmir'in işgaline tepki gösteren Diyarbakır'lılar Belediye Reisi Dellâlzâde Abdurrahman tarafından yapılan bir davetle 22 Mayıs 1919'da eski belediye binası önünde büyük bir miting yaptılar.[3]

Miting sonunda gönderilen protesto telgraflarından Damat Ferid Paşa'ya gönderilenlerde şöyle deniliyordu: **"Vilâyât-ı Şarkîyye Arnavut babanızdan kalmış mülk-i mevrusunuz değildir ki Ermeniler'e peşkeş çekiyorsunuz".**[4]

Milletin birlik ve beraberliğini gösteren bu tür tepkiler, ülkenin pek çok yerinde olduğu gibi Güneydoğu Anadolu bölgesinde de kendini gösteriyordu.

İzmir ve havalisinin işgal edilmesi haberini alan Silvan ahalisi, bu hareketi Wilson prensipleri dairesinde adaletli bir sulh bekledikleri esnada, başka devletlerce de tutulan, Türkler'in büyük ekseriyette olduğunu gösteren istatistiklere rağmen İzmir'in işgal edilmesini insanlık ve adalete tamamen aykırı bir davranış olarak telâkki ettiklerini belirterek 17 Mayıs 1919'da Belediye Reisi Ahmet Hilmi, Müftü Abdurrahman ve bazı şahısların imzaları ile İtilâf Devletleri temsilcileri ve sadaret makamına **bir telgraf gönderdiler.**[5] Bu telgrafta: "İnsanlık ve adalete büsbütün aykırı gördüğümüz bu harekete gerek adaletsever devletlerin ve gerekse

3 Eski belediye binası şimdiki belediye bahçesinde idi. 1884'de Pirinçzade Arif Efendi'nin zamanında yaptırılmıştı.

4 KARA AMİD MECMUASI, yıl: II-III. s. 2-4, Diyarbakır İl Yıllığı, 1967. s. 208-209

5 Telgrafın altında imzaları olanlar şu şahıslardır. Ulemadan Yakub, Galib, Sadık, Mehmet Tahir, Aziz, Süleyman.

Levent Şehverdi Arşivi

bütün İslâm unsurların kayıtsız kalamayacağı fikrini bildirmekle birlikte Osmanlı vatanından bölünme ve ayrılma kabul etmeyen ve altıyüz yıldan beri Osmanlı vatanından olan ve Osmanlılarla birlikte çeşitli musibet ve tecavüzlere uğrayan **İzmir'imizin bir karış toprağını bile ziyana razı olamayacağımızı bütün medeniyet âlemine büyük acılı kalbimize tercüman olarak tebliğine aracı olmanızı ve İtilâf Devletleri'nin de bu hususa adaletle bakmaları otuzbin nüfus adına rica ve talep eyleriz."**[6]

İzmir'in işgali Siirt ahalisi üzerinde de derin bir teessür meydana getirdi. Aynı felâketin hem de çok daha korkunç şekilleriyle Ermeniler tarafından kendi üzerlerinde tekrarlanacağına, diğer bütün doğu illeri gibi kuvvetle inanmaya başlamışlardı. Bu sebeple İzmir'in işgali vesilesi ile yaptıkları ilk mitingde daha çok Ermeni tehlikesi üzerinde durarak, Ermeniler'in bu vilayette azınlıkta olduklarını, nüfus nisbetinin hiç bir vakit yüzde beş nisbetini geçmediğini "Düveli Muazzama"nın istatistiklerinde bile yazılı olduğunu söyleyerek bunu kabul edemeyeceklerini bildirdiler. İtilâf Devletleri temsilcileri ile Padişaha ve matbuata gönderdikleri telgraflarda; "Vilayât-ı Şarkîyye'nin Ermenilere verilmesine karşı olduklarını, Osmanlı saltanatına ve Hilâfete ebediyyen bağlı kalmaya azmettikleri kararını aldıklarını bildirdiler. İtilâf Devletlerinden çoğunluğun azınlığa feda edilmemesini istediler.[7]

Ayrıca 19 Mayıs 1919'da Ulu Camiî'de kadın erkek kırkbin kişinin katıldığı.[8] 23 Haziran 1919 tarihinde de "Yirmisekizbin dilâver ve otuz bin çocuk ve yaşlıdan" ibaret olarak yapılan mitinglerde de işgal şiddetle protesto edildi. "Siirt Sancağı Mitingler Reisi Müftü Halil Hulkî, imzasıyla bir sureti de Sadaret Makamına gönderilen bu telgrafta şöyle deniliyordu.[9]

"İzmir'in uğradığı felâket üzerine heyecana gelen ahalimiz her gün insan dalgaları halinde ilçelerden, bucak ve köylerden Liva'ya gelerek mitingler akd ediliyor. Yunanlıların tedip ve tecziyesi güzel yurdumuzun kirli ayaklarından kurtarılıp temizlenmesi, hasarlarımızın ödetilmesi, masum ahalimizin sükûn ve refaha kavuşturulmasının sağlanması ve bunlar adalet ve insaf ile gözönüne alınarak sağlanmadığı halde artık beklemekte olduğumuz adalet eserlerinden tamamen umudumuzu keserek sancağımızın bütün sakinleri aşiret ve kabileler, çocuklar ve ih-

6 İstiklâl Gazetesi, 23 Mayıs 1919 Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı 11, s. 16-17. Belge 1

7 ATALAY, Ömer. Siirt Tarihi, İstanbul, 1946. s. 91-92

8 ATALAY, a.g.e., s. 93-94

9 BUYTULLUOĞLU, Hamdi. Millî Mücadele Başlıyor. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı 22 s. 41, Belge III

Levent Şahverdi Arşivi

tiyarlara varıncaya kadar "Kelimetûllahın" ihyâ ve ilâsı, din kardeşlerimizin masum ruhları uğrunda hayatımızı feda etmeye sarsılmaz bir azim ile âmadeyiz. Maruzatımızın insanlık ve medeniyet namına bağlı olduğunuz devletlere duyurulmasını talep ve rica ederiz.[10]

İzmir'in işgaline bölgeden başka tepkilerde gösterildi. Malatya[11], Harput[12], Mamuret-ül Aziz (Elazığ)[13] ve Kemah[14]ta yapılan mitinglerle gönderilen protesto telgrafları ile İzmir'in haksız işgali protesto edildi.

Millî Mücadele'nin hiç kuşkusuz önemli safhalarından biri de Güneydoğu Anadolu Bölgesinin İngilizler tarafından işgali ve daha sonrada Fransızlara devridir.

Mondros mütarekesini müteakip Güneydoğu Anadolu Bölgesi İngilizler tarafından işgal edilmişti. İngilizler Fransa'ya karşı bir pazarlık konusu olarak ellerinde bulundurmak amacıyla petrol sahası Musul vilayetiyle birlikte Kilis, Cerablus, Birecik, Urfa, Maraş ve Ayıntab'ı işgale başladılar.[15]

İngilizler, işgalden sonra başka yerlere göç etmiş olan Ermenilerin bölgeye gelmesini temin ettiler. Fransız ve İngilizlerin açık desteğinden cesaret alan Ermeniler bazı yerli halka hakaretlerde bulunmakta ve fırsat buldukça saldırmaktaydılar. Öyle ki, İngilizler Ermenilerin bu gibi şımarıklıklarının ve tecavüzlerinin gittikçe arttığını ve Türkler üzerinde, İngilizlere karşı devamlı bir reaksiyon yarattığını gördükçe Türklerin ayaklanmasına sebep olacağı düşüncesiyle tedbir almaya başladılar.[16]

Bölge ahalisi bu minval üzre seyreden olaylara rağmen hâlâ ümitvar idiler. Wilson prensiplerinin bilinen maddeleri ve mütareke hükümlerinin adil uygulanmasıyla yurtlarının işgali başlatacağı günleri güven içinde beklemişlerdi. Oysa daha sonra 15 Eylül 1919'da Pariste yapılan İtilâf Devletleri toplantısında, İngiliz kuvvetlerinin bölgeden çekilerek buraların Fransızlara devri kararlaştırılmıştı.[17]

---

10 BUYTULLUOĞLU, Hamdi. Millî Mücadele Başlıyor. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi sayı 22 s. 41, Belge. III

11 İzmir Fecayii, (B.Y.Y.) (B.T.Y.) s. 167-168

12 a.g.e., s. 165

13 İleri Gazetesi 23 Mayıs 1919. İstiklâl Gazetesi 23 Mayıs 1919, Yeni Gazete 23 Mayıs 1919

14 Yeni Gazete 26 Mayıs 1919

15 Türk İstiklâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı c. 2, Ankara. 1972 ksh 77

16 Türk İstiklâl Harbi, c. 1 sh. 51

17 OLCAY, Osman Sevr Antlaşmasına Doğru, Çeşitli Konferans ve Toplantı Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler, Ankara. 1981, s. 1, XVII

Levent Sahverdi Arşivi

Böylelikle İngilizler kendileri için riskli olmaya başlayan bu bölgeyi Fransızlara bırakarak onları Türklerle karşı karşıya bıraktılar. Türklerin, Anavatanlarına dahil bu toprakları nasıl olsa yabancılara bırakmayacaklarını anladıklarından, Fransızların dikkatini bu bölgeye toplayarak petrol bölgesini alma imkânına kavuştular. Bu durum İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sir de Robeckin 12 Kasım 1919'da Lord Curzon'a yolladığı rapor bu düşünce ve görüşleri çok iyi aksettirmektedir. Bu raporda şöyle denilmektedir:

"Suriye ve Güneydoğu Anadolu'nun İngiliz işgalinden Fransız işgaline devri hususundaki kararın açıklanması üzerine burada gösterilen tepki, Adana bölgesinin Türkiye'nin tabiî ve ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeğini bir kere daha ortaya koymuştur. Nitekim bu karar üzerine İstanbul'daki Müttefik Devletlerin Yüksek Komiserlerine memleketin çeşitli yerlerinden gönderilen telgraflarda Fransız'ların Antep, Urfa ve Maraş'ı işgalleri protesto edilmiştir. Gelen telgrafların hemen hemen aynı formun tekrarından ibaret bulunuşu millî hareketin teşkilatlanışını yaygın ve süratli olduğunu, mütareke sırasında Türk yönetiminde kalan toprakların bölünmesini gerektiren Barış konferansı kararının tanınmaması fikrinin ne derece yaygın hale geldiğini ve bu hususta milliyetçi hareketin ne kadar gayretli bulunduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Bu mesajın altına G Kidstun tarafından konulan notta şunlar yazılıdır:

Fransızlar'ın Anadolu'ya sızma çabalarını teşvik etmeliyiz. Böylece onları sonuç alamayacakları bir alanda uğraştırıp, daha makul olabilecekleri alanlardan dikkatlerini dağıtmayı başarabiliriz."[18]

Fransızlar'ın Güneydoğu Anadolu'yu işgal edecekleri haberinin bölgede duyulması üzerine ülkenin pek çok yerinde olduğu gibi buralarda da mitingler yapılarak tepkileri dile getirdiler. Bölgedeki üç şehirde yapılan mitinglerdeki düşünceler bölge ahalisinin hissiyatını ortaya koyan güzel örneklerdir.

Bu mitinglerden biri Maraş'da yapıldı. 15 Ekim 1919'da Ulu Camiî'de yapılan mitingde Ermenilerin Osmaniye, Dörtyol, Bahçe ve Adana'da yaptıkları anlatıldı. Doktor Mustafa tarafından hazırlanan telgraf ahaliye okunarak tasvibi alındı. Telgraf imzalanarak İstanbul Hariciye Nezareti vasıtasıyla İngiliz ve Amerikan temsilciliklerinden "Sulh yapılıncaya kadar Maraş işgal altında kalacaksa İngiliz işgalinin devamı istirham edildi"[19]

18 BAYTOK, Taner. İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı. Ankara, 1970, sh 24-25

19 TANSEL, Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar. c. II, Ankara, 1973, s. 211 KARADAĞ Hüsamettin İstiklâl Savaşında Maraş, Mersin. 1943, s. 9. ÖZALP, Yalçın. Millî Mücadelenin İlk Zaferi. Ankara. 1976 s. 15

Levent Şahverdi Arşivi

Güneydoğu Anadolu'dan İngiliz işgalinin kaldırılacağı ve yerine Fransızların geleceği haberi üzerine Antepliler'de 25 Kasım 1919 tarihinde 30.000 kişinin iştirak ettiği bir miting tertip ettiler. Miting sonunda alınan kararlar Belediye reisi Mehmet Lütfi imzasıyla ilgili makamlara gönderilerek, sulh konferansına ulaştırılması istendi. Bu kararlarda;

"İngilizlerin burada bulunduğu müddet zarfında müşahede ettikleri veçhile Ayıntap şehri nüfusunun yüzde doksanı ve binden fazla köyleri kâmilen Türk ve Müslüman olduğu gibi, emlâk ve arazisinin büyük çoğunluğu dahi Müslümanlara ait olduğundan tarihen ve muhiden Suriye ile bir alâkamızyoktur. Wilson prensipleri mucibince bizi kendi mukadderatımıza hâkim kılmak insaniyet ve vicdan noktası nazarından Birleşik Devletlerin borcu olduğundan İngilizlerden sonra herhangi bir devlet işgale teşebbüs ederse izzet-i nefsimizi rencide edeceği cihetle, olabilecek bu işgali bütün mevcudiyetimizle red eder ve katiyyen kabul edemeyeceğimizi beyan ile beraber yakın bir zamanda Paris'de karar altına alınacak olan mukadderatımızın kayıtsız şartsız millî istiklâlimizin korunmasını, meşru haklarımızın müdafaasını insanlık ve medeniyet namına rica eyler ve iş bu millî arzumuzun Sulh kongresine izahını istirham eyleriz."[20] denilmekteydi.

Mardin'liler ise daha Maraş hadiseleri başlamadan önce, Maraş'ın İngilizler tarafından tahliye edilerek, Fransızlara devredilmesini kabul etmeyeceklerini bu işgale Milletin fiilen karşı koyacaklarını, kendilerinin de bu fikirde olduklarını bildiren bir protesto telgrafını Mardin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkeziyesi Namına Hüseyin imzasıyla gönderildi. 30 Ekim 1919 tarihinde Yirmibeş bin kişinin iştirak ettiği bu mitingde ahalinin büyük heyecan içinde olduğu bildirilerek "haksız, adaletsiz bir sulh kararının medeniyet âlemine refah ve saadet getirmeyeceğini, bilâkis kanlı bir gelecek bahşedeceğini, bunu da tarihi ve tabii haklara istinaden Hilâfet-i İslâmiye ve Osmanlı vatanının selâmeti için hayatlarını ve kanlarını son katresine kadar harcamaya hazır olduklarına dair kararları aldılar.[21]

Yurt çapında yapılan bu gibi mitingler, protestolar, telgraflar, ahalinin şiddetli tepkisi hiç bir işe yaramadı. Fransızlar, Fransız üniforması giydirdikleri Ermeni asıllı askerlerle bölgeyi işgale başladılar. Fakat bu kuvvetlerin de yetmeyeceğini hesaplayarak yeni millî Ermeni alayları kurdular.[22]

---

20 İradey-i Milliye Gazetesi. 27 Teşrin-i evvel 1919, ABADİ, Türk Verdünü Gaziantep, Antep'in Dört Muhasarası, Çev. : Kur. Yrb. Necmettin. Gaziantep, 1959-sh 108-109 ÜNLER, Ali Nadi. Türk'ün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması, İstanbul. 1969 sh, 176-177

21 İradey-i Milliye Gazetesi, 3 Teşrin-i sani 1919

22 Özalp, a.g.e., sh 20

Levent Sahverdi Arşivi

Bu durum Ermenilerde kendilerine bağımsızlık verileceği kanaatini doğurmuş, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesini içine alan büyük Ermenistan hayaliyle taşkınlıklara başlamışlardı. Türkler ile Ermeniler arasında son yıllarda cereyan eden karşılıklı hadiseler şimdi Fransızların desteğinde daha büyük boyutlara ulaşabilirdi. Fransızların Kilikya ve Doğu Anadolu'da bir Ermenistan devleti kurma fikri de herkesce biliniyordu. Bu durumda meydana gelecek hadiseler oldukça kanlı geçebilirdi. Osmanlı tarihinde "millet-i sadıka" diye bilinen Ermeniler bu kanaatin aksine daha Fransızların Anadolu topraklarına girdikleri andan itibaren çeşitli tecavüz hareketlerine girişmişlerdi. Bu sebeple Fransızların işgaline milletin tepkisi büyük oldu. 6 Kasım 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa ilgili makamlara bir telgraf göndererek Urfa, Ayıntap ve Maraş'ın Fransızlar tarafından işgalinin protesto edilmesini istedi.[23]

Mustafa Kemal'in bu tamimi ülkenin her köşesinde tesirini gösterdi. İtilâf Devletleri temsilcilerine gönderilen protesto telgrafları İstanbul'a yağmaya başladı. 25 Ekim 1919-16 Kasım 1919 tarihleri arasında pek çok şehirde mitingler yapılmıştır. İstanbul da bulunan İngiliz Yüksek Komiseri Amiral De Robeck, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği bir raporda Urfa, Antep, Maraş'ın Fransızlar tarafından işgalini protesto eden 80 şehir ve kasabanın adları ve telgrafların çekiliş tarihlerini eklemiş, aynı mealde telgrafların Fransız Yüksek Komiserine de geldiğini de bildirmişti.[24]

Bu telgraflar içinde Güneydoğu Anadolu bölgesinde yapılan mitingler ve çekilen protesto telgrafları şu şehir ve kasabalardan gönderilmiştir.[25]

Ayıntab	Ekim 25	**Urfa**	Kasım 1-7-12
Mardin	Ekim 25-28	**Elbistan**	Kasım 11-17
Mardin	Kasım 11-15	**Maden**	Kasım 2-15
Viranşehir	Ekim 28	**Dersim**	Kasım 3-15
Kilis	Ekim 28-29	**Elaziz**	Kasım 4
Nusaybin	Kasım 11	**Çemişgezek**	Kasım 9
Nusaybin	Ekim 30	**Silvan**	Kasım 12

23 ARSAN, Nimet. Atatürk'ün Tamim. Telgraf ve Beyannameleri 1917-1918 c I.. Ankara. 1964-sh 115

24 ŞİMŞİR, Bilal. İngiliz Belgelerinde Atatürk. 1919-1938. c I, Ankara, 1973. s. 222 (British Documents on Atatürk)

25 ŞİMŞİR. a.g.e., c I. sh 223-224

Levent Şahverdi Arşivi

Siverek	Kasım 12	**Resul'ayn**	Kasım 14
Siverek	Ekim 31	**Siirt**	Kasım 16
Midyat	Kasım 13-14		

Bu tepkilere rağmen Maraş'ın Fransızlara devredilmesi üzerine Ermeni tecavüzlerine karşı yerli halkın teşebbüsü ile bütün bölgede müfrezeler teşkil ederek millî bir teşkilat kurulur. Ermeniler ise süratle silahlanarak tecavüzlerini artırmaktadırlar. Bu arada Fransızlar da Türklere gözdağı vermek için çok sayıda asker ve mühimmatı Maraş bölgesine sevk etmeye başladı. Gerilim 20 Ocak 1920 tarihinde Türkler ile Ermeniler arasında kanlı çarpışmaların başlamasına sebep olur. Fransız Üniforması ile çarpışan Ermeni ve Fransız askerler Maraş'da katliama başladılar. Bu muharebede şehrin yarısı yanar, üçte biri de top mermileri ile yıkılır. Tahminlere göre büyük mahallelerden on kadarı tamamen harap olmuş, 7-8 cami, 15 okul ve Maraş kışlası yakılmıştı. Yapılan araştırmalara göre çarpışmalarda 200 şehit ve 500 yaralı verilmişti.[26]

Maraş'da Ermenilerce yapılan bu katliam Anadolu'nun her tarafında derin bir teessür ve galeyana sebep olur. Hadiseyi protesto etmek için büyük mitingler tertip edilir, şehitler için mevlitler okutulur. Mitingler ve çeşitli toplantılarda alınan kararlar ilgili makamlara ulaştırılır.

Bu miting ve toplantıların Güneydoğu Anadolu bölgesinde yapılanları şunlardır;

3 Şubat 1920 tarihinde binlerce ahalinin iştirakiyle Elazığ'da bir miting akd edilir. Miting kararı olarak; "müstakilen yaşamaya yemin edip, istiklâle vurdurulması düşünülen darbelere en son damla kan akıtılıncaya kadar mukabele edileceği" bildirilir.[27]

Maraş'da yapılan katliâm ile Ayıntab, Urfa, Adana, vilayetlerindeki Fransız memur ve askerlerinin Ermenilerle birlikte yaptıkları insanlık dışı hareketleri Diyarbakır'da da "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" ve şehrin ileri gelenleri tarafından 20 Ocak 1920 tarihinde şiddetle protesto edildi.[28]

Uzun bir telgraf metniyle mütarekenin imzasından beri yapılan haksız mu-

---

26 Türk İstiklâl Harbi c. IV, s. 89

27 ATASE. Atatürk Arşivi. KI. 24 D-1336/134-F 1-1. 101 bildirir.

28 Bu telgrafın altında imzaları olan şahıslar şunlardır. Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti Reisi Mustafa, Diyarbakır Müftüsü İbrahim.Belediye Reisi Abdurrahman. Meşayihten Gülşenzade Şeyh Ahmet ATASE. Atatürk Arşivi, KI 24. D 1336/13-4. F 3-32. 33, 34, 35)

Levent Sahverdi Arşivi

ameleler anlatılmış, Fransız askerlerinin bölgedeki faaliyetleri örnekleriyle anlatılmıştı. Telgrafın son bölümünde şöyle deniliyordu;

"Muhterem sefirler, medeniyet dünyasına, insaniyet ve adalet esaslarını açıklayan bir büyük devletin memurları tarafından yapılan ve âdeta İzmir'de Yunan fecayiî ile yarışırcasına devam eden mezalime hükümetiniz matbuatının nazar-ı dikkatine celp olunarak, insanlığa aykırı bu hareketlerin bir daha tekrarına mâni olunmasını insanlık namına rica ederiz.

Maraşlılar'a yaptığı mezalimden dolayı General Guro'nun hakkında icap eden adaletin uygulanmasını Fransız adaletinden bekleriz.

Wilson prensiplerine dayanarak hak talep edenlere yapılan muameleye bir misal olmak üzere Maraş meselesinin Wilson cenaplarına duyurulmasını Amerika temsilcilerinden istirham eyleriz."[29]

Bu telgrafın bir örneği de Heyet-i Temsiliye'ye gönderilir. Mustafa Kemal 31.1.1920 tarihinde bir teşekkür telgrafı göndererek gösterilen vatanperver hislerin takdirle karşılandığını belirtir.[30]

Maraş'da ve bölgede gelişen hadiseler üzerine Pülümür'de de Şeyh Hüseyin Beyzâde Mustafa Bey'in başkanlığında toplanan Dersim aşiret reisleri, Maraşlılar'a ve İslâm âlemine yapılan zulmü protesto ederek, din kardeşleri için her türlü fedakârlığı göze alarak yardımlarına koşacaklarını bildirdiler.[31]

31 Ocak 1920 tarihinde İngiliz temsilciliği, Ayan Meclisi ve Matbuat Cemiyetleri Başkanlığına, "Pülümür Müdafaa-i Hukuk Cemiyet Heyet-i Temsiliye Merkeziyesi" imzasıyla Mustafa Kemal'e de gönderilen bu telgrafa Mustafa Kemal bir teşekkür telgrafı göndererek, yapılacak yardımlar için kendi Heyet-i Merkeziyelerine müracaat etmelerini istedi.[32]

---

29 ATASE. Atatürk Arşivi. KI : 24. D 1336/13-4. F. 3-35.36.37.38.39

30 ATASE, Atatürk Arşivi. KI. 24. D - 1336/13-4. F. 3.40

Mustafa Kemal Paşa'nın Gönderdiği Telgraf aynen şöyledir:

Diyarbakır Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mustafa Beyefendiye

Ankara
31.1.1336

C : Vatanımızın maruz kaldığı mütevali haksızlıkları protesto eden telgrafnameniz memnuniyetle alındı.

Mesa-i ve hissiyat-ı vatanperverinenizi takdirle karşılarız.

Heyet-i Temsileye Namına
Mustafa Kemal

31 ATASE. Atatürk Arşivi, KI. 24. D 1336/13-4 F. 3-46

32 ATASE Atatürk Özel Arşivi, KI 24. D 1336/13-4. F-3-47

Levent Şahverdi Arşivi

Garzan[33] ahalisi de 1 Şubat 1920 tarihinde yaptıkları bir mitingle Maraş'da zulmün devam etmesi protesto edildi. Garzan Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Reisi Faik başkanlığında teşkil edilen miting heyeti ve mahallin ileri gelenleri ve çeşitli aşiret reislerinin imzaları[34] ile "Ankara'da Kongreye" başlığı ile bir suretini gönderdikleri miting kararlarında "İslâmiyet namına devam edegelmekte olan artık hadd-i kemâli bulan zulüm ve kötülüklere İslâm âleminin daha ziyade bîgâne kalamayacağından bahisle dermc çatma Ermeni haydutlarının yalnız Maraş havalisinden değil, Adana'dan da çıkartılarak bu zulüm ve kötülüklere bir an evvel son vermelerini istirham ve müsebbiplerini şiddetle protesto ederiz[35] denilmekteydi.

Maraş'da Müslümanlara yapılan haksız muameleden müteessir olan Nusaybin Ahalisi de Aşiret Reisi Kaymakam Abdurrahman Beyzâde Mehmet'in önderliğinde 2 Şubat 1920 tarihinde Heyet-i Temsiliye'ye müracaat ederek Maraş'da yapılan hareketi protesto ettiklerini bildirdiler.

Ayrıca Maraş Ahalisi'ne yardıma gidebilmek için onbin mevcutlu aşiret efradı için 500 silâh ile 50 sandık cephanenin kendilerine gönderilmelerini isteyerek, protestolarının İtilaf Devletleri sefir ve temsilcilerine duyurulmasını istediklerini bildirdiler.[36]

Mustafa Kemal Paşa, aşiret Reisi Kaymakam Abdurrahman Beyzâde Mehmet'in bu telgrafına 5 Şubat 1920'de teşekkür ederek yapılacak yardım için bağlı oldukları Heyet-i Merkeziyeye müracaatlarını ister.[37]

Fransız ve Ermeniler'in ortak hareketi ile Maraş ve çevresinde yaptıkları mezâlimi protesto eden **Viranşehir** ahalisi **Bitlis, Elaziz** Çöl Kuvay-ı Milliye Kumandanı **Millî Aşireti Reisi Mahmud imzasıyla bir protesto telgrafı** gönderir.. Bu protestonamede; "yapılan mezâlime son verilmesi aksi halde ölene kadar mücadele etmeye karar verdiklerini, Avrupa medeniyet ve adâleti ile izah edilemeyecek olan bu vahşeti protesto ettiklerini" bildirirler.[38]

33 Garzan Yeni adı Yanarsu. Siirt iline bağlı Kurtalan İlçesinin bir bucağı

34 Bu şahısların isimleri şöyledir: Garzan Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti Reisi Faik, Aza Şevki, Aza Rıza, Aza Fahrettin, Aza Haydar, Meşayihten Mahmut, Ulemadan Celalettin, Sa'dattan Hacı Ahmet, Meşayihten Şeyh Masum. Ulemadan Reşit. Alikân Aşireti Reisi Hasan Osman, Tahsindar Aşiret Reisi Simil, Fettah paşazâde Mehmet Nizam, Fettahzâde Bahri, Ümeradan Musa, Ümeradan Mehmet Şah, Ümeradan Hasan Şah, Reşko Aşireti Reisi Resûl, İpek Derukan Aşireti Reisi Sabri, Herkon Aşireti Reisi Hacı Memi, Hisarkan Aşireti Reisi Ali, Bekran Aşireti Reisi Keleş, Perveran Aşireti Reisi Şükrü, Tüccardan Halil.

35 ATASE. Atatürk Arşivi. KI. 24. D. 1336/13-4, F 3-63, 64, 65, 66, 67

36 ATASE. Atatürk Arşivi. KI. 24 D 1336/13-4, F 3-55, 56

37 ATASE. Atatürk Arşivi. KI. 24. D. 1336/13-4. F 3-55, 56

38 ATASE. Atatürk Arşivi. KI. 24. D. 1336/13-4 F. 3-104, 105, 106

Levent Sahverdi Arşivi

11 Şubat 1920 tarihinde de Erganili'ler Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Salâhi imzasıyla; mütarekenin ayaklar altına alındığına gösteren üzücü deliller görüldüğünü, buna da Ermeni çeteleri ile Fransız işgal kuvvetleri kumandanının sebep olduğunu, İtilâf Devletleri Temsilcilerinin Maraş'daki Fransız generali hakkında kanûni muamelenin yapılmasını isterler.[39]

Dersim'deki aşiret reisleri de[40] biraraya gelerek medeniyet ve insanlığa yakışmayan tecavüzün biran evvel durdurulması için protesto telgrafları hazırlarlar. Bu telgraflarda kanlı tecavüzler kınanmış aynı imzalar ile 13 Şubat 1920 tarihinde gönderilen bir başka protesto telgrafı ile de; "İnsanlık ve medeniyet âlemine bol ve güzel vaatlerde bulunan, aynı zamanda her millet için bir mutlu sabahın doğacağına ikna eden büyük devletler, henüz sulh âleminde çınlamakta olan telkinat ile her fert düzenli olarak yaşar iken, günden güne gösterilen vahşete artık dinî vicdanımız dayanamadığından mezalime son verilmesini" isterler.[41]

Malatyalılar'da Mütfü Hüseyin'in riyâsetinde ulema ve eşraftan 34 kişinin imzasıyla İtilâf Devletleri temsilcilerine uzun bir protesto telgrafı gönderirler. Bu telgrafta da o zamana kadar yapılan haksızlıklar anlatılarak hadisenin mesulü olan generalin cezalandırılmasını isterler.[42]

Arapgir ahalisi de Adana, Maraş, Ayıntab, Urfa şehirlerindeki Fransız işgalinin kaldırılarak anavatana iade edilmesi için "Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Reisi Ali Rıza" imzasıyla çeşitli makamlara ve matbuata 12/13 Şubat 1920 tarihinde bir protesto telgrafı gönderdiler.[43]

Maraş ve havalisinde Ermenilerce uygulanan bu mezâlime Anadolunun değişik bölgelerinde gösterilen tepkilere yoğun bir şekilde Güneydoğu Anadolu bölgesi ahalisinin de katıldığını görüyoruz. Milletin içten gelen bu desteği millî mücadelenin verilmesinde ve kurtuluşta mühim rol oynamıştır.

Millet sadaret ve saltanat makamı ile Heyet-i Temsiliye'ye gönderdikleri telgraflarla milletçe birlik ve beraberlik içinde olduklarını ve mücadeleye devam etme azminde olduklarını da göstermişlerdir.

---

39 ATASE. Atatürk Arşivi. KI. D. 1335/13-4. F. 3-86

40 Bunlar: Ferhat Uşağı Aşiret Reisi Halil Ağazâde, Abbas Uşağı Aşiret Reisi Zeytun zâde Mustafa, Dersim Karaballı Aşiret Reisi Kanguzzâde Mehmet, Bahtiyar Aşireti Reisi Keçizâde Sabri, Belediye Reisi Ahmet, Eşraftan Cemil, Eşraftan Mikailzâde Mehmet

41 ATASE. Atatürk Arşivi KI. 24. D. 1336/13-4 F. 3-20, 21, F. 3-92, 93

42 ATASE. Atatürk Arşivi. KI. 24. D. 1336/13-4. F. 19-1, 2, 3, 4, 5, 6. İradey-i Milliye Gazetesi. 8 Mart 1920. No. 29

43 ATASE. Atatürk Arşivi KI. 24 D. 1336/13-4 F. 3-91

Levent Şahverdi Arşivi

Bundan sonra özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde başlayan silahlı mücadele ile milliyetçi hareketin güçlenmesi İstanbul hükümetini devre dışı bırakmıştı. Bu arada Fransızlar, Maraş, Antep ve Urfa'nın tarihe geçen direnişi sonunda Ankara hükümeti ile anlaşmak zorunda kalmış, devlet kurdurma macerasına attığı Ermenileri elde ettiği bazı iktisadi menfaatler karşılığı yüzüsütü bırakmıştı. Zaten İzmir'in Yunanlılar'a bırakılmasından dolayı kırgın olan İtalyan'lar da aynı yolu takip etmiş, Ankara ile anlaşmıştı. Bu vaziyet karşısında tedirgin olan İngilizler ise, barış şartlarını kendi menfaatlerine uygun olarak yaptırabilmek, kendileri için büyük bir tehlike teşkil eden milliyetçileri durdurabilmenin en tesirli yolunun Saltanat ve Hilâfet Merkezi olan İstanbul'un işgal edilmesi olacağını düşünüyorlardı. Böylelikle Anadolu'daki Milliyetçi hareket üzerinde bir baskı kurarak, milliyetçilerin direncini kırabilecek ve istedikleri şartlarda bir anlaşma imzalatabileceklerdi. Böylelikle 13 Kasım 1918'den itibaren fiili işgal altında bulunan İstanbul 16 Mart 1920'de resmen işgal altına alındı. İstanbul'un işgal edileceğine dair haberlerin duyulması ve daha sonra işgalin gerçekleşmesi ülkenin her tarafından şiddetle telin edildi. İşgalden önce 10 Ocak 1920'de **Dersim**, 12 Ocak'ta **Cizre**, **Mardin**, 13 Ocak'ta **Besni**, **Darende**, **Elaziz**, 14 Ocak'ta, **Siverek**, **Kemah**, **Kahta**, **Ayıntab**, 21 Ocakta **Arapgir** ahalisi İstanbul'un işgal edilmesinin İslâm milleti ve Türklerin imhasına yönelik bir hareket olacağını ve kabul edilemeyeceğini belirttiler.[44]

İstanbul'un resmen işgal edilmesi üzerine memleketin her tarafında umumî bir heyecan meydana gelir. Bunun üzerine memleketin pek çok yerinde mitingler yapılır ve ilgili makamlara protesto telgrafları gönderilir. Bunda Heyet-i Temsiliye'nin gönderdiği tamimlerin de önemli rolü oldu.

İşgale karşı Güneydoğu Anadolu bölgesinde de büyük tepkiler görüldü. Devletin payitahtı İslâm âleminin hilâfet merkezi İstanbul'un mütareke şartları hilâfına işgali Gürün kazasında büyük bir infial uyandırdı. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin önderliğinde bir protesto telgrafı yazılarak çeşitli devletlerin temsilcilerine gönderildi. 18 Mart 1920'de gönderilen bu telgrafta; "İşgal, Osmanlı milletinin haklarını ve istiklâlini müdafaa hususundaki azim ve imanına hiç bir tesir hasıl etmeyecektir. Yalnız medeni milletler bu tecavüzü kabul etmekle büyük bir tarihi mesuliyetin altına girmiş olacaklardır" denilmekteydi.[45]

18 Mart 1920 tarihinde Van'da da bir miting yapıldı. "Miting Heyeti na-

44 ŞİMŞİR, Bilâl, İngiliz Belgelerinde Atatürk. c I. s. 347, 355
45 ATASE. Atatürk Arşivi KI. 27 D 1336/21 F-140, 141, 142

Levent Sahverdi Arşivi

mına Derviş" imzasıyla aynı gün gönderilen telgrafta yapılan tecavüzün Vanlılarca protesto edildiği bildirildi.[46]

Darende'de 20 Mart 1920 tarihinde binlerce kişinin katıldığı bir miting yapılır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hasan imzasıyla gönderilen telgrafta; Altı asırlık hür ve medeni bir milletin payitahtını işgal ederek istiklâline son veren bu hareketi bütün varlığımızla protesto ederiz. Bu uğurda kanımızı akıtmaktan asla çekinmeyeceğimizi İtilâf Devletleri ile bütün tarafsız devletlerin Hariciye Nezaretlerine ve Meclis-i Mebûsan riyasetlerine duyurulması istenildi.[47]

İslâmiyetin hilâfet merkezi olan İstanbul'un işgal edilmesi üzerine Bitlis ahalisi 20 Mart 1920 tarihinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziye Reisi İsmail imzasıyla bir protesto telgrafı göndererek; İnsanlığın uzvu medeniyete uzanan bu haksız tecavüz ile İslâmiyetin yegâne istinadgâhı olan yüce Hilâfet merkezini işgal eden "Ehl-i salip, zulum ve kötülükle uğursuz çağları tekrar canlandırmaya çalışıyor. Bu günden itibaren varlıklarını korumak için mücadeleye karar verdiklerini belirterek bütün Osmanlı Milletini'de bu dinî ve vatanî vazifeye davet ettiklerini bildirdiler.[48]

İstanbul'un İngilizlerce işgal edilmesinden doğan heyecan üzerine **İzoliler**'de Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti Hey'et-i İdaresi Reisi Hacı Kaya ve üç üyenin imzasıyla, Mustafa Kemal Paşa hazretlerine gönderdiği telgrafta, Osmanlı sancağının yerine paçavra takılması sancağımızın itibarını düşüremez. Alâmet-i Farikasını semadan alan bir sancak yine semaya kadar yükselecektir." deniliyordu.[49]

İstanbul'un işgali Viranşehir muhitinde yaşayan ahali üzerinde büyük bir üzüntü meydana getirdi. Bunun üzerine çevre köyler ile birlikte kasaba merkezinde toplanan halk, İstanbul'un işgal edilerek Meclis-i Mebusan'a yapılan tecavüzü şiddetle protesto ettiler. Toplantının sonunda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Belediye Reisi Mahmut imzasıyla çeşitli makamlara bir protesto telgrafı yazıldı. Halkın güçlükle teskin edildiğini bildiren bu telgrafda; "Üzüntülü ve kederli halk her ne kadar geçici olarak teskin edilmiş ise de cereyan eden hadise her ne suretle meydana gelir ise gelsin adalet ve medeniyete uymayan bu vahşetin bir an evvel durdurularak vaziyetin düzeltilmesi ve şimdiye kadar elde edilen neticenin bildirilmesini, aksi takdirde mebusanımıza yapılmış olan tecavüz ve meşrû

46 ATASE. Atatürk Arşivi KI. 27 D. 1336/21. F-70, 71
47 ATASE. Atatürk Arşivi D. 1336/21. F 2-169, 170
48 ATASE. Atatürk Arşivi. KI. 27 D 1336/F 2-250.115
49 ATASE. Atatürk Arşivi KI 27 D 1336/21 F 2-241

Levent Şahverdi Arşivi

haklarımıza uzanan mütecaviz ellere karşı göğsümüzü gerer, millî namusumuzu kanımızla koruyacağımızı, medeniyet, hak ve adalete uymayan bu vaziyeti şiddetle protesto ederiz," denilmekteydi.[50]

21 Mart 1920 tarihinde Malatyalı'lar da gönderdikleri pek çok imzalı protesto telgrafında şöyle deniliyordu; "Amansız imha siyasetine karşı kadınlarımıza varıncaya kadar silaha sarılmaktan başka bir çaremiz kalmamıştır. Bizi hiç bir kuvvet bu iman ve kati azimden döndüremez, bu hain tecavüzü bütün insanlık âlemi karşısında şiddetle protesto ederiz."[51]

İstanbul'un İngiliz askerleri tarafından işgal edilerek meclisin basılması ve bir kısım milletvekillerin tutuklanması bütün yurtta olduğu gibi Dersim ahalisi tarafından da şiddetle protesto edildi. Dersim Belediye Reisi Cemil ile bölgedeki aşiret reisleri ve halktan bazı şahısların imzaları ile çeşitli makamlara gönderilen protesto telgraflarında "hürriyet, milliyet, vatanperverlik ve İstiklâl esaslarına darbe teşkil eden bu çirkin tecavüz protesto edilerek haklarımın korunmasını" istediler. 21 Mart 1920 tarihinde Ankara'da Heyet-i Temsiliye Riyasetine'de gönderilen bu telgrafda "millî hakların müdafaasına ve haksızlığa meydan verilmemesini bütün Dersim Müslümanları namına arz ederiz" denilmekteydi.[52]

İstanbul'un işgal edilmesi üzerine Hey'et-i Temsiliyenin her tarafa gönderdiği tamimi dikkate alan Garzanlılar 25 Mart 1920 tarihinde Belediye Reisi'nin imzası ve Antalya'daki İtalyan Temsilcisi vasıtasıyla çeşitli devletlerin nezdinde işgali protesto ettiler. Protesto telgrafında "medeni milletler sulh esaslarını sarsacak olan bu muameleye karşı müsamahakâr olmakla böyle bir tarihi ve vicdani mes'uliyetin altına girmiş olacaklardır" deniliyordu.[53]

Diyarbakır'da ise eşraf ve muteberandan otuz bir kişinin imzaladığı protesto telgrafı 22 Nisan 1920 tarihinde Antalya'da bulunan İtalyan temsilciliği vasıtasıyla İstanbul'un işgalini protesto ettiler. Diyarbakırlılar protestonamede; "İstanbul'un işgali ile birlikte milletin tasvip etmediği Damat Ferit Paşa'nın da tekrar sadaret makamına getirilmiş olmasını da kabul etmeyeceklerini bildirdiler. Milletin haklarına vurulan darbenin milletlerarası kanunlara uymadığından bahisle, keyfiyetin Amerika, Fransa, İtalya kamuoylarına duyurulmasını, medeniyet ve insanlıkla mütenasip surette acele olarak adil teşebbüslerde bulunarak milyonlarca

50 ATASE. Atatürk Arş. KI. 27 D 1336/21. F. 2-244-245
51 ATASE. Atatürk Arş. KI.27 D 1336/21 F. 2-215, 216, 217
52 ATASE. Atatürk Arş. KI 27 D 1336/21 F. 2-217. 218, 219, 220
53 ATASE. Atatürk Arş. KI. 27. D. 1336/21 F. 2-242

Levent Sahverdi Arşivi

nüfusun hayat ve haklarının korunmasını, bu vesile ile hürmetlerimizin kabulunü Diyarbakır ahalisi namına rica ederiz." diyorlardı.[54]

Sonuç olarak; Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yapılan protesto ve mitingler bölge halkının işgal kuvvetlerine karşı direnişinden başka bir şey değildir. İşgal altındaki topraklarda istiklâlin, hürriyetin olmayacağına inanan her kesimden Türk insanının bir var olma yok olma mücadelesini, duygu ve düşünce yapısını bu mitinglerde görmek mümkündür.

Batı Anadolu'da Yunan mezalimi, Güneyde Ermeni zulmü ve İslâm Âleminin Hilâfet, milletin saltanat merkezinin işgaline karşı mitinglerle millî birlik ve beraberliğini pekiştirmiş bu birlik ve beraberlikten Kuvay-ı Milliye hareketi doğmuştur. Bu hareket Milletin doğulusuyla, batılısıyla maşeri vicdanında gelişmiş ve başarıya ulaşan bir hareket olmuştur.

54 ATASE. Atatürk Arşivi. Kl. 27. D. 1336/21 F. 2-89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98

Bu telgrafın altında imzaları olan şahıslar şunlardır.

Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Reis-i Evveli Mustafa, Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Reis-i Sanisi Arif, Belediye Reisi Abdurrahman, Müftü İbrahim, Müderris Zülfikâr, Ulemadan Ahmet Hamdi, camiî Kebir Hatibi Mehmet Rıza, Ulemadan Müderris-i Umumi Hafız Mahmut, Meşayihten Ahmet Gülşen, Ali Paşa Müderrisi Kamil, Kale hatibi Sinan, Zincirli medresesinden Abdullah, Müftüzâde Hamit, Meşayihten Abdülkadir, Meşayihten Mahmut Çelebi, Meşayihten Ömer Gülşenizâde Abdurrahman, Cemil Paşazâde Yusuf Ziya, Hancızâde Hayri, Hacı Ganizâde Kadri. Dellalbaşızâde Fazlı, Tahirağazâde Şuayip, Zazazâde Mustafa, Çırçırağazâde Abdulgani, Hayalizâde Kamil, İskenderpaşazâde Zülküfli, Feyzullah Efendizâde Niyazi, Attarzâde Hakkı, Nakıpzâde Ahmet Hamdi.

Levent Şahverdi Arşivi

KÂZIM KARABEKİR PAŞA'NIN KASTAMONU'DAN GEÇİŞİ

Dr. MUSTAFA ESKİ*

Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa 1922 yılında Trabzon, İnebolu ve Kastamonu yolunu izleyerek Ankara'ya gelmiştir. Kastamonu'dan geçerken benzeri görülmedik bir tezahüratla karşılanmış; iki gece burada kalarak, vatandaşlarla konuşmuş ve bazı ziyaretlerde bulunmuştur.

Kâzım Karabekir Paşa, 29 Eylül 1922 tarihinde Trabzon'dan, Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekmiş ve beraberindeki yetim çocuklarla birlikte Ankara'ya gelmek arzusunda olduğunu ifade etmiştir. Söz konusu telgraf şu şekildedir:

"Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Ankara'yı teşrif edeceğinizi haber aldım. Bendeniz Trabzon'dayım. Hem zât-ı sâmileriyle teşerrüf etmek hem de Meclis-i Millimizi ziyaretle birkaç içtimada bulunmakla şerefyâb olmak arzusundayım. Müsaade buyurulduğu takdirde, nezdimdeki Şark Cephesi şehit yavrularından elli kadarını ellerinizden öpmek üzere birlikte getireyim.

Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir".[1]

Mustafa Kemal Paşa, 5 Ekim 1922 tarihinde şu cevabî telgrafı göndermiştir.

"Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine,

C. 29.9.1338 şifreye.

---

* Kastamonu Sağlık Meslek Yüksek Okulu Müdürü.

1 Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1960, s. 1169.

Levent Sahverdi Arşivi

Şark Cephesi şehit evlâtlarından elli kadarıyla Ankara'yı teşrif hakkındaki arzu-i âlileri muvafıktır. Yevm ve tarih-i hareketinizin işarını rica ederim.

Başkumandan Mustafa Kemal".[2]

Kâzım Karabekir Paşa, birkaç gün daha Trabzon'da kalmış ve 9 Ekim 1922 günü, beraberinde 50 kişilik musikî takımı ve 50 yetim çocuktan oluşan "Şehit Yavruları Müfrezesi" ile İnebolu'ya hareket etmiştir.[3]

Kastamonu'da yayınlanan Açıksöz gazetesi, bu seyahatle ilgili haberleri ayrıntılı olarak okuyucularına duyurmuş, hatta ilâve baskı yapmıştır.

Kâzım Karabekir Paşa, 11 Ekim 1922 günü İnebolu'ya gelmiş ve halkın muazzam tezahüratı ile karşılanmıştır. Burada yetim çocuklar, herkes tarafından takdirle karşılanan bir müsamere vermişlerdir. Açıksöz gazetesi bu konuda şunları yazmıştır:

"Son saatte istihbar ettiğimize nazaran bu şühedâ yavruları, İnebolu'da gayet mutantan ve son derece parlak bir müsamere vermişler ve halk tarafından pek şiddetli bir hürmet ve muhabbetle karşılanmışlardır".[4]

O günlerde Mudanya Mütarekesi de imzalandığı için, Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya, 11 Ekim 1922 günü İnebolu'dan bir kutlama telgrafı göndermiştir. Bu konudaki haber Açıksöz'de yayınlanmış olmakla birlikte, telgraf metnine rastlanılmamıştır.[5]

Kâzım Karabekir Paşa'nın seyahatini yakından izleyen Kastamonulular, telgraflar çekmişler ve kendisini vilayet topraklarında görmekten büyük bir sevinç duyduklarını ifade etmişlerdir. Bu cümleden olarak Belediye Başkanı Dr. Fazıl Berki Bey[6], şu telgrafı göndermiştir:

---

2 Kâzım Karabekir, a.g.e., s. 1169

3 Kâzım Karabekir, a.g.e., s. 1170

4 Açıksöz, 11 Teşrinievvel 1338, sayı : 603

5 Açıksöz, 17 Teşrinievvel 1338, sayı: 608

6 Fazıl Berk Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC)'ne mensup askerî bir doktordur. Kastamonu dahilinde İTC şubeleri ile Donanma-i Osmanî Cemiyeti şubelerinin açılmasında büyük gayret göstermiştir. 1911 yılında Almanya'ya gönderilmiştir. Donanma Cemiyeti Berlin şubesinin kurulmasını sağlamış ve bu konuda fikir babalığı yapmıştır. İngilizler, İstanbul'u işgal edince kendisini Malta'ya sürgün etmişlerdir. 1921 yılında Malta'dan dönmüş, 1922 yılında Belediye Başkanı seçilmiştir. Şair ve hatip bir kişidir. İsmail Habib Bey'in ayrılmasından sonra Açıksöz'ün başyazarlığı görevini üstlenmiştir. Cumhuriyet döneminde milletvekilliği görevinde de bulunmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

"İnebolu'da Muzaffer Kumandan Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine,

Minnettârı olduğumuz halâskâr kumandan-ı zişânımız ve maiyetleri erkânını, vilayetimizi teşrifleri vesile-i mes'udesi ile müstağrak-ı şâdumâni olan Kastamonu ahâlisi nâmına refi'-i ta'zimat ve arz-ı hoşâmedi eylerim".[7]

Kâzım Karabekir Paşa ise şu cevabı vermiştir:

"Kastamonu Belediye Reisi Dr. Fazıl Berki Beyefendiye,

Muhterem Kastamonu ahâlisinin teveccühleri pek kıymettârdır. Hissiyât-ı samimânemi arz eylerim. Kendilerine kavuşmakla bahtiyar olacağım. 12.10.37.

Şark Cephesi K. Kâzım Karabekir".[8]

Açıksöz gazetesi başyazarı İsmail Habib Bey[9] de, Paşa'nın İnebolu'ya ayak basması münesabetiyle şu telgrafı çekmiştir :

"İnebolu'da Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine,

Gazetemiz topraklarımıza teşriflerinizi en samimi memnuniyetlerle selâmlayarak tebriklerini takdim eyler.

Açıksöz Başmuharriri İsmail Habib".[10]

Kâzım Karabekir Paşa, bu telgrafa şu cevabı vermiştir :

"Açıksöz Başmuharriri İsmail Habib Bey'e,

Samimi hissiyatınıza teşekkür ederim.

Şark Cephesi K. Kâzım Karabekir".[11]

---

7 **Açıksöz**, 12 Teşrinievvel 1338, sayı: 604

8 **Açıksöz**, 12. Teşrinievvel 1338, sayı: 604

9 İsmail Habib Sevük, Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra 1914 yılında Kastamonu Sultanisi'ne edebiyat öğretmeni olarak atanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kulüp müdürlüğü görevini üstlenmiş ve aynı zamanda bu cemiyetin Kastamonu şubesininin yayın organı olan ve 1908-1918 yılları arasında 485 sayı çıkan Köroğlu gazetesinde 52 başmakale yazmıştır. 1921-1922 yıllarında Açıksöz'de başyazarlık yapmış olup bu gazetede de 109 başmakalesi ile 68 fıkrası yayınlanmıştır. Açıksöz'deki yazıları, yeni yazıya çevirilmiş olup, Atatürk Araştırma Merkezi tarafından kitap halinde bastırılmasına karar verilmiştir.

10 **Açıksöz**, 12 Teşrinievvel 1338, sayı: 604

11 **Açıksöz**, 12 Teşrinievvel 1338, sayı: 604

Levent Şahverdi Arşivi

Kâzım Karabekir Paşa, 12 Ekim 1922 günü öğleye doğru İnebolu'dan ayrılmış ve alaturka saat 7.45'de Küre'den geçmiştir. Paşa'nın hareketi çok yakından izlenmiş ve telefonla bilgi alınmıştır. Bu konuda, 12 Ekim 1922 tarihli Açıksöz şunları yazmıştır :

"Dünkü nüshamızda memnuniyetle bildirdiğimiz ve bugün hususî bir ilâve ile de karilerimize tebşîr eylediğimiz veçhile, Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri bugün öğle üzeri İnebolu'dan hareket eylemişlerdir. Şehrimiz, muzaffer Kars fâtihinin teşrifi münasebeti ile daha sabahtan donanmış, bütün devâir-i resmiyye, bütün çarşı içleri ve pek çok mebâni-i resmiyye şirin bayraklarımızla bezenmiştir. Paşa Hazretlerinin istikbaline bütün mektepler, bütün memurîn, eşraf, esnaf cemiyetleri hülâsa bütün Kastamonu halkı şitâb etmiş olduğundan Paşa Hazretleri şehir hâricinde mahşerî bir halk kitlesi tarafından hararetle istikbâl edileceklerdir. Bu hususta tafsilatı Cumartesi nüshamızda vereceğiz".[12]

Kâzım Karabekir Paşa, 12 Ekim 1922 Perşembe günü alaturka saat 1'de Kastamonu'ya gelmiştir. Küre'den geçtikten sonra özel arabası arızalandığı için gecikmiştir. Öğrenciler ve halk, aynı gün saat 9'dan itibaren kendisini Kışla Meydanı'nda[13] beklemişlerdir. Ayrıca 40-50 kadar atlı "babayiğit" de onu karşılamak üzere İnebolu yoluna doğru hareket etmiştir. Paşa'nın gecikmesi üzerine, orada bulunanlar, karşılama merasiminin Kışla'da değil, Hükümet binasının önünde yapılmasına karar vermişlerdir.

Akşam, alaturka saat 1'e geldiği vakit, Kâzım Karabekir Paşa, büyük bir alkış tufanı arasında şehre girmiştir. Bu konuda Açıksöz şunları yazmıştır:

"Otomobil ağır ağır yürüyor, halk bu muzaffer kumandanımızı bütün şevk ve heyecanla alkışlıyordu. Otomobilin önü ve arkası süvari babayiğitlerle ihata olunmuş ve otomobilin geçtiği şose üzerinde halk iki taraflı olarak mütemâdiyen "Yaşasın büyük Paşamız" diye haykırıyordu".[14]

Kâzım Karabekir Paşa'nın otomobili Belediye[15] binasının önünde durmuş; kendisi arabasından inmiş ve binlerce kişiye hitaben bir konuşma yaparak gösterilen ilgiye teşekkür etmiştir. Belediye'de yapılan kısa bir takdim merasiminden sonra Vilayet binasına doğru yürümeye başlamıştır. Yol üzerinde toplanan halk,

---

12 **Açıksöz**, 12 Teşrinievvel 1338, sayı: 604

13 Kastamonu Kışlası 1954 yılında yanmıştır. Onun yerinde şimdi Mustafa Kaya Anadolu Lisesi bulunmaktadır.

14 **Açıksöz**, 12 Teşrinievvel 1338, sayı: 604

15 O zaman Belediye binası şimdiki Adliye'nin yerinde bulunuyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

sürekli olarak alkışlamış ve "Yaşasın büyük Paşamız" diye bağırmıştır. Ayrıca Mekteb-i Sultânî[16], Darulmuallim ve Kız İptidâî Mektebi öğrencileri ile bir kıta askeriye Paşa'yı selâmlamıştır. Hükümet kapısı önünde bekleyenler, Vali tarafından Paşa'ya takdim edilmişlerdir. Bu sırada orada bulunan Kelkitli Hacı Çavuş, *"Paşa Hazretleri, Gazi Çavuş benim"* demiş ve ellerini öpmüştür. O da çok duygulanmış ve Hacı Çavuş'u alnından öpmüştür.

Kâzım Karabekir Paşa daha sonra Valilik makamına çıkmış, şehrin ileri gelen kişileri ve hocalar kendisine hoş geldiniz demişlerdir. Burada yemek yemiş ve tekrar alaturka saat 3'de Belediye'ye gelmiştir. Orada bekleyen vatandaşlar Paşa'nın elini öpmüştür. Bu sırada Belediye önünde toplanan binlerce kişiye hitaben Dr. Fazıl Berki Bey manzum bir hitabede bulunmuş ve dakikalarca alkışlanmıştır. Fazıl Berki Bey'in şiiri 102 mısradan meydana gelmiş olup ilk iki mısraı şu şekildedir :

"Ey ahâli, ey cemaat, var ki üç, dörtyüz sene,

Gitti İslâmın işi hep tersine, hep tersine".[17]

Okunan güzel şiir dolayısıyla, Kâzım Karabekir Paşa, Dr. Fazıl Berki Bey'i tebrik etmiş ve saat 4'de Belediye'den ayrılarak, istirahat etmek üzere Hükümet binasında hazırlanan odasına çekilmiştir.

Kâzım Karabekir Paşa, 13 Ekim 1922 Cuma günü, alaturka saat 3'de, beraberinde Gelibolu milletvekili ile İleri gazetisi sahibi Celâl Nuri Bey, vali, millî eğitim müdürü ve şehrin ileri gelenleri ile birlikte bazı okulları ziyaret etmiştir. Bu okullar şunlardır:

1. Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu)

Kâzım Karabekir Paşa önce Darülmuallimat'ı ziyaret etmiştir. Cuma günü tatil olmasına rağmen bütün öğrenciler okulda toplanmış ve karşılamada hazır bulunmuştur. Paşa, sınıflara girmiş ve öğrencilere bazı sorular sormuştur. Son sınıfta tarih, 3 ve 4. sınıflarda ise fen ve usul-i terbiye derslerine girmiş ve kızların bilgi seviyelerini ölçen sorular yöneltmiştir. 4. sınıfta bir kız öğrenci, 7-8 yaşlarına getirilen bir çocuğun üzerinde tecrûbî elbise ve temizlik muayenesi yapmıştır. Açıksöz bu konuda şunları yazmıştır:

"Paşa Hazretleri bu muayeneleri bizzat idare ediyor ve mütevâli suallerle mektebin bu derslerdeki derece-i tahsilini muayene buyuruyorlardı".[18]

---

16 Sultanı Mektebi, şimdi Defterdarlık binası olarak kullanılmaktadır.

17 Şiirin tamamı için bkz. **Açıksöz gazetesi**, 15 Teşrinievvel 1338, sayı: 606.

18 **Açıksöz**, 14 Teşrinievvel 1338, sayı: 605.

Levent Sahverdi Arşivi

Daha sonra okulun yatakhane binası gezilmiş ve çok temiz bir vaziyette olduğu görülmüştür. Okulda, Paşa'ya sodalı çay ikram edilmiş ve bazı öğrenciler de şiirler okumuştur. Okulun her tarafı gezilmiş; alt katta bulunan Hadikatülbenat mektebine dahi uğramıştır. Burasının, uygulama okulu haline getirileceği kendisine ifade edilmiştir.

2. Merkez Kız Numune Mektebi

Misafirler, okula geldiklerinde kız öğrenciler kendilerini kapıda karşılamışlar ve şiirler okumuşlardır. Paşa, okulu gezmiş ve eski sıraların değiştirilmesini istemiştir. Burada kendisine şeker ikram edilmiştir.

3. Darülmuallim (Erkek Öğretmen Okulu)

Kâzım Karabekir Paşa, burada sınıfları ve yatakhaneyi gezmiş; her tarafı çok temiz bulmuştur. Daha sonra okulun bahçesine çıkmışlar ve beden eğitimi öğretmeni tarafından hazırlanan gösteriyi izlemiştir.

4. Mekteb-i Sultânî

Kâzım Karabekir Paşa, okulun önüne geldiği vakit öğrencilere "Merhaba Efendiler" diye hitap etmiş ve öğrenciler de "Merhaba Paşa Hazretleri, hoş geldiniz Paşa Hazretleri" diye karşılık vermişlerdir. Müdür odasına çıkılmış ve burada, okulun idareci ve öğretmenleri, millî eğitim müdürü tarafından kendisine takdim edilmiştir. Paşa, kendilerini kutlamış ve öğretmenliğin güzel bir meslek olduğunu ifade etmiştir.

Devre-i sâni sınıfı öğrencileri sınıfta toplanmışlar ve Paşa, onların bilgi seviyelerini ölçmek istemiştir. Önce Coğrafya, Tarih, Diyanet, Fransızca, Farsça ve Arapça derslerinden soru sormuştur. Daha sonra okulun yatakhane binası ile fizik ve kimya laboratuvarlarını gezmiştir.

Kastamonu'da görevli öğretmenler ile şehrin eşrafı, Sultâni Mektebi'nin alt katında toplanmışlardır. Paşa burada bir konuşma yapmış; bundan sonraki savaşın eğitim sahasında yapılmasını ve her yerde cehaletle mücadele edilmesi gerektiğini ve bu konudaki savaşta da öğretmenlere önemli görevler düştüğünü ifade etmiştir. Şark Cephesi'nde 3000 kadar yetim çocuğu eğiterek onları sanat sahibi yapmakla meşgul olduklarını, bunlardan 50 kadar öğrencinin Kastamonu'ya geldiğini ve konser vereceklerini söylemiştir. Paşa, ziyaret ettiği okullardan övgüyle söz etmiş ve öğretmenlerin vatan yolunda çalıştıklarını da sözlerine eklemiştir.

Millî Eğitim Müdürü Behçet Bey, okulları ziyaret etmek maksadıyla bir gün daha Kastamonu'da kaldığı için Kâzım Karabekir Paşa'ya teşekkür etmiş ve

Levent Şahverdi Arşivi

bu davranışıyla Paşa'nın eğitime ne kadar önem veren bir kişi olduğunu söylemiştir.

5. Darülhilâfe Medresesi

Kâzım Karabekir Paşa, Darülhilâfe Medresesi'ni de ziyaret etmiş ve gördüğü intizamdan dolayı memnun kalmıştır.

6. Sanayi Mektebi

Paşa, Sanayi Mektebi'nde marangozhane ve kundurahane bölümleri ile yatakhaneyi gezmiş ve çok memnun kalmıştır.

Kâzım Karabekir Paşa, 14 Ekim 1922 Cumartesi sabahı erken saatlerde Kastamonu'dan ayrılmış ve Ankara'ya hareket etmiştir.

Açıksöz gazetesinin Paşa'nın gezisine çok geniş bir şekilde yer verdiği daha önce ifade edilmişti. İsmail Habib Bey, "Büyük Misafir" adıyla yazdığı başmakalede onun hizmetlerini anlatmış ve kendisini Kastamonu'da görmekten duyduğu sevinci dile getirmiştir.[19]

Paşa ile beraber İnebolu'ya gelen şehit yavruları, 14 Ekim 1922 Cumartesi günü Kastamonu'ya gelmişler ve Kışla'da Millî Eğitim Müdürü Behçet Bey, Mekteb-i Sultânî ve Darülmuallim öğrencileri ve öğretmenler tarafından karşılanmışlardır. Şehit çocukları; önlerinde, kendilerine refaket eden musikî takımı ile beraber millî şarkılar söyleyerek yollarına devam etmişler ve Hükümet binasına gelmişlerdir. Yollarda bekleyen vatandaşlar büyük sevgi gösterisinde bulunmuşlardır. Vali, şehit yavrularını kapıda karşılamış, onlara hitaben bir konuşma yapmış ve "Hoş geldiniz" demiştir. Bu konuşmaya 15-16 yaşlarında bir çocuk cevap vermiş ve arkadaşları adına teşekkür etmiştir. Daha sonra Mekteb-i Sultânî'den Arif adında bir öğrenci, konuşma yapmış ve misafir çocuklara "Hoş geldiniz" demiştir. Musikî takımı, Vilayet önünde bir konser vermiştir.

Misafir çocuklar, Mekteb-i Sultânî'de, musıkî takımı ise Ekşioğlu Oteli'nde[20] yatmışlardır.

Şehit çocukları 15 Ekim 1922 günü alaturka saat 5'de Kışla'da bir müsamere vermişlerdir. Buradaki gösteriye vali, resmi kurum amirleri ve halktan çoksayıda kişi katılmıştır. Çocuklar Türkiye haritası çizmişler ve üzerinde de-

19 İsmail Habib, "Büyük Misafir", **Açıksöz gazetesi**, 12 Teşrinievvel 1338, sayı: 604

20 Ekşioğlu Oteli, şimdiki Otogar'ın tam karşısında bulunan iki taş binadan meydana gelmiş idi. Şu an yıkılmış olup yerlerine yeni binalar yapılmaktadır.

Levent Sahverdi Arşivi

miryollarını işaretlemişlerdir. Aynı akşam Darülmuallim bahçesinde yine bir müsamere verilmiş ve halktan bin kişi katılmıştır. Kalabalıktan etrafta oturacak yer bile kalmamış; bazı kişiler, okulun duvarlarına çıkmışlardır. Müsamerede alaturka ve alafranga parçalar ile Doğu Anadolu havaları çalınmış ve bu bölgemizin türküleri söylenmiştir.

16 Ekim 1922 günü öğleden sonra Mekteb-i Sultânî'de bayanlara, akşam da halka birer müsamere daha verilmiştir.

Kâzım Karabekir Paşa'nın, Kastamonu'dan geçişi ile ilgili olarak, daha çok mahallî kaynaklara göre elde edebildiğimiz bilgiler bunlardan ibarettir.

Levent Şahverdi Arşivi

MUDANYA MÜTAREKESİ İLE LOZAN ANTLAŞMASI ARASINDA ANKARA HÜKÜMETİ'NİN İNGİLİZ İŞGAL BİRLİKLERİNİ KONTROLÜ VE "GEÇİT TEŞKİLÂTI"

DR. HAMİT PEHLİVANLI*

GİRİŞ

30 Ağustos 1922'de kazanılan zaferle birlikte ileri harekâtına devam eden Türk ordusunun karşısında dayanamayacağını anlayan Yunanistan, müttefiklerini araya sokarak bir mütareke yapılmasını istemiştir. Karşılıklı görüşme ve yazışmalar devam ederken Türk ordusunun harekâtı da hızla devam etmekteydi. Bir kısım birlikler 9 Eylül'de İzmir'e girerken, bir kısmı da kuzeyde Bursa ve Çanakkale istikametinde ilerlemeye devam etmişlerdir. Türk ordusunun Boğazlara yönelik harekâtına mani olmak için bir takım tedbirlere baş vuran; bu maksatla 11 Eylül 1922'de İstanbul'dan Çanakkale ve Derince'ye İngiliz takviye birlikleri gönderilmesini emreden Lloyd George aynı zamanda dominyonlarından ve müttefiklerinden de askerî yardım talebinde bulunmuştur. Ancak bu taleplere Avustralya, Yeni Zelanda ile birlikte Fransa, İtalya, Romanya ve Yugoslavya red cevabı vermişler, sadece "Boğazlardaki tarafsız bölgeye Türkiye'yi riayet ettirmek için yapılacak diplomatik teşebbüslere katılabileceklerini" bildirmişlerdi. Bu kararlarının hemen arkasından da Fransız ve İtalyanlar Boğaz'ın Çanakkale tarafındaki askerî birliklerini Avrupa yakasına çektiler.[1] Böylece Çanakkale'ye doğru ileri harekâta devam eden Türklerin karşısında sadece İngiliz birlikleri kalmış oluyordu. Ayrıca İzmir'de serbest kalan 1'nci ve 2'nci Orduların diğer birliklerine de 13 Eylül 1922'de Çanakkale ve İstanbul üzerine yürümeleri emredilmiştir. Bu emre göre Çanakkale'ye yönelen 2'nci Ordu birlikleri Eylül 1922

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı.

1 Tevfik Bıyıklıoğlu, Trakya'da Millî Mücadele, c.I, Ankara 1955, s. 436; Selâhattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c. IV, Ankara 1978, s. 190-193.

Levent Sahverdi Arşivi

sonlarında, İstanbul'a karşı İzmit'te toplanacak olan 1'nci Ordu ise ancak Ekim 1922'nin ilk haftasında, hedeflerine varabileceklerdi.[2]

Bu arada General Pellé 18 Eylül 1922'de İzmir'e geldi. Fransız generali Boğazlardaki tarafsız bölgeye tecavüz edilmemesini teklif ediyordu. İstanbul ve Doğu Trakya hemen ve şartsız teslim edilirse bu konuda kendisiyle görüşülebileceği bildirildi. Bu görüşmelerden müspet bir netice alınamayacağı ortaya çıktığından, Çanakkale ve Boğazlara yönelik harekâta herhangi bir aksamaya meydan verilmeden devam edildi.[3] 20 Eylül'de Türk süvarileri Ezine ve Bayramiç kazalarına girerek Çanakkale'ye oldukça yaklaşmışlardı. Pellé'nin teşebbüslerinden sonra İngiltere'nin isteği ile müttefiklerin temsilcileri aynı gün (20 Eylül 1922) Paris'te toplandılar. Çok sert tartışmalara sahne olan bu görüşmeler sonucu Ankara'ya bildirilmek üzere 23 Eylül'de ortak bir nota hazırladılar. Bu notada özetle, Türkler Venedik veya başka bir yerde Yunanistan ve Müttefiklerin de katılacağı bir toplantıya çağrılıyorlardı. Trakya ve Edirne ile ilgili Türk taleplerini anlayışla karşıladıklarını bildiriyorlardı. Yalnız, Türkler barış antlaşması imzalanıncaya kadar Boğazlardaki tarafsız bölgeye, İstanbul'a ve Trakya'ya asker göndermeyeceklerdi. Onların bu teklifi gönderdikleri gün ise Türk süvarileri Çanakkale'de tarafsız bölgeye girmeye başlamışlardı bile. Fakat İngiliz birlikleriyle karşılaşan Türk birliklerinin pek çarpışmak arzusunda olmadıkları, silâhlarının namlularını aşağıya çevirerek omuzlarına asmalarından belli oluyordu. İngilizlerin tarafsız bölgeden çekilmeleri yolundaki ikazlarına da pek aldırış etmiyorlardı. Zorda kalan İngilizlerin çekildiği Erenköyü de Türkler işgal etmişlerdi.[4] Türk birliklerinin Çanakkale'deki tel örgülere iyice yaklaşmaları üzerine 26 Eylül'de General Harington Mustafa Kemal'e bir mektup göndermişti. Mektubunda tarafsız bölgedeki Türk süvarilerinin çekilmesini talep etmişti. Ancak, cevabî mektupta, Ankara ile karşı taraf ülkeler arasında belirlenmiş bir "tarafsız bölge" olmadığı, Türk ordusunun yaptığının sadece yenilmiş Yunan ordusunu takip etmek olduğu ve Boğazların tarafsızlığı fikrine katılındığı bildiriliyordu. Harington'dan müzakerelere kadar yanlış anlamalara sebep olacak bir durum meydana getirilmemesi de rica ediliyordu. Bu yazışmalar yapılırken Franklin Bouillon İzmir'e gelmiş ve 28 Eylül 1922'de M. Kemal ile görüşmüştü. Bu görüşmelerde, Türk tarafının isteklerinin kabul edileceği yönünde teminat alınması üzerine 23 Eylül'deki Müttefik notasının 29 Eylül'de cevaplandırılmasına karar ve-

2 Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 437.

3 Tansel, a.g.e., s. 194, Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 437.

4 David Walder, Çanakkale olayı (Tercüme: M. Ali Kayabal), Milliyet Yay. 1970, s. 288-290; Tansel, a.g.e., s. 196-197; Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 439-441.

Levent Şahverdi Arşivi

rildi. Bu cevabî notada Bouillon'un teminatı üzerine askerî harekâtın durdurulduğunu ve İtilâf devletlerince Mudanya'da yapılması teklif edilen mütareke görüşmelerine de katılınacağı bildirildi.[5]

Mütareke görüşmelerine başlanması kararı ile birlikte şimdilik askerî harekât durmuştu. Ancak daha önce de belirtildiği gibi 2'nci Ordu birlikleri Eylül sonlarında Çanakkale'ye ulaşmışlar ve verilecek emirleri bekliyorlardı. İstanbul'a karşı yönelen 1'nci Ordu birlikleri de konferansın başladığı sıralarda büyük ölçüde plânlanan şekilde hedeflerine ulaşmışlardı. 1'nci Ordu Karargâhı İzmit'te olmak üzere diğer birlikler de uygun şekilde konuşlandırılmışlardı.[6]

Mudanya'daki görüşmelerde TBMM.'yi İsmet Paşa, İngiltere'yi General Harington, Fransa'yı General Charpy, İtalya'yı General Montbelli temsil edecekti. Toplantıya Yunanlılar katılmamış, limanda bir Yunan gemisinde beklemeyi tercih etmişlerdi.[7] Uzun tartışmalardan sonra bir metin üzerinde anlaşılmış ve 11 Ekim 1922 sabahı Mudanya Mütarekesi imzalanmıştır. İmzalanan mütareke 14-15 Ekim 1922'den itibaren yürürlüğe girecektir.[8] Mütarekede Trakya'nın Yunanlılardan alınarak Türklere teslim edilmesi ve Boğazlardaki işgalin asıl barış antlaşması imzalanıncaya kadar süreceği kabul edilmiştir. Trakya'yı teslim almak üzere General Refet Bele "Trakya Fevkâlede Komiseri" tayin edilmiş ve 19 Ekim'de İstanbul'a gelmiştir.[9] 23 Ekim'de İtilâf generalleri ile yaptığı toplantıda teslim şartları kararlaştırılmıştı. Mütarekeye uygun olarak Edirne dahil Doğu Trakya Yunanlılarca boşaltılmış ve hemen Türk jandarma birlikleri ve idarî memurları vazifelerine başlamışlardı.[10] Aynı zamanda İstanbul'da da bir askerî komutanlık kurularak Müslüman halkla ilgilenilmeye başlanmıştır. Kısa zamanda İstanbul, Çanakkale ve Boğazlarda sivil idare Türklere geçmiştir."[11] Böylece Trakya düşmandan temizlenirken Boğazlar bölgesinde de Müttefikler 15 km'lik dar bir kıyı şeridine sıkıştırılmış ve kontrolleri kolaylaşmıştı.

---

5 M. Kemal Atatürk, Nutuk, c. II., Ankara 1984, s. 459 vd; Tansel a.g.e., s. 197-202; Walder, a.g.e., s. 290-293; Celâl Erikan, 100 Soruda Kurtuluş Savaşı'nın Tarihi, İstanbul 1971, s. 248 vd; Dukakinzâde Feridun, "Milli Ordunun Boğazlara Doğru Yürüyüşü (Fransızca'dan çeviri), Mecmua-i Askeriye, sayı: 55, Teşrin-i Evvel 1340. s. 62, 30.

6 Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 442-444.

7 Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 442; Tansel, a.g.e., s. 204.

8 T.C. Dışişleri Bakanlığı, Kurtuluş Savaşımız (1919-1922), s. 194 vd.; TİH. İstiklâl Harbi'nin Son Safhası, II. C. s. 83; Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 450-454

9 Mehmet Özdemir, Refet Bele (basılmamış doktara tezi), Ank. 1993, s. 82, Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 445.

10 TİH. İstiklâl Harbi'nin son safhası, II. Cilt, s. 87;, Walder, a.g.e., s. 386-387.

11 Paul Dumont, Mustafa Kemal (Çev. Zihni Çelikkol), Ank. 1993, s. 97.

Levent Şahverdi Arşivi

Daha Mudanya Mütarekesi'nin görüşmeleri devam ederken Batılılar zorluklar çıkarmaya başlamışlardı. Bunları göz önüne alan Ankara Hükûmeti anlaşma sağlanamaması ihtimaline karşı 1'nci ve 2'nci Ordulara hazırlıklı olmaları talimatını vermiş; icab ederse Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının Anadolu yakalarının hemen işgal edilebileceğini emretmiştir. Hatta silâhlı gizli teşkilât meydana getirmek üzere İstanbul'a bir grup subay da gönderilmişti.[12] Türkler imzalanan mütareke hükümlerine göre Boğazlar bölgesine asker sokmayacaklarını taahhüt etmişlerdi. Ancak, Müttefikler Mudanya'da olduğu gibi Lozan barış görüşmeleri sırasında da ortaya koydukları tavırlarıyla kendilerine güvenilemeyeceği intibaını vermişlerdi. Kendi aralarında birlik sağlayarak Türkiye'ye karşı ortak hareket edebilmek amacıyla aralarındaki görüşmeleri uzatmışlar ve tespit edilen 13 Kasım 1922 tarihinde başlayacak Lozan görüşmelerinin başlamasını geciktirmişlerdir.[13] Diplomatik nezaket kurallarına aykırı bu davranışları sonucu yedi gün gecikmeyle 20 Kasım 1922'de başlayan Lozan müzakereleri sırasında da uzlaşmaz tavırlarını devam ettirmişlerdir. Bu yüzden görüşmeler 4 Şubat 1923'te kesintiye uğramıştır. Uzunca bir aradan sonra, 23 Nisan 1923'te tekrar görüşmeler başlamış ve ancak 24 Temmuz 1923'te antlaşma imzalanabilmiştir.[14]

Gerek, Mudanya görüşmeleri sırasında, gerekse Lozan görüşmelerinde meydana gelen olaylar, müttefiklere güvenmemekte Türkleri haklı çıkarmıştır. Mudanya Mütarekesi hükümlerine rağmen İstanbul'da silâhlı gizli teşkilât kurmak ve ordularına icab ederse Boğazlar bölgesini işgal etmek talimatını vermekle isabetli karar almıştır. Bizim bu ön açıklamalardan sonra asıl üzerinde duracağımız konu, gelişmeler üzerine İstanbul'dan Karadeniz'e kadar olan İstanbul Boğazı bölgesinde kurulan "GT" rumuzlu "Geçit Teşkilâtı"dır.

I. GEÇİT (GT) TEŞKİLATI'NIN KURULUŞU VE TEŞKİLAT YAPISI

A - KURULUŞU : Elemanlarının hemen tamamının askerlerden (subay, astsubay-küçük zabit-erat) çok azının milis (siviller) den oluştuğu bu teşkilâtın kuruluş emri ve tarihiyle ilgili net bilgiler maalesef elde edilememiştir.

12 Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 444-447 (Tevfik Bıyıklıoğlu bu teşkilâtta görevlendirilen bazı subayların isimlerini de vermektedir. Bunlar: Nidai, İbrahim, Selami, Kenan, Şevki, Nuri, Reşat'tır); Tansel, a.g.e., s. 202; Dukakinzâde Feridun, a.g.m., s. 63; Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu (Çev.: Metin Kıratlı), Ank., 1984, s. 254.

13 TİH. İstiklâl Harbi'nin Son Safhası, II. C., s. 121-122; Walder, a.g.e., s. 391-393.

14 Ayferi Göze, İnkılâp Tarihimiz ve Atatürk İlkeleri, İst. 1985, s. 291-292.

Levent Şahverdi Arşivi

Tevfik Bıyıklıoğlu "Trakya'da Millî Mücadele" isimli eserinin 1'nci cildinde isim vermeden gizli bir teşkilâtın 1'nci Ordu tarafından İstanbul'da kurulduğundan bahsetmektedir. Ancak kesin bir tarih söylememekte, sadece bazı isimlerden bahsetmektedir.[15] Bu bilgiyi elde edemeyişimizin çeşitli sebepleri olabilir. Bunlardan birisi gizli bir teşkilât olduğu için kuruluşuna dair yazılı bir emir verilmemesi (bilerek) yüzünden belgelere aksetmemiş olmasıdır. Diğer bir sebep ise böyle bir emir var, ancak bizim ulaşamamış olmamızdır. Bununla beraber elimizdeki mevcut belgelerden teşkilâtla ilgili yazışmaları ihtiva eden en eski belge 4 Ocak 1923 tarihlidir. Tevfik Bıyıklıoğlu'nun da "...1'nci Ordu İzmit bölgesine geldikten sonra"[16] diye belirttiği gibi (İzmit bölgesine 1'nci Ordu'nun gelişi 1922 Ekim ayının ortalarıdır) şimdilik teşkilâtın kuruluşunu 1922 yılı sonları veya 1923 Ocak ayının ilk günleri olarak kabul etmek durumundayız.

Teşkilât, 1'nci Ordu Komutanlığı'na bağlı olarak İstanbul ve Trakya'ya yeniden vaki olacak bir saldırıya karşı koymak maksadıyla kurulmuştur. Bu genel maksatla birlikte İstanbul'daki işgal güçleri hakkında istihbarat toplanması, gizli diğer millî teşekküllerle iş birliği, işgalcilerin askerî ve diğer faaliyetlerinin takip edilmesi de görevleri arasındaydı. Önemli mühimmat ve cephane depolarının tespiti, Yeşilköy'deki İngiliz uçak hangarlarının icabında imha edilmesi ve gelecek talimat üzerine sokak savaşları yapılarak işgalcilerin zayiata uğratılması, şehre tamamen hâkim olmalarına engel olunmasını da üstlenmişti. Diğer taraftan azınlıkların taşkınlık yaparak İslâm halka karşı girişebilecekleri katliam, yağmacılık, yangın çıkarma gibi hareketlerin önüne geçilmesi bir başka göreviydi. Askerî noktadan Trakya'daki birliklerimiz ile Anadolu yakasındaki birliklerimiz arasında irtibatın kurulmasını sağlamakla da görevliydi.

Teşkilâta gizli bir kuruluş hüviyeti kazandırmak için yazışmalarda ve haberleşmelerde (GTK) rumuzu kullanılmaktadır. 1'nci Ordu Komutanlığı'nın 27 Ocak 1923 tarihli emrinde verilen talimat da bu yöndedir.[17] "GTK" rumuzu ile ifade edilen teşkilâtın açık olarak adı "Geçit Teşkilâtı Kumandanlığı"dır.[18]

B. TEŞKİLÂT YAPISI : Teşkilâta bağlı birimler, İstanbul Boğazı'nın Anadolu ve Rumeli yakasında İstanbul'dan Karadeniz'e kadar olan bölgede geniş bir alana yayılmışlardır. (Bkz. Kroki - I) Bu bölge daha küçük alt bölgelere ayrılmış ve bazı rumuz harflerle isimlendirilmişlerdir. "B mıntıkası"

15 Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 444.

16 A.g.e., s. 444 (92 nolu dipnot), ATASE Arş., K. 1959, D. 308, F.7.

17 ATASE Arş. ; K. 1959, D. 308, F. 9-2.

18 ATASE, Arş.; K. 1916, D. 138, F.28-3.

Levent Sahverdi Arşivi

Beykoz, "H mıntıkası" Anadolu Hisarı, "S mıntıkası" Üsküdar, "A mıntıkası" Abdurrahman Gazi alt bölgelerini ifade etmektedir. Bunlardan "B" ve "H" mıntıkalarında "Nizamiye Bölükleri" bulunmakta ve noksanlarını tamamlamak için azamî gayret göstermektedirler. Serköprü bölgesindeki birlikler (Rumeli yakasında) İstanbul Kumandanlığı, "A" bölgesindeki birlikler ise 3'ncü Kolordu emrindedirler. Şevki Efendi emrindeki müfreze ise Yeşilköy'deki "tayyare kargâhı"nın tahribi ile vazifelidir. Emir verildiği takdirde işgal güçlerine ait uçak hangarları içindekilerle beraber tahrip edilecektir. Teşkilâta mensup "milis bölükleri" dörder takımdan oluşmaktadır. Ayrıca icab ettiği zaman çeşitli bombalama tahrip işlerinde kullanılmak üzere bir "bombacı takımı"nın kurulması ve bunun "Haliç Feneri İtfaiye Bölüğü"nü desteklemesi kararlaştırılmıştır.[19]

Teşkilâtın alt bölgeleri şunlardır :

1. SERKÖPRÜ MINTIKASI : Bölge Komutanı Binbaşı Saffet Bey'dir. Bu bölgenin alt birimleri ise şunlardır.

a. Rumeli Hisarı Nizamiye Kıtaatı (III. Tabur Bölgesi) : İki otomatik silâha sahip olan bu birliğin komutanı Yüzbaşı Kazım Efendi'dir. Aynı bölgede, aynı komutana bağlı "Rumeli Hisarı Milis Bölüğü" bulunmakta ve bunun da iki otomatik silâhı mevcuttur.[20]

b. İstinye Nizamiye Kıtaatı (II. Tabur Bölgesi) : Bu birliğin komutanı Yüzbaşı Murat Efendi'dir. Altı adet otomatik silâhı mevcuttur. Aynı şekilde bu birliğin de Boyacıköy'de milis bölükleri bulunmaktadır. Milis bölüğünün ise üç otomatik silâhı vardır.[21] 1 Temmuz 1923'te bölgenin komutası Yzb. Hamdi Efendi'dedir.[22]

c. Sarıyer Nizamiye Kıtaatı (I. Tabur Bölgesi) : Bu birlik Yüzbaşı Necati Efendi'nin komutasındadır. Dört adet otomatik silâhı mevcuttur. Büyükdere'de iki otomatik silâha sahip bir milis bölüğü, bunun dışında bölgede Arnavutköy'de bir "istihkâm müfrezesi", bir "muhabere" bir de "itfaiye bölüğü" mevcuttur.[23] 1 Haziran 1923'te bölge teşkilatının idarî kademelerinde ve bazı birliklerin kuruluşlarında değişiklikler olduğunu görmekteyiz. İstinye'de komuta kademesinde değişiklik yapılarak Yüzbaşı Murat Efendi'nin yerine Yüzbaşı Hamdi Efendi

19 ATASE Arş.; K. 1916, D. 138, F. 28-3.
20 ATASE Arş.; K. 1916, D. 138, F.28-3, 49; K.1961, D.317, F. 8-4; K. 1927, D. 182 F. 37. 45.
21 ATASE Arş.; K. 1916. D. 138, F.28-3, 49; K. 1961, D. 317, F.8-4.
22 ATASE Arş.; K. 1927. D. 182, F. 37, 45.
23 ATASE Arş;. K. 1916. D. 138, F. 28-3, 49; K. 1961, D. 317, F. 8-4.

Levent Sahverdi Arşivi

tayin edilmiştir. Diğer birlik komutanları değişmemiştir. İstinye Bölüğü bu tarihten itibaren Davut Paşa'ya nakledilmiştir. Sadece bu bölükte 6 otomatik silâh gözükmekte, diğerlerinde otomatik silâh bulunmamaktadır.[24] 30 Haziran 1923'te yapılan değişiklikte Sarıyer'deki birliklerin komutanı Mülâzım-ı evvel Tosun Efendi'dir. Bu tarihte nizamiye bölüğünün 81'nci Alay emrine verildiğini görüyoruz.[25] 1 Temmuz 1923'te Sarıyer bölgesinin komutanı Mülâzım-ı evvel Tevfik Efendi'dir.[26]

2. A MINTIKASI (ABDURRAHMAN GAZİ) : Komutanı Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi'dir. Bu bölgede bir "nizamiye bölüğü", bir "istihkâm" ve bir de "muhabere müfrezesi" bulunmaktadır.[27] (Bkz. Çizelge : 1) 1'nci Ordu Komutanlığı'nın 11 Mart 1923'te 3'ncü Kolordu'ya yazdığı bir emirde "... A mıntıkasındaki nizamiye müfrezesi yüz mevcutlu bir bölüğe iblağ edilecektir." denilerek bu bölükler için erat temin edilmesi istenmektedir. Yine aynı emirde 85 kişilik silâhlı askerin tümenlerinden seçilerek iki subay komutasında gizli yollardan "Geçit Teşkilâtı" emrine gönderilmesi bildirilmektedir. Bunlara lâzım olan 85 takım sivil elbise ordu levazımından gönderilecektir.[28]

3. S MINTIKASI (ÜSKÜDAR) : Bu mıntıkanın komutanı Kaymakam Reşad (Başkaya) Bey'dir. Bölgede 6 otomatik silâha sahip bir "Nizamiye Bölüğü" bulunmaktadır. Ayrıca Haydar Paşa'da bir, Üsküdar'da iki "milis bölüğü" bulunmaktadır. Bölge emrinde bir "istihkâm", bir de "muhabere müfrezesi"; Kadıköy'de ise bir "itfaiye bölüğü" bulunmaktadır. 1 Haziran 1923'teki değişiklikten bu mıntıka etkilenmemiştir. 30 Haziran 1923'te yapılan değişiklikle buranın komutasını Binbaşı Necati Bey deruhte etmiştir. Buranın emrine Kadıköy'de bulunan bir "torpil müfrezesi"de verilmiştir.[29]

4. H MINTIKASI (ANADOLU HİSARI) : Komutanı Kaymakam (Yarbay) Mustafa Hulusi Bey'dir. Bir "nizamiye bölüğü" bulunmaktadır. Ayrıca bölge dahilinde Hisar'da dört otomatik silâha sahip iki "milis bölüğü" bulunmaktadır. Bölgede yine bir "istihkâm" bir de "muhabere müfrezesi" bulunmaktadır. Bura da 1 Haziran'daki değişikliklerden etkilenmemiştir.[30] 30 Ha-

24 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 8-1.

25 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 8-3, 8-4.

26 ATASE Arş.; K. 1927, D. 182, F. 37, 45.

27 ATASE Arş. K. 1916, D. 138, F. 28-3, 49.

28 ATASE Arş.; K. 2147, D. 36, F. 48-11; K. 1927, D. 182, F. 37.45.

29 ATASE Arş.; K. 1916, D. 138, F. 28-3, 49; K.1961, D. 317, F.8-1, 8-2, 8-3, 8-4; K. 1927, D. 182, F. 37, 45.

30 ATASE Arş.; K. 1916, D. 138, F. 28-3, 49; K. 1927 , D. 182, F.37, 45; K. 1961, D. 317, F.8-1, 8-3, 8-4.

Levent Sahverdi Arşivi

ziran 1923 tarihinde "Haliç Feneri Müfrezesi" ile "Ayastefanos Müfrezesi"nin bu bölgeye bağlandığı görülmektedir.

5. B MINTIKASI (BEYKOZ) : Komutanı Kaymakam Kasım Bey'dir. Dört otomatik silâha sahip bir "nizamiye bölüğü" vardır. Ömerli ve Beykoz'da birer "milis bölüğü" ve diğer bölgelerde olduğu gibi bir "istihkâm" bir de "muhabere müfrezesi" mevcuttur. Ayrıca bölgede "Haliç Feneri Bombacı Takımı", "sabit istasyon" (haberleşme istasyonu), "bahriye torpil müfrezesi", "bahriye müfrezesi" ve Şevki Efendi'nin elindeki müfrezeler bulunmaktadır.[31]

1 Haziran 1923'teki düzenlemede otomatik silâh sayısının altıya çıktığını görmekteyiz. Yine "Ayastefanos Müfrezesi"de buraya bağlanmıştır. 30 Haziran 1923'te Kaymakam Kasım Bey'in yerine Yzb. Nevzad Efendi tayin edilmiştir. "Ayastefanos" ve "Haliç Müfreze"leri "H Mıntıkası" emrine verilmiştir. 1 Temmuz 1923'te buraya "Hırka-i Şerif" müfrezesi bağlanmış ayrıca, "Haliç Feneri Müfrezesi" ve "Ayastefanos Müfrezesi" yeniden bu mıntıka emrine verilmiştir.[32]

Teşkilâtın ilk genel komutanı Nedim Bey, Daha sonra 1 Mart 1923'te "Geçit Teşkilâtı"nın genel komutanı Kaymakam Nidai Bey'dir. Kurmay Başkanı ise Bnb. Kenan Bey'dir.[33]

Teşkilât genel karargâhı Beykoz'da yani B Mıntıkası dahilindedir.[34] 1 Haziran 1923'te sadece teşkilât kurmay başkanı Bnb. Kenan Bey'in yerine Bnb. İbrahim Bey tayin edilmiştir.[35]

17 Haziran 1923'te 1'nci Ordu Komutanı Nureddin Paşa'nın bir emrinden teşkilâtın komuta kademesinde bazı değişikliklerin olduğu anlaşılmaktadır. Teşkilât Komutanı Yarbay Nidai Bey başka bir göreve tayin edilerek yerine "S Mıntıkası"nda bulunan 24'ncü Alay Komutanı Kaymakam Reşad Bey tayin edilmiştir. Reşad Bey aynı zamanda İstanbul'da bulunan "Ordu Mübayaat Komisyonu" başkanlığını da üstlenecektir. Bu durumda "S Mıntıkası" Komutanlığı'na ise daha sonra binbaşılığa terfi edecek olan Büyükdere Bölük Komutanı Necati Bey tayin edilmiştir. Büyükdere'deki bölüğe ise en kıdemli mülâzım komuta edecektir. "B Mıntıkası (Beykoz)" Komutanı İstihkâm Yarbay Kasım Bey, ordudaki aslî vazifesine tayin edilmiştir. Yerine Yüzbaşı Nevzad Efendi tayin olunmuştur.[36] "H"

31 ATASE Arş.; K. 1916, D. 138, F. 28-3, 49; K. 1961, D. 317, F. 8-4.
32 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 8-1, 8-3, 8-4; K. 1927, D. 182, F. 37,45.
33 ATASE Arş., K. 1916, D. 138, F. 28-3, 49.
34 ATASE Arş., K. 1961, D. 317, F. 8-4.
35 ATASE Arş., K. 1961, D. 317, F. 8-1.
36 ATASE Arş,. K. 1961, D. 317, F. 10-2, 10-3.

Levent Şahverdi Arşivi

ve "A" mıntıkalarında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Teşkilâta tayin edilen Reşad Bey vazifeye başlar başlamaz durumu 1'nci Ordu'ya bildirecektir. Vazifesini, daha önce ordudan verilmiş emirler ve talimatlar çerçevesinde yürütecektir. Bu arada, barış (Lozan Barış Antlaşması) imzalanıncaya kadar teşkilâtın gizli kalmasına son derece dikkat edilecektir.[37] (Muhtelif tarihlerdeki Teşkilat kuruluşu için bkz. kuruluş: 1,2,3,4.)

Teşkilâtın gizliliğine azamî derecede riayet edilmekteydi. Ancak icap ederse (N) işaretli kırmızı bir kolluk kullanılmaktaydı. Üçüncü Kolordu Komutanlığı'nın 9 Şubat 1923 tarihli bir emrinde değişiklik yapılmış ve "Geçit Teşkilatı" karargâhında bulunanların (G) işaretli kolluk kullanacakları bildirilmiş, bağlı bölgelerde ise eski işaretleri olan (N)'yi kullanmaya devam edeceklerdir.[38]

1 Temmuz 1923 tarihinde "Geçit Teşkilâtı" Komutanlığı'nın personel, silâh cephane durumu genel olarak söyledir: Subay 83 kişidir. Erat ise 2233 kişidir. Silâh 967, cephane 105.726, makineli tüfek 23 ve makineli tüfek cephanesi 13.120 adettir. Ayrıca Büyükdere, Rumeli Hisarı, İstinye, Hırka-i Şerif Milis Müfrezeleri, Haliç Müfrezesi ve Rumeli Milislerinin personel silâh, cephane durumu da şöyledir: Subay 9, erat 229 kişdir. Silâh 389, cephane 51.165 adettir. Makineli tüfek 25, cephanesi ise 9500 adettir. Teşkilâtın toplam subay mevcudu 83 iken Kaymakam Nidai Bey'in 5'nci Kolordu'ya, Haşim Bey'in de ordu emrine girmesiyle 81 subay kalmıştır. Daha sonra hesap memur vekili Hüseyin Hüsnü Efendi'nin gelişiyle subay sayısı 82'ye yükselmiştir.[39] (Mukayese için bkz. çizelge : 2,3,4,5.)

II. GÖREV VE YETKİLERİ

Daha önce de belirtildiği gibi bu teşkilâtın İstanbul'da kurulup faaliyete geçirilmesi "Mudanya Mütarekesi" hükümlerine aykırıdır. Ancak İtilâf Devletleri ve Yunanlıların gerek "Mudanya Mütarekesi" gerekse "Lozan Barış Görüşmeleri"nin daha başlangıcında ve devamında sergiledikleri itimat sarsıcı davranışlar, Ankara Hükûmeti'ni böyle bir teşkilâtı kurmaya mecbur etmiştir. Haklı gerekçelerle kurulmasına rağmen yine de diplomatik kurallara uymak hususunda Ankara Hükûmeti çok hassas davranmıştır. Teşkilâta gönderilen emirlerde "İtilâf Devletleri ile aramızı açacak ve çatışmalara sebep olacak hiçbir harekette bulunulmaması"[40] üzerine basılarak bildirilmektedir. Teşkilâtın kuruluş amacı İs-

37 ATASE Arş., K. 1961, D. 317, F. 10-4.
38 ATASE Arş., K. 1961, D. 36, F. 2-1, 2-3.
39 ATASE Arş., K. 1961, D. 317, F. 15-4.
40 ATASE Arş., K. 2147, D. 36, F.3.

Levent Şahverdi Arşivi

tanbul'daki bilhassa İngiliz işgal birliklerini takip ve kontrol etmek, onların tutum ve davranışlarına göre hareket etmek olduğu için, genelde görev ve yetkileri belirlenirken bu nokta-i nazara göre hareket edildiği görülmektedir. Bu husus verilen emirlerde de bariz bir şekilde görülmektedir. İtilâf güçlerinin yalnız ve Yunanlılarla veya Yunanlıların müstakil olarak Boğazlara, İstanbul'a ve Trakya'ya yeniden saldırmaları halinde "Geçit Teşkilâtı"nın İstanbul'daki diğer gizli gruplar ve askerî birliklerle koordineli olarak yapacağı işler şu şekilde belirlenmiştir.

1. Lozan Konferansı yarıda kesilir ve Yunanlılara İtilâf güçleri saldırıya geçerlerse (Meriç'in doğusuna ve Çanakkale Boğazı'ndan geçerlerse), teşkilât bu durumdan 1'nci Ordu Komutanlığı'nı derhal haberdar edecektir. İstanbul Komutanlığı ile irtibatı muhafaza edecektir. Yunanlılarla savaşa hükûmet karar vereceği için, böyle bir karar Genelkurmay'dan bildirilirse harekete geçilecektir. "Geçiş Teşkilâtı" mıntıkasının son kuvvet durumu ile meydana gelecek askerî harekât orduya bildirilecek ve ordu karargâh mahallinin İtilâf devletlerinden gizlenmesine azamî derecede dikkat edilecektir.[41]

2. "Geçiş Teşkilâtı Komutanlığı", ordu için önemli olan Serköprü Mıntıkası (Rumeli yakasında) ile irtibatını devam ettirecektir. İcap ederse bölgenin elde tutulması için mukavemette bulunacaktır.[42]

3. Boğaz'ın Rumeli tarafındaki birliklerin ve Müdafaa-i Milliye Teşkilâtı'nın harekâtını tanzim ve idare etmek İstanbul Komutanlığı'nın görevidir. İstanbul Komutanlığı kendi birliklerine verdiği talimatlardan mutlaka Geçit Teşkilâtı'nı haberdar edecektir.[43]

4. İstanbul'da bulunan askerî birlikler, Geçit Teşkilâtı, MM Grubu gibi gizli teşkilâtlar olayların gelişimine göre şu şekilde hareket edeceklerdir: Yunanlıların Meriç ırmağının doğusuna doğru hareket etmeleri hâlinde başta Rum Fener Patrikhanesi olmak üzere, İstanbul'daki Rumlar tarafından kurulacak silâhlı bir teşkilâtın faaliyetlerine mâni olunacaktır. Ayrıca Rumlarla birlikte diğer müttefiklerin Avrupa'ya karşı aleyhimizde neşriyat yapmalarına engel olunacaktır. Bu arada İslâm alahinin tecavüze uğramasına ve şehrin yakılmasına meydan vermemek için

41 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F.2-1, 12 (Genelkurmay Başkanı ve Garp Cephesi Komutanı Fevzi Paşa ani gelişmeler dolayısıyla hareket zamanının bildirilememesi halinde takip edilecek yolu şöyle açıklamaktadır: "Harekete başlama zamanı Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'den bildirilecektir. Ancak muhabere inkıtaı suretiyle emir verilmediği takdirde gerek düvel-i mutelifenin ve gerekse Yunan kıtaatının bilfiil hasmane teşebbüsü muhaberatın mebdei addedilerek tevdii olunan vezaifin ifasına başlanacaktır." ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F.11).

42 ATASE Arş.; K. 1961 D. 317, F. 2-2.

43 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F.12.

Levent Şahverdi Arşivi

her türlü tedbir alınacaktır.[44]

5. İstanbul'da görevli inzibat birlikleri, yukarıda sayılan görevleri daha kolay yerine getirebilmeleri için "milis kuvvetler" şekline çevrilecektir.

6. Boğazdan Rumeli veya Anadolu yakasına geçiş için her türlü vasıta temin edilip, edle bulundurulacaktır.

7. Müttefikler tarafsız kalırlarsa, her ihtimale karşı Anadolu tarafındaki Geçit Teşkilâtı kuvvetleri, ordu Boğaz'ın doğu sahiline gelinceye kadar veya ordudan başka bir talimat verilinceye kadar gizli bir surette yerlerinde kalacaklar ve faaliyetlerine devam edeceklerdir.

8. Serköprü bölgesindeki birlikler de icabında milislerle takviye edilerek geçidin muhafazası için her iki tarafa gidebilecek surette mezkûr mevkii elinde bulundurulacaktır.

9. Korunması ve elde bulundurulması zarurî olan geçit ve muhabere vasıtaları ile diğer önemli şeylerin yerli Rum teşkilâtının muhtemel tecavüzüne meydan verilmeyecek surette korunmaları için tedbirler alınacaktır.

10. Boğaz'da mevcut olan torpiller ancak İtilâf güçlerinin de saldırıya geçmeleri hâlinde kullanılacaktır. İcabında Boğaz'ın korunması ve geçitlerin muhafazası için bir havan ve bir topçu bataryası ile Geçit Teşkilâtı için hazırlanmış olan Kurup Cebel Bataryası ilk olarak Boğaz'a hareket ettirilecek ve hazır bulundurulacaktır.[45]

11. Müdafaa-i Milliye kuvvetleri ve diğer nizamiye birlikleri emniyeti temin için başından sonuna kadar birlikte hareket edeceklerdir. Müttefiklerin de saldırıya katılmaları halinde Yeşilköy tayyare hangarı mühim bir hedeftir. Bu durumda ancak Geçit Teşkilâtı'nın nizamî kuvvetleriyle bir iş yapmak mümkündür.

12. Haliç üzerindeki köprüler mutlaka elde bulundurulacak ve bunlara her an hâkim bir vaziyette olunacaktır.

13. Sadece Yunanlılarla bir çatışma hâlinde ordunun Trakya'da bir muharebe vazifesi alması ve Çatalca hattında Yunanlıları karşılaması muhtemeldir. Bu durumda geçit vasıtalarının elde bulundurulması ve Serköprü mıntıkasının muhafazası elzemdir. İstanbul'daki nizamî kuvvetler ve Müdafaa-i Milliye Teşkilâtı bu hususları göz önüne alarak hareket edeceklerdir.

---

44 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 2-3.
45 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 2-3.

Levent Sahverdi Arşivi

14. İstanbul Komutanlığı, Geçit Teşkilâtı'nın A Mıntıkası'yla irtibatta bulunarak mevcut tertibattan hemen orduyu haberdar edecektir. Dolayısıyla ordu ile sıkı irtibatta bulunacaktır.[46]

III. İSTANBUL KOMUTANLIĞI'NIN GÖREV VE YETKİLERLE İLGİLİ MÜTALÂALARI VE TARTIŞMALAR

İstanbul Komutanı Salâhaddin Adil Bey,

1'nci Ordu'nun Geçit Teşkilât'ının görevleri ve İstanbul'un muhafazası için alınacak tedbirlerle ilgili bazı mütalâalarını 27/28 Mayıs 1923 tarihinde 1'nci Ordu'ya bildirmiştir.

Salâhaddin Adil Bey'e göre Serköprü birlikleri 1310 ve 1311 doğumluların terhis edilmeleri sebebiyle çok zayıflamıştı. İtilâf kuvvetleri işgâl edecekleri bölgelerle ilgili temkikatta bulunmuş ve bazı yerlere topçu bataryaları yerleştirmiştir. Ayrıca MM. teşkilâtından polis ve jandarmanın çıkarılmasına dair hükûmetin tebliği de bu teşkilatta bazı zaafiyetler meydana getirmiştir. Yine bölüklerin ahaliden elde edilecek kuvvetlerle takviyesi de tartışılır bir durumdur. Bu şartlarda Serköprü mevkiinin elimizde tutulmasını Selâhaddin Adil Bey pek zayıf bir ihtimal olarak değerlendirmektedir.[47]

Yunanlılar saldırdığı halde Müttefikler harekete geçmezse, İstanbul'daki bütün kuvvetlerimiz (Refet Paşa'nın talimatı gereği) İtilâf kuvvetlerine karşı harekete geçmeyecektir. Bu durumda 81'nci Alay, İstanbul'un emniyet ve asayişini temin için çalışacaktır.[48]

İstanbul Komutanlığı, 27-28 Mayıs 1923 tarihli emriyle Müttefiklerin de herhangi bir saldırıları bahis mevzuu olursa alınacak tedbirleri şöyle belirlemiştir:

1. Birliklerimiz üstün kuvvetler karşısında mahsur kalarak ikametgâhlarında tek tek basılmamaları için şehirden uzaklaştırılacaktır.

2. Piyade alayı, istihkâm, muhabere ve süvari bölükleri ile karargâh, Müttefiklerin tesir sahasından çıkarılacaktır. Maslak-Çatalca hattının kuzeyinden İstanbul'a doğru hareket edilecek ve Refet Paşa kuvvetleriyle temas sağlanmaya çalışılacaktır.

3. Şehir içerisinde ise Müslümanlar katliamdan kurtarılacaktır. İcap ederse

46 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 2-4, 2-10.
47 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 2-5.
48 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 2-5, 2-9, 12-2.

Levent Şahverdi Arşivi

İtfaiye Alayı, İnzibat Taburu, Polis, Jandarma ve MM. Teşkilâtı'ndan toplanabilecekler İstanbul'da kalarak çarpışmaya sonuna kadar devam edeceklerdir.[49]

İstanbul Komutanlığı'nın bu şekilde hareket etmesini 1'nci Ordu Komutanlığı kabul etmemektedir. Nureddin Paşa 29 Mayıs 1923 tarihinde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye ve Garp Cephesi Komutanlığı'na yazdığı bir yazıda, İstanbul Komutanlığı'nın beyan ettiği hareket tarzına katılmadığını gerekçeli olarak şu şekilde açıklamaktadır: "Mezkûr mütalâatan İstanbul'un en buhranlı zamanında kumanda ve idareden mahrum kalacağı ve buradaki bilumum teşkilâtın ve müteferrik kuvvetlerin ikinci derecede eşhas elinde bırakılacağı ve Ayastefanos hangarı gibi mühim bir askerî hedefin nazar-ı itibara alınmadığı anlaşılmakta ve karargâhla bir alayı ve kıtaat-ı merbutayı tehlikeden kurtarmak fikir ve endişesiyle bunların harekâtından sonra şehirde daha zayıf olarak kalacak itfaiye ve inzibat taburunun ve halkın daha ziyade tehlikeye maruz kalacağı açıktır. İstanbul Komutanlığı karargâhının uzaklaşmayarak ve şehirde müessir olacak bir vaziyette bulunarak şehir ve muhiti ile meşgûl olması ve elindeki kuvvetlerin bir kısmı ile Müttefikînin en hassas noktası olan Ayastefanos tayyare karargâhına karşı teşebbüste bulunarak orada bir muvaffakiyet istihsaline çalışması ve her iki taraftan yapılacak geçit harekatı için Serköprü mevakiinin behemehal elimizde bulundurulmasının taht-ı temine alınması ve İstanbul kuvvetinin tenkisi değil bilakis mümkün mertebe takviyesiyle orada kuvvetli bulunulması lâzımdır. Ahali-i İslâmiye'ye karşı yerli Rumlar ve Ermeniler tarafından mezalim ikaına Müttefikîn tarafından tedabiri mania ittihazı şöyle dursun belki teşvik bile edecekleri, İzmir'in Yunan işgalinde Müttefiklerin gözleri önünde İslâmlara yapılan kıtale karşı bunların ne kadar bî his kaldıkları misaliyle acı surette görülmüştür. Binaenaleyh İstanbul civarındaki kıtaatın behemehal İstanbul ve muhitinde istihdamı ve İstanbul'daki itfaiye, inzibat ve jandarma teşkilâtının gizli teşkilâtla takviyesi ve MM Teşkilâtı'nın hükûmetçe düçâr-ı zaif edilmesine meydan verilmeyerek bilakis müsmir netayiç verecek surette takviye ve tensiki, Serköprü bölüklerinin takviyesi ve muhasama hâlinde İstanbul ve civarındaki iştirakın bir elden idaresi için İstanbul Komutanlığı karargâhının İstanbul ile iştigâl ettirilmesi muvafık ve lüzumlu mütalâa kılınmıştır."[50]

Genelkurmay tarafından Nureddin Paşa birçok noktada haklı görülerek verilen emir ve talimatlarda fikirleri göz önüne alınmıştır.

---

49 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 2-5, 2-9, 2-10.
50 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 2-7.

Levent Sahverdi Arşivi

Bilhassa İstanbul Komutanlığı'nın Müttefiklerin Yunanlılarla birlikte tecavüzü karşısında mahsur kalmamak için şehri bazı birliklere bırakarak terk etmesi mütalâasına karşılık, Genelkurmay "... İstanbul Komutanlığı'nın şehir dahilinde terk edeceği kıtaat asayişi temin ve bir tecavüze karşı karakolları müdafaa edecektir." demektedir.[51] Halk ve MM Teşkilâtı fiilî bir tecavüz olmadıkça herhangi bir harekette bulunmayacaklardır. MM Teşkilâtı'nın tayyare hangarlarını tahribe yardım vazifesi devam etmektedir.[52]

İstanbul Komutanlığı'nın daha evvelki mütalâasında "Maslak-Çatalca hattının kuzeyinden hareket ederek Refet Paşa birlikleriyle temas sağlayacaklar" denilmekte idi.[53] Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'nin 24 Haziran 1923 tarihli emrinde bu konudaki hareket tarzı şöyle ifade edilmiştir. "... Düvel-i muhtelife ve Yunanistan ile harekât-ı hasmaneye ibtidar hâlinde Trakya'daki kıtaatla, İstanbul Komutanlığı'nın şehir haricinde istihdam edeceği kıtaat ve 1'nci Ordu'nun Boğaz'ın garbinde bulunan kıtaatı evvelce takarrür eden şekilde icra-i hareketle İstanbul Boğazı'nın garb sahiline hâkim olacak ve 1'nci Ordu ile irtibat tesis edecektir".[54]

İstanbul Komutanı Salâhaddin Adil Bey'in 24/25 Haziran 1923'de 1'nci Orduya yazdığı bir yazıdan da Genelkurmay tarafından Nureddin Paşa'nın mütalâalarına uygun olarak talimat verildiği anlaşılmaktadır. Salâhaddin Adil Bey'in bu yazısı şöyledir: "... Düvel-i İtilâfiye kuvvetleri bilfiil hasmane harekete geçtikleri takdirde, 1. Şehir dahilinde bulunan bilimum kıtaat tecavüzata karşı bulundukları kışla ve karakolları müdafaa edecektir. 2. Şehir haricinde bulunan kıtaat, 81'nci Alay merbutatı bidayeten Ayastefanos civarındaki tayyare hangarlarını tahrib eyleyecek ve bilahare Hadımköyü istikametinde Trakya kuvvetleriyle temas arayacaktır. MM Teşkilâtı'ndan, evvelce hangarların tahribi vazifesine tahsis olunanlar teşrik-i mesai edecektir. 3. Hem Yunanlılar ve hem Düvel-i İtilâfiye kıtaatı muhasemata başladılarsa dahil ve hariçteki kıtaatımız Boğaz'ın şimal aksamının Rumeli cihetindeki mevzilerini tutarak Birinci Ordu ile temas hasıl eyleyecektir. 4. MM Teşkilatı Ayastefanos tayyare hangarlarıyla alâkalı vazife müstesna olmak üzere diğer menatıkta Düvel-i İtilâfiye kıtaları veya anasır-ı gayri müslime, İslâm ahaliye taarruz eylemedikleri müddetçe kendiliklerinden hiçbir hareket-i hasmanede bulunmayacaklardır. Evvelce verilen talimat ahkamı mülgadır" (27/28 Mayıs 1923 tarihli emir kastediliyor).[55]

51 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F.11.
52 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F.11.
53 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F.2-5.
54 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F.11.
55 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F.12-2, 12-3.

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul Komutanlığı'nın 1'nci Ordu'ya yazdığı 25 Haziran 1923 tarihli bir yazıda tayyare hangarlarının tahribi ile ilgili bir açıklama yapılarak şöyle denilmiştir. "...İşbu tahrib vazifesi için daha süratle hareket edilmesi ve Trakya kuvvetlerinin vürûduna kadar geçecek zamandan istifade olunması lazımdır. Bu iş görüldükten sonra Trakya kuvvetleriyle temas aranacaktır. Bu temas tahrip vazifesi için sarf olunacak zaman sebebiyle tahribat icraasını müteakip hâl-i vaziyete göre muhtemelen emr-i ahir veya evamiriye istikametinde aranacaktır."[56]

IV. MALÎ DURUM

Teşkilâtta görevli subay, astsubay ve diğer personelin aylık maaşları için ek bir tahsisat konulmamıştır. Zaten teşkilât, mevcut savunma bütçelerinde de ayrıca gösterilmemiştir.[57] Yani Teşkilat 1'nci Ordu bütçesine dahil olduğundan ek bir tahsisat konmamıştır. Hatta öyleki birçok personel şahsî gelirlerinden bazı harcamalarda bulunmuştur. Dolayısıyla da bu durum ekonomik açıdan onları zor durumda bırakmıştır. GT Komutanı Nedim Bey'in 4 Ocak 1923 tarihli yazısındaki "Üç yüz lira ile gerek istihbarat ve gerekse GT mesarif-i fevkaladesinin teminine çalışılmış" şeklindeki ifadesinden, ayrılan para ile istihbarat ve GT masraflarının karşılanmasına çalışıldığı,[58] ancak bunun yetmediğini anlıyoruz. GT Karargâhında görevli subayların tabiî giderleri olan ısınma, kira, aydınlanma gibi bazı giderlerine tahsis edilen bu üç yüz liradan geriye çok az miktarda para kalmaktadır. Bu nedenle subayların elli lira gibi az bir para ile aslî vazifelerinden olan istihbarat elde etmeleri, oldukça güçleşmekteydi. Karargâhtaki bazı subayların görevleri icabı her ay İstanbul Komutanlığı, diğer makamlar ve bölgelere birçok defa gitmek mecburiyetinde olmaları, kendi maaşlarından harcama yapmalarını gerektirmekte ve dolayısıyla para sıkıntısına düşmelerine sebep olmaktadır.[59]

---

56 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 13-5.

57 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 17.

58 ATASE Arş.; K. 1959, D. 308, F.7 (Bu para aşağıdaki şekilde plânlanmış ve ordunun tasvibi alınmıştır.

Paranın dağıtımı şöyledir :

Aylık	G.T. Karargâhı için	57 Lira
Aylık	B. Mıntıkası için	55 Lira
Aylık	H. Mıntıkası için	40 Lira
Aylık	S. Mıntıkası için	55 Lira
Aylık	İstihbarat için	93 Lira

Ve toplam 300 Lira şeklinde taksim edilmiştir. Asker, silâh cephane nakil ve dağıtımı için ayrıca tutanak yapılacağı bildirilmiştir. ATASE Arş.; K. 1959, D. 308, F. 20-1, 20)

59 ATASE Arş.; K. 1959, D. 308, F. 37-2 (GTK Komutanı Nedim Bey, 16.4.1339 tarihinde Mevkii Komutanlığına yazdığı bir yazıda sıkıntılarını dile getirdikten sonra isim bile zikrederek görev icabı masraf yapan GTK Karargâhından Bnb. İbrahim ve Mülâzım Rifat ve Nuri Efendilere uygun görülecek miktarda bir paranın örtülü ödenekten verilmesini talep etmiştir.)

Levent Şahverdi Arşivi

Bu da onlardan para bekleyen ailelerine yardım etmelerine mâni bir durum teşkil etmektedir. Bütün güçlükler içinde bir de mânevi-moral-bakımdan güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Yazışmalardan, bahsi geçen 300 liranın sırf istihbarat için ödenmesini, diğer masraflar için ek tahsisat verilmesinin talep edildiğini anlıyoruz.

Ancak 1'nci Ordu tarafından GT'ye verilen cevapta, ordunun tahsisatının büyük bir kısmını GT'ye ayırdığını dolayısıyla bu miktarın artırılamaycağı ve mevcutla iktifa edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Görev dolayısıyla ceplerinden para harcamak mecburiyetinde kalanlara yukarıdaki miktar dahilinde biraz daha fazla ödenebileceği tavsiye edilmektedir. Ailelerinden ayrı bulunup da yardım etmek mecburiyetinde olanların sadece GT subayları olmayıp İzmit'te aynı durumda bulunan subayların da "... şerait-i iktisadiyeleri"nin[60] aynı olduğu hatırlatılmaktadır. Tabiiki bu izahın ardından "...bu suretle idare etmeleri mütemennadır"[61] denilerek sabır tavsiye edilmektedir.

O günün şartlarında çok para sıkıntısı çekilmekte olduğu bir gerçektir. GT'de görevlendirilen personele görevleri icabı sivil elbise almaları için bağlı oldukları birlik bütçelerinden ikişer bin kuruş para verilmiştir. Ancak hemen arkasından bu paralar GT'den istenmiştir. Halbuki bütün birimler 1'nci Ordu'ya bağlı ve onun bütçesinden harcama yapmaktadır. Ama şartlar öyle zorlamakta ki elbise paralarının teşkilata ayrılan paradan kesilerek ödenmesi emredilmiştir. Toplam 38.500 kuruş gibi küçük bir paraya birliklerin ihtiyacı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu paranın 6000 kuruşu 18'nci Tümen'e, 2000 kuruşu 23'ncü Tümen'e, 28.000 kuruşu 3'ncü Kolordu'ya, 2500 kuruşu 4'ncü Kolordu'ya, GT'ce geri ödenecektir. (bkz. Çizelge: 6)[62]

Yazışmalardan hem idarî, hem de malî nokta-i nazardan bir kısım anlaşmazlıklar olduğu anlaşılmaktadır. GT mıntıkalarına komutan tayin edilen subaylar aslî görevlerine ek olarak bu makamlara tayin edilmişlerdir. Daha önceki birliklerindeki görevlerine de vekiller tayin edilmiştir. Görev icabı vekil tayin edilen subaylara da yeni görevleri gereği ek tahsisat verilmektedir. Bu durumu göz önüne alan 1'nci Ordu Komutanlığı daha önceki görevlerinde seçkin ve başarılı oldukları için GT'ye tayin edilen subaylara da, yerlerine tayin edilen vekil subaylara ödenen gibi ek tahsisat verilmesi gerektiğini Garp Cephesi Komutanlığı'na yazmıştır. 2 Nisan 1923 tarihli yazıda Nureddin Paşa "... mumaileyhin mağ-

60 ATASE Arş.; K. 1959, D. 308, F. 16, 16-1.
61 ATASE Arş.; K. 1959, D. 308, F. 16, 16-1.
62 ATASE Arş.; K. 1959, D. 308, F. 36-1, 36-2, 36-10, 36-16, 36-17.

Levent Şahverdi Arşivi

duriyetinden vikaye için mıntıka kumandanlıklarının alay derece ve salâhiyetinde ad ve itibar edilmesine müsaade buyurulması"[63] demektedir. Ancak bu yazıya Batı Cephesi ve dolayısıyla Genelkurmay'dan gelen cevap menfidir. Verilen cevapta orduda uygulanan mevcut sistemin, bölüklere yüzbaşı, taburlara binbaşı, alaylara ise kaymakam veya miralayların bilfiil komuta ettikleri ve tecrübeli subaylar oldukları bildirilmektedir. Dolayısıyla geçici mahiyetteki bu teşkilât komutanlığının alay veya tugay sayılmasının mümkün olmadığı, bunun mevcut kanun, nizam ve geleneklere uygun düşmeyeceği bildirilmektedir. Hatta bu subayların gerekli şartları taşıyorlarsa derhal eski birliklerine iade edilmelerinin uygun olacağı bildirilmektedir.[64] Açıklamalardan da anlaşılacağı gibi o günün şartlarında yöneticiler, en ufak bir miktar paranın bile harcanmasına razı değillerdir. Herkesin sıkıntıları göğüslemeye ve mevcut şartlarda görevlerine devam etmeye mecbur oldukları her vesile ile dile getirilmekte ve hatırlatılmaktadır.

V. TEŞKİLÂTIN İNGİLİZLERİN DİKKATİNİ ÇEKMESİ ÜZERİNE ORTAYA ÇIKAN DURUM

Mudanya Mütarekesi'nden sonra gizli bir şekilde İstanbul Boğazı bölgesinde oluşturulan GT'nin faaliyetlerinin bir müddet sonra dikkat çektiği görülmektedir. Böyle bir teşkilâtın varlığı mütareke hükümlerine aykırı olduğu için teşkilâtın ortaya çıkması, Ankara Hükûmeti'ni oldukça zor durumda bırakacak bir husustur. İstanbul Komutanlığı'na bir mektupla müracaat eden General Harington, teşkilâtın varlığından haberdar oluşunu "Beykoz'da askerî teşkilât vücuda getirildiği ve buraya ahiren esliha ve malzeme de çıkarıldığı ve burada bir miktar Türk zabitinin de mevcut bulunduğu hakkında elimde şayan-ı itimat istihbarat bulunduğunu arz ile kesb-i şeref eylerim"[65] diyerek emin bir şekilde açıklamaktadır. Hatta mektubunun devamında sadece Beykoz'da değil daha başka yerlerde de teşkilâtın varlığını bildiğini şu şekilde ifade etmektedir. "... Bu gibi diğer bir teşkilâtın Büyükdere'de bulunduğu keza malumdur. Yukarı Boğaziçi'ndeki istihkâmat da bir müddet için tarassut altında bulunduruldu ve burada da Türk kıtaatının mevcut bulunduğu teyit edildi."[66] Bu durumun diplomatik yönünü de hatırlatan general, diğer İtilâf güçlerine de konunun bildirileceğini söylemekte ve üstü kapalı olarak Türkleri tehdit etmektedir. Bununla ilgili olarak mektubun devamında şun-

63 ATASE Arş; K. 1961, D. 317, F.1.
64 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 1-1, 1-2.
65 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 16-1.
66 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 16-1.

Levent Sahverdi Arşivi

ları yazmaktadır: "... Türk makamat-ı canibinden bu gibi bir hareket vukuunun Mudanya Mukavelesi'ni açıktan açığa naks ve ihlâl etmekte olduğu zat-ı devletlerince de bir bahsi olması lazımdır. Zât-ı devletlerinin nazarı dikkatini kemali ehemmiyetle bu nokta üzerine celb ve Beykoz'daki teşkilât ile yalnız muayyen miktarda bakıcıların taht-ı işgalinde bulunması icabeden Yukarı Boğaz istihkâmatında görülen kıtaatın uzaklaştırılması için teşebbüsat-ı lâzımede bulunmanızı taleb mecburiyetindeyim. Diğer İtilâf kuvvetler kumandanlıkları ile müştereken bu vakayı İtilâf Hükûmetlerine de işar edilmek üzere İtilâf Fevkâlâde Komiserlerine de arz edilecektir".[67]

İstanbul Komutanı Salâhaddin Adil hem Harington'un mektubunu bildirmekte hem de bu teşkilâtın kuruluşuna pek taraftar olmadığını izhar etmektedir.[68]

Salâhaddin Adil Bey'in gönderdiği yazı üzerinde durumdan haberdar olan Nureddin Paşa bir taraftan aldığı bilgileri GT Komutanlığı'na aktarırken diğer taraftan da "İngilizlerin eline bu bilgilerin nasıl geçtiğinin araştırılmasını ve faaliyetlerin daha gizli yürütülmesini, görevlerinin gizli ve ehemmiyetli olduğunun personele hatırlatılmasını"[69] istemektedir. Benzeri bir talimatla İstanbul Komutanlığı'nı da ikaz ederek "İngilizlerin gözüne çarpan faaliyetlerin hissettirilmemesi ve tebdilatta bulunulmasını"[70] emretmektedir. Aynı zamanda durumu Erkânı Harbiye-i Umumiye'ye bildirmiştir. EHU Reisi Fevzi Paşa'nın da Nureddin Paşa gibi ilk aklına gelen şey "General Harington'un notasında bildirilen Bebek, Beykoz ve Büyükdere'deki teşkilâtın ne suretle İngilizlere kadar vasıl ve malum" olduğudur. Bu durumun hemen tetkik edilmesini, bu teşkilâtın ehemmiyeti hakkında ilgililerin uyarılmasını ve gizliliğe riayetin derhal temin edilmesini de istemektedir.[71]

---

67 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 16-1.

68 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 16 (Salâhaddin Adil Paşa 1'nci Ordu'ya yazdığı yazıda General Harington'un mektubundan bahsetmekte ve mektubu yazısına aynen aktardığını yazmaktadır. Hatıralarında ise "... bu buluşmalardan birinde General Harington, Anadolu'dan Tekirdağ'ına, Mudanya Mütarekesi hükümlerine aykırı olarak asker ve hatta birkaç batarya top geçirilmiş olduğunu söyleyerek uçaktan alınan fotoğrafları göstererek dikkatimi çekmişti. Bu durum beni çok zor durumda bırakmış olmakla beraber kendisine verdiğim güvence üzerine hoşgörü göstererek problem yaratmamayı tercih etmişti".: demektedir. Halbuki belgelerde Salâhaddin Adil Paşa Tekirdağ'dan hiç bahsetmemiş ve Harington'un kendisine yazdığı mektuptan bahisle mektubu aynen yazısına alarak durumu 1'nci Ordu ve Genelkurmay'a bildirmiş ve emirlerini beklemiştir. Muhtemelen daha sonra kaleme alınan hatıralarında Selâhaddin Adil Paşa'yı hafızası yanıltmaktadır. Hayat Mücadeleleri, Salâhaddin Adil Paşa'nın Hatıraları, s. 413, İstanbul 1982.)

69 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 16-2.

70 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 16-3.

71 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 16-5.

Levent Şahverdi Arşivi

İngilizlere makul bir bir cevap hazırlanırken bu arada da gizliliği tekrar sağlayabilmek ve işgal güçlerinin dikkatlerini dağıtmak için bazı tedbirler alınmıştır. GT Komutanlığı'nca alınan tedbirleri şöyle sıralayabiliriz: B Mıntıkası'ndaki askerlerimizden 45'i bir subay komutasında inzibat adı altında Beykoz'da bırakılmıştır. Silâh, cephane ve bombalarla, torpil gibi silâhlarla bunları kullanacaklar da Beykoz'da bırakılmıştır. Kalan 60 kadar personel ise, eşyalarıyla birlikte Akbaba ve Dereseki, köylerine yerleştirilmiştir. H Mıntıkası'nda inzibat vazifesini gören bir subay ile 35 nefer de ilgili mıntıkadaki münasip köylere, çiftliklere yerleştirilmiştir. Rumeli Kavağı, Sarıyer, Büyükdere Mıntıkası'nda da nazarı dikkati çekmeyecek şekilde mevcut personel civardaki münasip mahallere yerleştirilmiştir. Serköprü'ye ait birliklerden Kireçburnu'nda hiçbir er bırakılmamıştır. Bu erat tamamen Sarıyer'deki itfaiye bölüğüne nakledilmiştir. Kavak'da bulunan ve başka yerde iskânı mümkün olmayan 18 nefere topçu elbisesi giydirilerek Kavak, Sırataş ve Obüstepe mevzilerine dağıtılmışlardır.[72]

Yukarıda sayılan tedbirler alınırken, İngilizlerin bundan nasıl haberdar olduklarının tetkikini isteyen Nureddin Paşa ayrıca İngilizlere tekrar koz vermemek için çok dikkatli olunmasını da istemektedir. 3'ncü Kolordu Komutanlığı'na yazdığı emirde "İngilizlerin nazarı dikkatlerini celbeden faaliyetlerin ve vaziyetin yine kendilerine hissettirilmeyecek ve kendi tesirleriyle olduğu zannını verdirmeyecek surette gayet sükunet ve basiretle silâh ve eşya-yı askeriyenin daha emin ve mahfuz yeni mahallere yerleştirilmesi" demektedir.[73]

GT'nin İstanbul'daki teşkilâtının gizlenmesi ve İngilizlerin şüphelerinin giderilmesi için birçok tedbirler alındığını, teşkilâtın çeşitli bölgelerdeki birimlerinin yer değiştirerek gizlenmeye çalışıldığını yazmıştık. Teşkilâtın, gizlenmesi meyanında alınan tedbirler arasında karargâhın yerinin değiştirilmesi de vardır. İstanbul Mübayaat Komisyonu ve GT Başkanı Reşat Bey'in 1'nci Ordu'ya yazdığı bir yazıda bu konuya da değinilerek "... GT Karargâhı evvelce tespit buyurulduğu vechile tedrici ve hissettirilmeksizin Çengelköyü Kuleli İdadisi'ne nakledilmekte" denilmektedir.[74] Bu tedbirin yerinde görülmediğini ve Salâhaddin Adil Bey tarafından itiraz edildiğini görmekteyiz. 7 Temmuz 1923 tarihli yazısında Salâhaddin Adil Bey itiraz gerekçelerini şöyle sıralamaktadır: "... Teşkilât-ı hafiyenin resmî veya hususî mektep gibi bir müessesede bulunmasını muhtelif mahzurları hasebiyle muvafık göremediğimi arz ve karargâhın mektebe naklinden

72 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 16-5.
73 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 16-11.
74 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 16-7.

Levent Sahverdi Arşivi

sarf-ı nazar olunmasını istirham eylerim."[75] Salâhaddin Adil Bey bu mütalâasında haklı görülmüş ve Nureddin Paşa GT ile İstanbul Komutanlığına yazdığı emirlerde (8 Temmuz 1923) İstanbul Komutanlığı'nın mütalâasının uygun olduğunu, "... GT Karargâhı'nın müstakil bir bina dahilinde yeniden tesisi memurînin girip çıkmasından dolayı nazarı dikkati çekeceği ve devamlı faaliyette bulunan bir şose dahilinde bulunması şayan-ı tercih görülmemektedir"[76] diyerek kabul etmektedir. Nureddin Paşa'nın bu emrinden sonra Çengelköy'deki Kuleli Mektebi dışındaki Küçük Zabit Mektebi'nin lağvedilen hastahanesi GT karargâhı olarak tespit edilmiştir. İstanbul Komutanlığı ile GT.'nin ortaklaşa aldıkları bu karar 9 Temmuz 1923'te 1'nci Ordu'ya bildirilmiştir.[77] Böylece teşkilâtla ilgili gerekli değişiklik tedbirleri, karargâha da uygun bir yer bulunması ile tamamlanmıştır.

Daha öncede belirttiğimiz gibi yukarıdaki tedbirlerin tamamlanmasıyla birlikte İngilizlere verilecek cevap da hazırlanmıştır. Bu cevapta teşkilâttan dolaylı dahi olsa hiç bahsedilmeyerek İngilizlerin gördüklerinin inkarı yoluna sapılmayarak itimatlarını temin ve ikna için başka mazaret ve gerekçeler uydurulmuştur. Genelkurmay ve Batı Cephesi'nin talimatları doğrultusunda İstanbul Komutanlığı Harington'a özetle "... böyle bir teşkilâtın mevcut olmadığı, İstanbul'da bulunan zabitanın tayin ve mübadele maksadıyla Anadolu'dan gelen zabitan ve efrad olduğu ve kumandanlık emrinde Mudanya Mukavelenamesi'nin imzası tarihinde az bir kuvvetin mevcut olduğu, bunun ise Müttefikîn lehinde olduğuna kafi bir delil olduğu..."[78] tarzında bir cevap vermiştir. Böylece konu diplomatik bir skandala dönüşmeden ve İngilizlerle aramızda tatsız hâdiseler çıkmadan kapatılmıştır.

VI. TEŞKİLÂTIN KAPATILIŞI

Lozan Barış görüşmelerinin antlaşma ile sonuçlanmasından sonra, Teşkilâtın varlığının gerekçeleri kendiliğinden ortadan kalkmıştır. Ankara Hükûmeti barış imzalanamaması ihtimaline binaen teşkilâtı kurmuştu. Gerçekten de uzun süren barış görüşmeleri (20 Kasım 1922 - 4 Şubat 1923; 23 Nisan 1923 - 24 Temmuz 1923) bu kararın isabetinin bir delili sayılmalıdır. İstanbul'a yeniden saldırılması, bilhassa Yunanlıların Anadolu'da aldığı büyük ve acı yenilginin verdiği duygularla ve Batı'nın yeni tahriki ile İstanbul'a saldırması ihtimali, o günün şartlarında düşünülmekteydi. Yeniden bir katliam, vahşet, soykırım, tarih tahribatı,

75 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 16-12.
76 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 16-16.
77 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 16-18, 16-19.
78 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 16-20, 16-14, 16-15, 16-17.

Levent Şahverdi Arşivi

ırz, namus tecavüzatı yaşamamak için bu tedbirler alınmıştır. GT her türlü imkânsızlığa, işgalcilerin süphelenerek aldıkları tedbirlere rağmen varlığını devam ettirmiş ve vazifesini bihakkın yerine getirmiştir. Görüşmelerin anlaşma ile neticelenmesinden sonra teşkilâta da son verilmiştir. Daha önceden bilhassa personelin mağduriyetini önlemek için alınan tedbirler doğrultusunda tasfiyeye başlanmıştır. Özel bir kanunu ve bütçeye hususi konulmuş bir tahsisatı olmadığı için, görevlendirilen personel aynı zamanda ilk birliklerinin kadrolarında da gösterilmiştir.[79]

Antlaşmanın imzalanmasından sonra 1'nci Ordu Komutanı Nureddin Paşa Garp Cephesi Komutanlığı'na yazdığı 2 Ağustos 1923 tarihli bir yazıda "... 121 numaralı cephe emrinde (G.T.) Teşkilâtı hakkında bir kayd bulunmadığından teşkilâtı mezkûre hakkındaki emr-i devletleri müstirhamdır"[80] diyerek teşkilâtın akıbetini sormaktadır. Batı Cephesi Komutanlığı'nı da üstlenen Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın bu yazıya cevabı 8 Ağustos 1923 tarihli olup şöyledir. "... (GT) Teşkilâtı hazır-ı bütçe ve kadroda bulunmadığından lağvedilecektir."[81]

Bu emir üzerine 1'nci Ordu Komutanlığı, 8 Ağustos 1923 tarihinden geçerli olarak teşkilâtın lağvını ve ne şekilde hareket edileceğini bağlı birliklerine bildirmiştir. 9 Ağustos 1923 tarihli emirden birliklerin hareket tarzları ve yapacakları işlerin şöyle olduğu anlaşılmaktadır: 1. Kaymakam Reşad Bey ve "Ordu Mübayaat Komisyonu" 15 Ağustos 1923'e kadar vazifelerine devam edeceklerdir. Gerekli işlemleri tamamladıktan sonra İzmit'e ordu karargâhına döneceklerdir. 2. Geçit Teşkilâtı emrinde bulunan görevliler 12 Ağustos 1923'e kadar, daha önce mensup oldukları birliklerine katılacaklardır. 3. 3'ncü ve 4'ncü Kolordulara mensup olmayanlar ise ordu emrine gireceklerdir. 4. Erat elbise, teçhizat, silâh ve cephanleriyle birlikte İstanbul Komutanlığı emrine verilecektir. (Bkz. Çizelge : 7) 5. Fazla olan piyade cephanesi, otomatik tüfek ve cephanesi, bombalar, istihkâm malzemesi, işaret tabancası, muhabere malzemesi ile portatif torpiller tutanak mukabilinde İstanbul Komutanlığı emrindeki depolara teslim edilecektir. 6. Milis er ve subaylara verilen silâh ve cephane de acilen toplattırılıp yine İstanbul Komutanlığı'na bağlı depolara teslim edilecektir. 7. GT Komutanlığı, İstanbul Komutanlığı emrine verilen eratın açık künyeleriyle, üzerlerindeki silâh, teçhizat, teslim edilen diğer silâh, mühimmat ve malzeme miktarını gösteren cetvelleri Ordu Komutanlığına gönderecektir. 8. A Mıntıkasındaki teş-

79 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F.3.
80 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 17-2, 17-1.
81 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 17.

Levent Sahverdi Arşivi

kilât tamamen 3'ncü Kolordu emrine girecektir. 9. Teşkilâtın kapatılışı, eratın ve malzemenin teslimi sırasında gizliliğe son derece dikkat edilecektir. 10. Ordu karargâhının lağvından sonra GT ile ilgili işlemler 3'ncü Kolordu Komutanlığı'nca devam ettirilecektir. 11. Boğaz'ın Rumeli tarafındaki birliklere ait silâh, cephane ve diğer malzeme için İstanbul Komutanlığı'ndan bir teslim belgesi alınacaktır.[82]

SONUÇ

Müttefiklerin Mudanya Mütarekesi ve bilhassa Lozan Görüşmeleri sırasında milletlerarası kurallara uymamaları, Türklere zorluk çıkarmaları, teşkilâtın kuruluşunda önemli bir etkendir. Barışın imzalanamaması veya yeni bir saldırı ve işgal ihtimaline karşı böyle bir tedbire başvurulmuştur. Mütareke hükümlerine rağmen Türklerin Boğazlar bölgesinde gizli teşkilâtlar kurması ve bazı tertibatlar alması diplomatik kurallara belki ters düşebilir. Ancak yukarıda da bahsedildiği gibi olaylar Türkleri haklı çıkarmıştır. Büyük bir mücadele ve binbir zorluklarla kazanılan zafer, güçlülerin keyiflerine göre kullandıkları bir takım kaideler uğruna tehlikeye atılamazdı. Türklerin başşehri ve Trakya mutlaka kurtarılacaktı. Bu yüzden de buraların yeniden işgaline meydan verilemezdi. Buraların ele geçirilmesi için her türlü gizli açık tedbirler almak, TBMM Hükûmeti'nce görev addedilmiştir. Bu düşüncelerle kurulan teşkilât, yaklaşık 9 ay süre ile görev yapmış; bu süre içinde muhtemel durumlara karşı tedbirlerini alıp beklemiştir. Bu arada hem istihbarat toplamış, hem de İstanbul'daki gizli teşekküllerle iş birliği yapmıştır. Herhangi bir saldırı vukuunda Trakya birlikleri, İstanbul Komutanlığı ve 1'nci Ordu birlikleri ile temas sağlama görevini üstlenmiş ve bunu sağlayacak şekilde teşkilâtlanmıştır. Görevleri arasında stratejik askerî noktaların ele geçirilmesi veya stratejik malzemenin tahribi de vardır. Örneğin 20 kişilik bir müfreze İngilizler için hayatî önemi haiz Yeşilköy uçak hangarlarına ve uçaklara karşı sabotaj ile görevlidir. Şehir içindeki köprü ve geçit noktalarının korunması ve saldırı hâlinde mutlaka elde bulundurulması yine stratejik açıdan önemli bir husustur. Trakya'ya geçmek mecburiyetinde kalındığı takdirde 1'nci Ordu birliklerinin karşı kıyılara geçmesini sağlayacak vasıtaların temini ve muhafazası askerî noktadan çok önemli bir görevdir. Türkler son 10-15 yıl içinde işgalcilerin milletlerarası kurallara uymadıklarını, çeşitli şehir ve kasabalarda azınlıklara destek olduklarını veya onların mezalim, işkence, soykırım ve çıkardıkları yangınlara göz yumduklarına çok acı tecrübelerle şahit olmuşlardır. Yeni bir işgal karşısında İstanbul'un İslâm ahalisini ve İstanbul'u bunların iyi niyetlerine terk edemezdi. Bunun için teşkilâtın bu olaylara mani olmak gibi bir görevle va-

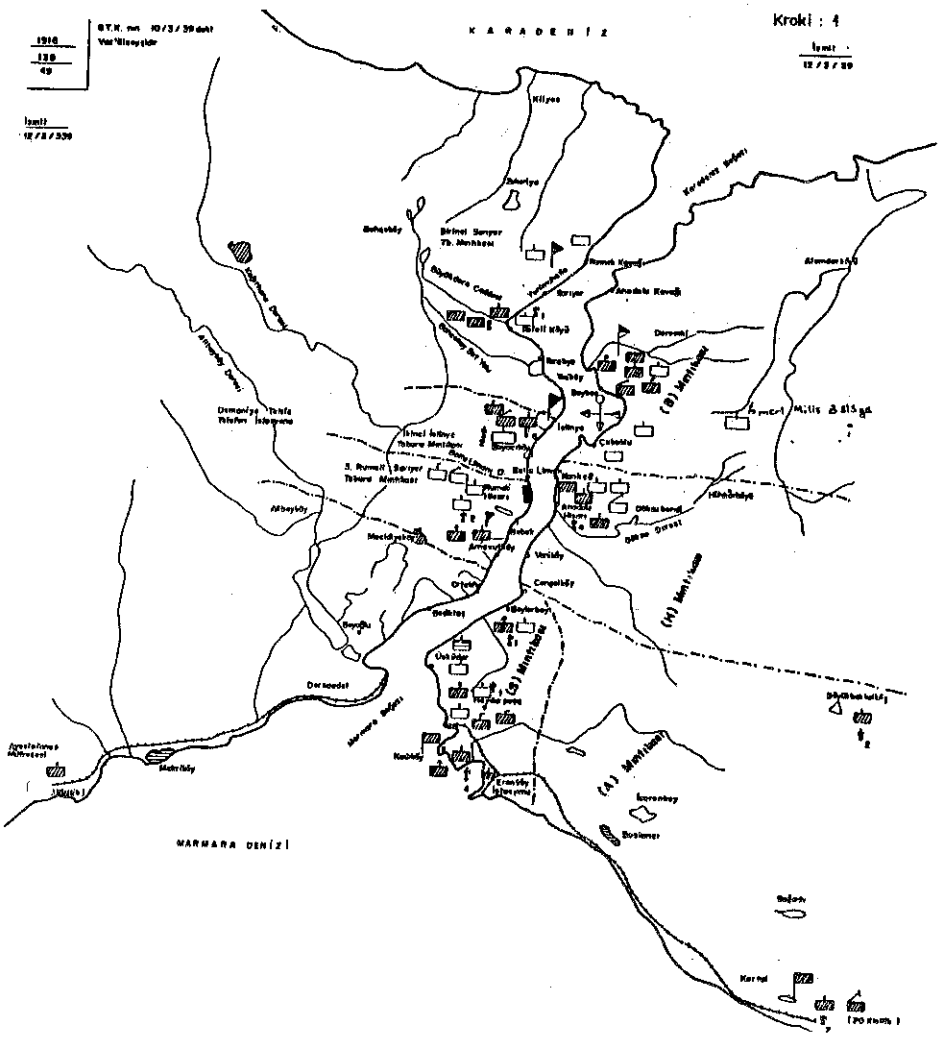
82 ATASE Arş.; K. 1961, D. 317, F. 17-4.

Levent Şahverdi Arşivi

zifelendirilmesi isabetli bir düşüncedir. Teşkilât İngilizlerin İstanbul'u terketmemek için her türlü tadbiri düşündüğünü, edindiği istihbarattan anlamakta ve zaman zaman ilgililere teklifler götürmektedir. İstanbul ve Trakya'ya ani ve gizli olarak yeterli birliklerin geçirilmesi bu tekliflerdendir. Yine İstanbul'daki siyasî, olayları ve Sultan Vahidettin ile ilgili bazı cemiyetlerin faaliyetlerini takip etmektedir (Saltanat-ı Ferdiye Cemiyeti gibi). Teşkilât bu cemiyetin Vahidettin taraftarları ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne mensup kimselerden teşekkül ettiği kanaatindedir. İstanbul'da karantinaya alınan Pontuslu Rumlarla ilgili olarak GT hemen tepkisini göstermiştir. İstanbul Komutanlığı ve diğer mahallî idarecilerle temas ederek bunların İstanbul'da herhangi bir kimse ile temas ettirilmemelerini sağlamıştır. Ayrıca İstanbul basınının (azınlıkların elindeki basın) Türkler aleyhine neşriyat yapmaları hâlinde mâni olunması yine bu teşkilâtın görevleri arasındadır. Ayrıca Türkler aleyhine yazılmış Rumca veya başka dillerden eserlerle, Batı basınından bazı gazeteleri temin ederek Anadolu'da ilgili yerlere ulaştırmıştır. Teşkilâtın kuruluş ve faaliyetleri İngilizlerin dikkatini çekerek tepki göstermelerine sebep olmuştur. Faaliyetlerinin kontrol edildiğini anlayarak bundan son derece rahatsız olan İngilizler, Türklere bir nota vermişler ve durumun aydınlatılmasını istemişlerdir. Bu da bize teşkilâtın kuruluşunun ne derece isabetli olduğunu gösteren bir başka delildir. Malî güçlüklerle mücadele ederek görevlerini yapmaya çalışan personel, şahsî paralarını da harcamaktan geri durmamıştır. Belgelerin müsaade ettiği nispette, yukarıda maksat ve görevlerini saydığımız "Geçit Teşkilâtı"nın böylece çeşitli yönleriyle ortaya çıkmasına katkıda bulunduğumuz kanaatindeyiz. Büyük devlet ve köklü ordu geleneğine sahip olan Türkler, olaylar ve şartlara göre hareket etmesini bildiklerini, bu ve benzeri teşkilâtlar kurarak ortaya koymuşlardır. İncelememiz, Millî Mücadele'nin bilinmeyen ama önemli bir yönünü ortaya koyabilmiş ve Türkiye'de ihmal edilen (ama başarıların kazanılmasında birinci derecede rol oynayanlar arasında istihbarat teşkilâtlarının olduğu, geçmişte olduğu gibi günümüzde de bazı olaylarla kesin olarak ortaya çıkmış vaziyettedir) istihbarat tarihimizin gizli kalmış taraflarının ortaya çıkarılmasında faydalı olmuşsa kendimizi bahtiyar hissedeceğiz.

Levent Şahverdi Arşivi

KROKİ : 1

Levent Şahverdi Arşivi

ÇİZELGE : 1

(A) Mıntıkasında Mevcut Zabitan, Efrad, Silâh ve Cephane Miktarını irae eder cetveldir.*

2	Yüzbaşı	Zabitan
7	Müzâzım-ı evvel ve sâni	
1	Zabit Vekili	
11	Yekûn	
1	310	Silah Endaz
1	312	
25	313	
31	314	
34	315	
18	316	
4	317	
114	Yekûn	
2	Zati Binek	
150	Alman Mavzeri	Silâh
145	Kasaturası	
20395	Cephanesi	
6	Otomatik (Brağman)	
3000	Otomatik Cephanesi	
180	Belli Bomba	
22	Tahrip Kalıbı	
2	Tahrip Kalıbı Ateşle ve Makinalı	
13	Tel Maşası	
4	Eldiven	
9	Talrip Fişeği	
	Tenvir Tabanca	
325	Tenvir Fişeği	

310 ve 312'li iki nefer firarî olup müddeti ikmal etmek üzeredir.

*** ATASE Arşivi; K. 1927, D. 182, F. 42, (12/7/1339 - İzmit) (5784)**

Levent Sahverdi Arşivi

ÇİZELGE : 2

G.T'nin 1/6/39 Kuvve-i Umûmiyesi*

Esamii Kıtaat	Zabitan	Efrad	Silâh	Cephane	Hafif Mak. Tüf.	Hafif Mak. Tüf. Cep.
G.T. Karargahı	16	23	6	600		
B Mıntıkası	12	103	108	8125	6	3290
H Mıntıkası	5	65	92	9340	4	2000
S Mıntıkası	11	248	184	26957	7	4200
A Mıntıkası	11	109	150	15000	6	3000
Nizamiye Yekûnü	55	548	540	60022	23	13120
B Mıntıkası Milisleri	2	235	135	16325		
H Mıntıkası Milisleri	16	345	100	8340		
S Mıntıkası Milisleri		1135	192	15644		
Milis Yekûnü	18	1715	427	10309		
Yekûnu Umumi	73	2263	967	100331	23	13120

* ATASE Arşivi: K. 1961, D. 317, F. 5-2, (İzmit/12/6/1339)

Levent Şahverdi Arşivi

ÇİZELGE : 3

GT. NİN HAZİRAN 1923 TEKİ KUVVE-İ UMUMİYESİ
(ATASE Arşivi K.1994 D.377.5)

Cizelge : 3

ÇİZELGE : 4

Levent Şahverdi Arşivi

ÇİZELGE : 5

G.T.Kom. 1 Temmuz 1923 Tarihindeki Personel - Silah Cephane Durumu *

Çizelge : 5

Esamil Kıtaat	Zabitan	Efrad	Esliha	Cephane	Mukinalı Tüfenk	Mukinalı Tüfenk Cephanesi
G.T. Karargahı	17	22	6	600	-	-
B - Mıntıkası	11	89	108	8125	6	3920
H - Mıntıkası	5	64	92	9340	4	2000
S - Mıntıkası	11	229	179	2677	7	4200
A - Mıntıkası	11	114	150	20395	6	3000
Nizamiye Yekunu	55	518	535	65167	23	13120
B - Mıntıkası Milisleri	2	235	135	16325	-	-
H - Mıntıkası Milisleri	16	345	100	8340	-	-
S - Mıntıkası Milisleri	-	1135	197	15894	-	-
Milis Yekunu	18	1715	432	40559	-	-
Yekunu Umumi	73	2233	967	105726	23	13120
Büyük Dere	2	44	97	18800	4	200
Rumeli Hisarı	3	36	102	14625	4	4600
İstinye	3	81	110	10805	6	2900
Hırka-i Şerif	-	18	30	1935	-	-
Haliç Müfrezesi	1	50	50	5000	-	-
Rumeli Milisleri	-		-	-	11	-
Yekun	9	229	389	51165	25	9500

Zabitan Hesabı:

83 Geçen devreden.
– 2 5. Kolorduya giden Kaymakam Nidai Bey ve ordu emrine giden Haşim Bey.
81
+ 1 Hesap memur vekili Hüseyin Hüsnü Efendi gelmiştir.
82

Efrad Hesabı:

2543 01 / 06 / 39
+ 18 Tedbili hava
2561
– 7
2554
– 98 310 - 312 tevellüdlü Efrad terhis edilmiştir.
2462

* ATASE Arşivi; K. 1961, D. 317, F. 15 - 4, K1927, D. 182, F. 42 - 1.

Levent Sahverdi Arşivi

ÇİZELGE : 6

Çizelge: 6

Sened Numarası	Senedin Muhtevi Olan Meblağı	Senedin Sahibinin Kıta, İsim ve Rütbesi	Nerede Müstahdem Olduğu	Hal-i Sufahatı
1	2000	18. Fırka, 24. Alay Kumandanı Binbaşı Reşad Bey	G.T.	
2	2000	18. Fırka Topçu Alayı. 2. Bl. Takım Zabiti, Nami Said Ef.	G.T.	18. Fırka'ya gönderilecek
3	2000	18. Fırka, 24. Alay, 11. Bl.'den Ahmed Cevdet Ef.	G.T.	Meblağ 6000 Kuruş
Yekun	6000			
4	2000	23. Fırka Yaveri Mül. Evvel Mustafa Hilmi Ef.	G.T.	23. Fırka'ya Gönderilecek Meblağ 2000 Kuruş
5	2000	3. Kolordu Levazımında Yzb. Hasan Tahsin Ef.	A.Komutanlığında	
6	2000	3. Kolordu Emrinde İstihkam Yzb. Celaleddin Ef.	A.Komutanlığında	
7	2000	1. Fırka 3. Al. 2. Bl. Mül. Sani Mehmet Halil Ef.	A.Komutanlığında	
8	2000	1. Fırka 4. Al. 10. Bl. Mül. Sani Ahmed Edib Ef.	A.Komutanlığında	
9	2000	1. Fırka Muhabere Takım K. Faik Ef.	A.Komutanlığında	
10	2000	1. Fırka İstihkam Bl. Mül. Sani Kemal Ef.	A.Komutanlığında	3. Kolorduya Gönderilecek Meblağ
11	2000	1. Fırka 5. Al. 8. Bl. Mü. Sani Mehmed Ef.	A.Komutanlığında	
Yekun	22000			
12	2000	61. Fırka Hücum Takımı 1. Bl. Mül. Sani Mehmed Ef.	G.T.	
13	2000	61. Fırka Kudretli Cebel 2. Tb. 1. Bl. Mü. Evvel, İzzet Ef.	G.T.	
14	2000	61. Fırka İstihkam Bölüğü Mü. Evvel, Halid Ef.	G.T.	
15	2000	61. Fırka Hücum Takımından Mü. Sani Rahmi Ef.	G.T.	
Yekun	30000			
16	2000	41. Fırka 3. Bl.den Mü. Evvel İsmail Hakkı Ef.	G.T.	
17	2000	41. Fırka 16. Al. Mül. Evvel Rahim Ef.	G.T.	
18	2000	41. Fırka 1. Alay 2. Bl. Mü. Sani Mustafa Ef.	G.T.	
Yekun	36000			
19	2500	4. Kolordu Muharebe Bl. Mü. Evvel Celal Ef.	G.T.	4. Kolorduya Gönderilecek Meblağ 2500 Kuruş
Yekunu Umumi	38500			

* ATASE Arşivi; K. 1959, D. 308, F. 36 - 2.

Levent Şahverdi Arşivi

ÇİZELGE : 7

İstanbul Kumandanlığı Emrine Verilen Teşkilat Kuvve-i Umûmiyesi * Çizelge : 7

Esamli Kıtaat	Zabitan	Efrad	Silah	Cephane	Hafif Mak. Tüf.	Hafif Mak. Tüf. Cephanesi
Büyükdere Nizamiye Bölüğü	3	62	97	18800	4	2000
Rumeli Hisarı Nizamiye Böl.	3	62	102	14625	4	4600
İstinye Nizamiye Böyüğü	3	86	110	11000	6	3000
Ayastefonos Nizamiye Böl.		17	30	1935		
Haliç Feneri Takımı	1	53	50	5000		
Rumeli Milisleri					11	
Yekün	10	280	389	51360	25	9600

Zabitan Hesabı:

79
- 2 Orduya alınan.
77
+ 6 A mıntıkasına verilen.
83

Efrad Hesabı:

2441 01/05/39
- 238 Terhis
2193
- 6
2187
+ 356 Yeniden gönderilen.
2542

* ATASE, Arşivi; K. 1961, D. 317, F. 5 - 2.

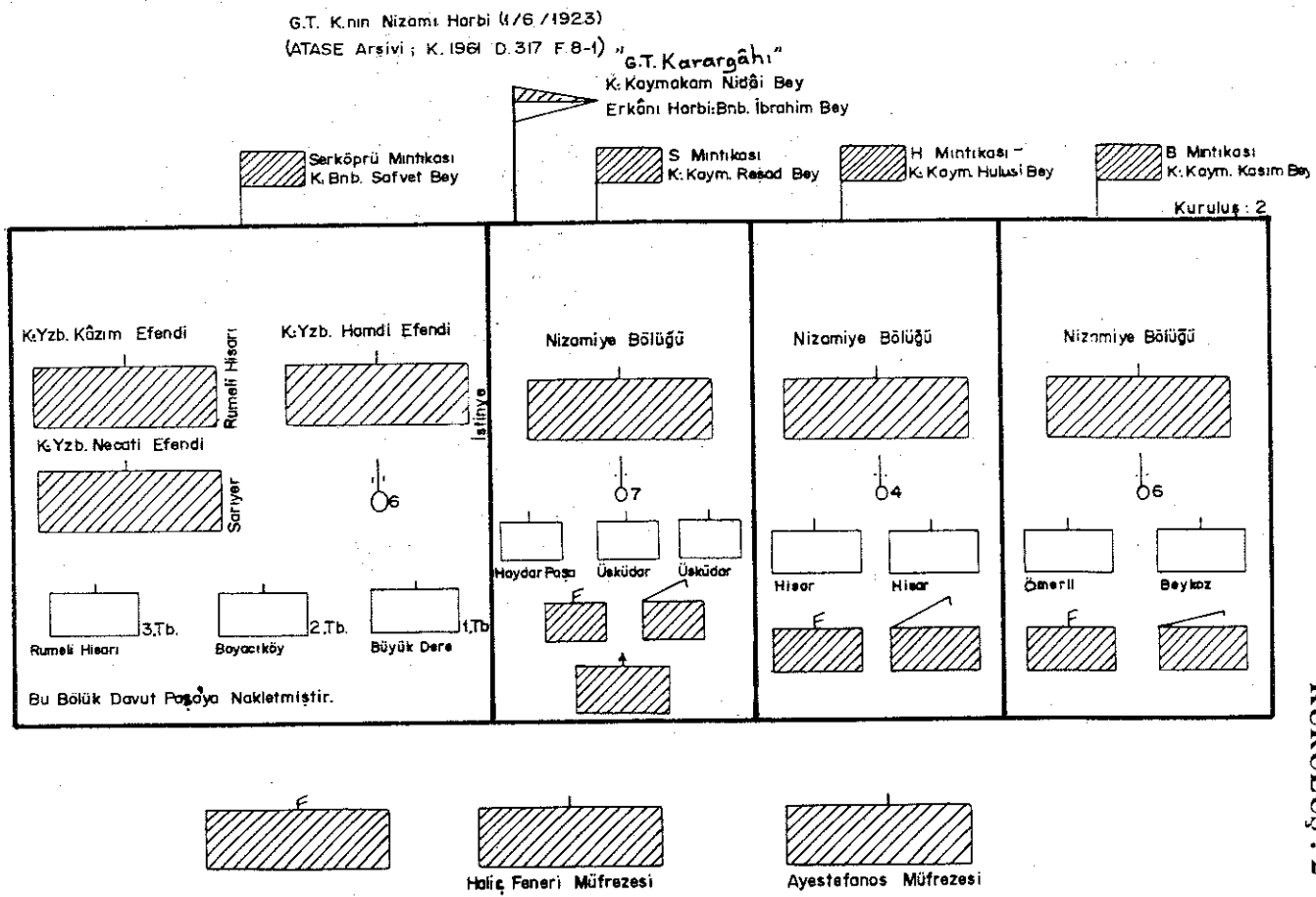
Levent Sahverdi Arşivi

KURULUŞ : 1

G.T.K.nın 1/3/1923 Tarihine Ait Nizam-ı Harbidir.
(ATASE Arşivi; K. 1916, D. 138, F. 28 - 3)

Levent Şahverdi Arşivi

G.T. K.nın Nizamı Harbi (1/6/1923)
(ATASE Arşivi ; K. 1961 D. 317 F. 8-1)

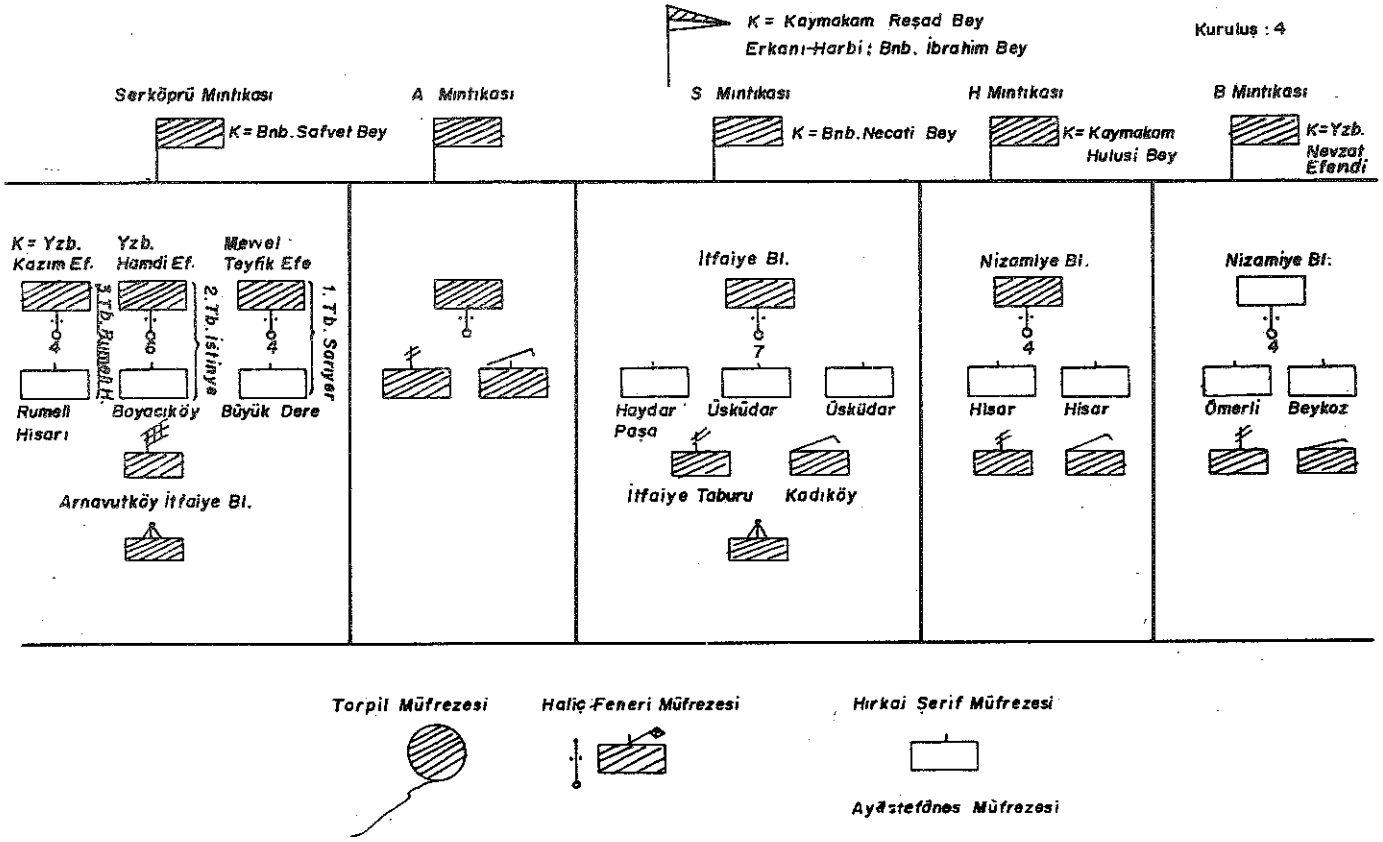
KURULUŞ : 2

KURULUŞ : 3

G.T.K.na Mahsus Nizam-ı Harbiye (30.6.1923)
(ATASE Arşivi; K. 1961, D. 317, F. 8 - 3)

Levent Şahverdi Arşivi

G.T.K.nın Nizam-ı Meratibidir (1.7.1923)
(ATASE Arşivi; K. 1927, P. 182, F. 37)

Levent Sahrdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

1926 HUKUK İNKILÂBININ FİKRÎ TEMELLERİ

DR. ÖMER TURAN*

Tarih boyunca başarılı olmuş her büyük inkılâp hareketi uzun bir fikri hazırlık devresi geçirmiştir. Bu itibarla Mustafa Kemal Atatürk'ün Millî Mücadele'yi kazandıktan sonra gerçekleştirdiği diğer inkılâplarda olduğu gibi, İsviçre Medeni Kanunu'nun kabul edilmesi suretiyle gerçekleştirilen 1926 Hukuk inkılâbının gerek fikir plânında ve gerekse uygulama alanında temelleri de, 1839 Tanzimat hareketine kadar çıkar.

Osmanlı Devleti'nin çöküşünü durdurmak, gerileme ve düzensizliği önlemek için bir çare olarak görülen Tanzimat hareketinin temelinde eşitlik ve hukuki emniyet fikri yatar. Bunun sağlanması için devlet yeniden organize edilecek ve yeni kanunlar yapılacaktır. Gerekli kanunlar kurulacak olan Meclis-i Vala-i Ahkâm-ı Adliye'de hazırlanacak ve Padişahın tasdiki ile yürürlüğe girecekti. Tanzimat Fermanı'nın ilan edilişinden 1876 yılına kadar devam eden Tanzimat döneminde, yerli millî ve islâmi hukuktan derlenmiş kanunların yanısıra başta Fransa olmak üzere Batı Avrupa devletlerinin kanunlarından tercüme veya büyük ölçüde faydalanmak suretiyle de çeşitli kanunlar hazırlandı. 1840 ve 1851 yılında hazırlanan Ceza kanunları, 1858 Arazi Kanunnamesi, 1858 Ceza Kanunname-i Hümayunu ve 1869 Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye birinci gruba, 1850 tarihli Kanunname-i Ticaret, 1862 tarihli Usul-i Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesi, 1864 tarihli Ticaret-i Bahriye Kanunnamesi, 1880 Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu ve 1881 tarihli Usul-i Muhakemat-ı Hukukiye Kanunu ikinci grupta ele alınabilir.

Sadrazam Ali Paşa, 1856 Paris Konferansında kapitülasyonların kaldırılmasını istediğinde, Osmanlı kanunlarının sadece müslümanlara göre yapıldığını, bu kanunların değiştirilmesi durumunda kapitülasyonların da kalkabileceği cevabını almış; 1867 yılında isyanı bastırmak için gittiği Girit'te de isyanın sebepleri arasında bütün tebaaya aynı hakları tanıyan kanunların yok-

* *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü.*

Levent Sahverdi Arşivi

luğunu görmüştü. Bu çerçevede Girit'ten Sultan Abdülaziz'e gönderdiği layihasında Osmanlı Devletinde hukuk birliğini sağlayabilmek için "Mısır'da olduğu gibi bizde de "Kot Sivil" dedikleri kanunname tercüme ettirilip muhtelit mahkemelerde, muhtelit davalar ana göre rüyet edilmelidir"[1] diyerek Fransız Medeni Kanunu'nun tercüme edilerek kullanılmasını savunmuştu. İstanbul'daki Fransız elçisi Marqui De Moustier, Ali Paşa'yı destekliyordu. Ali Paşa, beraberinde Girit'e götürdüğü Ticaret Nazırı Kabuli Paşayı da fikrine inandırmıştı. O da "Code Civil" taraftarıydı ve Giritten dönüşünde vekiller arasında bu fikri yaymak için çalışmaya başlamıştı.

Öte yandan, başka bir milletin medeni kanununun kabul edilemeyeceğini, yerli mevzuattan gerekli kanunların yapılması gerektiğini savunanlar da vardır. Ahmet Cevdet Paşa ve Şirvanzade Şükrü Paşa bu fikrin öncüleriydi. Cevdet Paşa, "Halbuki bir milletin kavanin-i esasiyyesini böyle kalb-ü tahvil etmek ol milleti imha hükmünde olacağından bu yola gitmek caiz olmayıp"[2] diyerek Ali Paşa'nın fikrine itiraz ediyordu. Fuat Paşa'nın başkanlığında kurulan bir komisyonda her iki görüş tartışıldı ve Fransız Medeni Kanununun alınması fikrinden vazgeçilerek yeni medeni kanun ihtiyacının Cevdet Paşa'nın başkanı olduğu bir kurul tarafından yerli hukuktan tedvin edilecek Mecelle ile karşılanması kararlaştırıldı. Böylece Cevdet Paşa'nın başkanlığında 1869 yılında çalışmaya başlayan Mecelle komisyonu çeşitli yönlerden gelen baskılara rağmen 1878 yılına kadar onaltı kitaptan müteşekkil Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'yi hazırladı.

Bu şekilde 19. asrın ikinci yarısında başlayan kanunlaştırma hareketleri ile birlikte Osmanlı devlet, siyaset ve fikir adamları arasında kanunlaştırmaların nasıl yapılması gerektiğine dair tartışmalar başladı. Öncülüğünü Ziya Paşa ile Namık Kemal'in yaptığı Yeni Osmanlılar, Batıdan kanun alınmasına şiddetle karşı çıkarak, yabancı din ve kültür çevrelerinde gelişmiş hukuk sistemleri yerine kendimize mahsus geleneği olan ve tecrübe ile beslenip gelişen yerli bir hukuk sistemi istiyorlardı. Ziya Paşa 1869 yılında Hürriyet gazetesinde çıkan bir makalesinde, şeriat dışında bir kaynaktan kanunları tanzime kalkışması sebebiyle Reşit Paşa'yı tenkid ediyordu.[3] Namık Kemal ise, 1868 ve 1869 yılında Hürriyet ve 1872 yılında İbret gazetelerinde yayınlanan makalelerinde şeriatın genişliği ve Batı hukukuna üstünlüğünden bahsederek onun her türlü ihtiyacı karşılayabileceğini ve Batıdan kanun almaya gerek olmadığını savunuyor; o yıllarda

1 Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. VII, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1977, S. 172.

2 Cevdet Paşa, **Tezakir**, Yayınlayan: Cavit Baysun, Ankara, 1953, s. 62-63.

3 İhsan Sungu, "Tanzimat ve Yeni Osmanlılar", **Tanzimat I**, İstanbul, 1940, s. 800-801.

Levent Şahverdi Arşivi

başlamış Mecelle çalışmalarına işaret ederek, fıkıh esas alınarak hazırlanacak kanunların çok daha adil ve ihtiyaçları karşılayabileceğini ileri sürüyor ve Fransa'dan iktibas edilen ceza kanununu ima ederek "Şeriat, emniyet-i can ve mahfuziyet-i ırz ve namusa kafil değil midir?" diye soruyordu.[4]

Görüldüğü gibi Ali Paşa'dan Cevdet Paşa'ya Ziya Paşa'dan Namık Kemal'e, Tanzimat döneminin bütün devlet adamları ve aydınları kanunlaştırmalara taraftardırlar. Aralarındaki fikir ayrılığı bu kanunlaştırmaların Batıdan - bilhassa Fransa'dan - kanunlar alarak mı yoksa şeriatten ve yerli hukuktan tedvin suretiyle mi yapılacağından kaynaklanmaktadır. 1880'li yıllarda duraklayan kanunlaştırma hareketleriyle birlikte II. Abdülhamid döneminin son yıllarına kadar fikir adamlarımızın da bu konularla ilgili görüş serdetmediklerini görüyoruz. Bu dönem fikir adamları istibdad, meşrutiyet, anayasa vs... gibi siyasî tartışmalar içerisindedirler.

Bir medeni kanun olarak hazırlanmış olan Mecelle'deki aile hukuku kısmının eksikliğinin kendini göstermeye başlamasıyla, 1900'lü yılların başlarından itibaren aile hukuku bahsi de olan bir medeni kanun ihtiyacından bahsedilmeye başlandığını görüyoruz. Hukuk Fakültesi müderrislerinden İbrahim Hakkı, 1319 (1903-1904) yılında basılan Methal-i İlm-i Hukuk isimli eserinde "Bir devlet kanun-ı medenisi nikâh ve onun füruatından olarak talak ve nafaka ve hukuk-ı irsiye mesailini havi olup bunlarda münakehat ve ünvanıyla bir kısm-ı mahsus olur ve muamelat ve münakehatın mecmuu hukuk-ı medeniyeyi terkib eyler. Bunlar bir mecmuada toplanmış olursa o mecmuaya kanun-ı medeni denir... Biz de nikâh ve miras davaları münhasıran mehakim-i şeriyenin hak-ı kazasına mevdu ve bunların mesaili Mecelleye gayr-i dahil olup..." diyerek Mecelle'de eksik olan aile hukuku kısmının da bir an evvel tamamlanmasını istemektedir.[5]

Aynı şeklide Servet-i Fünun neslinin en kuvvetli felsefecisi ve tenkitcisi olarak anılan Ahmet Şuayb[6], 1325 (1909-1910) yılında basılan eserinde Mecelle'deki eksikliklere işaret ederek bunların giderilmesi lüzumundan bahseder: "Kanun-ı medenimiz tam değildir. Bir defa eşhasa ait ahkâm yoktur. Münakehat için ayrıca Kitab-i nikâh vardır. Fakat Mecelle halinde değildir. İleride münakehat için Mecelle'ye ayrıca bir fasıl ilave edilecektir. Sonra hukuk-ı aile, yani veraset,

4 a,g,m, s, 803-804.

5 İbrahim Hakkı, **Methal-i İlm-i Hukuk**, İstanbul, 1319, s. 38-40.

6 Ahmet Şuayb (1876-1910), hayatı, düşünceleri ve Türk fikir tarihi içerisindeki yeri için bk. Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, 2. Baskı, Ülken Yayınları, İstanbul, 1919, s. 146-152.

Levent Sahverdi Arşivi

vesaya ve feraize ait kanunumuz yoktur"[7]. Aile hukukumuzun tedvini hususunda II. Meşrutiyet döneminde kuvvetli bir kamuoyu yaratılmıştı. Bu şekilde başta Mansurizade Sait, Ahmet Mümtaz, Ahmet Cevat, Celal Nuri ve Selahattin Asım olmak üzere pek çok hukukçu ve fikir adamı da bu meyanda yazılar yazmışlardır.[8]

Aile hukukumuzun tedvininin yanısıra cemiyet içerisinde kadının durumu, kadın hakları, evlenme ve boşanma esnasında kadının yetkileri, bu yetkilerin hazırlanacak kanunlarda ifade edilmesi gibi konular o dönemde muhtelif fikir akımlarına mensub aydınlarca tartışılmıştır. Türk fikir tarihi içerisinde Batıcılar olarak bilinen grubun ilk isimlerinden biri olan Abdullah Cevdet kadın haklarını, çocukların ilk terbiyesinde annelerin rolünün babalardan çok daha fazla olduğu; hür olmayan kadınlardan doğan çocukların - babaları hangi zekâ seviyesinde olursa olsun - annelerindeki olumsuz psikolojik etkileri taşıyacaklarını ve bu durumun devamı halinde dejenere tiplerin ortaya çıkacağı gerekçesiyle savunuyordu.[9] Yine Batıcılardan Abdullah Cevdet'in yakın arkadaşı Kılıçzade Hakkı, İçtihad mecmuasında Garpçıların programı olarak kabul edilen ve Atatürk'ün pek büyük bir kısmını gerçekleştirdiği "Pek Uyanık Bir Uyku" başlıklı makalesinde, padişahların tek hanım almaları, kadınların israf etmeden diledikleri gibi gezip giyinebilmeleri, onlara saygı gösterilmesi, kızlarda tesettürün kaldırılması ve kızlar için okullar açılmasını talep ediyordu.[10]

Batıcıların ılımlılarından kabul edilen Celal Nuri, 1915 yılında yayınladığı Kadınlarımız isimli kitabında, Osmanlı toplumunda kadınla erkeğin farklı dünyalarda birbirleriyle münasebette bulunmadan yaşamalarını Osmanlı Devletinin gerileme sebeplerinden biri olarak görüyor ve kadının cemiyetteki pek önemli rolüne işaret ederek, kadının hatta erkeklerden daha fazla haklara sahip olması gerektiğini savunuyordu[11]. İslâmın kadına çok önem verdiğini, müslüman kadının içinde bulunduğu şartlardan İslâm'ın kadın anlayışının mesul olmadığını ileri süren Celal Nuri, "İslâmların ve Türklerin yalnız kurtulmaları değil, her türlü tealileri kadınlarının terfi-i seviyesine vabestedir" diyordu[12]. Celal Nuri daha sonra

7 Ahmet Şuayb, **Hukuk-ı İdare**, 1325, s. 17.

8 Bk. Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, "Aile Hukukumuzun Tedvini Meselesi", **Ebu'l Ula Mardin'e Armağan**, İstanbul, 1944, s. 698-699.

9 M. Şükrü Hanioğlu, **Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, (tarihsiz), s. 173-174.

10 Bu meşhur makalenin yeni harflerle tamamı için bk. Hanioğlu, a.g.e., s. 375-383.

11 Celal Nuri, **Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye ve Mukadderat-ı Tarihiye**, 2. Baskı, İstanbul, 1331, s. 248-267.

12 Celal Nuri, **Kadınlarımız**, İstanbul, 1331, s. 4-13.

Levent Şahverdi Arşivi

kadının kocasına itaat etmesine dair maddelerin kanunlardan çıkarılması, evlilikte tam eşitlik, zinanın suç sayılmaması, kadının mallarını istediği gibi kullanabilmesi ve vasiyet edebilmesi, kadının şahitliği, kadına seçme ve seçilme hakkının verilmesi gibi uzun bir liste halinde kadın hakları konusunda isteklerini sıralıyordu[13].

İslâmcılar kadın hakları ile ilgili olarak ikiye ayrılmış durumdaydılar. Said Halim Paşa; "Avrupa'da kadın hakları ve hürriyeti meselesi siyasi haklar cihetinde tezahür etmiştir. Bizde kadın haklarını savunanlar ise siyasî değil sosyal haklar peşindedirler. Sosyal haklar ise sosyal metodlarla kazanılır. Kadınlar gerçekten bu haklara muhtaç ve bu haklar onlar için gerekli olsa idi, bu haklar kendiliğinden olurdu. Böyle zorlamalarla suni meseleler yaratılmazdı"[14] şeklinde özetleyebileceğimiz fikirleri ile bu tartışmaya katılırken, diğer İslâmcılardan Ahmet Cevat, İslâmiyetin kadına geniş haklar verdiğini fakat Bizans ve İran'dan alınan olumsuz tesirlerle kadınlara bu hakların verilmeyip onların vesayet altında tutulduğunu iddia ediyor; Mansurizade Said ise meseleyi islâmi delillerle ele alarak dinin verdiği hakların genişletilmesi için fikirler ileri sürüyordu[15].

Türkçüler de kadının içerisinde bulunduğu durumdan rahatsız idiler. Bu akımın öncüsü Ziya Gökalp, 1918 yılında yazdığı Aile isimli şiirinde milletin ve devletin temelinin aile olduğunu, kadının hakkı verilmeden hayatın eksik olacağını, İslâmda kadının hâkir görülmesinin mümkün olmadığını, evlenme, boşanma ve mirasta kadın-erkek eşitliğinin şart olduğunu, diğer haklar için millî mahkemeler (nizamiye mahkemeleri) açarken ailenin medresenin elinde bırakılmış olduğundan şikâyet eder[16]. Gökalp modern Avrupa kanunlarında bu-

13 a.g.e., s. 101-102.

14 Said Halim Paşa, Buhranlarımız, Baskıya Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 135-149.

15 Fındıkoğlu, s. 700-701.

16 Bu mahluklar nasıl hakir olur şer'in gözünde?..
Bir yanlışlık var mutlaka müfessirin sözünde!..
Ailedir bu milletin, bu devletin esası,
Kadın tamam olmadıkça eksik kalır bu hayat....
Ailenin adle uygun olmak için binası,
Nikah, talak, miras: Bu üç işde gerçek müsavat.
Bir kız, irste yarım erkek, izdivaçta dörtte bir
Bulundukça ne aile, ne memleket yükselir...
Diğer haklar için milli mahkemeler açmışız,
Aileyi bırakmışız medresenin elinde...
Bilmem niçin, kadınlığa ait işten kaçmışız....
Bk. Ziya Gökalp, Yeni Hayat - Doğru Yol, Hazırlayan: Müjgan Cumbur, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1976, s. 32.

Levent Sahverdi Arşivi

lunan esasların eski Türk hukukunda mevcut olduğunu ileri sürerek millî bir hukuk romantizmi yapar[17].

Kadın hakları ve aile hukukunun Mecelle'de yer alması şeklinde başlayan tartışma kısa sürede yeniden kanunlaştırma hareketlerinin lüzumuna, bunun nasıl olması gerektiği ve Mecelle'nin yetersizliği noktalarında fikir adamlarının düşüncelerini serdetmeleri şekline dönüştü. Bu meyanda İslâmcılar şeriatın dışında bir kaynaktan kanun aranmasına karşıydılar. Genel olarak İslâmiyetin ilerlemeye mani bir din olmadığını, içtihad kapısının açılmasını ve islâmi müesseselere ağırlık verilmesini savunuyorlardı. Said Halim Paşa, bütün kanunların şeriatten çıkarılmasını savunarak nizamiye ve şeriye mahkemeleri arasındaki ihtilafta şeriye mahkemeleri ıslah edilmeli görüşündeydi[18]. İslâmcılardan Konya Defterdarı Ahmet Hamdi, ıslahatlara dair yazdığı layihasında, "Avrupa kanunlarından iktibas ve istianeye asla ihtiyacımız yoktur... kanun-ı şeriatın vaz'ı... temin-i beka-i nizam ve intizam-ı alem kaziyyesi idi" derken, aynı zamanda Mecelle'nin zamanın değişmesiyle hükümlerin değişeceğine dair maddesini hatırlatarak şeriata uygun, yeni ihtiyaçlara cevap verebilecek ve Mecelle ile de uyumlu bir ceza kanununun yapılmasını istiyor ve Mecelle'nin de yeni ihtiyaçlara uygun bir şekilde genişletilmesini teklif ediyordu[19].

Batıcılardan Celal Nuri'ye göre Tanzimatçılar tutarlı bir dünya görüşleri olmadan kâh iktibas kâh tedvin yoluyla kanunlaştırmalar yaptıkları için memlekette olmaması gereken bir hukuk ve adalet çokluğu yaşanmaktadır. Kanunlarımız bir hukuk bütünlüğü içerisinde değildir[20]. O'na göre; Tanzimatçılar millî kabiliyet ve yapımızı düşünmeden ilerlemiş Avrupa milletlerinin kanunlarını en mükemmelidir diye düşünerek almakla kopyacılık yapmışlardır. Halbuki bunlar evvela sosyal ve ekonomik ilerlemeye gayret edip daha sonra buna göre hukukumuzu düzeltselerdi daha başarılı olurlardı[21]. Dolayısıyla gerek Batı Avrupadan iktibas edilen kanunlar gerekse Mecelle ihtiyaçlarımızı karşılayamamaktadır. Kanunlarımızda büyük bir inkılâp yapılmalıdır. Binaenaleyh, Mecelle'nin tadili

17 Fındıkoğlu, s. 669-700.

18 Said Halim Paşa, s. 220-223.

19 Ahmet Hamdi, **Layiha-i Islahat-ı Umumiyye**, Konya, 26 Haziran 1325, s. 3-6.

20 Celal Nuri, **Türk İnkılâbı**, İstanbul, 1925, s. 127-129.

21 "Bir kanun-ı medeni yapmadan Garp usul-i muhakemesini bizde tatbike bir türlü akıl ermez. Kezalik emlak ve araziyi bağlı bulunduğu kuyuddan - kurun-ı vustaiye - ayırdıktan sonra terakkiyat-ı iktisadiyeye intizar abes olur. En eski zamanlardan kalma öşür nazariyesi bizde hâlâ cay-i tatbik buldukça ziraatin terakkisini beklemek zaiddir". Bk. Celal Nuri, **Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye ve Mukadderat-ı Tarihiye**, s. 104-111.

Levent Şahverdi Arşivi

mümkün ise de bu tadilat çok geniş çapta yapılmalıdır. Bu tadilat Cevdet Paşa ve Ebussuud Efendi ruhuyla değil ancak İmam-ı Azam, İmam-ı Şafi ruhuyla yapılabilirse bir mana ifade eder[22].

Celal Nuri, hukuk birliği sağlanıp adli inkılâp gerçekleşmeden kapitülasyonların kaldırılamayacağını düşünmektedir[23]. Bu cümleden olarak şeriye mahkemeleri ilga, mümkün olmazsa islah edilmeli ve görecekleri işler kanun dairesine alınmalıdır. Kanunlarımızda yapılacak değişiklikler için Avrupa hukuku kapısı açık bir hazinedir[24]. Uzun yıllar eski hukukun dağınıklığı ve farklı esprilerle hazırlanmış olmasından rahatsız olan Celal Nuri, Avrupa hukukundan büyük ölçüde istifade ederek Mecelle'de köklü tadilatlarla sosyal ve iktisadi gelişmeleri temin edecek kanunların hazırlanması ve hukuk birliğinin sağlanması gereği üzerinde durmuştur[25].

Batıcılardan bu konularda çok yazmış Celal Nuri'nin görüşlerini böylece geniş olarak ele aldıktan sonra, onların II. Meşrutiyet ve Cumhuriyetin ilk yıllarındaki kanunlaştırma hareketleri ile ilgili görüşlerini şu şekilde topluca vermek mümkündür: Arazi ve vakıflar kanunlarından başlanarak bütün kanunlar ıslah edilmelidir. Şeriye mahkemeleri ilga ve nizamiye mahkemeleri ıslah edilmelidir. Mecelle ilga veya köklü bir şekilde tadil edilmelidir. Avrupa medeni kanunu kabul edilerek evlenme ve boşanma şartları tamamen değişmeli, birden fazla evlenme ve "boş ol" sözüyle kadın boşamak mümkün olmamalıdır[26].

Türkçüler Tanzimatçıları ikili hukuk politikaları sebebiyle tenkit ederlerken İslâmcılar ve Batıcılar kadar fikirlerini net olarak ifade etmekten uzaktılar. Ziya Gökalp'e göre Türkçülük hareketinin temelinde eski hayat ve onun değerlerini beğenmeyerek yerine yeni bir hayat ve kıymetler koymak vardır. Ancak bu kıymetler henüz belirlenmemiştir. Yeni hayatın anlaşılması için evvela bu kıymetlerin bilinmesi gerekir. "Yeni hayat bir harekettir, hem de müphem bir mütemevvic bir harekettir, bu hareketin bizi hangi hedefe isal edeceği, ne gibi neticeler tevlit ey-

22 Celal Nuri, Havayic-i Kanuniyemiz, İstanbul, 1925, s. 46-82.

23 "... İhtilafat-ı dar ve ihtilafat-ı din artık külliyat-ı hukukiyyemizde ta'dil edilmelidir". a.g.e., s. 52.

24 a.g.e., s. 49.

25 Celal Nuri, 1925 yılında basılan Türk İnkılâbı isimli kitabında Osmanlıdaki ümmet fikrinden Cumhuriyetle millet fikrine geçildiğini, farklı sistemlerin müesseselerinin de farklı olmasının tabiiliğini ileri sürerek devlet teşkilatının Batı'dan alındığını ve bunu hukuk alanında da gerçekleştirerek hukuk bütünlüğünün sağlanması gereğini savunmuştur. Bk. Celal Nuri, **Türk İnkılâbı**, s. 127-129.

26 Peyami Safa, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, Ankara, 1981, s. 52.

Levent Sahverdi Arşivi

leyeceği şimdiden bilinemez, kestirilemez"[27]. Yapılacak iş, Türk hukuk tarihini ve İslâmiyete ait hukuki müesseseleri sıkı bir şekilde araştırdıktan sonra çağın telakkisine uygun çağdaş bir Türk-İslâm medeniyeti meydana getirmektir[28]. Gökalp 1918'de yazdığı Devlet isimli şiirinde dinî hukuka karşı millî hukuku savunur[29]. Meşihat isimli şiirinde ise hukuk, ihtiyaçlara istinaden millî bünyeden çıkarılmalıdır, statik değil dinamik olmalıdır, Meşihat makamı hukukla uğraşmamalıdır, teşrii, kazai ve hukuki ikilik ortadan kaldırılmalı, din ve devlet işleri birbirine karıştırılmamalı[30] şeklinde düşüncelerini ortaya koyar.

Türkçülüğün amentüsü sayılan Gökalp'in Türkçülüğün Esasları isimli eserinde hukuki Türkçülük kısmı şöyledir: "Hukuki Türkçülüğün gayesi, Türkiye'de asri bir hukuk vücuda getirmektir. Bu asrın milletleri arasına geçebilmek için, en esaslı şart, millî hukukun bütün şubelerini teokrasi ve klerikalizm bakiyelerinden büsbütün kurtarmaktadır... Asri devletlerde, evvela, gerek kanun yapmak ve gerek memleketi idare etmek selahiyetleri doğrudan doğruya millete aittir. Milletin bu selahiyetini tahdit ve takyid edecek hiç bir makam, hiç bir an'ane ve hiç bir hak yoktur... Saniyen, milletin bütün fertleri tamamıyle birbirine müsavidir. Hususi imtiyazlara malik hiç bir ferd, hiç bir aile, hiç bir sınıf mevcut olamaz...

Hukukî Türkçülüğün birinci gayesi, asri bir devlet vücuda getirmek olduğu gibi, ikinci gayesi de, mesleki velayetleri, velayeti ammenin müdahalesinden kurtararak, mütehassısların selahiyetine müstenid meslek muhtariyetleri tesbit etmektir. Bu esasa sahib bir kanun-ı medeni ile ticaret, sanayi, ziraat kanunları, Darülfünun, Baro, Tabibler Cemiyeti, ilh. gibi mesleki teşkilatların mesleki muhtariyetlerine dair kanunlar yapmak da bu gayenin icabatındadır. Hukukî Türkçülüğün üçüncü gayesi de bir asri aile vücuda getirmektir. Asri devletteki müsavat

27 "Yeni hayatın gayesi malum değil, programı yok. Fakat muntazam bir usulü var. Program istikbalin bütün safhalarını irae eden peygamberce bir keşfi icab eder". Bk. Ziya Gökalp, Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak, 2. Baskı, Sadeleştiren: Ferhat Tamir, Türk Kültür Yayını, İstanbul, 1976, s. 123-124.

28 a.g.e., s. 22-28.

29 "Lakin hukuk dinden ayrı bir iştir,
Bırakılmış ulu'l-emre, devlete.
'Hukuk örfe uymayınca değiştir,
Örfe uydur!' demiş Tanrı, millete!
Devletimde halkın örfü hâkimdir,
Başka kuvvet onu tahdid edemez".
Bk. Ziya Gökalp, **Yeni Hayat - Doğru Yol**, Hazırlayan : Müjgan Cunbur, Ankara, 1976, s. 33.

30 Ziya Gökalp, **Şaki İbrahim Destanı ve Bir Kitapta Toplanmamış Şiirler**, Hazırlayan : Şevket Beysanoğlu, İstanbul, 1976, s. 87.

Levent Şahverdi Arşivi

umdesi, erkekle kadının nikâhta, talakta, mirasta, mesleki ve siyasi haklarla müsavi olmasını istilzam eder. O halde, yeni aile kanunu ile intihabat kanunu bu esasa istinaden yapılmalıdır. "Hülasa, bütün kanunlarımızda, hürriyete, müsavata ve adalete münafi ne kadar kaideler ve teokrasi ile klerikalizme ait ne kadar izler varsa hepsine nihayet vermek lâzımdır"[31].

O yıllarda Türkçülük akımının önderi olmanın yanısıra aynı zamanda yeni devletin ideologu durumunda olan Gökalp, Halk Fırkası ismini alarak programını ilân eden Müdafaa-i Hukuk Fırkası'nın ilkelerini tahlil ve tasnif ile siyasî ilkeleri açıklamak gayesiyle 1923 yılında yazdığı Doğru Yol isimli risalesinde adli ve hukuki ilkeleri şöyle sıralıyordu: Mahkemelerin süratli bir şekilde adalet dağıtabilmeleri temin edilecektir. Kanunlar millî ihtiyaçlar ve hukuk ilminin gereklerine göre yeni baştan ıslah ve ikmal olunacaktır. Bütün kanunların tanziminde, her çeşit teşkilatta millî hâkimiyet esasları dahilinde hareket edilecektir[32].

1900'lü yıllardan itibaren evvela Mecelle'deki aile hukuku bahsinin eksikliği ve kadın hakları konularında başlayıp daha sonra hukuk alanında yeni ihtiyaçları karşılayacak kanunların hazırlanması, ülkede hukuk birliğinin sağlanması ve adliye teşkilatında reformlar yapılması konularında yoğunlaşan tartışmalarda, o dönemin üç önemli fikir akımının temsilcilerinin görüşlerinde belirgin olarak ortaya çıkmıştır ki, bütün gruplar mevcut hukuk ve adliye teşkilatının toplumdaki gelişmelerin gerisinde kaldığı hususunda hemfikirdirler.

1908 Meşrutiyetini müteakib hükümet olan İttihat ve Terakki Partisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun politik birliğini sağlayabilmek için adliye teşkilatı ve aile hukuku dahil, bir takım hukuki reformlar yapma isteğinde idi. Hatta Adliye teşkilatının ıslah edilmesi için parti genel merkezinde Halil Menteşe'nin başkanlığında bir komiyon teşkili de bir ara söz konusu olmuştu. Şeriat hukuku ile çözümlenecek meselelerin tesbit edilip dışında kalanların nizamiye mahkemelerinde görüleceğine dair 1914 yılında yayınladıkları kararname ile işe başladılar. Bilahare, parti kongresinde kabul edildiği gibi, şeriye mahkemeleri 25 Mart 1917 tarihinde Meşihattan alınıp Adliye Vekaletine bağlandı. Bu önemli hadiseyi gerçekleştiren dönemin Adliye Nazırı vekili Halil Menteşe, "esas gaye şer'i mahkemeleri lağvetmek ve hukukumuzu da 'laicisser' etmekti. Fakat bunda imparatorluk şeraitine göre tedrici yürümek zarureti vardı"[33] diyerek esas gayelerini

31 Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Türk Kültür Yayını, İstanbul, 1974, s. 155-156.

32 Bk. Ziya Gökalp, **Yeni Hayat - Doğru Yol**, s. 67.

33 **Halil Menteşe'nin Anıları**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 228.

Levent Sahverdi Arşivi

ortaya koyar. İlaveten yeni bir medeni kanun layihası hazırlamak üzere eski Adliye Nazırlarından Mehmet Necmettin Bey'in başkanlığında bir Medeni Kanun Komisyonu, yeni bir ticari kanun layihası hazırlamak üzere de ayrı bir komisyon kuruldu[34]. Hükümetin verdiği geniş yetkilere rağmen sadece Mecelle ile sınırladığı iki yıl süren bir çalışmadan sonra Medeni Kanun Komisyonu seksen sahifelik bir tadil layihası çıkardı[35]. Sonuç hükümetin beklentilerini karşılamaktan uzaktı.

Yazılı olmayan aile hukukunu yazılı hale getirmek için ayrıca bir komisyon kurulmuştu. Halil Menteşe'nin ifadesiyle; "Bundan maksat aile hukukunu mektup bir hale koyarak bir an evvel şer'i mahkemeleri ilga etmek ve Patrikhanelerin imtiyazlarını harp şeraiti içinde kaldırarak emrivaki yapmaktı. Hukuk-ı Aile Kararnamesi meydana geldi. Bunda umumi hükümler olmakla beraber Hristiyan ve Müslümanlara mahsus hususi hükümler de vardı"[36]. 8 Ekim 1917 tarihinde yürürlüğe giren kararnameye Müslüman kadına verdiği bazı haklar sebebiyle aşırı İslâmcılar ve Hürriyet ve İtilâf Partisi[37], din adamlarının elinden bazı yetkileri alıyor olması sebebiyle de azınlık liderleri muhalefet ettiler[38]. Nihayet azınlıkların İstanbul'u işgal eden devletlerin temsilcileri nezdindeki teşebbüsleri neticesinde İşgal Devletleri Yüksek Komiserliği'nin müdahalesi ile kararname 18 Haziran 1919 tarihinde yürürlükten kaldırıldı. Böylece ne şeriyye mahkemelerini kaldırabilmek ne de aile hukuku alanındaki hukuk çokluğunu ortadan kaldırabilmek mümkün olabilmişti. Fakat kararname Türk aile hukukunun tedvininde ve lâikleştirilmesinde bir başlangıç olmuştur. Daha sonraki yıllarda (1923-1924) hazırlanan aile hukuku taslaklarına modellik etmiştir.

I. Dünya Savaşından Osmanlı Devleti'nin yenilgiyle çıkması üzerine başta İstanbul olmak üzere Anadolu İtilâf devletleri tarafından işgal edilmişti. Yeni bir istiklâl mücadelesi için Anadolu'ya geçen Mustafa Kemal Paşa daha Erzurum Kongresi için Erzurum'da bulunduğu günlerde dahi istiklâl mücadelesinden sonra kurulacak yeni devletin mahiyeti ve esaslarını zihninde tasarlamış idi. Mustafa Kemal Paşa, 7-8 Temmuz 1919 gecesi Mazhar Müfid (Kansu)'nun hatıra defterine zaferden sonra hükümetin şeklinin cumhuriyet olacağını, Padişah ve hanedan hakkında zamanı gelince icab eden muamelenin yapılacağını, tesettürün ve fesin kal-

34 Bu komisyonları teşkil eden zevat ve bu komisyonlara verilen talimat için bk. **Ceride-i Adliye**, s. 149, Ağustos 1332, s. 65-68.

35 Layihanın esbab-ı mucibesi ve layihadan bazı parçalar için, bk. **Ceride-i Adliye**, s. 2, Şubat 1338, s. 94 ve devamı.

36 **Halil Menteşe'nin Anıları**, s. 227.

37 Halil Cin, **Eski Hukukumuzda Boşanma**, Ankara, 1976, s. 125.

38 Halil Cin, **İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, Ankara, 1974 s. 305.

Levent Şahverdi Arşivi

kacağını ve latin alfabesinin kabul edileceğini o günlerde kimseye göstermemesi kaydıyla not ettirmişti[39]. Bu dönemde, kurulacak devletin hukuk alanında nasıl bir model benimseyeceğine dair Mustafa Kemal Paşa'nın bir işaretine rastlamıyoruz. Tanzimattan beri süregelen kanunlaştırma hareketleri ve adliye teşkilatında yapılan değişiklikler O'nun için önemli bir tecrübe zemini olmuştur. Kendisinden önceki seksen yıllık tecrübenin yanısıra, kendi döneminde (1923 ve 1924 yılında) kurulan İhzar-ı Kavanin Komisyonları'nın çalışmalarından çıkan sonuçlar, memleketin içerisinde bulunduğu siyasi şartlar muvacehesinde yakın çevresindeki ilim, fikir ve siyaset adamlarının görüşleri Atatürk'ü 1926 yılında İsviçre Medeni Kanunu'nu tercüme ettirerek yürürlüğe sokmak suretiyle hukuk devrimini gerçekleştirme noktasına getirmiştir.

Atatürk, Ankara Hükümetinin ilk yıllarında Tanzimatçıların Batıdan kanun almalarını taklitçilik olarak niteliyor, taklitçilik yoluyla yapılacak ıslahatın beklenen faydayı temin edememesinin tabi olduğunu söylüyordu. Büyük Millet Meclisi'nin 1 Aralık 1921 tarihli oturumunda "Sultan Mahmud-ı Sani memleketin idaresini ıslah etmek, mazhar-ı terakkiyat etmek, teşebbüste bulunmak istedi. Fakat vuku bulan teşebbüsat Avrupa'yı taklit etmek oldu. Avrupa kanunlarını almak, Avrupa nizamlarını almak, Avrupa'nın elbiselerini giymek gibi birtakım teşebbüsat-ı ıslahiyede bulundu. Fakat bu hakiki müsbet bir netice vermedi, veremezdi. Çünkü ıslahat için mukallitliğe tevessül edilmişti... Taklitle, tedbil ile kanun olamaz. Kanun, kanun-ı hakiki olmak lâzımdır. Kanun-ı tabii olmak lâzımdır"[40]. Tanzimatçıları taklitçilikle suçlamak bakımından Atatürk'ün bu görüşleriyle Ziya Gökalp'in ve Celal Nuri'nin yukarıda ele alınan görüşleri arasında büyük benzerlik vardır.

Atatürk, 1 Mart 1922 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin üçüncü toplantı yılını açarken yaptığı konuşmada, yapılacak adli ıslahatın sınırlarını, Mecelle'nin çağdaş ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde yenilenmesi ve eksik bahislerinin tamamlanması olarak vermektedir: "Siyaset-i adliyemizde takib edilecek gaye, evvela halkı yormaksızın süratle, isabetle, emniyetle adaleti tevzi etmektir. Saniyen heyet-i içtimaiyemizin bütün dünya ile teması tabii ve zaruridir. Bunun için seviye-i adaletimizi bilcümle medeni heyet-i içtimaiyenin seviye-i adaleti derecesinde bulundurmak mecburiyetindeyiz. Bu hususatı tatmin için mevcut kanun

---

39 Mazhar Müfid Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.I, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1986, s. 131-132.

40 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.I, 3. Baskı, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 203-209.

Levent Sahverdi Arşivi

ve usullerimizin bu nikatı nazardan ıslah, ihya ve tecdid etmekteyiz ve edeceğiz... Bizim elyevm mevcut olan kanun-ı medenimiz Mecelle'dir. Bu kanun-ı medeni takriben yarım asır evvel Cevdet Paşa merhumun taht-ı riyasetinde bir heyet-i ilmiye marifetiyle tertip olunmuştur. İşte, o Mecelle'nin kavaid-i külliyesindeki ezmanın tagayyüriyle ahkâmın tagayyürü inkâr olunamaz kaide-i fıkhiyyesi siyaset-i adliyemizde üssülesasımızdır. Bu esas dahilinde hareket eden Adliye Vekaletimiz, Mecelle'nin ihtiva veya tatmin eylemediği ihtiyacatı, asrı nası, ufak ahkâm ile tevsi ve tersin lüzumunu takdir eylemiştir. Ve bu hususta iştigal etmek üzere, mütehassislardan mürekkep bir heyet teşkili ile bir kanun layihası tanzim edilmek üzeredir"[41].

Atatürk'ün 1 Mart 1922 tarihinde kurulması için kanun layihasının hazırlanmakta olduğunu bildirdiği komisyonlar, 1923 yılı Mayıs ayında kuruldu. Adliye Vekaletine bağlı olarak çalışacak olan komisyonların çalışma esaslarını belirleyen talimatnamenin birinci maddesine göre, "Komisyonlar deruhte eyledikleri vazifenin icrasında muamelat-ı nas'a erfak ve bilhassa memleketin terakkıyat-ı iktisadiyesinin inkişafına hadim ahkâm vaz'ına sarfı mesai edecek ve husul-i maksak için gerek ahkâm-ı fıkhiyye ve hukukiyemizden ve gerek milel-i saireee kabul ve tatbik edilmiş esasetten istifade eyleyeceklerdir"[42]. Bu talimatnameye göre 1923 yılında başlatılan kanunlaştırma hareketi 1916 yılında başlatılanın bir devamı niteliğinde olacaktı. Komisyonlar, çalışmaları esnasında İsviçre kanunlarından maddeler tercüme ettirip okuttularsa da, fıkhın prensiplerine bağlı kalmak, en azından aykırı düşmemek konusunda hassasiyet gösteriyorlardı[43]. Mecelle'nin sistematiğinde bazı değişiklikler yapıldı. Vacibat Komisyonu 41 toplantı sonunda 21 madde meydana getirebildi. Ahkâm-ı Şahsiyye Komisyonu hemen hemen 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin aynısı olan bir Hukuk-ı Aile Kararnamesi tasarısı hazırladı. Tasarıyı Adliye vekaleti Büyük Millet Meclisine sunmuş ise de görüşüleceği gün geri çekmiştir. 1923 sonbaharında İhzar-ı Kavanin komisyonlarının çalışmaları durduruldu.

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşmasının 37-45. maddeleri Türkiye'deki azınlıkların korunması ile ilgilidir. Bu antlaşmanın 42. maddesi, azınlıkların aile ve kişisel durumlarıyla ilgili hususlarda kendi hukuklarıyla yargılanmalarını hükme bağlıyordu: "Türk Hükümeti, Müslüman ol-

41 a.g.e., s. 223-224.

42 Ondört maddelik talimatnamenin tamamı için bk: **Ceride-i Adliye**, s. 10, Mayıs 1339, s. 462-463.

43 **Ceride-i Adliye**, s. 16-17-18, Teşrin-i Sani - Kanun-i Evvel - Kanun-ı Sani 1339-1340'a ek Vacibat Komisyonu Çalışmaları Raporu, s. 29-69.

Levent Şahverdi Arşivi

mayan azınlıkların aile durumlarıyla kişisel durumları konusunda, bu sorunların, söz konusu azınlıkların gelenek ve görenekleri uyarınca çözümlenmesini elverecek bütün tedbirleri almayı kabul eder. Bu tedbirler, Türk Hükümetiyle ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden kurulu özel komisyonlarca düzenlenecektir. Anlaşmazlık çıkarsa, Türk Hükümetiyle Milletler Cemiyeti Meclisi, Avrupalı hukukçular arasından birlikte seçecekleri bir üst-hakem atayacaklardır"[44]. Aynı antlaşma ile adli kapitülasyonların kaldırılması karşılığında Türkiye, yapmayı taahhüt ettiği hukuk reformlarını izlemek üzere en az beş yıllık bir süre için Avrupalı hukuk danışmanları alacaktı. Modern kanunların hazırlanacağı güvencesi ile adli kapitülasyonlar kaldırılarak hukuk çokluğunun önlenmesi yolunda mesafe katedilmiş ise de, dini azınlıkların kendi özel hukuklarına bağlı olacakları maddesi ülkede tam bir hukuk birliğine gidilmesine engel idi.

Mustafa Kemal Atatürk, bu gelişmelerin tesiri ile 1 Mart 1924 tarihinde Meclis'te yaptığı konuşmada şunları söylüyordu: "... mühim olan nokta; adli telakkimizi, adli kanunlarımızı, adli teşkilatımızı, bizi şimdiye kadar şuuri, gayri şuuri tesiri altında bulunduran, asrın icabatına gayri mutabık revabıttan bir an evvel kurtarmaktır. Millet, her mütemeddin memlekette olan terakkiyat-ı adliyenin, memleketin ihtiyacatına tevafuk eden esasatını istiyor. Millet; seri ve kati adaleti temin eden medeni usulleri istiyor. Milletin arzu ve ihtiyacına tabi olarak adliyemizde her güna tesirattan cesaretle silkinmek ve seri terakkiyata atılmakta asla tereddüt olunmamak lazımdır. Hukuk-ı medeniyede, hukuk-ı ailede takib edeceğimiz yol ancak medeniyet yolu olacaktır. Hukukta idare-i maslahat ve hurafelere merbutiyet; milletleri uyanmaktan meneden en ağır bir kâbustur. Türk milleti, üzerinde kabûs bulunduramaz"[45]. Atatürk, yeni hazırlanacak kanunların, çağdaş esaslara uymayan maddelerden arındırılmasını, idare-i maslahatçılığın zararlarına işaret ederek medeni esaslara uygun kanunlar hazırlanmasını istiyordu. Bu gayeyle 1924 Mayıs'ında Ta'dil-i Kavanin Komisyonları teşekkül ettirildi. İhzar-ı Kavanin Komisyonlarının devamı mahiyetindeki bu yeni Komisyonların çok hızlı çalışmaları ve Batılı Devletlerin hukuklarından da istifade ederek gerekli kanunları bir an evvel çıkarmaları isteniyordu[46]. Komisyonlar bu espri içerisinde çalışarak yeni kanun layihalarını hazırladılarsa da, bunlar beklentileri karşılamaktan uzaktı.

1914 yılından itibaren İsviçre Medeni Kanunu tercümesi, keza Alman Me-

44 **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler**, ,Takım II, C.2, Çeviren: Seha L. Meray, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973, s. 11-14.

45 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri** I-III, s. 329-330.

46 **Ceride-i Adliye**, s. 22-23-24, Mayıs - Haziran - Temmuz 1340, s. 850.

Levent Şahverdi Arşivi

deni Kanunu ve Planiol'ün Fransız Medeni Kanunu isimli eserinin tercümesi Ceride-i Adliye dergisinde neşrediliyordu[47]. İsviçre Borçlar Kanunu, İhzar-ı Kavanin Komisyonlarından Vacibat Komisyonunda göz önüne alınmıştı. Öte yandan Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı yıllarında Avrupa'da eğitim görerek Türkiye'ye dönmüş genç Batıcı aydınlar gittikçe seslerini yükselterek bir Avrupa medeni kanununun olduğu gibi alınmasını savunuyorlardı. Bu cümleden olarak genç bir hukukçu olan Şevket Mehmet Ali (Bilgişin)'nin 1923 yılından itibaren Ceride-i Adliyye'deki yazıları dikkatimizi çekmektedir. Türkiye'de bir adli ıslahata ihtiyaç olduğunda herkesin hemfikir olmakla beraber bunun ne surette yapılacağını tartıştığı o yıllarda, Şevket Mehmet Ali adli ıslahatını Türkiye'den önce yapmış olan Almanya, Fransa ve İtalya'nın hukuk birliğini nasıl gerçekleştirdiklerini inceliyordu. Yazı serisinin son makalesinde Türkiye'yi ele alan Mehmet Ali, kanunlarımızın menşe ve espri birliği içerisinde olmamasının mahzurlarına temas ettikten sonra, kanunların elbette Türk milleti için olduğunu, dolayısıyla millî gelenek ve temayüllerin gözlerden uzak tutulmamasını, yalnız bunun da abartılmaması gereğini kaydettikten sonra, adli birliğin temini için bütün kanunlarımızın kaynağının Batı hukuku olmasını teklif etmektedir.

Mehmet Ali'ye göre, Batı hukukunu kanunlarımıza esas almak demek yıllardır ülkemizde uygulanması hasebiyle millî gelenek mahiyetini alan İslâm hukuku menşeli kanunlarımızı tamamen bırakmak manasına gelmez. İhtiyaç nisbetinde çağdaş hukukla te'lif edilmek suretiyle bunlardan da istifade edilmelidir: "... Bizde coğrafi zümrelere inkısam etmiş bir tehalüf mevcut değil ise de kanunlarımız mahiyetleri itibariyle muhtelif menşelere... muhtelif istinadgâhlara maliktirler. Bu teşettütün izalesi, istikbal-i adliyemize geniş bir saha-i inkişaf temin edebilmek hususunda elzemdir. Hayat-ı içtimaiyesinin diğer safahatında garplılaşmaya doğru kat'i bir temayül izhar eden Türkiye, elbetteki hayat-ı adliyesini bu mazhariyetten mahrum edemez. ... Tanzim edilecek kanunların yalnız Türk milleti için olduğunu idrak etmek ve binnetice temayülat ve teamülat-ı milliyeyi nazardan dun tutmamak ve fakat bu kayd-ı zaruriyeyi de kendi derecesiyle ölçerek bilüzum ihtilafata meydan bırakmamak icab eder. ... Mazinin hata-alud yollarından sıyrılarak bilaistisna bütün kanunlarımızın istinadgâh-ı ilmiyelerini münhasıran garp hukukunda aramak suretiyle ilmi bir vahdet-i adli temin etmek adil bir zarurettir. Mamafih böyle bir esas kabul etmek, asırlardan beri memleketimizde mabihi't-tatbik olmakla millî anane mahiyetini iktisab eden fıkha müstenid ahkâm-ı hukukiyeyi büsbütün ihmal demek olmayıp bunlardan da ihtiyaç nisbetinde müş-

47 Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Türk Medeni Hukuku Umumi Esasları**, 7. Baskı, İstanbul, 1968, s. 74-75.

Levent Şahverdi Arşivi

terek esas olan muasır hukuk-ı ilmiyeyle telif ederek asrileştirmek suretiyle istifade etmek, bittabi salim ve ilmi bir hareketür"[48].

Tadil-i Kavanin komisyonlarında hazırlanacak yeni kanun layihalarından pek ümitvar olmayan ve Türk milletine Batılı bir medeni kanun isteyen aydınların başında gelen Mahmut Esat (Bozkurt), Büyük Millet Meclisi'nin 8 Teşrin-i Sani 1340 (1924) tarihli oturumunda, o zamana kadar yapılan inkılâpların siyasî sistemi değiştirmekle yetindiğini, henüz sosyal ve ekonomik sisteme dokunmadığını ve hükümetlerin yapması gereken şeyin bu inkılâpları genişletmek olduğunu ileri sürerek Adliye vekilini, büyük kısmı onüç asır evvel Bağdat çöllerinde yazılmış ve bir kısmı da Frenk kokan kanunlarımız sebebiyle tenkid ediyordu[49]. Bu tenkidleri yapan Mahmut Esat birkaç hafta sonra kurulan Fethi Okyar hükümetinin Adliye vekilliğine getirildi. Mahmut Esat, Saraçoğlu ve Şükrü Kaya gibi Batı'da okumuş Türkçü arkadaşlarıyla birlikte bir Avrupa medeni kanununu olduğu gibi almak fikrini Atatürk'e ilham etti[50].

1925 yazı boyunca Adliye Vekili Mahmut Esat ve arkadaşları Türk medeni kanununa kaynak olabilecek Avrupa medeni kanununu tartıştılar. Tercüme etmek yerine Batı hukuku esaslarına dayalı bir medeni kanun hazırlama fikrine karşı çıkmadılar ise de bunun çok zaman alacağı endişesi ile inkılâpçı hukukçular, eğer bir Batı medeni kanunu tercüme edilecekse, bu İsviçre Medeni Kanunu olmalı görüşündeydiler[51]. Bu maksatla kurulan Kanun-ı Medeni Tedkik Komisyonu ilk toplantısını 26 Eylül 1925 tarihinde yaptı. Komisyon başkanı Şükrü Kaya, hükümet ve inkılâp şeflerinin inkılâp ve hukuk inkılâbı hakkındaki görüşlerini anlattıktan sonra İsviçre Medeni Kanunu'nun tercüme edilerek memlekette uygulanması hakkında üyelerin görüşlerini son bir defa sordu. Bir hukukçu, Hristiyanlık ilkelerine dayanan Batı hukukunun bizde benimsenmeyeceğini ve şer'i hukukun bırakılmamasını savunduysa da, diğer bütün üyeler bunun günün ihtiyaçlarına uygun olacağını ve İsviçre Medeni Kanununun memleketimizde kolaylıkla benimsenip uygulanabileceğinden bahsettiler. Üçer kişilik tercüme komisyonları kurularak İsviçre Medeni Kanununun tercümesine başlandı[52]. Yaklaşık üç aylık bir tercüme

48 "Almanya'da Vahdet-i Adli Nasıl Temin Edildi?", **Ceride-i Adliye**, s. 10, Mayıs 1339, s. 446-469; "Fransa'da Vahdet-i Adli Nasıl Temin Edildi?", **Ceride-i Adliye**, s. 11, Haziran 1339, s. 524-528; "İtalya'da Vahdet'i Adli Nasıl Temin Edildi?", **Ceride-i Adliye**, s. 12, Temmuz 1339, s. 557-560.

49 **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi**, 2. Dönem, C.X, s. 175-177.

50 Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, İstanbul, 1969, s. 370.

51 Şevket Memedali, "İnkılapçı Mahmut Esat (Bozkurt) ve Türk Hukukunda İnkılâp", **A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.I, Sayı. 3, s. 316.

52 **a.g.m.**, s. 319-320.

Levent Sahverdi Arşivi

faaliyetinden sonra yeni Medeni Kanun, Ticaret ve Ceza Kanunları Büyük Millet Meclisi'nin 17 Şubat 1926, Borçlar Kanunu ise 22 Nisan 1926 tarihli oturumunda toptan kabul edildi.

1926 Hukuk inkılâbının tam olarak değerlendirilebilmesi ve anlaşılması, ancak Tanzimat'tan itibaren kanunlaştırma hareketlerinin ve bunlarla ilgili tartışmaların bilinebilmesi ile mümkün olabilir. Tanzimat'tan itibaren ihtiyaç duyulan alanlarda yeni kanunlar yapılmasına bir muhalefet olmamış, fakat hazırlanacak kanunların, başta Medeni hukuk alanındakiler olmak üzere, yerli millî - dinî mevzuattan mı, Batı hukukundan iktibas suretiyle mi, yoksa her ikisinin bir birleşimi şeklinde mi hazırlanacağı hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ali Paşa'nın 1867 yılında Fransız Medeni Kanunu'nu tercüme ettirerek tatbikata konulması teklifi kabul edilmedi ise de, Tanzimat döneminde, Batı'dan ticaret, ceza ve usul kanunları alındı. Yerli mevzuattan hazırlanan kanunlarda da Batı hukuku tekniğinden istifade edildi. Aynı husus II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde hazırlanan kanunlarda da geçerlidir. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e, dönemin dualist karakterinin tabii bir neticesi olarak memlekette hukuk birliği sağlanamadı. Fikir adamları, hukukçular ve siyasetçiler bundan şikayet ettiler, çareler aradılar. Ülkede hukuk birliğini sağlamanın yegane yolu hukukun lâikleştirilmesi idi. Ali Paşa'nın Fransız Medeni Kanunu'nu almak fikrinin ve Cevdet Paşa'nın müslim-gayri müslim bütün tebaaya şamil nizamiye mahkemelerini kurmasının temelinde telaffuz edilmeyen bu düşünce yatar. Keza 1917 yılında şeri mahkemelerin Meşihattan alınıp Adliye Vekaletine bağlanması ve hazırlanan Hukuk-ı Aile Kararnamesi Türk aile hukukunun lâikleşmesinde önemli bir aşamadır. Daha sonraki yıllarda Ziya Gökalp'in açıkca din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması ve kanunlarımızın teokrasi ve klerikalizme ait bütün izlerden temizlenmesinden bahsedilmesi bu zemin üzerinde mümkün olabilmiştir. Ülkemizde hukuk birliği sağlanması, hukukumuzun dünyevileşmesi ve çağdaşlaşması demek olan İsviçre Medeni Kanunu'nun kabul edilmesi Tanzimatla birlikte çıkılan yolda seksenyedi yıllık bir yürüyüşten sonra varılan noktanın adıdır.

Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen bütün inkılâplarda Batı'nın ölçülerinin aynen benimsenmesi (kılık, kıyafet, takvim, saat ve ölçü, latin alfabesinin kabulü), saltanatın ve halifeliğin kaldırılarak laikliğin getirilmesi, Mecelle'nin esas alınarak yeni ihtiyaçlara cevap verebilecek tarzda yeniden düzenlenmesi için yapılan çalışmaların istenilen neticeyi verememesi üzerine Batıcı - Türkçü aydınların evvela bir Batı daha sonra İsviçre Medeni Kanununun benimsenmesini Atatürk'e ilham etmeleri, Lozan'dan sonra ülkede hukuk birliğini sağlamanın yegane yolunun bu olması ve diğer sebeplerle, 1926 yılında Avrupa ülkeleri medeni kanunları arasında en [illegible]nde, yeni ve demokratik yapılı İsviçre Medeni Kanunu tercüme edilerek Türk Medeni Kanunu olarak kabul edildi.

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK İNKILÂBI'NIN EVRENSELLİĞİ

M. VEHBİ TANFER*

Türk Milleti, ebedî lideri Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde, yok olmanın eşiğinde iken bağımsızlık savaşı vermiş ve bunda da başarılı olmuştur. Batının çağdaş değerler ve ilkelerini kabul ederek, inkılâbı bir çağdaşlaşma ideolojisine dönüştürmüştür[1]. Bu inkılâp, Türk Milleti'ni çağdaş uygarlıklar seviyesine götürecek bir toplumsal hareket olduğu kadar, evrensel olan yönleriyle de, pek çok toplum için seçkin bir örnek ve umut kaynağı olmuştur. "Türk İnkılâbı'nın Evrenselliği" denildiğinde, konunun iki yönlü olarak önem taşıdığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, "Atatürkçü Düşünce Sistemi" dediğimiz Atatürkçülük İdeolojisi'nin bilimi rehber olarak alması, üstelik de çağdaş olan batılı değerleri benimsemesi; hatta, ilkeleriyle sistemleştirmesidir[2]. İkincisi ise, Türk Milleti'nin yeni ve çağdaş değerleri benimsemesinin yanında, batılılaşmak ve çağdaşlaşmak için gerekli reformları yaparken, pek çok yönden ezilmiş ve sömürge topluluğu haline getirilmiş olan mazlum milletlere ışık tutması ve örnek oluşturmasıdır[3].

Türk İnkılâbı'nda, evrensel niteliği olan pek çok çağdaş kavram, Türk Milletinin varlığının sebebi olacak nitelikler kazanmıştır. Millet egemenliği anlayışı, hukukun üstünlüğü, anayasa, lâik devlet yapısı, siyasal partiler v.b. pek çok kavram, bu nitelikteki kavramlardan bazılarıdır. Bu kavramların herbiri, yeni Türkiye Devleti'nin Osmanlı Devleti ile her yönden karşılaştırılması sonucunda, gerçek anlamını kazanmakta; eski Osmanlı İmparatorluğu ile yeni Türkiye arasındaki fark ortaya çıkmaktadır. Bu kavramlar, batı dünyasının yüzyıllarboyu işleyerek, si-

* Atatürk Araştırma Merkezi Asli Üyesi..

1 İsmet Giritli, *Atatürkçülük İdeolojisi, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.*, Ankara, 1988; Tarık Zafer Tunaya, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul, 1981.

2 Vehbi Tanfer, *"Atatürk ve Atatürkçülük", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* I/I (1984), ss. 300-314.

3 Bilal Şimşir, *"Atatürk ve Üçüncü Dünya İlkeleri", VIII. Türk Tarih Kongresi*, (Kongreye Sunulan Bildiriler), 3. cilt, Ankara, 1983, s. 1903-1940.

Levent Sahverdi Arşivi

yasal içeriğini zenginleştirdiği kavramlardır. Doğu dünyası ile batı dünyasının karşılaştırılmasında, batının geliştirip siyasal içeriğini güçlendirdiği kavramların, çağdaş ve evrensel değerler olarak ortaya çıktığı görülmektedir[4]. Dolayısıyla, Atatürkçülük'teki çağdaşlaşmak hedefi, batılılaşmakla paralel olarak kendisini göstermiştir. Nitekim Atatürk, daha 1923 yılında, Fransız gazetecilerinden Maurice Pernot'a şunları söylemiştir: "Memleketimizi çağdaşlaştırmak istiyoruz. Bütün çabamız Türkiye'de çağdaş, dolayısıyla batılı bir hükümet meydana getirmektir. Medeniyete girmek isteyip de, batıya yönelmemiş millet hangisidir?"[5].

Bu sözleriyle Atatürk, çağdaş dünya uygarlığına katılarak onun onurlu bir üyesi olmak ve sosyal, siyasal ve kültürel yaşamda tutum ve davranışları uygar ölçülere göre ayarlayıp ileri, çağdaş milletler arasında Türk Milleti'ne hakkı olan saygın yerini kazandırmak düşüncesindedir. Büyük amacını, bu yöne çevirmiştir. O, yine 1923 yılında kendi milletine verdiği demeçte, amacını şu cümlelerle açıklamıştı : "Memleket kesinlikle çağdaş ve yenilikçi olacaktır. Bizim için bu bir yaşam davasıdır. Bütün fedakârlıklarımızın sonuç vermesi buna bağlıdır"[6].

Görülüyor ki Atatürk, Türk İnkılâbı'nı, Türk Milletini batılı bir toplum haline getirme amacı güden siyasal, sosyal, kültürel bir hareket olarak kabul etmektedir. O halde, Türk İnkilâbı nedir? Bu sorunun cevabını Atatürk, 5 Kasım 1925'te, Ankara Hukuk Mektebi'nin açılışında, şu cümlelerle açıklamıştır: "Türk İnkılâbı nedir? Bu inkılâp, kelimenin ilk anda akla getirdiği ihtilâl anlamından başka, ondan daha geniş bir değişimi ifade etmektedir. Bugünkü devletimizin şekli, asırlardan beri gelen şekilleri ortadan kaldıran en gelişkin biçim olmuştur. Milletin varlığını devam ettirebilmek için bireyleri arasında düşündüğü ortak bağ, asırlardanberi gelen biçim ve içeriğini değiştirmiş; yani millet, dinî ve mezhebî bağ yerine Türk milliyeti bağıyla bireylerini toplamıştır. Millet, uluslararası genel mücadele sahasında yaşama ve kuvvet nedeni olacak iklim ve aracının ancak çağdaş medeniyette bulunabileceğini, bir gerçek olarak, ilke saymıştır"[7].

Değinilen bu hususlar, doğulu bir toplumun tarihsel birikiminin ya da bir başka deyişle tarihsel evriminin sonucu olacak konular değillerdir. Doğu toplumları, batının çağdaş değerlerine ve bu değerlere dayalı olarak teknolojik ge-

---

4 Doğu toplumları ile batı toplumlarının bir karşılaştırması için bkz: Halil İnalcık, ***"Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi"***, ***Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi*** (RCD), Ankara, 1972; s. 35.

5 ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri***, C.III, TTK basm., Ankara, 1961, s. 91.

6 A.g.e., C.II, Ankara, 1989, s. 71; Atatürk'ün özellikle 1922 yılından sonraki konuşmalarında, batılılaşmak kavramı üzerinde yoğun olarak durduğu görülmektedir..

7 A.g.e., s. 249.

Levent Şahverdi Arşivi

lişmelere kapalı kaldıklarından ümmetçilik esasını aşamamışlar, tam bağımsızlıklarını koruyamamışlar, millî duyguların uyanması ve özgür iradelerini ellerine alma yönünden de geri kalmışlardır. Batı dünyasını çağdaş yapan, onun zihin yapısı, akılcı düşünce biçimi olmuştur[8]. Rönesans ve Reform hareketleri ile Avrupa'nın her konuda aydınlanma dönemini yaşadığı, bireyciliğin güçlendiği, toplumsal dayanışma ve toplumsal birlik duygularının geliştiği de bilinmektedir. Millî sınırlara kavuşma, tam bağımsızlık anlayışına yönelme, millî egemenliğe değer verme, kuvvetler ayrılığı ilkeleri ile demokratik nizamı benimseme, tarihin akışı içinde sabırla elde edilen çağdaş değerler olmuşlardır. Doğu toplumlarının bunları yaşamadığı ve bunları elde edecek toplumsal bilgi ve beceri düzeyine ulaşamadıkları da görülmüştür. Sonuçta, batının doğuya üstünlüğü ile, doğulu toplumların sömürge toplumları haline geldiklerine tanık olunmuştur. Osmanlı Devleti'nin de aynı akibete doğru sürüklendiğine tarihi olaylar tanıklık etmektedir. I. Dünya Savaşı'nın bitiminin hemen ardından, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğindeki Türk Milleti, hem batılı sömürgeci güçlere karşı savaşmış, hem de bu milletin, insanlığın ortak malı olmuş çağdaş değerleri elde etmek gibi çok yönlü mücadelesine tanık olunmuştur[9].

Burada üzerinde durulması gereken nokta, Türk İnkılâbı'nın batının emperyalist değerlerini değil, insanlığın malı olmuş çağdaş değerlerini benimsemiş olmasıdır. Krallığı ve onun destekçisi pek çok köhnemiş kurumu yıkıp Cumhuriyet rejimini getiren ve sosyal ve siyasal yaşamda Aydınlanma Dönemi'nin geliştirdiği çağdaş kavramları benimseyen ve devlet yapısında onlara işlerlik kazandıran Fransa İhtilâli'nin, Türk İnkılâbı'nı etkilemesi yönünden, ayrı bir önemi vardır. Nitekim, ebedî önder Atatürk, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olarak, Lé Matin gazetesinin bir muhabirine verdiği ve 8 Mart 1928 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanan demecinde, Fransız İhtilâli'nin önemini vurgulamış ve bu inkılâbın Türk İnkılâbı ile ilişkisini şu cümlelerle açıklamıştır: "Fransız İhtilâli bütün dünyaya özgürlük düşüncesini yaymıştır. Fakat o tarihten bu yana insanlık ilerlemiştir. Türk demokrasisi, Fransa İhtilâli'nin açtığı yolu izlemiş, fakat kendine özgü belirgin nitelikte gelişmiştir. Çünkü her ulus devrimini, toplumsal ortamın baskılrına ve ihtiyaçlarına bağlı olan durum ve

8 Halil İnalcık, *a.g.e.*, s. 35.

9 Bekir Sıtkı Baykal, ***"Cumhuriyetimizin Tarihsel Anlamı (Bir Deneme), 50 Yıl Konferansları***, A.Ü.D.T.C.F. yay., Ankara, 1976, s. 137-145; yine bkz: Bernard Lewis, ***Modern Türkiye'nin Doğuşu***, TTK yay., Ankara, 1984; Vehbi Tanfer, ***"Atatürk ve Devrimleri"***, ***Atatürk Konferansları*** (1973-1974), TTK yay., Ankara, 1977, s. 273-286; yine bu konuda Atatürk'ün üç ciltlik büyük Nutuk'una bakılabilir; bu süreç, en canlı biçimde, inkılâbın liderinin anlatımında görülmektedir.

Levent Sahverdi Arşivi

konumuna ve bu ihtilâl ile devrimin olduğu zamana göre yapar"[10].

Fransa İhtilâli'nin evrensel nitelikli çağdaş değerleri de beraberinde getirdiğini, Fransız toplumundan başka, pek çok dünya toplumunun bu ilkelerden etkilendiğini, böylece, dünya tarihinin akışının değiştiğini; siyasal sınırlar kavramı paralelinde, bağımsızlık ve özgürlük fikrinin de gelişmesi suretiyle, toplumların bu kavramlarla pekişmiş yeni prensipler edindiklerini ve yepyeni ideallere yöneldiklerini biliyoruz. Lâtin Amerika toplumlarının Portekiz ve İspanya'ya karşı bağımsızlık ve özgürlük savaşları verişleri, Avrupa'da krallık rejimlerine ve onların devlet anlayışlarına karşı millî nitelikli savaşların ortaya çıkışı, anayasa ve hürriyet hareketleri, evrensel nitelikli Fransa İhtilâli'nin yol açtığı yeni gelişmeler olmuşlardır[11]. Okumayı ve öğrenmeyi bir tutku haline getirmiş olan Atatürk'ün, okuduğu kitaplar arasında dünya tarihi ile ilgili kitapların bir hayli yer tutması ve bunların içinden, özellikle Fransa İhtilâli'ni anlatan kitapları özenle okumuş olmasından da bilmekteyiz ki[12]; doğal olarak o, bu ihtilâl hareketinden pek çok şey öğrenmiş, dünyaya yayılıp etkisi altına alan pek çok kavramın beşiğinin bu ihtilâl olduğunu görmüştür. Üstelik Atatürk, yalnızca okuyup öğrendikleriyle yetinen bir insan değildir; öğrendiklerinden sentezе gidebilen bir insandır[13]. Kurtuluş Savaşı'nın en kritik günlerinde, Fransa İhtilâli'nin yıldönümü nedeniyle, 14 Temmuz 1922'de Ankara'daki Fransız temsilciliğinde düzenlenen bir törene katılışı sırasında yapmış olduğu bir konuşmaya: "Fransız Ulusu'nun 14 Temmuz ulusal bayramı, biraz da ruhunda özgürlük ve bağımsızlık aşkını taşıyan bütün ulusların bayramıdır" diyerek başlamış ve şöyle devam etmiştir: "Eğer haksızlığa uğramış Asya ve Afrika ulusları bizim bağımsızlık mücadelemizden bir ibret dersi almışlarsa, kendileri için pahalıya da mal olsa bu yola gireceklerdir. Özgürlük ve bağımsızlıktan yoksun bir ulus için yaşamanın ne anlamı ve ne de zevki vardır. Baylar! Bizim Asya'yı ayaklanmaya sürükleyişimiz, Fransa Ulusu'nun kahramanca hareketlere sürükleyen nedenlerden daha az kuvvetli ve daha az mantıklı değildir"[14].

---

10 ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*** C.III, Ankara, 1961, s. 81; yine bkz: Şerafettin Turan, ***Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar***, TTK yay., Ankara, 1982, s. 10-11.

11 Fransa ihtilâli için şu eserlere bkz.: Pierre Gaxotte, ***Fransız İhtilâli Tarihi***, Varlık yay., İstanbul, 1969; A. Aulard, ***Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi***, 3 cilt, TTK yay., 2. baskı, Ankara, 1987.

12 Şerafettin Turan, a.g.e., s. 13-14.

13 Bu durum, onun özellikle Jean Jaques Rousseau'yu, eleştirir nitelikteki konuşmasında görülebilir. Bkz: ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri***, C.I., s. 205. yine bkz.: Cahit Tanyol, ***Atatürk ve Halkçılık***, İş bankası yay., Ankara, 1984, s. 102-104.

14 Hüsamettin Ertürk, ***İki Devrin Perde Arkası*** (Haz. : Samih Nafiz Tansu) İstanbul, 1957, s. 554-557, Şerafettin Turan, a.g.e., s. 9-10.

Levent Şahverdi Arşivi

Şüphe yok ki, Atatürk'ün sözünü ettiği ve savunduğu bağımsızlık ve özgürlük düşüncesi, toplumların kendi benliklerine ve siyasal kimliklerine kavuşmaları esasına dayanan, millî nitelikli bir anlayışı açıklar. Çünkü Atatürk'e göre, değişmez bir ilke olarak millîyetçilik esastır. Bu nedenden dolayı, eski Osmanlı hanedanı etrafında, değişik etnik kökenden gelen halk unsurlarının, siyasal birlik duygusu etrafında, sömürgeci batı devletlerine karşı verilecek bir bağımsızlık anlayışını ve din esasına dayanan ortak tepki yöntemini, daha meclisin açılması sırasında, Suriye'den ve Irak'tan gelen heyetler nezdinde reddeder. O, Fransa İhtilâli'nin modern anlamını verdiği millî birlik duygusunu ve bağımsızlık anlayışını, Türkiye ile batı emperyalizmine karşı ortak mücadeleyi isteyen bu heyetlere önerir[15].

Fransa İhtilâli'nin açtığı yoldan ulusunu bağımsızlağa götürerek, çok çetin bir savaştan zaferle çıkmış olan Atatürk, ülkesini bağımsız, insanını da hür yapmıştır. Türk Milleti'nin verdiği mücadelenin, yalnızca Türkiye sınırları içinde kalmayacağını, bunun ezilen Asya ve Afrika uluslarını bağımsızlık savaşına itecek evrensel nitelikli bir hareket olduğunu düşünmüştür. Nitekim, Türk Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, üçüncü dünya toplumlarınca o zamana kadar yenilemez olarak düşünülen sömürgeciliğe karşı, bağımsızlık savaşlarının Kuzey Afrika ve Asya toplumlarını sarması, Atatürk'ün bu uzak görüşlülüğünün isbatı olmuştur. O, Kurtuluş Savaşı'nın sürdüğü günlerde, 7 Temmuz 1922'de, İran Elçisi Mümtazüddevle İsmail Han'ın onuruna verdiği ziyafette yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: "Türkiye'nin bugünkü mücadelesi, yalnız kendi nâm ve hesabına olsaydı, belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye azim ve mühim bir gayret sarfediyor. Çünkü müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin, bütün şarkın davasıdır. Ve bunu nihayete getirinceye kadar, Türkiye kendisiyle beraber olan şark milletlerinin beraber yürüyeceğinden emindir"[16].

Atatürk'ün bu içerikte pek çok konuşması vardır. Şu sözleri, onun özlem ve beklentilerini dile getiren, uzakgörüşlülüğünü gösteren en anlamlı sözlerindendir: "Şarktan şimdi doğacak olan güneşe bakınız. Bugün günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan bütün şark milletlerinin uyanışlarını da öyle görüyorum. Hürriyet ve istiklâline kavuşacak olan pek çok kardeş millet vardır. Onların yeniden doğuşu, şüphesiz ki terâkkiye ve refaha müteveccih vukubulacaktır. Bu milletler bütün güçlüklere ve bütün engellere rağmen muzaffer olacaklar ve kendilerini bekleyen istikbâle ulaşacaklardır. Müstemlekecilik ve emperyalizm yeryüzünden yo-

15 ***T.B.M.M. Celse Zabıtları***, C.I, İş Bank. yay., Ankara, 1985, s. 2-3.

16 ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçler***, C.II, s. 44.

Levent Sahverdi Arşivi

kolacak ve yerlerine milletlerarasında hiç bir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir ahenk ve işbirliği çağı hakim olacaktır. Bu sözleri söyleyen Cumhurreisi değil, sadece Türk Milleti'nin bir ferdi olarak Mustafa Kemal'dir"[17].

Türk Kurtuluş Savaşı'nın bitiminden sonra, üçüncü dünya toplumlarının bağımsızlık ve özgürlük hareketleri, bu görüşlerin doğruluğunu isbatlamış ve Türk İnkılâbı'nın evrensel niteliğinin sözünü ettiğimiz en büyük ve en önemli boyutunu ortaya koymuştur. Hint özgürlük hareketinin liderleri Javaharlal Nehru ve Gandhi[18]; Tunus millîyetçilerinin önderi Habib Burgiba[19]; İran'daki feodal yapıya karşı savaşan Rıza Şah Pehlevi[20]; Pakistan'ın kurucusu Muhammed Ali Cinnah[21], toplumlarını sömürgeci güçlere karşı baş kaldırma yoluna sevkederken; Türk İnkılâbı ve bu inkılâbın önderi Mustafa Kemal Atatürk, onlara yol gösteren bir örnek ve yollarını aydınlatan bir ışık olmuştur. Bu liderlerin, Türk İnkılâbı ve Atatürk'ün gerçekleştirdiği büyük işler karşısında duydukları hayranlıklarını dile getiren pek çok sözleri vardır. Nitekim, Atatürk'ün ölümü üzerine, bütün doğu ulusları bu büyük adamın ölümünden duydukları büyük keder yüzünden yas tutmuşlardır. Bilâl Şimşir'in belirttiği gibi; Pakistan Ulusal Hareketi "Atatürk'ün ölümüyle Türkiye yaratıcısını, Asya kahraman milliyetçilik önderini ve dünya büyük devlet adamlarından birini kaybetmiştir" diyordu. Hindistan Sosyal Kulübü, "Hindliler'in kanısınca Kemal Paşa, yalnız Türkiye'ye değil, fakat bütün Asya halklarına da büyük hizmetlerde bulunmuştur. O kendi ülkesinde yaptığı reformlarda öteki Asyalılara da ilerleme ve özgürlük yolunu göstermiştir. Hatırası sonsuza değin yaşasın" diye ekliyordu. Pakistan'ın büyük önderi Cinnah'ın arzusuna da uyan Hindistan Müslüman Birliği Partisi, 18 Kasım 1938 Cuma gününü bütün Hindistan'da "Kemal Günü" olarak anmıştı. O gün camilerde dua edilmiş, mevlitler okunmuş, okullar kapanmış, yaslı mitingler yapılmış ve büyük insan saygıyla, minnetle anılmıştı. Hindistan'ın Jorhat kasabasında yapılan "Kemal Günü" töreninde konuşan Dr. K. Hafizuddin Ahmet, "Rahmetlinin ruhuna gösterilecek gerçek saygının O'nun izinde yürümek olacağını" belirtmiştir[22].

Bu noktada, önemli bir hususu da belirtmek gerekmektedir: Gerçekten de, bu uluslar, Türkiye ve Atatürk örneğini izleyerek, bağımsızlık ve özgürlük sa-

17 Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, İstanbul, 1986, ss. 17-18.

18 Bkz.: Muhammed Sadiq, *"Türk Devrimi ve Hint Özgürlük Hareketi", Atatürk'ün Düşünce ve Uygulamalarının Evrensel Boyutları*, A.Ü., yay. Ankara, 1981, s. 216-228.

19 Abdülvehab Bouhdiba, *"Tunus Milliyetçiliği ve Atatürk Örneği"*, a.g.e., s. 158-165.

20 Michael Finefrock, *"Atatürk ve Rıza Şah: Bir Karşılaştırma"*, a.g.e., s. 130-140.

21 Bilal Şimşir, a.g.e., s. 1903-1940.

22 A.g.e., s. 1933.

Levent Şahverdi Arşivi

vaşlarını vermişlerdir; ama bu toplum hareketlerinin özüne daha ayrıntılı bakıldığında, bu liderlerin toplumlarına verdiklerinde, Türkiye'de olduğu gibi, batılılaşma ve çağdaş kavramları toplumuna benimsetme yönünden, kıyaslanamayacak derecede büyük farkların olduğu da görülmektedir. Bu durum, her sosyal hareketin birbirinden etkilenme yönünden çok noktada alışverişi olmakla birlikte, bir aşamadan sonra, toplumun kendi değerleri, faziletleri, Atatürk'ün deyişiyle de, "cevheri" denilebilecek özelliklerine paralel olarak, kendine özgü bir içerik ve biçimde gerçekleşmesi kuralı ile açıklanabilir. Türk İnkılâbı'yla birlikte, Türk Milleti'nin medeni uluslar seviyesine ulaşma yolunda, bütün zorluklara rağmen attığı dev adımlar, Türk Milleti'nin kanındaki medeni cevherlerin eseridir, denilebilir. Bu ise, Türk Milleti'nin bu toplumlarla karşılaştırılmasının sonunda, özellikle lâiklik anlayışında ve demokratikleşme çabalarında en belirgin biçimde kendisini gösterir. Nitekim Atatürk'ün şu sözleri, Türk Milleti'nde gördüğü cevheri açıklıyor gibidir: "Çünkü Türk Milleti'nin karakteri yüksektir. Türk Milleti çalışkandır. Türk Milleti zekidir. Çünkü Türk Milleti, millî birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Ve çünkü, Türk Milleti'nin yürümekte olduğu terâkki ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müsbet ilimdir"[23].

23 ***Atatürk'ün 10 Yıl Nutku'ndan;*** *bkz., Atatürk'ün Söylev ve Demeçler,* C. II, s. 318

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

MUSTAFA KEMAL (ATATÜRK)'İN YEMEN'E TAYİNİ VE BUNUNLA İLGİLİ BELGELER

ZEKERİYA TÜRKMEN*

GİRİŞ

Arabistan yarımadasının güneyinde yer alan Yemen stratejik, jeopolitik ve ticarî bakımdan büyük bir ehemmiyet taşır. Babülmendep Boğazı, Perim Adası ve Cibuti bu coğrafyanın önemini bir kat daha artırdığı gibi, Kızıldeniz'e geçişin kontrol altına alınmasını da sağlar[1]. Mısır Valisi Hâdim Süleyman Paşa zamanında H. 945/M.1538'de Osmanlı idaresine bağlanan Yemen, Uzakdoğu'ya uzanan yol güzergahında bulunması sebebiyle XX. yüzyıla gelinceye kadar çeşitli karışıklık ve mücadelelere sahne olmuştur.

XIX. Yüzyıldan itibaren sanayileşme hamlesini başarıyla gerçekleştiren İngiltere, Fransa gibi ülkeler jeopolitik konumu itibariyle Yemen ile daha fazla ilgilenmeye başladılar. Asrın sonlarına doğru Hollandalı ve İtalyanlar da bu bölge ile ilgilenir oldular. Avrupa devletleri bölgede kontrolü ele geçirebilmek için yerli hanedanları kendi yanlarına çekmek istediler. Bu konuda zaman zaman başarılı olan Avrupa devletleri, bölgede Osmanlı Devleti'ni uzun yıllar uğraştıracak problemlerin çıkmasına da zemin hazırladılar. Öte yandan, bölgedeki Osmanlı idarecilerinin ehliyetsizliği Yemen'deki ayaklanmaların kısa sürede büyümesine sebep olmuştur[2].

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine doğru Yemen'de çeşitli karışıklıkların çıkması bölgeye devlet tarafından idarî ve askerî ıslah heyetlerinin

* Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yakınçağ Doktora Öğrencisi.

1 Yemen hakkında geniş bilgi için bkz., İhsan Süreyya Sırma. ***"Yemen"***, IA, s. 371-384; Yemen isyanları hakkında bkz., Aynı yazar, ***Osmanlı Devletinin Yıkılışında Yemen İsyanları***, İstanbul 1994; Yemen'in Osmanlı idaresine girmesi hakkında geniş bilgi için bkz., Cengiz Orhonlu, ***"XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz Sahillerinde Osmanlılar"***, ***Tarih Dergisi***, İstanbul 1962, XII/16, s. 17.

2 İhsan Süreyya Sırma, a.g.e., s. 378-381.

Levent Sahverdi Arşivi

gönderilmesini zaruri kılmıştır[3]. Bazı zamanlarda da devlet yetkilileri, Osmanlı idaresine karşı isyan eden Yemen şeyh/imamlarının cezalandırılması yolunda girişimlerde bulunmuştur[4]. XX. Asrın başlarında Yemen, Osmanlı ülkesinin Makedonya'dan sonra iç karışıklıklardan en çok etkilendiği önemli mekânlardan birisi olmuştur. Hatta Yemen'deki mücadele Anadolu insanının türkülerine konu olabilecek kadar ruhunun derinliklerine işlemiştir[5].

Son dönem Osmanlı Tarihi'ne bakılırsa, Yemen'de mücadele etmemiş erkân ve ümera hemen hemen yok gibidir. XX. Yüzyılda Türk dünyasının yetiştirdiği en büyük devlet adamlarından birisi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin de kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk hakkında günümüze kadar pek çok eser, inceleme ve araştıma kaleme alınmış olmakla beraber, O'nun hayatında halâ bilinmeyen yönlerin bulunduğu yeni ortaya çıkan arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk hakkında bilinmeyen hususlar, daha ziyade O'nun 1919 yılından önceki dönemine aittir[6]. Bu araştırmada, Mustafa Kemal Atatürk'ün 1909 yılındaki hayatına ait gizli kalmış bir yönü belgelerle izah edilmeye çalışılacaktır.

Mustafa Kemal'in Yemen'e Tayinine Kadar Geçen Zamandaki Faaliyetleri

Mustafa Kemal Harp Akademisi'nden 11 Ocak 1905'te beşinci olarak

3 Yemen ve Asir kıt'ası Osmanlı İdarî taksimatına göre bağımsız vilayet ve sancak statüsünde idi. Yemen hakkında pek çok eser kaleme alınmıştır. Yemen'in idari bakımdan iki vilayete taksimi hakkında Muhammed Emin Paşa'nın hazırladığı rapor, bölgedeki İngiliz emellerini ve Yemen coğrafyasının stratejik önemini açıklaması bakımından önemlidir. Bkz., Muhammed Emin Paşa, ***Yemen'in İki Vilayete Taksimi Hakkında Rapor***, İ.Ü. Merkez Kütüphanesi, TY. nr: 4615, 1318 yılında Yemen'e yapılan seyahat ve izlenimler hakkında bkz. Halit İhsan, ***Yemen Seyahatnamesi***. İ.Ü. Merkez Kütüphanesi, TY. nr: 4917. Abdülhamid dönemine ait fotoğraf albümlerinde de Yemen ve Asir ile ilgili resimlere rastlamak mümkündür. Bkz. ***Yemen Albümü***. İ.Ü. Merkez Kütüphanesi, nr; 90. 452. 90. 460, 90. 651. 90. 669.

4 Yemen'de bu isyanlardan dolayı sık sık sıkıyönetim ilan edildiği anlaşılmaktadır. Bkz. *BOA.*, ***İrade Askeriye nr***: 26. 12. N. 1327/29 Ağustos 1909.

5 Osmanlı ordusunun Yemen'de mücadele ettiği günlerden bu yana söylene gelen Yemen türküsü buna örnektir. Yemen coğrafyası XX. Asrın başlarından itibaren ortaya çıkan iç isyanlar sebebiyle pek çok Türk askerinin ölümüne sebep oldu. Bu acı ve elem dolu Yemen hatıraları zaman zaman destanımsı bir anlatımda okuyuculara sunuldu. Bunlardan birisi de Bolulu Mestan Destanıdır. Bkz. Muhammed Ali Bahaeddin, ***Yemen'den Gelen Mektup***. İstanbul 1326.

6 Maalesef Atatürk biyografileri kaleme alınırken nedense hep 1926 yılında Emekli Sandığının bir takım kayıtları dikkate alınmaktadır. 1989 Yılında Atatürk Araştırma Merkezinde İsmek Gönülal Bey'le yaptığımız görüşmede kendisine Atatürk'ün 1915'ten önceki hayatı hakkında detaylı bilgi nerede bulabileceğimizi sorduğumuzda, cevaben yukarıdaki kaynağı tavsiye etti. Bu kaynakta da genel bilgiler mevcut idi. Bu açıdan O'nun hayatında bilinmeyen dönem diyebileceğimiz 1914 öncesi hakkında arşivlerimizde önemli belgeler olduğu kanaatindeyiz ve yapılacak araştırmalarla bunlar gün ışığına çıkartılacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

mezun olup[7], erkân-ı harp yüzbaşısı rütbesiyle Şam'da bulunan V. Ordu'ya tayin edilerek[8] staj görevine başladı[9]. Şam'daki görevi sırasında (Ekim 1906) arkadaşlarıyla, *"Vatan ve Hürriyet Cemiyetini"* kurdu[10]. Cemiyet, Suriye-Lübnan-Filistin kıyı şeridinde bulunan bazı şehirlerde şubeler açarak faaliyetlerini sürdürdü[11]. Bilahare Selanik'e gelen Mustafa Kemal tarafından cemiyetin bir şubesi de burada açıldı[12]; fakat kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşti[13]. Böylece Osmanlı ülkesinde meşrutî bir sistemin kurulmasına gayret gösteren ve II. Abdülhamid idaresine karşı olan subayların kurdukları cemiyetler tek bir gaye etrafında birleşmiş oldu.

30 Eylül 1907'de III. Ordu komutanlığı emrine tayin edilen Mustafa Kemal[14], Selanik'te maiyet müşiri erkân-ı harbiyesine atandı[15]. Buradaki resmî görevi yanında, diğer taraftan da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faal bir azası olarak çalışmalara katılıyordu[16]. Öte yandan, Mustafa Kemal Selanik'teki görevi sırasında kurmaylık yeteneğini arttırmaya yönelik faaliyetlerde bulundu. O, II. Meşrutiyet'in ilânı sırasında Selanik'te görevli idi. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra, yeni rejime tepki olarak ayaklananları bastırmak üzere Trablusgarb'a giden birlik de görevlendirildi[17]. Mustafa Kemal, Trablusgarp'taki bu isyanın bastırılmasından sonra tekrar Selanik'e geri döndü ve 13 Ocak 1909'da Selânik XVII. Redif Fırkası'nda kurmaylık görevine atandı[18].

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA) bulunan belgelerden anlaşıldığına göre Mustafa Kemal, Trablusgarp'tan döndükten sonra, Selanik Redif Fırkası'ndaki

7 Salih Omurtak, *"Atatürk"*, *İ.A.*, I, s. 720.

8 Ahmet Emin (Yalman) *"Gazi Mustafa Kemal Paşa ile Mülakat"*, *Vakit* nr: 1468, 10 Ocak 1922; ayrıca bkz. Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*. I/I. Ankara 1983. s. 196; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev. Metin Kıratlı), Ankara 1984, s. 203.

9 Faik Reşit Unat, *"Atatürk'ün II. Meşrutiyet İnkılâbının Hazırlanmasındaki Rolüne Ait Belgeler"*, *Belleten*, XXVI/102. 1962, s. 344.

10 Salin Omurtak, a.g.e., 720; Uluğ İğdemir, *Atatürk ve Yaşamı*. c.I. Ankara 1980, s. 9; Yusuf Hikmet Bayur. a.g.e., s. 196.

11 *Vakit*, aynı nüsha.

12 E.E. Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilâli*, (Çev. N. Yavuz), İstanbul 1982, s. 117.

13 Uluğ İğdemir, a.g.e., Aynı eser, s. 11; ayrıca bkz. Tahsin Uzer, *Makedonya'da Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara 1987, s. 23.

14 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, I. İstanbul 1963, s. 107.

15 *Salname-i Devlet-i Aliyye*, 64. Sene, Dersa'adet 1323, s. 316; ayrıca bkz., Bekir Erkin, *"Atatürk'ün Selanik'teki Askerlik Hayatına Ait Hatıratı"*, *Belleten*, XX/80, 1956, s. 599.

16 Salih Omurtak, *a.g.e.*, s. 721; Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, s. 215.

17 Bekir Tünay, *"Mustafa Kemal ve İttihat ve Terakki"*, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, I/I, Ankara 1984, s. 257.

18 Bekir Tünay, *a.g.e.*, s. 257.

Levent Sahverdi Arşivi

erkân-ı harplik görevi yanında yine aynı yerde -Selanik'te- bulunan Jandarma Efrad-ı Cedide Mektebi Kumandanlığı görevine de tayin edildi[19]. Bu mektep kumandanlığında Mustafa Kemal'den önce de, O'nun samimi arkadaşlarından birisi olan Erkân-ı Harp Binbaşısı Ali Fethi Bey bulunuyordu[20]. Belgelerden çıkarılan sonuca göre, Ali Fethi Bey Paris ateşemiliterliğine tayin edilince, öyle anlışılıyor ki Kolağası Mustafa Kemal Bey, Harbiye Nezaretin'ce yetenekli ve muktedir bir komutan olarak görüldüğünden bu sırada rütbesi küçük olmasına rağmen bu önemli vazifeye getirilmişti.

Mustafa Kemal, 31 Mart Olayı üzerine Selanik'ten İstanbul'a yürüyen Hareket Ordusunda I. Mürettep Fırka'nın kurmay başkanı olarak görevlendirildi[21] ve Hareket Ordusu ile İstanbul'a girdi[22]. Hatta Hareket Ordusu Yeşilköy'de bulunduğu sırada, Osmanlı basınının bu konuya eğilmesi üzerine basında da, gelen ordu hakkında yer yer haberler yayınlanmaya başlandı. İşte bu sırada Osmanlı basınından Süleyman Nazif -belki de hiç farkında olmadan geleceğin büyük devlet adamı olacak olan- Mustafa Kemal ile mülakat yaparak bunu gazetesinin sütunlarında haber olar vermişti[23]. Mustafa Kemal bilahare ordu ile İstanbul'a girdi[24] ve şehirde asayişin sağlanması ile vazifelendirilen zabitler arasında yer aldı. Hareket Ordusu İstanbul'a hakim olduktan sonra, önemli karakolların komutanlıklarına orduca güvenilir zabitler getirildi. Bu sırada Kolağası Mustafa Kemal Bey de Galatasarayı Jandarma Karakolu komutanlığında görevlendirildi[25].

Kolağası Mustafa Kemal'in Yemen'e Tayini

Mustafa Kemal, Şam'da Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurmuş, Selanik'e

19 *BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), İrade Askeriye* nr: 32, 11 Cemaziyelahir 1327/16 Haziran 1325 tarihli belgeden Mustafa Kemal'in Selanik'teki Jandarma Mektebinin komutanlığını yaptığı ifade edilmektedir.

20 *BOA., Babıâli Evrak Odası (BEO)*, Rumeli Müfettişliği Gelen. nr: 248949, 13 Haziran 1324.

21 *Gn. Kur. ATASE Arşivi* nr: 9-3411, Kls: 71, Ds: 38, F: 4/17.

22 Hareket Ordusunun hazırlanması, İstanbul'a yürüyüşü, İstanbul'a hakim olması, başkentte iktidarı değiştirmesi ve diğer faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz,. Zekeriya Türkmen, *Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyasete Çatışması*, İstanbul 1993.

23 Süleyman Nazif, *"Hürriyet Ordusunda", (Osmanlı nr: 36. 21 Nisan 1909)* başlıklı yazısında şöyle diyordu:

"... Ayastefenos'ta Meclis-i Maarif a'zasından Hikmet Bey'e tesadüf ettim. Beni iki refikimle evine götürdü. Öğle ta'amı yaptık. Hikmet Bey'in hanelerinde III. Ordu kahramanlarından Mümtaz Yüzbaşı Mustafa Kemal Bey'e tesadüf ettim. Selanik Jandarma Efrad-ı Cedide Mektebi Kumandanı iken tehlikede bulunan vatanın imdadına müsare'atla pay-ı tahta koşmuş, şimdi nefer libasıyla zabitlik yapıyor."

24 *Gn. Kur. ATASE. Arşivi* nr: 9-3411. Kls: 71. Ds: 45. F: 7.

25 *BOA., İrade Askeriye nr: 32.* II Cemaziyelahir 1327/16 Haziran 1325.

Levent Şahverdi Arşivi

dönünce bunun İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşmesini sağlamışsa da, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde umduğunu bulamamıştı. Ordu mensuplarının siyasetle uğraşmaları 31 Mart Olayı örneğinde görüldüğü üzere memleketin birlik ve beraberliği açısından kötü sonuçlar doğurmuştu. Bu yüzden Mustafa Kemal ordunun siyaset yapmasının uygun olmadığını savunmaya başladı. O'nun orduyu siyasetten ayırmaya matuf düşünceleri İttihat ve Terakki Cemiyeti erkânınca hoş karşılanmadı. Cemiyetin lider kadrosu, kendilerine bir gaile çıkarır düşüncesiyle Mustafa Kemal'in İstanbul'dan uzaklaştırılması için faaliyete geçmekten geri kalmadı.

XIX. ve XX. Yüzyıllar Osmanlı Devleti'nde dış müdahalenin arttığı devirler olarak karşımıza çıkmaktadır. İfade edilen devire kadar arap yarımadasında kabile yaşantısını sürdüren Araplardan bazıları İngiltere, Fransa ve İtalya ile temaslarda bulunuyordu. Yarımadanın çeşitli bölgelerinde iktidarı eline alan emirler birbirleriyle de temas halinde idiler Hicaz'da Mekke Emiri Şerif Hüseyin, Asir'de Seyyid İdris, Yemen'de İmam Yahya, Necit ve Şamar'da İbn-i Suud ve İbn-i Reşit vardı. Bunlardan Şerif Hüseyin, İdris ve İbn-i Suud İngiliz dostu, İbn-i Reşit ise Türk dostu olarak biliniyordu. Bunlardan Şerif Hüseyin ile İbn-i Suud ve Seyyid İdris'in arası açıktı. Seyyid İdris XIX. asrın sonlarına doğru Afrika'dan Asir'e gelip Sıbya bölgesine yerleşerek burada kendisine taraftar toplamaya başladı[26]. İtalyanlardan da gerekli desteği alan Seyyid İdris Asir'de imamlığını ilan edince, devlet bunun üzerine kuvvet gönderdi. üzerine gönderilen bir Türk alayını Cizan'da baskınla çok kötü duruma düşüren İdris, bundan cesaret bularak büsbütün şımardı[27]. Bu sırada Yemen'de kontrolü ele geçirerek yerli hanedanları da yanına çekmeyi başaran İmam Yahya da devlete isyan etti. Osmanlı Devleti, İmam Yahya'ya bir takım idarî haklar vererek O'nu kendi yanına çekti. İmam Yahya ile en son Ahmet İzzet Paşa Yemen'de görevli iken 1911 yılında bir anlaşma imzaladı ve bu anlaşma Yemen'in elimizden çıkışına kadar (1918) yürürlükte kaldı[28].

---

26 Seyyid İdris çok önceleri Fas'tan Sudan'a giderek kurduğu İdrisiye tarikatı ile taraftar toplamaya çalışmıştır. İdris tarikatını daha geniş alana yaymak ve daha sonra da buna dayanarak bir hükümet ve devlet kurmak azminde idi. İdris bunun için en uygun yer olarak Asir'i seçti ve XIX. Asrın sonlarına doğu buraya yerleşti. Asir, Osmanlı idarî teşkilatına göre bağımsız statüye sahip sancaklardan birisi idi. 1907 Yılından itibaren Osmanlı hükümeti İdris ile ciddi olarak uğraşmaya başladı. Bkz., Gn. Kur. ATASE Başkanlığı Yayını, ***Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı*** 1914-1918, c VI. Ankara 1978, s. 26-27, 40.

27 Tarihe ***"Cizan Felaketi"*** adıyla geçen bu olay idris'in yöredeki bedevi Arap kabileleri arasındaki şöhretinin giderek artmasına sebep olduğu gibi kendisine büyük ölçüde katılımlar da oldu. Bkz., Gn. Kur. ATASE Başkanlığı, ***a.g.e.***, s. 4.

28 İhsan Süreyya Sırma, ***a.g.e.***, s. 381.

Levent Sahverdi Arşivi

Öte yandan, Asir'de Seyyid İdris'in isyanını bastırmak üzere hal çareleri arayan Osmanlı hükûmeti sonunda bu bölgeyi tanıyan biri olarak bilinen Süleyman Şefik Paşa'yı[29] 19 Mayıs 1909 tarihinde Yemen'de Asir Mutasarrıflığı ve Askerî kuvvetler komutanlığına tayin etti[30]. Süleyman Şefik Paşa da İdris'e karşı mücadelesini sürdürebilmek için devlet merkezinden gerekli desteği aldı.

Yukarıda kısaca ifade edildiği üzere, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile anlaşmazlığa düşen Mustafa Kemal'in İstanbul dışındaki bir yere tayini gündeme geldi. Bu tayin bir nevi sürgün şeklinde yapılmış bir tayine benzemekle beraber, Kolağası Mustafa Kemal'in muvafakatı alınmasından dolayı farklı mülahaza edilebilir. Nitekim, Harbiye Nezareti Jandarma Dairesi Reisi bulunan Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa, 13 Haziran 1325/26 Haziran 1909 tarihinde yazdığı tezkirede; Asir Sancağı Mutasarrıf ve Kumandanı bulunan Süleyman (Şefik) Paşa'dan gelen bir telgraftan bahisle Asir'de bulunan jandarma kuvvetinin nizam ve intizam altına alınması gerektiğini belirterek *"ehil ve ma'lûmâtı"* olmasından dolayı Mümtaz Yüzbaşı Mustafa Kemal Bey'in rızasının alınarak adı geçen Jandarma Tabur Komutanlığına tayininin kararlaştırıldığını izah etmektedir. Ayrıca bu tezkirede, Mustafa Kemal'in daha evvel Selanik Jandarma Efrad-ı Cedide Mektebi kumandanı iken bilahare ordu ile İstanbul'a geldiği ve Galatasarayı Jandarma Bölük komutanlığı görevini yürüttüğü de hatırlatılmakta idi. Tezkirede bundan başka adı geçen kişinin sınıf-ı nizamiyeye irtibatının bakî kalacağı, fakat rütbesinin bu derece terfi ile Asir Tabur kumandanlığına tayini hakkında nezaret ve hükûmete gerekli yazıların yazıldığı belirtilmekte idi[31]. Aynı gün Harbiye Nazırı Salih Paşa tarafından da Mustafa Kemal'in tayini tasdik edilerek, konu hükûmet kanadına iletildi[32]. Hükûmet tarafından da onaylanan bu tayin Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa tarafından 15 Haziran 1325/28 Haziran 1909 tarihinde padişahın tasdikine sunulmuş ve 16 Haziran 1325/29 Haziran 1909 tarihinde de iradesi çıkmıştır[33]. Sadaret bu tayinin onaylanmasının ardından 18 Haziran/1 Temmuz tarihinde Harbiye Nezareti'ne durumu tebliğ etmiş, konu hakkında kısa bir bilgi vermiştir[34]. Böy-

29 Süleyman Şefik Paşa, İstiklal Harbi yıllarında İstanbul hükümetinin - 1919 yılı Ağustos-Eylül aylarında Harbiye Nazırlığını yapmış: bilahare Anadolu'da kuva-yı milliyeye karşı faaliyette bulunmak üzere İngiliz desteği ile İstanbul'da hazırlanmış olan kuva-yı inzibatiyenin komutanlığına getirilmiş olan kişidir.

30 ***BOA., İrade Askeriye*** nr: 19, 29 Rebiyülahir 1327/7 Mayıs 1326. İradede *"ahval-i mahalliyeye vukufuna ve iktidarına mebni Seyyar Topçu Üçüncü Liva Kumandanı Mirliva Süleyman Şefik Paşa'nın Asir Mutasarrıf ve Kumandanlığına tayin edildiği"* belirtiliyordu.

31 ***BOA. İrade Askeriye*** nr: 31, 11 Cemaziyelahir 1327/16 Haziran 1325. lef: 1.

32 ***BOA., Aynı belge***, lef: 2.

33 ***BOA., Aynı belge***, lef: 3.

34 ***BOA., Aynı belge***, lef: 4.

Levent Şahverdi Arşivi

lece Jandarma dairesinin teklifi, Mustafa Kemal'in de onayının alınması üzerine, bu sırada isyanların arttığı bir bölge olan Yemen'deki Asir Jandarma Taburu Kumandanlığı'na tayin gerçekleşmiştir.

Konuyla ilgili belgelerden anlaşıldığına göre, Asir'de bulunan jandarmanın disiplinsiz ve karışık bir halde bulunduğu ve bu durumdaki birlikleri tecrübe ve bilgisinden dolayı Yüzbaşı Mustafa Kemal'in düzenli birlikler haline getirebileceği ve daha önce Selanik Jandarma Mektebi ve Hareket Ordusundaki görevinin hemen akabinden Galatasarayı Jandarma Bölüğü komutanlıklarında başarılarından dolayı kendisini kabul ettirdiği belirtilmektedir. Mustafa Kemal'in Asir'e tayininde bir de bir derece terfi ile yapılması karara bağlanmıştı; buna göre Binbaşı rütbesi ile tayini gerekiyordu.

Kolağası Mustafa kemal, 1 Temmuz 1909 tarihinde Asir'e tayiniyle ilgili işlemlerin tamamlanmasının hemen ardından gerekli hazırlıklara koyulmuş ve bilahare Yemen'e gitmiştir[35]. Mustafa Kemal Yemen'de Asir Jandarma komutanlığı vazifesine hangi yolu takip ederek gittiğine dair kayıtlar mevcut olmamakla beraber, iki ihtimal bulunmaktadır. Karadan demiryolu ile Medine'ye oradan da kıyı şeridini takip ederek gitmiştir veya deniz yolu ile Akdeniz, Süveyş ve Kızıldeniz yolunu takip ederek Asir'deki Konfuda limanına oradan da kara yolu ile görev mahalline gitmiş olması muhtemeldir.

---

35 Mustafa Kemal Atatürk'ün Asir'e tayini meselesini Yüksek Lisans tezini hazırlarken, 1989 yılında Başbakanlık Osmanlı Arşiv'inde yaptığımız çalışmalar sırasında tespit ettik. Zamanımıza kadar yapılan bütün çalışma ve Atatürk biyografilerini incelediğimizde bu konuyla ilgili hiç bir kayda rastlamadık. Bu konuyu Atatürk Araştırma Merkezi'nde olsun Genelkurmay ATASE Arşivin'deki çalışmalarımızda olsun çeşitli vesilelerle dile getirdiğimizde hiç kimseden bu konu hakkında bir açıklama bulamadık. Arşivcilik konusunda Türkiye'de mütehassıs bir kimse olan rahmetli Mithat Sertoğlu Bey'e de bu konuyu sorduğumuzda bu tayin ve vazifeler hakkında pek fazla bilgi olmadığını, fakat Mustafa Kemal'in aktif bir kişiliğe sahip olmasından dolayı memleketin pek çok yerinde vazifelendirildiğini ifade etmişlerdir. Yapılan bu araştırmalardan sonra, bu konuyu hemen o sırada gündeme getirmedik. İsim benzerliği olabilir - Yüzbaşı Mustafa Kemal Bey - düşüncesiyle bulduğumuz belgeleri kuvvetlendirecek bilgilere ulaşmamız gerekmekte idi. Nihayet arşivde yeni fonların açılmasından sonra yapılan araştırmalarda Süleyman Şefik Paşa'nın devlet merkezine gönderdiği belgelerden hareketle Mustafa Kemal'in Yemen'e gittiği ve bilfiil görev yaptığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan dönemin devlet ve askeri salnamelerine (yıllık) de bakarak isim benzerliği konusundaki şüpheler ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Öte yandan Mustafa Kemal'in Yüzbaşı rütbesinde iken Selanik'te Jandarma Mektep Komutanlığı ve Galatasarayı Jandarma Bölük komutanlığı görevleri ile ilgili belgeleri dönemin basınındaki haberlerle pekiştirerek bir sonuca ulaşmış, fakat Yemen'e tayini konusunda irade ve belgeleri bulmuş gidip gitmediği konusunda tereddüde düşmüştük. Bu konuyu bir makale ve ilim camiasına sunmayı bir vazife addettik. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk, daha genç yaşlarda - henüz 28 yaşında bir yüzbaşı- iken kendisinden Harbiye Nezareti'nin övgü ile bahsettiği görevinde ehil olduğunu belirttiği bir komutan hüviyetindedir. Bahsedilen bu konu bilahare, tarafımızdan bir makale halinde neşredilmiştir. Bkz., Zekeriya Türkmen, ***"Mustafa Kemal Atatürk Hakkında Bilmediklerimiz: Atatürk'ün 1909 Yılında İki Görev ve Bir tayini", Türk Dünyası Tarih Dergisi,*** Sayı: 72, Aralık 1992, s. 29-36.

Levent Sahverdi Arşivi

Mustafa Kemal, Asir'de Süleyman Şefik Paşa'nın komutasına girdikten sonra jandarmanın ıslahı konusuna eğilmiş, yerlilerden gönüllü jandarma kaydı yolunda çalışmalarda da bulunmuştur. Mustafa Kemal, bu sırada Asir'de isyan halinde bulunan Seyyid İdris'in hareketini önlemek üzere Süleyman Şefik Paşa tarafından önde gelen şeyhlerle birlikte arabuluculukta bulunmak üzere vazifelendirilmiştir. Süleyman Şefik Paşa devlet merkezine yazdığı tezkirede, kamuoyunun İdris'ten yana olduğunu belirterek[36], kendisinin gerekli tertibatı ve hazırlığı yaptıktan sonra Mustafa Kemal'i İdris nezdine göndereceğini belirtmektedir. Paşa ayrıca, Seyyid İdris'le yapılacak görüşmede Asir Kıt'ası için yapılması düşünülen ıslahat hakkında yerli halkın düşüncesinin de alınacağını ifade etmektedir[37]. Yapılan bu görüşmelerden önemli bir sonuç elde edilememiştir. Öte yandan, devlet merkezinden gönderilen 31 Ekim 1909 tarihli şifrede, Mustafa Kemal'in meşayihten üç kişiyle İdris nezdinde icra ettiği faaliyetin sonucunun merak edildiği belirtilerek, gereken bilginin gönderilmesi isteniyordu[38].

İlk görüşmelerde istenen sonucu alamayan Süleyman Şefik Paşa, ikinci defa Seyyid İdris'le görüşmelerde bulunmak üzere yine Mustafa Kemal'i görevlendirdi. Paşa, ayrıca Mustafa Kemal'in maiyetine bir hey'et vererek isyandan vazgeçmesi için Seyyid İdris'in yanına gitmesine ruhsat vermiştir. Bu sırada Asir Kıt'asında Ebha-Sıbya yolunun keşfine memur edilen[39] Yüzbaşı Mustafa Kemal heyetiyle beraber İdris'in yanına gidip görüşmüştür. Bu sırada, Süleyman Şefik Paşa ise görüşmeler esnasında olumsuz bir durum ortaya çıkması halinde, kendisinin Cizan-Konfuda taraflarından büyük bir kuvvetle harekete geçerek isyanı kökünden bastırmak amacında olduğunu belirtmekte idi[40]. Nitekim yapılan görüşmelerde olumsuz bir sonuç çıkmadı, zaten İdris de bu sırada devlete dehalet ettiğini belirttiği gibi bölgede bulunan diğer bir Osmanlı komutanı olan Said Paşa ile de görüşmelerde bulunmuştur[41]. Mustafa Kemal buradaki vazifesini başarıyla sona erdirdikten sonra İstanbul'a dönmüş ve Genelkurmay karargâhında va-

36 Halkın İdris'ten yana olduğunu gören Süleyman Şefik Paşa, hatta bir cuma günü İdris'ten kendisine hediye olarak gönderilen gömleği giymek suretiyle aşırı iltifatta bulunmuş, bu olaylar devlet otoritesini sarstığı gibi, İdris'in büsbütün şımarmasına sebep olmuştur. Bkz., Gn. Kur. ATASE Başkanlığı Yay., a.g.e., s. 27.

37 ***BOA., Dahiliye Nezareti, Muhaberatı-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH. MUİ)***, Ds: 1-4/77.5.L 1327/20 Ekim 1909, lef: 2-3.

38 ***BOA., DH. MUİ, Ds: 1-4/40. L. 1327/31*** Ekim 1909.

39 Ebha Asir'de dağlık bir mıntıkada bulunmaktadır. Sıbya ise Kızıldeniz'e yakın bir yerleşim birimidir. Ebha-Sıbya arasında yer alan yol düzenli bir yol olmamakla beraber denizden içeriye doğru gidişte en müsait mekanlardan birisidir. Bkz., BOA., *Harita Katoloğu* nr: 633, Yemen-Asir haritası.

40 ***BOA. DH. MUİ. DS: 1-7/34***, F: 4-5, 5 Aralık 1909.

41 ***BOA, DH. MUİ. Ds: 1-5/23***, 24 Kasım 1909.

Levent Şahverdi Arşivi

zifelendirilmiştir. Mustafa Kemal, İstanbul'daki görevi sırasında da kendini kabul ettirmiş ve 1910 Yılında Fransa'da Picardie Manevralarında Türk ordusunu temsil eden üç kurmay subay arasına dahil edilmiştir[42].

SONUÇ

Atatürk hakkında biyografi yazanlar genellikle bilgileri birbirinden aktararak, klâsik bir metodu takip etmektedirler. Bilimsel tarih anlayışının hakim olduğu ülkemizde artık bu metod terk edilerek, birbirinden nakilden ziyade, arşiv kaynaklarına dayanan araştırma ve incelemelere büyük önem verilmeli, Mustafa Kemal Atatürk'ün değişik cepheleri ele alınarak ortaya konmalı, O'nun yüksek dehâ sahibi bir asker-devlet adamı olduğu vurgulanmalıdır.

Kaynaklardan tespit edilen bilgilere göre Mustafa Kemal'in başarılı bir asker oluşu, dolayısıyla O'nun daha mesleğe atılışının ilk yıllarında mümtaz bir mevkiye gelmesini sağlamıştır. O, genç subaylık yıllarında vatan coğrafyasının değişik mekânlarında, çeşitli görevleri icra ederek memleketi tanıma fırsatını buldu; buralardaki görevleri esnasında kendini yetiştirdi. Bu küçük çalışmada da tesbit edildiği gibi, Mustafa Kemal hünüz yüzbaşı rütbesinde iken Selanik'te Jandarma Mektep Komutanlığı görevinde bulunmuş; Hareket Ordusunun 31 Mart Olayını bastırması sırasında aktif görev almış; başkentin asayişinin sağlanması konusunda da Galatasarayında bir nev'i inzibatı sağlamakla vazifelendirilmişti. Ordunun siyasetten ayrılması konusundaki fikirlerinden dolayı İttihat ve Terakkî liderleri ile anlaşmazlığa düşmesi, O'nun Yemen/Asir gibi uzak bir vatan köşesine kendi rızasının da alınması ile tayin edilmesine sebep olmuştur[43]. İttihatçılara göre sürgün şeklinde telakki edilen bu tayine Mustafa Kemal'in rıza göstermesi, O'nun -belki- ordudaki siyasî hizipleşmelerden bir müddet uzak kalmak istemesinden kaynaklanmış olsa gerektir. Nitekim Mustafa Kemal, Asir'deki görevini başarıyla bitirip 1910 yılında tekrar İstanbul'a geri dönmüştür[44].

---

42 Salih Omurtak, *"Atatürk"*. İA. c.I. s. 722.

43 Atatürk'ün sevdiği türküler arasında Rumeli türküleri olduğu kadar en fazla yer tutanlardan birisi de Yemen türküsüdür. O, bu türküyü -belki de- Yemen çöllerindeki o mücadele günlerini hatırlatması bakımından hafızasında devamlı canlı tutmuştur.

44 Mustafa Kemal'in Asir'deki görevi sırasında amiri durumundaki Süleyman Şefik Paşa, on yıllık bir aradan sonra (1919) O'nun askerlikten tardı yolunda kararlar çıkartacak ve millî hareketin lideri durumunda olan M. Kemal'e karşı cephe alacaktır.

Levent Sahverdi Arşivi

EKLER

EK - 1

BOA. İrade Askeriye nr : 32, 11 Cemaziyelahir 1327/16 Haziran 1325/29 Haziran 1909.

Harbiye Nezareti
Jandarma Dairesi

Asir Sancağı mutasarrıf ve kumandanlığına tayin kılınan Süleyman (Şefik) Paşa tarafından varid olan tezkirede Asir'de bulunan yerli jandarmanın hal-i intizama vaz'ı ve mümkün olduğu surette ücretli asker haline ifragı ve bu suretle ale't-tedrîc asâkir-i nizamiyenin taklîl miktarı orada bulunacak jandarma zabitanının ehil ve ma'lûmâtı olmasına mütevakkıf olduğundan ve Selanik jandarma zabitanından Beyoğlu zabıtasına memur Mümtaz Yüzbaşı Mustafa Kemal Bey evsâf-ı lazimeyi haiz olduğu gibi rızası da tahsil olunduğundan bahisle bir derece terfi'ile liva-i mezkûr jandarma tabur kumandanlığına tayini iş'ar olunmuş ve mumaileyh, Selanik Efrad-ı Cedide Mektebi Kumandanı iken ahiren Dersa'adet'e celbedilerek elyevm Galatasarayı Jandarma Bölüğü kumandanlığında mustahdem olduğu anlaşılmış olduğundan mumaileyhin sınıf-ı nizamiyeye irtibatı bâkî kalmak üzere rütbesinin bir derece terfi'ile mezkür tabur kumandanlığına tayini tensîb buyrulduğu halde iktizasının ifâ ve emr ü inbâ buyrulması hususunun bâbıâlî canib-i sâmisine inhâsı bâbından emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî : 8 Cemaziyelahir 1327/13 Haziran 1325

Şube-i mezbüreye memur alay kumandanı Derviş b. Yusuf Hâmid (Mühür)

Müdür Muavini Miralay Mehmet Arif b. El-hâc Ahmet (Mühür)

Şube-i mezbüreye memur erkân-ı harbiye miralaylarından Tevfik b. Mehmet Tevfik (Mühür)

Daire-i mezbûre şube müdürlerinden erkân-ı harbiye mirlivalarından Hakkı b. Hüseyin Sabri (Mühür)

Jandarma Dairesi Reis Vekili Ferik Münir b Hüseyin Hüsnü (Mühür)

Tasdik olunmuştur: fî : 13 minhu, Salih Hulusi (İmza)

Levent Şahverdi Arşivi

EK - 2

Harbiye Nezareti
Jandarma Dairesi
679

Ma'ruz-ı Çâker Kemîneleridir ki,

Galatasarayı Jandarma Bölüğü Kumandanlığı'nda müstahdem bulunan Mümtaz Yüzbaşı Mustafa Kemal Bey'in sınıf-ı nizamiyeye irtibatı bâkî kalmak üzere rütbesinin bir derece terfi'ile Yemen vilayeti jandarma alayının Asir taburu kumandanlığına tayini hakkında Jandarma Dairesi'nden tanzim olunan mazbata leffen takdim-i pişgâh-ı sâmi-yi sadaretpenâhileri kılınmagla icra-yı icabı merhûn müsa'ade-i celîle-i fahâmet-penâhileridir. Ol bâbda emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir. Fi: 8 Cemaziyelahir 1327/13 Haziran 1325

Harbiye Nazırı
bende
Salihi Hulusi (İmza)

EK - 3

Dairesi Sadaret

Atûfetlû Efendim Hazretleri

Galatasarayı Jandarma Bölüğü Kumandanlığı'nda müstahdem Mümtaz Yüzbaşı Mustafa Kemal Bey'in sınıf-ı nizamiyeye irtibatı bâkî kalmak üzere rütbesinin bir derece terfi'ile Yemen Vilayeti Jandarma Alayının Asir Taburu Kumandanlığı'na tayini hakkında Harbiye Nezaret-i Aliyyesinin tezkiresi melfûfu ile arz ve takdim kılınmagla, irade-i seniyye-i hazret-i tâcidârî ve vechile şeref-südûr buyrulur ise mantûk-ı âlîsi infaz olunacağı beyanıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim. *Fî : 10 Cemaziyelahir 1327/15 Haziran 1325*

Sadrazam
Hüseyin Hilmi (İmza)

Levent Sahverdi Arşivi

Maruz-ı Çâker Kemîneleridir,

Reside-i dest-i ta'zim olup melfûflarıyla beraber manzûr-ı alî buyrulan işbu tezkire-i samiye-i sadaretpenâhîleri üzerine mucibince irade-i cenâb-ı padişahî şeref-müte'allık buyrulmuş olmagla, ol babda emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî : 11 C. Ahir 1327/16 Haziran 1325

Ser-kâtib-i hazret-i şehriyârî
Halid Ziya (İmza)

EK - 4

Sadaret-i Uzmâ Mektubî Kalemi nr : 594
Tarih-i tesvidi : 13 C. ahir 1327/18 Haziran 1325
Tarih-i tebyizi : 13 C. ahir 1327/18 Haziran 1325

Harbiye Nezaret-i Aliyyesine,

Suretleri bâlâda muharrer tezkire-i maruza ve şeref-sâdır olan irade-i seniyye-i hazret-i hilafet-penâhiyi mübellig-ı hamiş mucibince Harbiye Nezaret-i Aliyyesinden icra-yı icabına himimet olunmak.

Galatasarayı Jandarma Bölüğü Kumandanlığı'nda müstahdem Yüzbaşı Mustafa Kemal Bey'in bir derece terfi'i rütbesiyle Asir Tabur Kumandanlığı'na tayini hakkında

EK - 5

BOA. DH. MUİ., Ds : 1-4/40, 16. L. 1327.

Dahiliye Nezareti Muhaberât-ı Umumiye Dairesi, 2. Şube

Asir Mutasarrıflığına (şifre) *18 Teşrin-i evvel 1325*

***Mustafa Kemal Bey** ile meşayihten üç zatın İdris nezdine gönderileceği evvelce bildirilmişti. Cereyan eden muamele ve müzakere neticesinin sür'at-i iş'ârı.*

Levent Şahverdi Arşivi

EK - 6

BOA. DH. MUİ., DS : 1-4/77, 5. L. 1327

Bâbıâlî Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi

Asir Mutasarrıflığından alınan şifre hallidir.

Dün cevaben Seyyid'den aldığım mektupta Yemen valisinin beyannamesinden şikayetle bütün Tıhame'nin hâl-i galeyanda olduğu ve eğer nezdine gidersem, esbâbına tevessül ile teskîn-i fitne mümkün ve şu hareketi son cehdi olacağını beyân ediyor. Civar ru'esâ-yı meşâyihten aldığım mektuplarda ve şifahî ifâdâtında dahi bayram ertesi önü alınmazsa kıyâm-ı umumî vaki olacağı bildiriliyor. Bütün efkâr Seyyid'in lehindedir. Sabıya'dan aldığım mevsûk ma'lûmâtta dahi Şevval'in üçüncü günü (18 Ekim 1909) harekâtı umumiye emri her tarafa verilmiş olduğundan muhakemât-ı acizâneme göre Seyyid, kat'iyyen harekât-ı ihtilâliye îfâ'ına mutasaddi olsa idi, asker vürûd etmezden evvel şu eyyâmı elimede bizi hasr ve tazyîk eder idi. Her halde bendeniz siyasetle teskîn-i fitne ile devleti bir ga'ileye sokmamak fikrindeyim. Binaenaleyh her türlü eshâb-ı silaha tevessül etmiş olmak üzere tarihten üç gün sonra Jandarma Kumandanı Mümtaz Kolağası Mustafa Kemal Bey'le meşâyih ve fukahâdan üç zâtı nezd-i Seyyid'e gönderiyorum. Vereceğim ta'limât, eğer Seyyid teskîn-i fitne ile vifâk tarafdarı ise her gûne tebligât icra içün yollar açılsın, Konfuda'dan buraya erzak, akçe, bilâ-muhafaza gelsün, ben de emir vereyim. İş'ar-ı âhire kadar Konfuda'ya çıkacak kuvvet ileri hareket etmesin, sonra bizzat bir nokta-i mu'ayyenede Seyyid'le birleşeyim. Memleket'in ıslâhı neye mutavakkıf olduğunu bilmüzâkere maḳam-ı hilâfete arz edeyim. Şu teklifimi kabul ederse, nüfûz-ı münteşiresine nazaran tâlib-i salâh olduğu tebeyyün eder. Vallah zaten biz, her suretle mukabele ve müdafa'aya hazır olduğumuzdan sell-i seyften mücteneb değiliz. Ve fakat şu teklifi kabul etmezse, şüphe buyrulmasın ki Seyyid, pek çok tarafdar zâyi edecektir. Binaenaleyh sahile çıkacak askerin bendenizle muharebe etmeksizin hareket etmemesi hususunda lâzım gelenlere emir buyrulması ehemmiyetle müsterhamdır. Yalnız bir de Konfuda'dan aldığım mektupta Cidde'den Ağustos ve Eylül taksitleri henüz gönderilmediği bildirilip burası ise son derece muzayaka içinde olduğundan akçenin sür'at-i irsâli esbâbının istikmâli başkaca mercûdur.

18 Eylül 1325/1 Ekim 1909

Asir Kumandanı

Süleyman

Vürûdu 6 Teşrin-i evvel 1325/19 Ekim 1909

Levent Sahverdi Arşivi

EK - 7

Bâbıâlî Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi

Asir Mutasarrıflığından Alınan Şifre

C.14 ve 18 Teşrin-i evvel 1325. İki def'a gönderildiği tebliğ buyrulan 15.000 lira kuvâ-yi cedîdenin masrafı karşılığı ise sevâhil ve cibâlde inşası mühim olan müdafa'alı kışlaları hangi para ile yapacağız. Seyyid'e gönderdiğim hey'et meyânına Mustafa Kemal Bey idhal edilememişti. Aldığım cevap pek mülayim ve zımnen teferru'kârâne idi. Akdemce arz ettiğim vechile Seyyid'e vesile-i iğfal kalmamak içün her türlü mes'uliyeti dûş-ı sıhhiyete alarak şeri'atın tamamiyi tatbikına taraf-ı saltanattan me'mûr olduğunu ilanla halkı tereddüde düşürmüş ve bu suretle şu kıt'ada ısyan-ı umumînin önünü almıştım. Zira şurası kat'iyyen ma'lûm olsun ki, Seyyid burada bir hükûmet-i arabiyye te'sis maksadıyla halkı isyana davet edemez. Davet etse de meşayihin mahall-i menâfi'i olduğundan kat'iyyen kabul olunmaz. Bu zâtın istediği şimdilik zımâm-ı halkı her ne suretle olursa olsun eline alıp ileride maksad-ı hafisini icraya bir zemin ihzârı olması me'mûldür. Binaenaleyh hükûmet, velev yalnız ahkâm-ı şeri'atın buralarda tamamı-yi icrası gibi meyl-i halka ve menfa'at-i devlete muvafik bir tedbir musibi Seyyid'in müraca'at ve mutalebesi ve tavassutu ile kabul ve ilan eder ise, halkı Seyyid'in kucağına kendi eliyle atmış olur. Şu mühimmenin nazar-ı mutala'aya alınması ile Hicaz ve Yemen ve Asir'de yalnız ahkâm-ı şer'iyenin cari olacağına devlet kendiliğinden karar verip ilan etmesi şu kıt'aâtın rakipsiz elimizde kalmasını ve bu suretle lâzım gelen ıslahatın ale't-tedrîc kemal-i suhûletle mevki'-i icraya vaz'ını te'min edeceğini arz ile Seyyid'le devletin müzakere edip verilecek mukarreratın aksi te'sir hasıl edeceğine ve zira Sa'id Paşa mülakatı üzerine devletle musalâha ediyoruz mutala'am tervîc olunacaktır. Herkes ırz ve edebiyle hareket etsin ve fakat mücrimleri bize getirsin yolunda Seyyid-i mumaileyh tarafından hakimâne ve galibâne neşriyat vaki' olmakta ve bu ise mumaileyhin nüfûz ve kudretini tevsi' etmekte olduğundan âtiyen vehamet zuhuru muhakkaktır. Şurası da ma'lûm olsun ki, eğer buradan isyan başlarsa, mes'elenin Hicaz'a dahi sirayeti şüphesizdir. Geçenlerde katil mu'temedleri tutup nam-ı şerife icra ettiğim iki hıdmet askeri bütün cebeli titrettiği gibi fevc fevc merkeze gelerek icra-yı şeri'at-ı ahmediyede devletle beraber fedâ-yı cana hazır olduklarına ahd ve imza verdiler. Görülüyor ki, bütün usâta sihir gibi te'sir eden ahkâm-ı şer'iyyeyi ilahla bütün halk nâm-ı celîl ile ona katılarak şu kıt'a-i vâsi'in kan dökülmeksizin teskîn ve ıslâh olunacağına ve bun-

Levent Şahverdi Arşivi

dan başka doğru bir hareket olmadığına şüphe buyrulmasın. Binaenaleyh bir tetebbu-ı amîk neticesi olan şu ma'rûzâtıma müsaade buyrulduğu surette sevahili zabt içün istediğim vesâ'itin sür'at-i irsâli ve çâkerlerine muvazzah bir ta'limât i'tâsı ve afv-ı dimâ' ıskat-ı fera'iz demek olup buna halifenin bile selahiyeti olmayıp vereseye ait idüğüne dair Seyyid'e yazdığım mukni' ve müdellil mektuba cevab-ı muvafakat aldığım halde tarafından bir hey'et-i meb'use meyanında Ebha-Sabiya tarîkının keşfine me'mur Mustafa Kemal Bey'le bazı memurîni nezd-i Seyyid'e göndereceğimi ve lede'l-hâce bunların merkez-i saltanata kadar gitmelerine ruhsat i'tâ edeceğimi her halde Seyyid'in başka bir maksadı tebeyyün ettiği surette buradan ve Cîzân üzerinden Sabiya üzerine yürüyüp fesadı kökünden imha vacip olduğunu bu bâbda tereddüde mahal olmadığını hakikat olarak arza mücasir olurum.

22 Teşrin-i sani 1325/5 Aralık 1909
vürûru : 25

Mutasarrıf ve Kumandan
Süleyman

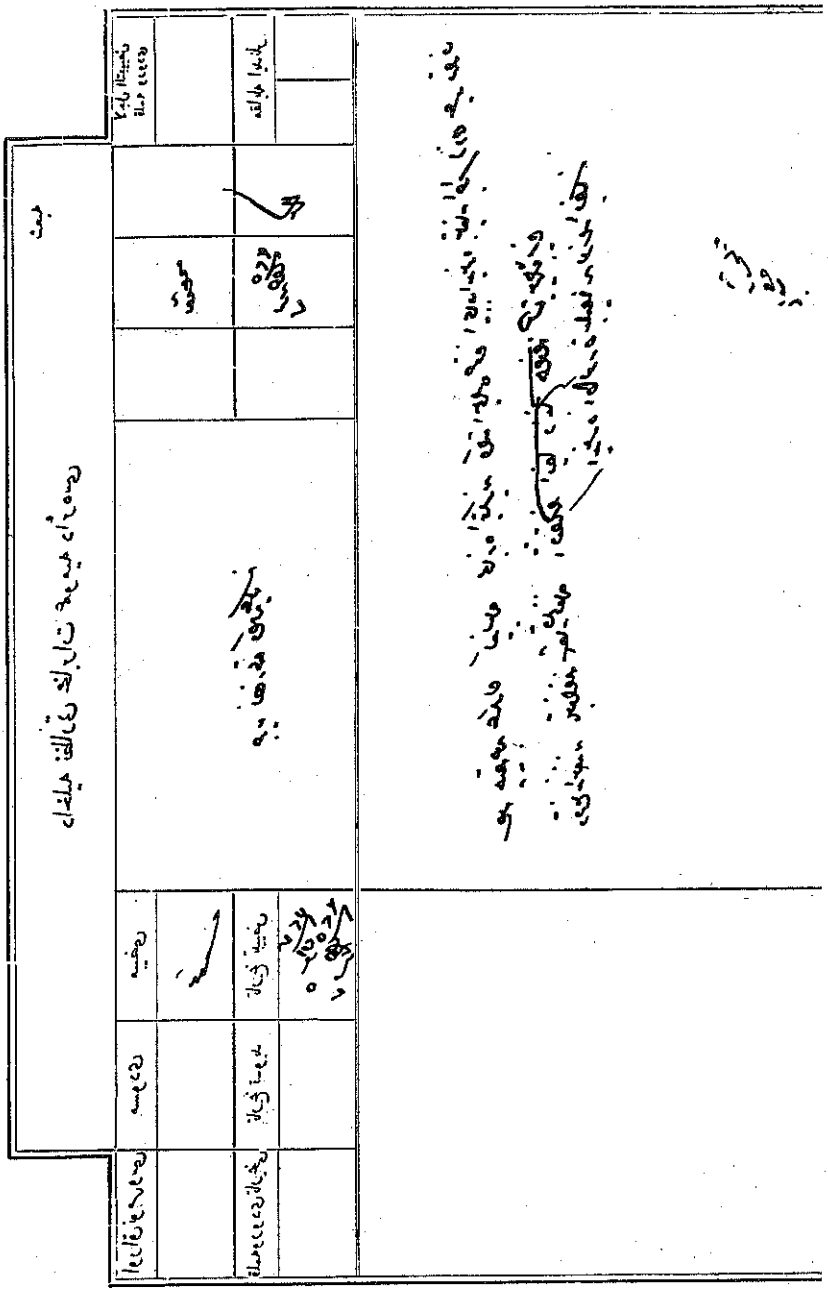
Levent Sahverdi Arşivi

EK - 5

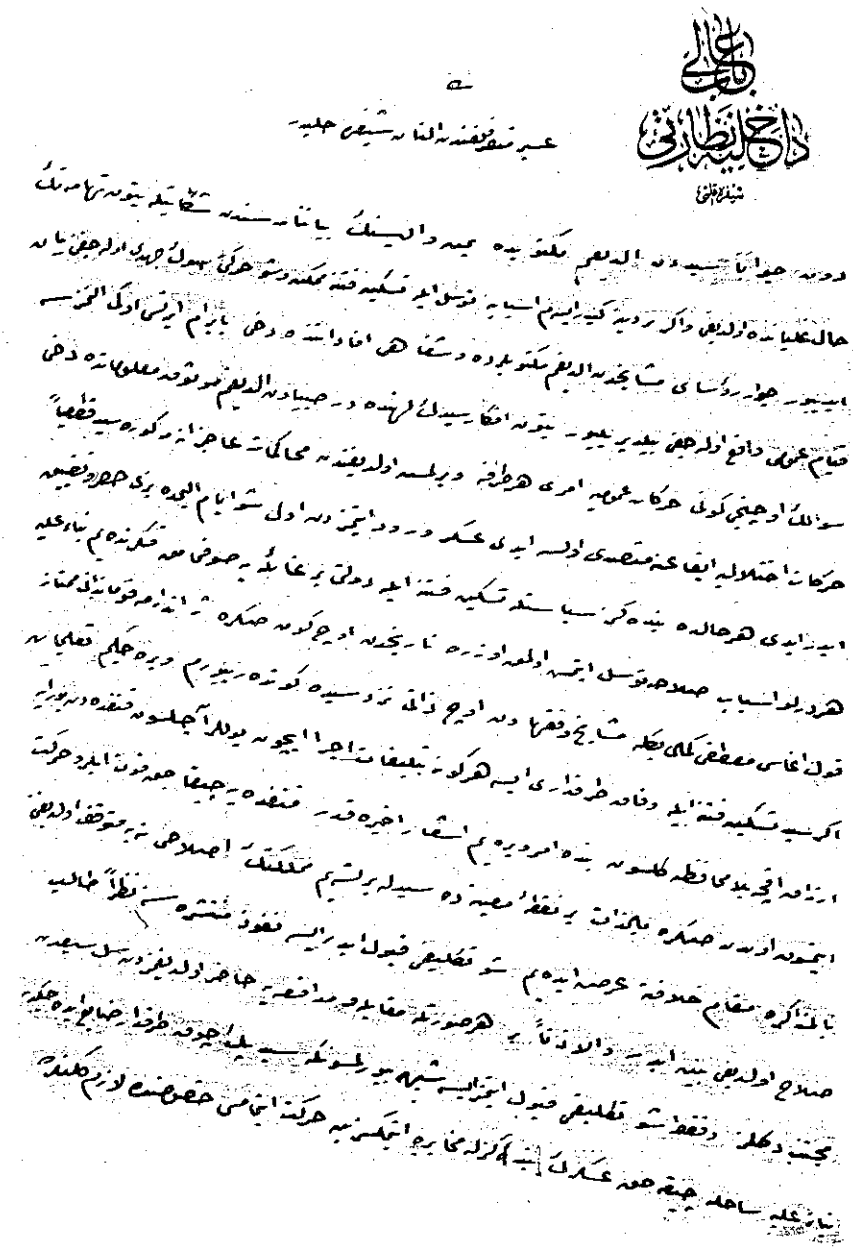
BOA. DH. MUİ, Ds: 1-4/40, 16. L. 1327

EK - 6

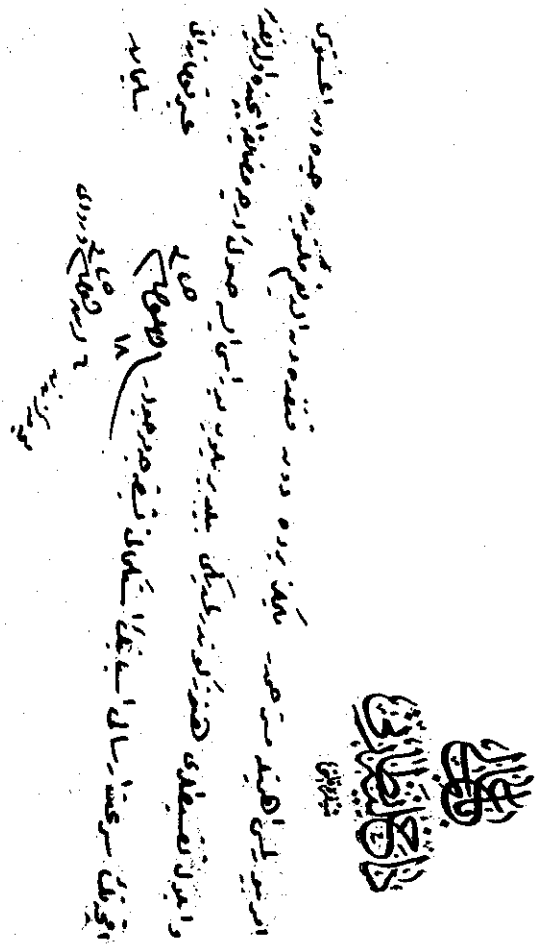
BOA. DH. MUİ, Ds: 1-4/77, 5. L. 1327

EK - 6

EK - 6

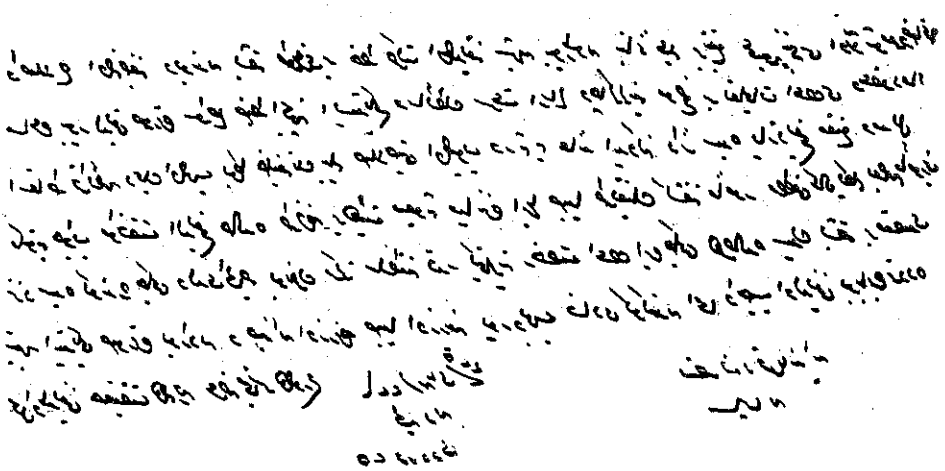
EK - 7

BOA. DH. MUİ. Ds; 1-7/34, F;5

EK -7

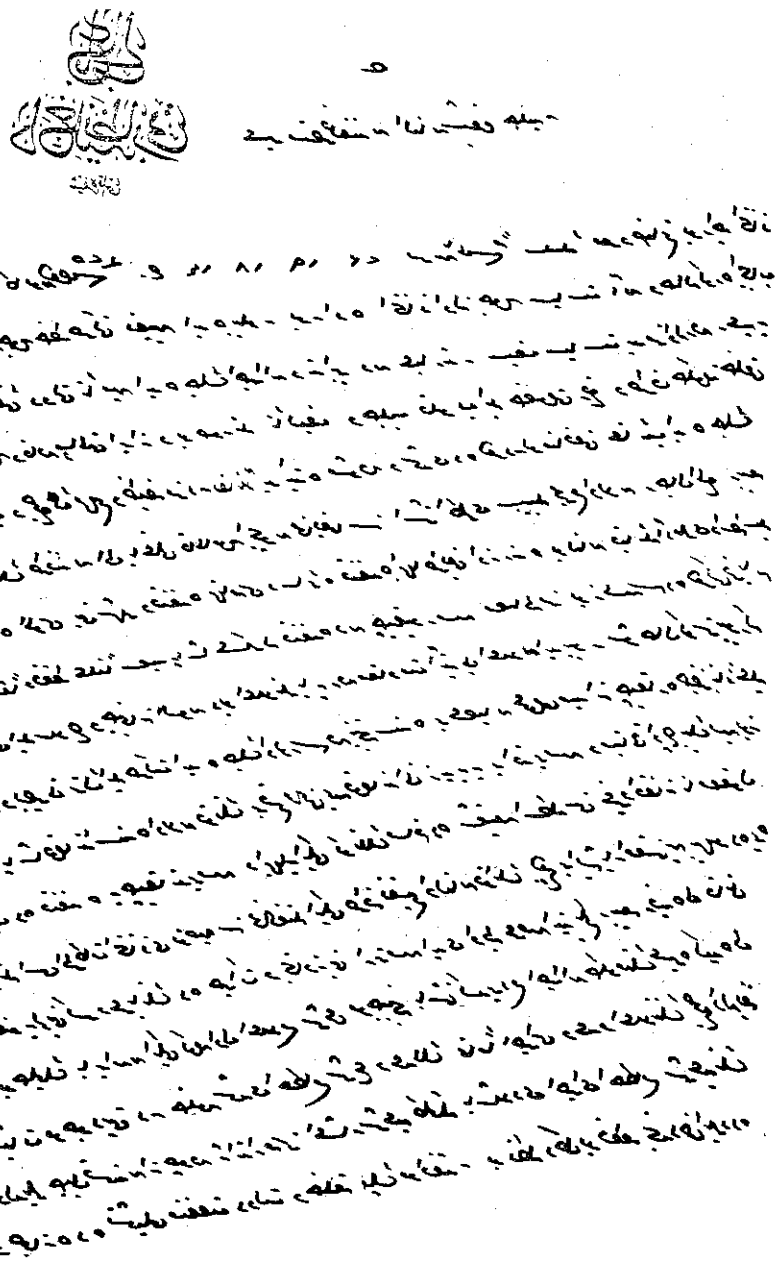

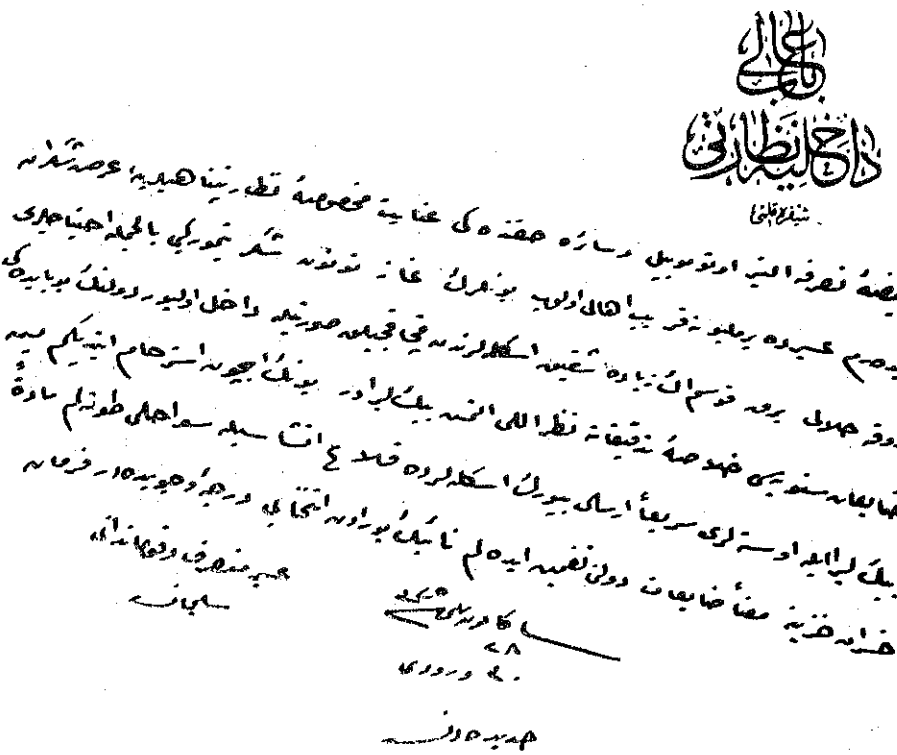
Levent Sahverdi Arşivi

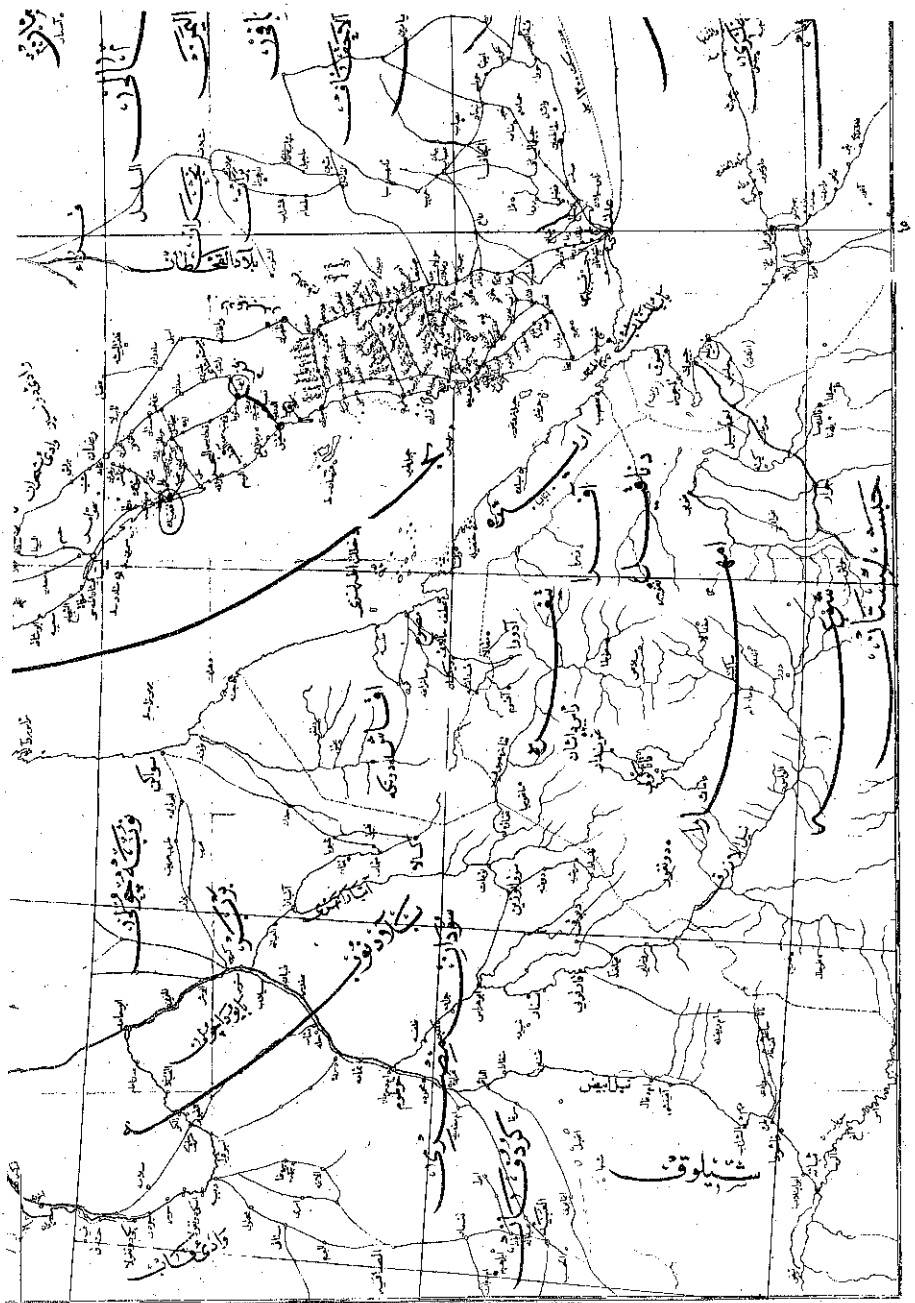
EK - 8

BOA. DH. MUİ. Ds: 1-7/34, F: 3

EK - 8

YEMEN - ASİR HARİTASI

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

KONFERANSLARI

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'TE BİLİM, FEN KAVRAMLARI VE ÇAĞDAŞLAŞMA*

PROF. DR BÜLENT DAVER**

Konferansımızın konusu, Atatürk'ün bilim ve fen kavramları hakkındaki düşünceleridir. Atatürk'ün bu konudaki görüşlerini incelemeye başlamadan önce, belleklerimizi biraz tazelemek için, bilim (ilim, science) ve fen kavramlarını kısaca tanımlamanın yerinde olacağını sanıyorum. Eski dilimizde yani Osmanlıca'da ilim; bilgi, vukuf ya da mârifet anlamlarına geliyordu. Klâsik Orta Çağ İslâm düşüncesi içinde ilim öncelikle, medrese ağırlıklı dinî disiplinleri kapsıyordu. Özetle, o zamanlar ilim denilince öncelikle dinî bilgiler anlaşılıyordu. Günümüzde, bilim denilince de kendine özgü konusu, yöntemi olan ve olayların nedenlerini, yasalarını (kanunlarını) bulma amacına yönelen disiplinler, sistematik bilgi bütünleri anlaşılmaktadır. Bu anlamda bilim, doğru yöntemle elde edilen ve pratikle saptanan bilgilerin bütünüdür, diyebiliriz.

Ünlü İngiliz düşünürü Spencer'e göre üç türlü bilgi bulunmaktadır :

Avami (halka ait) genel bilgiler: Bilimsel bilgiler ve felsefi bilgi.

Bilimsel Bilgi : Bilimsel bilgiyi diğer bilgilerden ayıran şey, onun objektif, yani nesnel olmasıdır. Çünkü, bu bilgi kişiden kişiye değişen biçimlerde yorumlanamaz. Bilimsel bilgi aynı zamanda geneldir, çünkü yalnız özel bazı olaylara değil, tüm olaylar topluluğuna uygulanır. Örneğin, yerçekimi yasası yere bırakılan bütün nesneler için geçerlidir. Bunun aksini kimse ileri süremez. Güneşin doğuşu ve batışı da kesindir, tartışılamaz. Öte yandan bütün madenlerin ısıtılınca genişleyeceğini tüm bilim adamları kabul etmektedir. Bu da kesin bir olgudur.

Bilimler, günümüzde kabaca, toplum bilimleri ve doğa bilimleri olarak

---

* Bu konferans, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı adına 3 Kasım 1994 tarihinde İstanbul'da Prof. Dr. Bülent Daver tarafından verilmiştir.

** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.

Levent Sahverdi Arşivi

ikiye ayrılmaktadır. Doğa bilimleri denilince genelde matematik, fizik, kimya, biyoloji, astronomi gibi disiplinler anlaşılmaktadır. Toplum bilimleri içerisine ise tarih, ekonomi, sosyoloji, hukuk ve siyaset bilimi gibi disiplinler girmektedir.

Atatürk'ün söylevlerinde ve konuşmalarında sık sık kullandığı "müspet ilim" (pozitif bilim) kavramına gelince, bu olgulara, olaylara (vakıalara, hadiselere) dayanan bilim demektir. A. Comte'cu Pozitivizmin olgulara, olaylara bakışı genel ve objektiftir. Pozitivizm, özünde akılcılığa, gerçekciliğe ve deneyciliğe dayanır. Yani, bu bilim anlayışına göre, akla, mantığa, deneye dayanmayan hiçbir bilgi, bilimsel bilgi olarak kabul edilemez.

Fen (Fenn) Kavramı :

Fennin bugün kullanılan genel anlamı matematik, fizik, kimya gibi bilgilerin iş hayatına ve günlük hayata somut olarak uygulanmasıdır. Bu anlamda fen, daha çok teknik ya da teknoloji anlamına gelir. Şemseddin Sami'nin "Kamus-u Türki"sine göre "fenn" bir anlamda ilimlerin her çeşidi ve dalıdır. Fakat aslında ilim fenden daha geniş kapsamlıdır. Bilim, pek çok disiplini içine alır. Halbuki fen daha dar kapsamlı olup, hukuk, siyaset, sosyoloji, iktisat, etik, estetik, gramer, edebiyat gibi beşerî disiplinleri; fıkıh, hadis, kelâm, tefsir gibi dini bilgileri içermez. Kısacası, bu anlamda fen daha çok müspet (pozitif) bilimleri ve bu bilimlere dayanılarak yapılan teknik uygulamaları, teknolojiyi göstermektedir.

2. Meşrutiyet Döneminde Bilim ve Fen Hakkında Düşünceler :

Bilim ve fen kavramlarına bu şekilde genel olarak değindikten sonra şimdi de Atatürk'teki bilim ve fen anlayışını etkilemiş olan yerli ve yabancı düşün akımlarına bazı önemli yazarlara ve bunların bu konudaki fikirlerine kısaca göz atmak istiyoruz. Prof. Dr. Sina AKŞİN'in, "Jön Türkler ve İttihat ve Terakki" adlı eserinde de belirttiği gibi, 1908 yılında Hürriyetin ilânıyla başlayan İkinci Meşrutiyet dönemi ile birlikte bütün ülkede büyük bir özgürlük havası esmişti.

Bu dönemde, Avrupadaki çeşitli fikir akımları aydın kamuoyuna tanıtılmaya başlandığı gibi bu akımların ülkedeki temsilcileri olan bazı düşünürler de ülkenin içinde bulunduğu duruma karşı ne yapılması gerektiği konusunda, çeşitli çözümler önermeye başlamışlardı.

Profesör Hilmi Ziya ÜLKEN, İkinci Meşrutiyet'teki fikir akımlarını incelerken, Ziya GÖKALP'i izleyerek, bu dönemde geçerli olan yaygın, etkin düşünceleri Garpçılık, İslâmcılık ve Türkçülük olarak üçe ayırmaktadır. Bu akımlardan Garpçılık (Batıcılık) ta ona göre dörde ayrılmaktaydı: Tanzimat Medeniyetçileri, yani Tanzimat Batıcıları: Bunlar Osmanlı İmparatorluğu'nu ıslahatlarla,

Levent Şahverdi Arşivi

reformlarla değiştirerek, yenileştirerek korumak isteyenlerdi.

İkinci tür Batıcılar, Anglo-Sakson toplumsal ve siyasal yapısını örnek alarak oradaki temel siyasal yapıyı Osmanlı İmparatorluğu'na getirmek isteyenlerdi. Özellikle, Prens Sabahattin'in başını çektiği bu grup "şahsî teşebbüs" (ekonomide özel, kişisel girişim) ve adem-i merkeziyyet ilkelerini, yani yerinden yönetim ilkelerini savunuyordu. Batıcıların üçüncü grubu Pozitivistlerdi. O dönemin en etkili dergileri olan "Ulûm-u İktisadiye ve İçtimaiyye" dergisi ile "Servet-i Fünun" dergisi etrafında toplanan bu grup İkinci Meşrutiyet'in en önemli siyasi partisi olan İttihat ve Terakki'nin temel dünya görüşünü ve programını oluşturmuştu, diyebiliriz. Profesör Taner TİMUR, İttihat ve Terakki'deki bu görüşlerin önemli bir kısmının daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nde de devam ettiğini söylemektedir. İkinci Meşrutiyet Pozitivistlerinin ünlü simaları arasında, bir ara Meclis-i Mebusan reisliği de yapmış olan, Ahmet Rıza Bey'i burada hatırlayabiliriz.

Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN, Batı'ya hayran, köktenci, Radikal Batıcıları bu tasnifinde en sona almış bulunmaktadır. Bu akımın en ünlü siması, İttihat ve Terakki Partisi'ne öncülük etmiş ve "İttihad-ı Osmani" adlı örgütü kurmuş bulunan "İçtihat" dergisi sahibi Abdullah CEVDET'in üzerinde burada önemle durmak gerekir. Çünkü, Abdullah CEVDET daha İkinci Meşrutiyet'te, Lâtin harflerini savunmuş ve Sirkeci'de şapka giyerek dolaşmıştı. Ünlü Fransız sosyoloğu Gustave le Bon'nun teorilerine hayran olan Abdullah CEVDET ülkeyi sarmış olan gerilik çemberini bir an önce kırmak ve yurdu esenliğe, refaha kavuşturmak gereğine yürekten inanmış bulunuyordu. Abdullah CEVDET askerî bir hekim olarak pozitif bilimlerin ve fennin kalkınmada ve ilerlemede rolünü çok iyi kavramıştı. Daha sonra gittiği Fransa'da bu görüşlerini daha da derinleştirmek fırsatını bulmuştu. O, bilimlerin, felsefenin özellikle Biyolojik Materyalizmin ve Sosyal Darwinizmin bütün insanlığın yönelmesi gereken temel amaçlar olması gerektiğini ve olacağını da söylemekteydi. Prof. Dr. Şükrü HANİOĞLU'na göre de Abdullah CEVDET din bilginlerinin teolojik ve metafizik görüşlerinin materyalist (maddeci) düşünce karşısında kesin olarak yenileceğine inanıyordu.

Atatürk'ün bilim ve fen konusundaki düşüncelerinin oluşmasında pozitivizmin yanı sıra rasyonalizmin, yani akılcılığın da önemli yeri ve katkısı bulunmaktadır. Prof. Dr. Şerafettin TURAN'a göre, aklı ve bilimi düşünce ve aksiyonda temel klavuz, başlıca önder olarak kabul eden ve bu nedenle de safsatalara ve hurafelere karşı çıkan Atatürk düşüncesinde ve özellikle onun lâiklik anlayışında Descartes'ın akılcı görüşünün tüm özelliklerini bulmaktayız. Bu nedenledir ki Descartes'ın "Metod Üzerine Düşünceler" (Söylemler) adlı kitabı Ata-

Levent Sabuncu Arşivi

türk'ün isteği ile Türkçe'ye çevrilmiştir. Batıda akılcı düşüncenin bir başka büyük temsilcisi olan Kant hakkında da ülkemizde "Kant ve Felsefesi" adlı bir inceleme yayınlanmıştır.

Atatürk'ün bilim, din, Tanrı, ilerlemede bilimin rolü konularında daha 1916 yılında I. Dünya Savaşı esnasında okuduğu kitaplar arasında yer alan Şehbenderzade Ahmet Hilmi Efendi'nin bazı görüşlerinden de burada kısaca bahsetmek yerinde olur.

O devirlerde yetişmiş belli başlı radikal düşünürlerimizden olan Şehbenderzade Ahmet Hilmi, çağdaş yaşama geçmenin uzun sürecek yavaş bir gelişmeyle, yani evrimle, gerçekleşmeyeceğini belirterek, ülkemizde hızlı bir ilerlemeyi zorunlu görüyordu. O, ilerlememize engel olan başlıca nedenleri, yeni fikirlere düşmanlık, durağanlığı (statükoyu) sevmek, derinliğe inmeyen taklitçilik ile yüzeysel bilgi olarak özetliyordu.

Atatürk'ün düşünce oluşumunda, özellikle bilim, fen, ilerleme, uygarlık gibi konularda etkisi altında kaldığı kaynaklardan biri de II. Meşrutiyet'te Kılıçzade Hakkı Bey'in de yazarları arasında bulunduğu "İçtihat" dergisidir. Yine, bu fikir adamları içinde burada önemle zikredilmesi gerekenler içerisinde Celal Nuri'yi de sayabiliriz. Özellikle hurafelere karşı bakış açısında ve bilimsel düşünceyi Türkçülük esaslarına ve dayanışmacı, Durkheim ekolüne sadık kalarak yayan ve geliştiren büyük düşünür Ziya GÖKALP'ı da burada anmadan geçemeyeceğim.

Atatürk'ün bilim ve fen kavramları hakkındaki düşüncelerini etkileyen belli başlı düşünürlere kısaca değindikten sonra şimdi, bir kaç cümleyle de olsa, O'nu bu yolda teşvik eden, cesaretlendiren bazı ünlü şairlerden söz etmek istiyoruz. Bunlar arasında, kuşkusuz en başta Tevfik Fikret'ten bahsetmek gerekir, sanırım. Fikret, "Ferda" (Yarın, Gelecek) adlı şiirinde zamanın gençliğine seslenerek bakınız şöyle diyordu :

"Asrın unutma, barikalar (şimşekler) asr-ı feyzidir
Her yıldırımda bir gece, bir gölge devrilir
Bir ufk-u itilâ (yükselme) açılır, yükselir hayat
Yükselmeyen düşer, ya terakki ya inhitat (çöküş)"

Yine Fikret "Sabah Olursa" başlıklı şiirinde gençlere şöyle seslenmişti :

"... Siz ey fezâ-yı ferdanın (geleceğin uzayının)

Levent Şahverdi Arşivi

Küçük güneşleri, artık birer birer uyanın...
Ufukların ebedi iştiyakı (özlemi) var nûra
Tenevvür (aydınlanma), asrımızın işte ruh-i âmali (emellerinin ruhu)"

Fikret, bu çok anlamlı şiirinde gençliğe "aydınlık içinde, şükredilecek bir kurtuluşa" doğru koşmaları mesajını da veriyor ve şöyle devam ediyordu:

"Ümidimiz bu ölürsek de biz, yaşar mutlak
Vatan sizinle şu zindan karanlığından uzak,"

Atatürk'ün bilim ve fen konusunda etkilendiği şair ve düşünürler arasında yer alan bir başkası İsmail SAFA'dır. O'nun 1899 yılında yazdığı "İlim ve Fen" başlıklı şu ilginç şiiri de burada sizlere hatırlatmak istiyorum:

"İlim için kendimizi yormalıyız,
Çin'de de olsa varıp sormalıyız,
Medeniyyet gidiyor hep ileri,
Artıyor komşuların bilgileri

Hangi sanat elimizden gelmez,
Fikrimiz hangi kata yükselmez,
Var mı bir fen ki, biraz gayretle
Muktedir olmayalım tahsile."

Şimdi bu son derece ilginç şiiri, Atatürk'ün "Onuncu Yıl" Nutkundaki Türk milletinin "zeki ve çalışkan olduğunu", ilim ve fen dahil her alanda Türk milletinin mutlaka başarılı olacağını haykıran sözleriyle karşılaştıralım ve düşünelim.

Aslında Şair İsmail SAFA'nın dile getirdiği bu inanç ve özlem, batıya, batının üstünlüğüne, batı uygarlığının temelindeki bilimsel düşünceye ve batının meydana getirdiği büyük teknolojik eserlere Osmanlı-Türk aydınlarında duyulan derin hayranlık ve imrenme duygusunu dile getirmektedir ve Türk milletinin de o milletler gibi büyük işleri yapmaya muktedir olduğunu ifade etmektedir.

Üniversiteler ve Atatürk

Konferansımızın bu son bölümünde bilimin üretildiği ana, temel kaynaklardan biri olan Üniversiteler hakkında Atatürk'ün düşüncelerine kısaca değinmek isterim. O, 1933 yılında şöyle demişti : "Üniversite kurmaya verdiğimiz önemi söylemek isterim. Bütün işlerimizde olduğu gibi maarifte ve yeni kurulan Üniversitede radikal tedbirlerle yürümek kati kararımızdır." Nitekim aynı yıl Dar-

Levent Sahverdi Arşivi

ül-Fünun lağvedilmiş ve yerine İstanbul Üniversitesi adıyla anılan yeni kurum kurulmuştu.

Cumhuriyet döneminde Üniversite Reformu diye anılan bu hareketle, Türk devrimcileri halâ eski nakilci skolastiğin ve durağan medresenin izlerini taşıyan Dar-ül-Fünun'un yerine, programları çağdaş bilime ve teknolojiye dayanan bir yeni kurum, bir Üniversite kurmak istemişlerdi. İlâve edelim ki, yeni Üniversitede programların yenilenmesiyle birlikte, bilim adamları kadrosu da yenilenmiş ve bazı hocalar tensikata (ayıklanmaya) tâbi tutulmuşlardı. Üniversiteden ayrılan bu hocaların yerine de özellikle Almanya'dan gelen, daha doğrusu getirtilen, çoğu Musevi asıllı, bilim adamları yerleştirilmişti. Hemen şükranla işaret edelim ki bu yabancı bilim adamlarının yeni Türk Üniversitesi'nin kurulmasında ve ilerlemesinde büyük katkıları olmuştur. Bunlar, bilimsel düşünceyi ve bilimsel yöntemleri ve modern felsefeyi Türkiye'ye tanıttıkları gibi çok değerli öğrenciler, öğretmenler ve kadrolar da yetiştirmişlerdir. Bu hocaların hizmetlerini burada şükranla yadetmek bizim için bir gönül ve insanlık borcudur. Bu konudaki ilginç noktalardan biri de yurdumuza gelen yabancı bilim adamlarına aylık olarak, o zamana göre, çok yüksek bir meblağ olan, bin liranın verilmiş olmasıydı. Derhal hatırlatalım ki o dönemde bir milletvekili aşağı yukarı üç yüz lira maaş almaktaydı. Bu da, Atatürk'ün üretken, çalışkan, değerli bilim adamlarına verdiği önemi çok açık şekilde göstermektedir, sanırım.

Prof. Dr. Utkan KOCATÜRK'ün "Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri" adlı eserinden öğrendiğimize göre Atatürk, Üniversite'de yeni ders yılının açılması münasebetiyle kendisine çekilen saygı ve bağlılık telgrafına şu cevabı vermişti : "İstanbul Üniversitesi'nin açılışından çok sevinç duydum. Bu yüksek ilim ocağında kıymetli profesörlerin elinde Türk çocuğunun müstesna zekâ ve eşsiz kabiliyetinin çok büyük gelişmelerine erişeceğine eminim." Yine, Utkan KOCATÜRK'ün belirttiğine göre, O, 1932 yılında bilim adamlarına ışık tutacak şu sözleri söylemiştir: "İlim tercümeyle olmaz, tetkikle, yani araştırmayla olur." Bu ilginç sözlerin yanında Atatürk'ün bilim terimleriyle de ilgilendiğini burada kısaca belirtmek istiyoruz. Prof. Dr. Âkil Muhtar ÖZDEN'in naklettiğine göre, O, Üniversitelerde ve bilim âleminde kullanılan Arapça terimler hakkında şöyle demiştir : "Söz konusu tâbirler beynelmilel ilim sahasında kolaylıkla ilerlememize mânidir. Fen terimleri o surette yapılmalı ki, mânaları ancak istenilen şeyi ifade edebilsin."

Sonuç ve Genel Değerlendirme

Atatürk'ün bilim ve fen kavramları ve Üniversite hakkındaki düşüncelerine böylece genel olarak değindikten sonra şu sorulara da cevap vermenin yerinde ola-

Levent Şahverdi Arşivi

cağını sanıyorum. Atatürk'ün ölümünden bu yana geçen elli yıldan fazla zamandan beri Türk Üniversiteleri ve diğer bilim teknoloji odakları onun istediği çağdaş düzeye bir bütün olarak, erişebilmiş midir? Her alanda olduğu gibi bu alanda da kaydedilen ilerlemelere, yetişen değerli bilim ve fikir adamlarına, yapılan bilimsel yayın ve araştırmalara ve ortaya konan eserlere rağmen, dünya genelinde, Türkiye'nin bugün çok ileri bir bilimsel ve teknolik düzeyde olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Ben, müsaadenizle bu konuda bazı önemli noktaları sizlere hatırlatmak isterim.

Çağdaş uygarlığa süratle ulaşmak yolundaki Atatürk'ün büyük özlemini gerçekleştirmek için bilim, fen ve teknoloji alanında çok daha büyük atılımlar hatta sıçramalar yapmaya mecburuz. Bu, kuşkusuz toplumdaki bütün katmanların, Parlâmentonun, hükümetlerin, bürokrasinin, üniversitelerin, kamuoyunun, halkın, basın ve TV. gibi etkili medyaların elbirliğiyle, güçlü desteğiyle ve belirli bir plân ve programa göre çözeceği bir problemdir. aynı zamanda şunu da belirteyim ki, bilimi yükseltmek, bilim adamını yüceltmek sadece bu yolda harcanacak parayla, bütçeyle, fonlarla, ilgili değildir. Bunlar kadar önemli olan başka bir husus da, bilime, bilimsel düşünceye, özgür fikre ve özgür tartışmaya gösterilecek itibar ve saygıdır. Öğretmenlerini ve bilim adamlarını toplumun yüksek saygı sınırında görmek uzun asırlar Türk toplumuna egemen bir düşünce olmuştur. Maalesef, son zamanlarda bu düşünce çizgisinden yer yer sapan, öğretmeni, bilim adamını ve üniversiteyi sırf para ölçüleriyle ölçmeye ve değerlendirmeye çalışan bazı kısır görüşler toplumumuzda uç vermeye ve taraftar toplamaya başlamıştır. Bu düşüncelerde ve yönde ileri gidilmesi, kuşkusuz, Atatürk'ün zikrettiğimiz düşünceleriyle hiç uyuşmadığı gibi toplumumuzu bir süre sonra kısır bir döngüye sokmak eğilimi gösteren yoz bir anlayışı da yansıtmaktadır. Şu halde, bilime, bilim adamına, öğretmene gereken saygıyı ve önemi göstermek ve göstertmek en başta bizzat bilim adamlarının kendilerine düşen bir görev olduğu gibi, toplumun yukarıda işaret ettiğimiz bütün katmanlarına ait temel bir ödevdir.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

"TEKÂLİF-İ MİLLİYE"*
(Halka Borcu Kalmayan Devlet)

Yrd. Doç. Dr. M. AKİF TURAL**

Tarih, zaman ve mekan şeridi içinde, milletlerin mücadeleleri ile dolu bir devletler mezarlığıdır. Devletler birbirlerine harp ilan eder, milletler savaşır ve aynı milletin fertleri birbiriyle savaşırsa da devletler yıkılabilir. Mezarlıkta birkaç enkaz veya isim kalır. Ama millet yaşadıkça kendi devletini yine kurar. Devlet bir milletin en üst seviyede organize olmasıdır. Bir milletin özünde devlet kurmaya yetecek fedakârlık var ise, o millet her türlü şartlar altında badireler atlatarak organizasyonunu kuracaktır.

I. Dünya Harbi'nin milletler savaşı olduğu doğrudur. Harbin bitiminde çıkan millî devletler, bu fikri ortaya koymaktadır. İmparatorlukların yıkılmasıyla yerine kurulan bu millî devletlerden birisi de yeni Türkiye Cumhuriyeti'dir. Biz işgallerin nasıl yapıldığı üzerinde durmayacağız, fakat işgallerin millet üzerindeki tesirine kısaca temas edeceğiz. Konu başlığımız Tekâlif-i Milliye'dir. Millî yükümlülükler olarak da kullanılır. Tekâlif-i Milliye sözlük anlamı olarak halka borcu kalmayan devlet manasına gelmez. Ama Tekâlif-i Milliye; karşılığı olarak, bedeli olarak bir mana taşır. Tekâlif-i Milliye'nin bedeli olarak millete "devlet" kurulmuştur. O devlet, halka borcunu, aldıklarını ve topladıklarını maddi olarak ödemiştir. Hem de Türk milletini yeniden bir devlet olarak tarih şeridinde ortaya koymuştur.

Mustafa Kemal'in Millî Mücadelede'ki bu büyük iktisadi macerasının iki merhalesi vardır. Birinci merhale Kuvay-i Milliye dönemi için mali imkân arayışlarıyla aynî ve nakdî yardım toplamaktır. İkinci merhale ise Türk milletinin bedeni, malî, nakdî her türlü imkânlarına müracaat ederek topyekün savaştır. İkinci

---

* Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı'nca düzenlenen bu konferans, 27 Nisan 1995 tarihinde Türk Tarih Kurumu'nda verilmiştir.

** Gazi Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Levent Sahverdi Arşivi

merhale 1921-1922 yıllarında iki zaferle sonuçlanmıştır. Türk tarihinde pekçok savaş yapılmıştır. Yapılan bu savaşlar içerisinde sonucu itibariyle Türk milletine zaferlerle, devlet kurma hakkı tanıyan savaşların son iki halkası 1921 Sakarya Savaşı - 1922 Başkumandanlık Meydan Muharebesi'dir.

Türk milleti tarihin her döneminde devletin varlığı söz konusu ise kendisine müracaat edildiğinde en zor şartlarda bile yapabileceği fedakârlıkları hiçbir zaman aksatmaz ve geciktirmez.

1995 yılı, Nisan ayında Türkiye'de yaşamakta olduğumuz Mehmetçikle El Ele Kampanyası da bu cümleden bir fedakârlıktır. Günümüz şartlarında her türlü ekonomik zorluğa rağmen yapılan bu fedakârlık büyük bir mana taşır. 1911'den itibaren 1920'ye kadar 9 sene harp etmiş bir milletin mali gücü ne olabilir? Harp içindeki insan kaybı, ekilip biçilen arazilerin tahribi, yapılan masrafların olumsuz etkileri millete yansımıştır. Netice olarak, millet yorgundur, çaresizdir, yılgınlık ve endişe duyguları içindedir. Ne yapılması gerekmektedir?

15 Mayıs 1919'da İzmir Yunan ordularının işgaline uğramıştır. Yunanlılar, İzmir'e çıktıklarında şehirdeki Rumlarla birlikte yağma, ırza geçme ve insan kıyımına başlamış, Calthorpe bu haberi duyunca müdahalede bulunmuştur. Mesul subayları ağır şekilde azarlamıştır. 15-16 Mayıs'ta İstanbul'da Damat Ferit tarafından işgal haberlerinin yayılması yasaklanmıştır. Ancak, her türlü haber, telgraf yasağına rağmen bütün Anadolu'ya yayılmıştır. Yunanlılar İzmir Askerlik Şubesi Reisi Fethi Bey'le otuzdan fazla yüksek rütbeli subay ile şehrin ileri gelenlerini şehit etmişlerdir. Dükkânlar ve ticarethaneler yağma edilmiş iki günlük zarar ve ziyan üç milyon liraya ulaşmıştır."[1]

Yunanlılar, 27 Mayıs 1919'da Aydın'ı işgal ederek Nazilli'ye doğru ilerlemeye başladılar. 17. Kolordu Kumandan Vekili Bekir Sami Bey, düşmana silâhlı direniş için Ödemiş'e Yüzbaşı Rasim'i göndermiştir. Ödemiş'te başta Kaymakam Bekir Sami Bey, olmak üzere silâhlı direnişe karar verilerek depolardaki silâhlar halka dağıtılır ve Ödemiş Kuvayi-i Milliyesi kurulur. Kumandanlığına da Yüzbaşı Tahir getirilir. İlk Kuvay-i Milliye böyle oluşturulmuştur. Kuvay-i Milliye kavramı kim tarafından ve nasıl kullanıldığı bilinmemekle beraber ilk kez 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Balkan Savaşı sırasında sivil halk direnişi ve teşkilâtlanması sırasında görülmüştür[2].

---

1 Nejat Göğüneç, "Başkumandanlık Meydan Muhaberesi'nin Türk ve Dünya Tarihindeki Önemi" Türk Kültürü Yıl IX., Sayı 118 Karşılaştırmalar için bkz. M. Tayyip Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken Ankara**, Ankara, 1959-1965, Bekir Sıtkı Baysal, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadoludaki Tepkileri" **Atatürk Konferansları III**, Ankara, 1970, s. 118. Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Ankara, 1971, s. 80, 81

2 Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.I, 1984, s. 147-150

Levent Şahverdi Arşivi

"İzmir Muhafız Taburu denilen Yunan birliği Ödemiş'e gönderilmiş ve 1 Haziran'da Ödemiş cephesine sürülmüştür. 120 kişilik Kuvay-i Milliyesi beş saat süren çatışma sonunda üstün güçler karşısında iki şehit, yirmi kadar yaralı ile önce Ödemiş sonra daha gerilere çekilerek Ödemiş 1 Haziran gecesi Yunan kuvvetlerince işgal edilir. Ödemiş'ten gerilere göç başlar. Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami, Jandarma Kumandanı, Yüzbaşı Tahir Fethi ve diğerleri de yorgun bitkin halde Alaşehir'e gelir ve oradaki teşkilâta iltihak ederler."[3] "Ödemiş'ten sonra Ayvalık, Bergama, Soma, Akşehir cepheleri açılmıştır. Fakat işgaller devam eder. Menemen'de Yunanlılar dükkânları yağmalar, kadınlara tecavüz ederler. Türk çocuklarını süngülere takarak gezdirmek suretiyle şenlik yaptılar. Binden fazla Türk öldürüldü. Kaymakam ve memurlar da şehitler arasındaydı."[4]

Bu işgallere karşı başta sadrazam olmak üzere Hükümet'in hakim kanaati şudur, "Elde hiçbir kuvvet olmadığı için kuvvete müracaatın imkânı yoktur", "nota teatisi suretiyle ve şifahen müracaatla her türlü tedbire müracaat edildi ve ediliyor".[5]

Anadolu'nun muhtelif yerlerinde yapılan işgallerden sonra yapılacak mücadele için gerek ekonomik, gerekse askeri olarak tedbirler alınmaya başlanmıştır. "24 Ekim 1920 tarihinde Yunanlılarla yapılan savaşta ordunun Kuvay-i Seyyare'den yardım görmemesi ve bunun sonucunda alınan yenilgi üzerine Hükümet düzenli ordu kurma kararı verir. Kuvay-i Milliye birliklerinin kendi başına buyruk çalışmasının önüne geçilmek istenmiştir. Bu amaçla çıkarılan 8 Kasım 1920 tarih ve 338 sayılı kararnameyle şu görüşlere yer verilmiştir:

1. Bu kararname tarihinden itibaren her ne ad ile olursa olsun Hükümet tarafından özel izin verilmedikçe halka bağış (aynî ve nakdî teberru) salınması ve toplanması yasak edilmiştir.

Daha sonra 28 Şubat 1921 tarih ve 103 sayılı "1336 senesi Muvazenei Umumiye Kanunu"nun 8. maddesiyle konu yasa hükmüne bağlanmıştır. Bütçe Yasası'yla izin verilmeyen bütün vergi ve resimlerin tarh ve tahsil edenler Hiyaneti Vataniye Kanunu uyarınca cezalandırılacaklardır."[6]

---

3 İlhan Tekeli- Selim İlkin, **Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahta Kılıç) Bey**, Ankara, 1989, s. 113

4 E. Aybars, **a.g.e.**, s. 150

5 Ali Fuat Türkgeldi, **Görüp İşittiklerim**, Ankara, 1984, 3. Baskı, s. 216, 217

6 **Düstur** 3, T. C.I, s. 230 ve dev.

Levent Cahverdi Arşivi

Başkumandanlık Kanunu ve Tekâlif-i Milliye Emirleri

"Yunan taarruzu 10 Temmuz 1921 tarihinde başladı. Türk ordusunun sol kanadına yapılan bu taarruzlar başarıyla gelişti. Afyon (13 Temmuz), Kütahya (17 Temmuz), Eskişehir (19 Temmuz) Yunanlıların eline geçti. Yunan ordusuna 21 Temmuz'da yapılan Türk karşı taarruzu ise başarısızlıkla sonuçlandı. Mustafa kemal ordunun daha iyi şartlarda döğüşmesi için, İsmet Paşa'ya "Sakarya'nın doğusuna çekilebilineceği" tavsiyesinde bulundu. Savaş Türk ordusunun lehine gelişiyordu. Ordunun yeniden düzenlenmesi için on günlük bir zamana ihtiyaç vardı. Batı Cephesi Komutanlığı Yunan ordusunun silâh, cephane, ateş gücü bakımından ve insanca üstün olduğunu belirterek Genel Kurmay Başkanlığı'na, ordunun Sakarya'nın batısına çekilmesi gerektiği bildirildi.

17 Temmuz'da cepheye gelen Mustafa Kemal Paşa'nın direktifine uyularak, Türk ordusu daha fazla yıpranmadan, Sakarya'nın batısına çekilmeye başladı. Böylece Eskişehir-Kütahya Savaşları Yunan başarısıyla sonuçlandı."[7] "25 Temmuz akşamına kadar ordu Sakarya'nın gerisine çekilmiştir. Cephe karargâhı da 24 Temmuz 1921'de Polatlı'ya nakledilmiştir. Ordunun bu kötü durumu Meclis'i heyecanlandırmış 23 Temmuz - 5 Ağustos 1921 tarihleri arasında Meclis'te çok sert tartışmalar olmuştur. Orduyu zafere götürecek komutan aranmaktadır. Mustafa Kemal'in ordunun başına geçmesi istenmektedir. Meclis Başkanı olarak Mustafa Kemal bu heyecanlı tartışmaları sükunet ve dikkatle takip edip değerlendirmektedir. 4 Ağustos 1921'de Meclis Başkanlığı'na verdiği önergede Başkomutanlığı Meclis'in yetkilerini üç ay süre ile üzerine almak şartıyla kabul ettiğini belirtir. İtirazlara rağmen kabul edilir. 5 Ağustos 1921 tarihinde Meclis'in yetkilerini üç ay süreyle şahsında toplayan Başkumandanlık yetkisi verilir. (Bu yetkiler 1921'de bir, 1922'de iki olmak üzere üç defa uzatılmıştır. Üçüncüsü ise süresizdir.)"[8] Mustafa Kemal Başkumandan seçilince durum tespiti yapar. Ordunun yeme, içme, giyinme, silâh, malzeme ihtiyacı nasıl ve neyle karşılanacaktır? Yunan taarruzu en fazla bir hafta, on gün içinde başlayabilirdi.

Duruma bakıldığında 23 Nisan 1920 ile 28 Şubat 1921 arasında Meclis'ten çıkartılan toplam yüz üç kanunun altmış iki tanesi mali kanundur. 1920 yılı bütçesi bütçeden çok avans ve ek ödenek yasaları ile verilen harcama yetkilerini onaylayan bir mali yasa niteliğinde idi."[9] "16-25 Mayıs 1921 tarihleri arasında 1921 yılı bütçe görüşmelerinde mali durumun çok bozuk olduğu görülür. Hükümet elli sekiz milyonluk gelire karşı yüz sekiz milyonluk bir gider bütçesi getirmiştir.

7 E. Aybars, **a.g.e.**, s. 282-283

8 **Nutuk**, s. 406-407, 434

9 C. Duru, K. Turun, A. Öngenoğlu, **Atatürk Dönemi Maliye Politikası**, Ankara, 1982, s. 270

Levent Şahverdi Arşivi

Önce bütçe komisyon üyeleri hep birden istifa ederler, daha sonra da Bakanlar Kurulu Başkanı Fevzi Paşa Hükümet'in istifa ettiğini açıklar. İki gün sonra Fevzi Paşa başkanlığında değişik bir hükümet kurulur".[10]

Malî durumun bu kadar bozuk olması hususunu Mustafa Kemal Nutuk'ta şöyle izah eder: "Ankara'da bulunduğum süre içinde yalnız ordunun insan ve taşıt bakımından yiyecek ve giyeceğinin nasıl temin edileceği ile ilgili tedbirleri almak ve düzenlemeler yapmakla uğraştım. Bu düzenlemeler ve tedbirler neler olabilirdi?

Karşılıksız para basmak fiyatları artıracaktır daha büyük zarar getirecektir. Teknik olarak da Anadolu'da para basacak tesis yoktur. İngiltere, Fransa, İtalya'dan borç para almak imkânsızdır. Rusya'dan alınacak yardım da zaman ve miktar bakımından daha sonraki bir meseledir. Osmanlının yaptığı gibi devlet tahvili çıkarmak; postada adreslere ulaştırılması, bedellerinin toplanması, tahvillerin basılması, uzun zaman ve gelişmiş teknik istemektedir."[11] O halde kısa sürede uygulanabilicek mali tedbir nedir? Mustafa Kemal için halka müracaat etmektir.

Tekâlif-i Milliye olarak vatanın, halkın imkânları gerçekçi felsefe içinde tespit ederken Mustafa Kemal, Mahmut Celal Bayar'ı çağırır ve sorar "Celal Bey... siz bilirsiniz her ev bir çift yün çorapla bir don verebilir mi?" Bu soru halkın mali gücünü göstermez mi? "Halkın ikinci bir donu yoksa..."[12] Tekâlif-i Milliye'nin 2 numaralı emrinin I. madde a fıkrasında "her ev bir takım çamaşır bir çift çorap ve çarık olarak zenginleştirerek istenmiştir. Ama b fıkrasında pek fakir hanenin bu teberrudan istisnası ve bu fakirin hissesinin diğer bir zengine tahvili komisyona aittir" denmektedir. Millî Mücadele'de yoksulluk tek donlu olunacak kadar had safhadadır.

Burada insanın aklına, ekonomik gücümüz bu kadar zayıfken bu kadar parasız ve fakirken, Millî Mücadele nasıl kazanıldı? Sualini sormak geliyor. Millî Mücadele eğer yalnız madde ile yapılmış olsaydı, kaybedilirdi. Fakat Millî Mücadele yalnız madde ile değil, aynı zamanda millî bir ruh, millî bir imanla yapıldı ve kazanıldı. Millî Mücadele'de, her zaman maddenin değil, ruh, iman ve azmin de zafer kazandığı bir kere daha isbat edilmiş oldu. Bu ruh ve iman bütün Türk milletinin ruhu ve imanıydı. Tarafların maddi ve manevi güçleri karşılaştırıldığında, karşı tarafın maddeten, bizim tarafın ruhen üstün olduğu hemen her hadisede gözle görülür bir halde karşımıza çıkmaktadır.[13]

10 M. Goloğlu, **Cumhuriyete Doğru**, Ankara, 1971, s. 164

11 Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**, Ankara, 1990, s. 372, 373,374

12 Cemal Kutay, **Üç Devirden Hakikatler**, İstanbul, 1982, s. 92

13 Tahsin Ünal, "Milli Mücadelede Ekonomik Durum", **Türk Kültürü**, Yıl 10, s. 118, s. 963

Levent Sahverdi Arşivi

7-8 Ağustos 1921'de çıkarılan Tekâlif-i Milliye emirleri on madde olarak ifade ediliyorsa da 6 adet emir madde olarak şöyledir.

7 Ağusto'sta yayınlanan 1 numaralı emir 7 maddeliktir.
2 numaralı emir 5 maddeliktir.
3 numaralı emir 5 maddeliktir.
4 numaralı emir 4 maddeliktir.
5 numaralı emir 7 maddeliktir.
6 numaralı emir 5 maddeliktir.

8 Ağustos'ta yayınlanan emirler ise
7 numaralı emir 7 maddeliktir.
8 numaralı emir 6 maddeliktir.
9 numaralı emir 2 maddeliktir.
10 numaralı emir 7 maddeliktir.

Tekâlif-i Milliye emirleri muhteva olarak şöyledir:[14]

(7. VIII. 1921)

Tekâlif-i Milliye emri

Numara (1)

Madde 1-5-6-37 tarih 928 numaralı Heyeti Vekile kararının ikinci maddesinde bazı mübayaat için en büyük mülkiye memurunun riyaseti altında maliye ve askeriye memurlarıyle Meclisi İdare ve Belediye Ticaret Odası mevcut olan yerlerde ikişer azadan mürekkep bir Komisyon teşkili emir buyuruluyordu. Bu komisyonlar derhal her kaza merkezinde teşekkül edecek ilâveten kazalar Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziye ve İdarelerinden iki aza da mezkûr Komisyona aza sıfatıyla dahil olacaklardır. Bu komisyonların ismi Tekâlifi Milliye Komisyonlarıdır. Komisyonlar 11.8.37 tarihinden itibaren daima hali inikatta bulunacak ve Komisyon azaları hiçbir ücret almayacaklardır. Her komisyon iki ay müddetle hizmeti askeriyeden tecil edilmek üzere ikişer kâtip, dörder memur ayrıca istihdam edeceklerdir.

2 - Tekâlif-i Milliye Komisyonları bu emrin alınmasını müteakip tebliğ edilecek olan Tekâlif-i Milliye evamiri esasiyesini selâhiyeti kâmile ile tatbik ile mükellef olacaklar bu suretle seferber ordu ihtiyacını temin edeceklerdir.

3 - Mezkûr Tekâlif-i Milliye Komisyonlarından İzmit ve Bolu Sancakları dahilinde bulunanların hasıla-i mesaisi Kocaeli Mıntıkası Kumandanlığı'na ve Zonguldak Livası, Ankara Vilâyeti, Müstakil Aksaray Sancağı, Konya Vilâyeti, Silifke Sancağı'yla bu sayıdan

14 **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, IV, Ankara, 1991, s. 413-23

Levent Şahverdi Arşivi

mıntıkanın garbında kalan aksamı arzideki komisyonlar hasıla-i mesaisi Garp cephesine ve Elcezire ve Şark ordusu mıntıkalarındaki komisyonlar hasıla-i mesaisi mezkûr ordulara ismi geçmeyen menatıktan başka olarak merkezi Anadolu'da kalan bilumum komisyonlar hasılatı Müdafaa-i Milliye'ye aittir. Merkez ordusu Adana ve Ayıntap cepheleri ihtiyacatı Müdafaa-i Milliye'ye muhtas yerlerden tefrik olunacaktır.

4 - Bilâ istisna memleket dahilindeki her komisyon bu vazifenin ifasına devam edecek ve 10 Eylül sene 337 tarihine kadar 15, 20, 25, 30 Ağustos 337 ve 5 Eylül - 10 Eylül 337 tarihinde Müdafaai Milliye Levazımatı Umumiye Dairesi'ne anbar mevcutları hakkında telgrafla rapor vereceklerdir. Aynı zamanda cephelere mıntıkalarında bulunan komisyonlardan Garp cephesi komisyonlarından Aksaray, Konya, Karahisar livalarıyle bunun cenubunda bulunan mıntıka komisyonları yakınlığa göre Konya Menzil Müfettişliği'ne ve bu muhitin şimalinde bulunan komisyonlar Ankara Menzil Müfettişliği'ne ve Kocaeli mıntıkasındakiler Kocaeli Levazım Riyaseti'ne ve Elcezire ve Şark ordusu mıntıkasındaki komisyonlar Mezkûr Cephe Levazım Riyaseti'ne raporlarının birer suretlerini vereceklerdir.

5 - Komisyonlar aza ve memurlarından en ufak tekâsül ve suistimali görülenler hıyanet-i vataniye cürmiyle teczıye edileceklerdir.

6 - 1 numaralı olan bu emir tekmil kazalara Anadolu ve Rumeli müdafaai hukuk heyeti merkeziyelerine tebliğ edilmek üzere vilâyet ve müstakil livalara ve İstiklâl Mahkemeleri'ne tekmil ahzıasker şubelerine tebliğ edilmek üzere her Ahzıasker Kalem Riyaseti'ne ve cepheler kumandanlıklarına ve bilumum vekâletlere ve Ankara ve Konya menzil müfettişliklerine tebliğ edilmiştir. Emrin vusulü tarih ve saatini ve anlaşıldığını, alan makamat telgrafla haber vereceklerdir.

7 - Bu emir ve bunu müteakip verilecek Tekâlif-i Milliye evamiri esasiyesi her tarafta en büyük mülkiye memuru tarafından vesait-i muhtelife ile neşr ve ilân edilecektir.

7 Ağustos 337

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

Açıksöz : 10 Ağustos 1921

(7. VIII. 1921)

Tekâlif-i Milliye Emri

Numara (2)

Madde 1 - Ordu ilbas ve teçhizinin tevsien tedariki için berveçhiâti tedabir ittihaz edilecektir :

Levent Sahverdi Arşivi

Bu tedabirin tatbikine bir numaralı evamirde muharrer olan Tekâlif-i Milliye Komisyonları memurdur.

a - Her kazada mevcut hane adedince kaza birer takım çamaşır ve birer çift çarık ve çorabı nihayet 10 Eylül 37 tarihine kadar tamamen ihzar ve komisyonlar ambarlarına idhara mecburdur. Şu suretle meselâ on bin haneyi ihtiva eden bir kaza behemehal on bin takım çamaşır ve on bin çarık ve çorap verecektir.

b - Pek fakir hanenin bu teberrudan istisnası ve bu fakirin hissesinin diğer bir zengine tahmili, dere ve teberruata memur olan komisyonun vazifesidir.

c - Toplanan çorap ve çamaşır ve çarıklar Mahalli Komisyonu'na halk tarafından teslim edilecek ve verilen şeyler Komisyonun bir memurunun mesuliyeti altında taht-ı muhafazaya alınacak ve müteberria Komisyon tarafından teberruatı miktarını ve tarihi teslimini mübeyyin bir makbuz verilecektir.

2 - Bu emri alan her komisyon reisi memur olduğu kazasının hanesi mevcudunu emri aldığı tarihten 10 Eylül 37 tarihine kadar verilen vazifeyi ikmal edeceğini telgrafla Levazımat-ı Umumiye'ye bildirecektir.

3 - Hitam-ı teberruatta Tekâlif-i Milliye Komisyonu ziyri mazbatalı üç kıt'a defter yaparak, bir nüshasını Levazımat-ı Umumiye'ye gönderecek, diğer nüshalardan birisi Komisyon Reisi'nde ve diğeri mahalli mal memurunun nezdinde müfettişler tarafından talep olununca irae edilmek üzere mevcut bulunacaktır.

4 - Bu emrin tarz-ı icrasında en ufak suistimali görülenler hiyanet-i vataniye cürmiyle itham edileceklerdir.

5 - Bu emir bilumum kazalara hemen tebliğ edilmek üzere vilâyet ve livalara ve İstiklâl Mahkemelerine berayı malûmat vekâletlere ve cephe kumandanlıklarına verilmiştir.

7 Ağustos 337

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

Açıksöz : 10 Ağustos 1921

(7. VIII. 1921)

Tekâlif-i Milliye Emri

Numara (3)

Madde 1 - Ordu ilbas ve teçhizinin tevsii için berveçhiâti tedabir ittihaz edilecektir:

Levent Şahverdi Arşivi

Bu tedabirin tatbikinden 1 numaralı emirde vazife ve sureti teşekkülleri bildirilen Tekâlif-i Milliye Komisyonları mesuldur.

a - Tüccar ve ahali yedinde mevcut bilumum rengi ne olursa olsun çamaşırlık bez, Amerikan, patiska, pamuk, yıkanmış yün, yıkanmamış yün, tiftik, fantazi kumaşlar hariç olmak üzere erkek elbisesi imaline salih her nevi yazlık ve kışlık kumaşlar kalın bezler, kösele ve iğne, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyandan mamul yemeni, çarık, botin, çarık imaline mahsus deri, demir, kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç iplikleri, nallık-demir veya mamul nal, mıh, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşağı, gübre ve sicim ve urgan stoklarından yüzde kırk miktarına Tekâlif-i Milliye Komisyonlarınca derhal vazı'yet edilecek ve takdiri fiyat edilerek alınan miktarı mübeyyin olmak üzere Komisyon'un imza ve mühürlerini havi kuruşlu bir mazbata sahibi yedine verilecektir.

b - Dahildeki malzemenin bu suretle bir kısmının alınmasından mütevellit fiyat farkını tevzin için hariçten gelecek bu cins malların yüzde onu dahi iskelelerde ayni şerait dahilinde ordu ihtiyacatı için alınacak, yüzde doksanına katiyen müdahale edilmeyerek eshabının emrine bırakılacaktır.

c - Alınan mallardan mütebaki kalan ve ithal edilecek olan bu cins stokların nakil ve furuhu tamamiyle serbesttir.

d - Çocuk ve kadın elbiseleri ve levazımıyla lüks eşya almak sureti katiyede memnudur.

Madde 2 - Hariçten mal getiren tüccarlardan Tekâlifi Milliye Komisyonlarına mal veren ve mukabilinde kuruşlu mazbata alan tüccarların mazbatalarında muharrer miktar istihkaklarının yüzde yirmisi bilahare getirecekleri malların gümrük bedeline mahsup edilecektir.

3 - Bu muamelat hakkında da iki numaralı emrin üçüncü maddesinde tafsil edildiği veçhile Komisyonlarca üç kıta defter tanzim edilecektir.

4 - Bu emre muhalefet ederek malını gizleyenler veya suistimali görülenler kim olursa olsun hıyanet-i vataniye ile tecrim edileceklerdir.

5 - Üç numaralı olan bu emir derhal komisyonlara tebliğ edilmek üzere vilâyet ve livalara ve İstiklâl Mahkemelerine yazılmış ve berayı malûmat vekâletlere ve cephe kumandanlıklarına verilmiştir. 7 Ağustos 337

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

Açıksöz : 10 Ağustos 1921

Levent Sahverdi Arşivi

(7. VIII. 1921)

Tekâlif-i Milliye Emri

Numara (4)

Emri ahire kadar Ordunun iaşesi için berveçhiâti tedabir ittihaz edilecek ve bu tedabirin tatbikinden bir numaralı emirle sureti teşkilleri bildirilen Tekâlif-i Milliye Komisyonları mesul olacaktır.

1 - Elde mevcut buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek ve kasaplık hayvanat, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytin yağı, çay, mum stoklarından yüzde kırkına komisyonlarca vazi'yet edilerek anbarlara alınacaktır. Takdir edilecek fiyat üzerinden eshabı yeddine kuruşlu mazbata verilecektir.

2 - Komisyonlarca dere olunan buğdayların una tahvili için komisyonlar mıntıkalarında mevcut fabrika ve değirmenlere mütesaviyen taksimi amal edecek ve bu say meccanen olacaktır.

3 - Bu hususta en ufak suistimali görülen memurun veya tekâliften kendisini azade tutan ferdin cezası hıyanet-i vataniyedir.

4 - Dört numaralı olan bu emir hemen komisyonlara tebliğ edilmek üzere vilâyet ve livalara ve İstiklâl Mahkamelerine yazılmış berayı malûmat vekâletlere ve cephe kumandanlarına birer suret verilmiştir. 7 Ağustos 337

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

Açıksöz : 10 Ağustos 1921

(7. VIII. 1921)

Ordularımız için yapacağımız fedakârlıklar

Nakliyat hakkında 5 numaralı emir.

Ordu nakliyatının temini için berveçhiâti tedabir ittihaz edilecek, bu tedabirin tatbikinden bir numaralı emirde teşekkülü bildirilen komisyon mesul olacaktır.

1 - Cihet-i askeriyece suru muhtelife ile ordu ihtiyacı için alınan vesaiti nakliye

Levent Şahverdi Arşivi

hariç olmak üzere memlekette kalan vesaiti nakliye eshabı her ay ordu malzemesinden bir kısmını kendi vasıtasıyla yüz kilometrelik bir mesafeye meccanen nakle mecburdur. Bu naklin devam ettiği müddetçe nakliye sahibi ve hayvanatı ordu anbarından iaşe olunur.

2 - Bir ay zarfında bu vazifeyi gören fert o ay zarfında yeni bir vazife-i nakliye almaz. Tekâlif-i Milliye Komisyonu'nun sevkettiği eşya veya erzak irsaliyesi ziyrinin malı tesellüm eden anbar tarafından tasdiki o aylık muafiyet hakkını o ferde verir.

3 - İki, üç, dört numaralı emirlerle toplanan mevat ve erzak Levazımat-ı Umumiye'nin göstereceği esas askeri anbarlara Tekâlif-i Milliye Komisyonları tarafından bu mükellefiyeti nakliye usuliyle sevk ve idhar edilirler.

4 - Müteahhit nakliye kolları diğer halkın tâbi oldukları şehri yüz kilometrelik nakliyatı meccanen yapmağa mecburdurlar.

5 - Bu emri alan her Tekâlif-i Milliye Komisyonu kendi mıntıkası dahilinde mükellefiyeti nakliyeye dahil olabilecek vesaitin cins ve miktarını 15 Ağustos 337 tarihine kadar Müdafaa-i Milliye Sevkiyat ve Nakliyat Müdüriyet-i Umumiyesi'ne ve cephe mıntıkalarında bulunanlar ise Sevkiyat ve Nakliyat'a bildirmekle beraber mıntıkasında bulundukları Menzil Müfettişliklerine veya Ordu Erkân-ı Harbiye Riyasetlerine bildireceklerdir.

6 - Bu mükellefiyetlerden kaçanlar veya bu mükellefiyeti tatbikte suistimali görülenler hiyanet-i vataniye ile tecziye olunacaktır.

7 - 5 numaralı olan bu emir hemen Tekâlif-i Milliye Komisyonu'na tebliğ edilmek üzere bilumum vilâyet ve livalara yazılmış ve İstiklâl Mahkemelerine ve berayı malûmat vekâletlere ve cephe kumandanlıklarına birer suret verilmiştir.

7 Ağustos 337

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

7 Ağustos 337

(7. VIII. 1921)

Emvali Metruke hakkında 6 numaralı emir

1 - İki, üç, dört numaralı Tekâlif-i Milliye emirlerinde tedariki bildirilen eşya ve erzak cinsinden muhtelif mahallerde mevcut emvali metrukeye Tekâlifi Milliye Komisyonlarınca vazi'yet edilecek, miktarı tesbit ve fiyatı takdir olunarak kuruşlu bir mazbata mahalli mal sandığına verilecektir.

Levent Sahverdi Arşivi

2 - Emvali metrukeden bu suretle alınanlar için Tekâlif-i Milliye Komisyonları evvelki emirlerde bildirildiği veçhile üçer kıta muntazam defter tutacaklar, bunun bir suretini Levazımat-ı Umumiye'ye göndereceklerdir.

3 - Alman emvali metruke cins ve miktarları 10 Eylül 37 tarihine kadar Müdafaa-i Milliye Levazımat-ı Umumiye Dairesi'ne Tekâlif-i Milliye Komisyonları tarafından telgrafla bildirilecektir.

4 - Emvali metrukenin derç ve idharında tekâsül ve suistimali görülenler ve tekâlifi kendi malı imiş gibi tesahüp etmeğe kalkanlar hıyanet-i vataniye cürmüyle itham edileceklerdir.

5 - 6 numaralı olun bu Tekâlifi Milliye emri hemen komisyonlara tebliğ edilmek üzere bilumum vilayet ve livalara ve İstiklâl Mahkemelerine yazılmış berayı malûmat vekâletlere ve Cephe Kumandanlığına yazılmıştır.

7 Ağustos 37

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

Açıksöz : 10 Ağustos 1921

(8. VIII. 1921)

7 numaralı emir

Esliha ve Cephane hakkında Tekâlif-i Milliye emri

1 - Cins, mezhep, sunuf ve meslek tefrik edilmeksizin bilâistisna herkes zirde - üçüncü madde- cins ve nevi muharrer esliha ve cephane ile alatı carihayı her mahalde işbu emrin tarihi neşrinden itibaren üç gün zarfında mahalli Tekâlif-i Milliye Komisyonu'na makbuz mukabilinde teslim etmek suretiyle hükümete terk ve teberru edecektir. Harbın hitamında işbu esliha bir hatıra olmak üzere aynen eshabına iade olunacaklardır.

2 - Dördüncü günü sabahından itibaren zikrolunan silâh ve cephaneyi sakladığı ve hile istimal ederek teslim etmediği tahakkuk edenler ve esliha derç ve cem taharrisinde suistimal ve harekette bulunanlar idam olunur.

3 - Teslim edilecek esliha ve cephane şunlardır:

Ma'cephane her nevi mükerrer ateşli tüfek, kasatura veya süngü ve cephaneler filinteleri yani her nevi Osmanlı mavzerleri küçük ve büyük çaplı her nevi Alman, Belçika tü-

Levent Şahverdi Arşivi

fekleri, her nevi Avusturya tüfeği, Avusturya ve Bulgar manlihirleri, her nevi İngiliz tüfeği, her nevi Rus tüfekleri, her nevi Fransız, Romanya, Sırp, Japon, Yunan martin büyük ve küçük çaplı tüfekleri (av tüfekleri, tabancalar ve bunlara mahsus cephaneler müstesnadır) her nevi kılıç ve palalar, bunlardan bir kıymeti mahsusayı haiz olanlar Komisyonların mesuliyeti altında ve vesika mukabilinde eshabına terk olunacaktır.

4 - Tarihi ilânın dördüncü gününden itibaren hükûmeti mülkiye, askeriye üçüncü maddede muharrer esliha ve cephaneyi bulmak için lüzum gördüğü haneleri vesair mahalleri usulü kanunisi dahilinde taharri edecektir.

5 - Tekâlif-i Milliye Komisyonları işbu emrin ahalice tamamen tebliğini temin edecek ve silâhını teslim edeceklerin bulunduğu yerlerle komisyonların münakit olduğu mahal arasındaki mesafeye ait müddeti mühlet olarak verilen üç güne zam edeceklerdir.

6 - Tekâlif-i Milliye komisyonları topladıkları esliha ve cephane cins ve miktarlarını Müdafaa-i Milliye Harbiye Dairesi'ne bildireceklerdir.

7 - İşbu emir evvel emirde Kastamonu, Çorum, Yozgat, Kayseri, Niğde, Konya ve Silifke Vilâyet ve Mutasarrıflıklarına, bu devairin garbındaki vilâyet ve elviyede tatbik edilmek üzere makamatı aidesine tebliğ edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

Açıksöz : 11 Ağustos 1921

(8. VIII. 1921)

8 numaralı emir

1 - Tekâlif-i Milliye Komisyonları her mahalde mevcut benzin, vakum, gres, makine, don, saatçı, balık yağları, vazelin, otomobil kamyon lastiği, sulüsyon, buji, soğuk tutkal, fransız tutkalı, telefon makinesi, kablo, pil, çıplak tel, mücerret ve bunlara müteferri malzeme, asit sülfrik miktarını tahkik ve tesbit ile mevcut stokların yüzde kırkına vazi'ye edecek ve eshabına esmanı mukabilinde mazbata verecektir.

2 - Balâda cinsleri mezkûr malzemeden hariçten memlekete getirilenlerin gümrük resminden başka yalnız yüzde onu kuruşlu mazbata mukabilinde mezkûr komisyonlar tarafından alınabilir. Bu suretle emvali alınanlara verilecek mezabıtın yüzde yirmisi gümrük resmine mahsup edilir.

3 - Tekâlif-i Milliye'den alınacak berveçhibalâ malzemenin yüzde kırkının derç ve cem'i her komisyon tarafından nihayet 10 Eylül 337'de ikmal edilmiş bulunacak ve 15, 20,

Levent Şahverdi Arşivi

25, 30 Ağustos ve 5 Eylül'de derç ve cemolunanların cins ve miktarlarını Müdafaa-i Milliye Harbiye Dairesi'ne bittelgraf bildireceklerdir.

4 - Orduların bu malzemeden suret-i istifadesi Müdafaa-i Milliye Vekâletince tesbit olunacaktır.

5 - İşbu malzemeden mevcudunu gizleyenler ve tarihi hileye sapanlar hakkında Hiyanet-i Vataniye kanunu tatbik olunur.

6 - İşbu emir bilumum vilâyet ve livalara, cephe kumandanlıkarına, vekâletlere tebliğ olunmuştur.

8 Ağustos 337

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

Açıksöz : 10 Ağustos 1921

(8. VIII. 1921)

9 numaralı emir

1 - Tekâlif-i Milliye Komisyonları hudutları dahilinde mevcut demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabacı esnafı ve imalâthaneleri ile bu esnaf ve imalâthanelerin kabiliyeti imaliyelerini tesbit ve gerek bunlar ve gerek kasatura, kılınç, mızrak ve eyer yapabilecek sanatkârlar isimleri zikredilmek üzere mikdarlarını Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bildireceklerdir.

2 - İşbu emir bilumum vilâyet ve livalara, cephe kumandanlıklarına ve vekâletlere tebliğ edilmiştir.

8 Ağustos 337

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

H.M. : 14 Ağustos 1921

Levent Şahverdi Arşivi

(8. VIII. 1921)

10 numaralı emir

Seferber ordunun vesait-i nakliyece olan ihtiyacını tevsien temin ve ikmal için berveçhiâti mevat süratle tatbik olunacaktır.

1 - İşbu emri tebelluğ eden Tekâlif-i Milliye Komisyonları kendi mıntıkalarında bulunan ve cinsleri âtide tasrih olunan bilcümle vesaiti nakliyenin yüzde yirmisine vazı'yet edeceklerdir. Vesaiti nakliyenin cinsleri:

a) Dört tekerlekli yaylı arabalar

b) Dört tekerlekli at ve öküz ve kağnı arabaları... Arabalar bilumum teçhizat ve hayvanlarıyla beraber olacaktır.

c) Binek ve topkeşan hayvanat

d) Ester ve mekâre hayvanatı

e) Deve

f) Merkep

2 - Bu emri alan Tekâlif-i Milliye Komisyonu mıntıkasındaki bilumum vesaiti nakliye mikdarını mümkün olduğu kadar çabuk tesbit edecek ve nihayet 10 Eylül'e kadar mıntıkasındaki vesait-i nakliyenin en sağlamlarından yüzde yirmisini dere, cemetmiş olacaktır.

3 - Vavı'yet olunan her vasıta-i nakliyenin fiyatı komisyon tarafından biltahkik vesait-i nakliyesi alınan kasabanın belediye reisine, karyelerde heyeti ihtiyariyeler tarafından o mahaldeki ahali üzerine servetleri nisbetinde tarh ve tevzi edilerek istifa olunacaktır. Vesait-i nakliyesi alınanların paraları bu suretle belediye ve heyeti ihtiyariyeler tarafından tasviye edilecek ve buna mukabil eshabından alınacak makbuzlar da tasdik olunarak Tekâlif Komisyonlarına tevdi edilecektir.

4 - Komisyonlar tarafından dercolunan vesaiti nakliye o mahaldeki ahzıasker şubelerine teslim olunacaktır. Şuabatın tesellüm ettikleri bu vesait-i nakliyeden arabalar ve hayvanlar mümkün ise ve sahipleri mükellifinden ise sahipleriyle, değil ise mükellifin meyanında araba ve hayvan sevk ve idaresine âşina ikmal efradından müntehap neferlerle idare olunacaktır. Bu vesaiti nakliye Şuabat merkezinde toplanacak ve Şubelerce iaşe ve muhafaza edilecektir.

5 - Her ahzıasker şubesi, şubede toplanan vesaiti nakliyenin cins ve mikdarını 15, 20, 25, 30 Ağustos ve 10 Eylül tarihlerinde Müdafaa-i Milliye Vekâleti Ordu Dairesi'ne telgrafla bildirecektir.

6 - Bu hususta musamaha ve suistimalde bulunanlar hıyanet-i vataniye cürmiyle tecrim olunacaklardır.

7 - 10 numaralı olan bu emrin vusulü tarihi ve saati telgrafla Ordu Dairesi'ne bildirilecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

İşbu emir bilumum vekâletlere, Garp ve Merkez Ordusu Kumandanlıklarına, Canik, Amasya, Tokat, Sivas, Kayseri, Niğde, Konya, İçeli vilâyet ve livalariyle bunların garbında bulunan bilumum vilâyet ve livalara ve işbu mıntıkalardaki ahzıasker heyet ve kalem riyasetlerine ve İstiklâl Mahkemelerine tebliği olunmuştur.

8 Ağustos 337
Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

H.M. : 12 Ağustos 1921

Başkumandan Mustafa Kemal bu emirleri neye dayanarak veriyordu. Tekâlif-i Milliye içinde geçen Hiyanet-i Vataniye Kanunu ile cezalandırma ikazına mı? Hayır. Bu emirleri neye dayanarak verdiğini şu yaşanmış hatıra ile ortaya koyalım.

Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey, 1921 yılında Çandır isimli bir Anadolu köyünde bir gece Ömer Ağa'nın misafiri olur. Ömer Ağa'nın başındaki sarık eskimiş ve yıpranmış, yırtılmıştır. Ömer Ağa ve köylüler sadece köye yolcu veya misafir gelince gaz lambası yakıyorlar, onun dışında ateşin ışığında oturuyorlar. Kara ekmek yiyorlar, içme sularını bir saatlik yoldan getiriyorlar. Mebus olduğunu söyleyen Hamdullah Suphi ile Ömer Ağa arasında geçen konuşma, Türk milletinin hayat ufkunu ortaya koymaktadır. Ömer Ağa "Oğlum sana bir nasihat edeceğim: İşi sıkı tutunuz. Yoksa evvela sizi öldürürler, sonra bizi. Bilirsiniz (I. Dünya Harbi'ni kasdederek) o zaman siz Ürfiye ilan etmiştiniz, hani ne mal koydunuz ne can, Jandarma elinden çekmediğimiz kalmadı. Biz dağımızda bir kurt kunnasa onun yavrusuna acırız ona dokunmayız.

Siz bizim yavrularımıza bile acımadınız. Elimizde ne kaldı görüyorsun.." Birdenbire sesini yükseltti. Bağırarak söyledi, eliyle rengi belli olmayan şalvarının cebini gösteriyor, diyordu ki, "Burada daha birkaç kara onluk var, anbarda daha biraz tane var, köyde daha birkaç delikanlı var. Bunların hepsini size vereceğiz. Vallahi acımayız tek düşmanı içerde koymayınız." Verilecek her buğday tanesi, her lira ve her can karşılığında halk bedel olarak düşmanın yurttan atılmasını istemektedir.[15]

İşte, Mustafa Kemal Paşa'nın dayandığı, güvendiği, milletin bu arzusudur. Mustafa Kemal Paşa milletini çok iyi tanıyordu. Menemen başta olmak üzere,

15 Hamdullah Suphi Tanrıöver, (Haz. F. Tevetoğlu) **Günebakan**, Ankara, 1987, s. 133, 134.

Levent Şahverdi Arşivi

Yunan askerlerinin, işgal ettikleri yerlerde küçük bebekleri süngülerine takarak havada gezdirip eğlenmeleri kadın ve kızların ırzına geçerek sonra göğüslerini kesip top oynamaları, erkekleri de bu vahşeti seyrettirdikten sonra işkencelerle öldürmeleri, Türk milletinin milli ruhunu volkanlaştırarak ortaya çıkarmıştır. Millet İstanbul Hükümeti'nin mantığında değildir. Düşmanın elinde bu rezil vaziyette ölmektense taşla sopayla tırnaklarımızla savaşarak ölmek daha iyidir diyordu. Türk milletinin yılgınlığına yorgunluğuna çaresizliğine ve imkânsızlığına Mustafa Kemal'in Tekâlif-i Milliye emirleri çözüm ve dayanak olmuştur. Nutuk'ta durum şöyle ilân edilir:

Bu emirle dünyada ilk kez topyekün savaş uygulanmıştır. Savaş demek yalnız iki ordunun değil iki milletin bütün mevcudiyeti ile bütün maddi ve manevi güçleri ile karşı karşıya gelmesi birbirleriyle vuruşması demektir. Bundan dolayı Türk milletini cephede bulunan ordu kadar ilgilendirmeli idim...

Evet emirlerin uygulanmasında Türk milleti fiilen ilgilenmiştir. Emirlere baktığımızda üç gün içerisinde teslimi hükmünü görüyoruz, süre çok kısadır. Her aileden baba eş yada evlattan birisi cephededir. Aile fertleri örecekleri bir çift çorabın hazırlayacakları bir kat iç çamaşırın hayvan derisinden bir çarık yapılması emirlerinin duyulmasından bir saat sonra hazırlamaya başladıklarını Halide Edip Adıvar'ın Türk'ün Ateşle İmtihanı adlı hatırat eserinden öğreniyoruz. Emirler halka duyurulmaya başlayınca bütün Anadolu Başkumanda'nın dediği gibi köyde, evinde tarlada bulunan herkes silâhla vuruşan savaşçı gibi kendini görevli hissetmiş harekete geçmiştir. İstenen malları toplanma merkezlerine getirip teslim etmeye makbuzlarını almaya başlamışlardır.[16] Burada şu sorular karşımıza çıkıyor. Tekâlif-i Milliye emirleri ile köy kasaba ve şehirlerden toplanan her türlü mallar daha sonra nereye taşınacaktır?.

Nerede stoklanacaktır? Toplandığı yerden belli stok merkezlerine ve cepheye kadar nasıl ve hangi vasıta ile taşınacaktır? Başkumandan bu hususta atalarının yaptığı menzil teşkilatları uygulamasını kendi şartlarına göre Anadolu içinde kurmuş ve gerçekleştirmişti. Bir ordunun bütün iaşe, ibate, esliha, ulaşım, sağlık, bir kelimeyle "lojistik" ihtiyaçlarını sağlayan "menzil teşkilâtı" nedir?

Osmanlılar devrinde, ordu sefere çıkmadan bir ilâ bir buçuk sene evvel, durum beylerbeyine ve bu işle alakalı bütün makamlara padişah emri ile bildirilirdi. Ordunun takip edeceği yol ve üzerindeki konaklar tespit edilir, ko-

16 A. Müderrisoğlu, a.g.e., s. 385

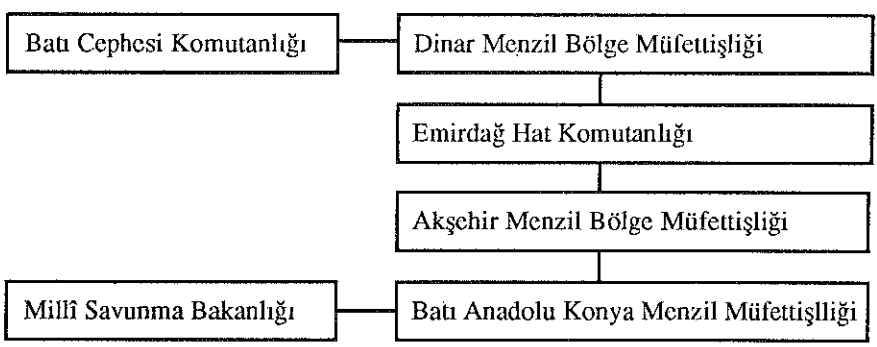
Levent Sabuncu Arşivi

naklarda, ordu o konağa, ekmek, un, peksimet, kuru bakliyat, at, buğday, yağ, peynir, et, hatta nal, mıh, harar, çuval, saman v.b. depo edilmesi emredilirdi. Meselâ Padişah, "80.000 kişi ile 28 Temmuz 1610 Perşembe günü saat 16'da Konya'ya geleceğim, bu kadar askere yetecek kadar Levazımat-ı askeriyye hazır edesin. Noksan görürsem başın keserim vesselam" diye emir veriyor ve dediği gün ve saatte de konağa geliyordu.

Kısaca temas ettiğimiz bu düzene, Mustafa Kemal de dört elle sarılmış ve bundan memleketin kurtarılması hususunda en büyük faydayı sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde bu hazırlık, bir savaş öncesinde bir ile bir buçuk yıl öncesinden yapılıyor? Mustafa Kemal'in ise bir haftalık süresi dahi yoktur.

10 Ağustos'tan itibaren Yunan Ordusu her an taarruza geçebilirdi. Mustafa Kemal'in bir ucu Batı düşman mevzilerine öbür ucu İç Anadolu'da merkezleştikten sonra ta Doğu sınırlarımıza kadar uzanan menzil teşkilâtını ele alarak yeniden teşkilâtlandırdığını ve ihya ettiğini görüyoruz. Tekâlif-i Milliye emirleri ile 8 Ağustos 1921 tarihinden itibaren çalışmaya başlayan menzil teşkilâtı Büyük Taarruz öncesinde yeniden teşkilâtlandırılarak Kasım 1921'de ve 1922 yılında bölgelerin durumuna göre ya yeniden kurulmuş ya da yeri değiştirilmiştir. Fakat menzil teşkilâtlarının hizmeti 9 Eylül 1922'ye kadar devam etmiştir.

Görülüyor ki, önce Dinar, Akşehir Menzil Müfettişlikleriyle, Emirdağ Hat Komutanlığı ve Batı Anadolu yahut Konya Menzil Müfettişliği olmak üzere dörtlü bir teşkilât kurulmuştur. Hepsi Batı Cephesi Komutanlığı'na bağlı olduğu gibi Konya Menzil Müfettişliği aynı zamanda M.S. Bakanlığı'na bağlıydı. Bir de, Kastamonu, Sivas ve Yahşian Menzil Bölge Müfettişliklerinin kendisine bağlandığını

Levent Şahverdi Arşivi

"Ankara Sevkiyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü" teşkil edilmişti. Bunun Hat Komutanı da vardı.[17]

Taşıma toplama merkezlerinden menzil müfettişliklerine, oradan cepheye kadar malzeme taşıma işlemi, ağırlıklı olarak karadan yapılmıştır. Zira, deniz, hava ve demiryolu ulaştırması gerek işgaller gerekse yetersizlikler yüzünden ihtiyaca cevap verememektedir. Kara taşımacılığı da aslı mekare, mekâri olan hayvan ve yük hayvanı ile yapılmıştır. "Cepheye hatta mevzilere kadar mekkâre kolları ile malzeme nakli yapılıyordu" T. Ünal'ın tespit ettiği mekkare kollarından birkaç örnek verelim.[18]

Hemen her kurumun emrinde bir veya birkaç mekkâre kolu vardı ve yiyecek, giyecek, silâh ve mermi bunlarla taşınıyordu. Meselâ Akşehir Menzil Bölge Müfettişliği'ne bağlı olup, Akşehir'le Piribeyli arasında işleyen kollar şunlardı:

Akşehirle Piribeyli arasında işleyen kollar

Kol No.	Kol Komutanları	Kolun cinsi	Koldaki araç sayısı
1	Tğm. Hali	Kağnı kolu	31 kağnı
6	Tğm. Hüseyin Naci	Kağnı kolu	41 kağnı
7	Tğm. Ahmet	Eşek kolu	112 eşek
	Tğm. Tevfik	Eşek kolu	110 eşek
11	Tğm. Abdurrahman	Eşek kolu	110 eşek
8	Astğm. A. Kerim	Araba kolu	29 at arabası
9	Astğm. Mehmet	Deve kolu	70 deve
2	Astğm. Ali Rıza	Eşek kolu	95 eşek
	Piribeyli ile Vaysal arasında işleyen kollar		
4	Yzb. Asım	Kağnı kolu	41 kağnı
13	Ütğm. Hakkı	Kağnı kolu	40 kağnı
3	Tğm. Lütfi	Deve kolu	95 deve
6	Tğm. A. kadir	Eşek kolu	52 deve

17 T. Ünal, a.g.m., Menzil müfettişliklerinin Karadenizden Konya'ya kadar uzanan İç ve Güney Anadolu, İç Kuzey Anadolu teşkilâtlanmalarına dair bkz. T. Ünal, a.g.m., 970-971.

18 T. Ünal, a.g.m. s. 976-977.

Levent Sahverdi Arşivi

Bunun gibi Dinar Menzil Bölge Müfettişliği emrinde olup çeşitli menzil ve depolar arasında çalışan ve yiyecek, silâh, mermi ve sair askerî malzeme taşıyan mekkâre kolları da şöyleydi :

Kol No.	Kol Komutanları	Kolun cinsi	Koldaki araç sayısı
5	Yzb. Hüseyin	Çift atlı araba	10 at arabası
	Yzb. Hüseyin	Tek atlı araba	28 at arabası
9	Yzb. Sadık	Kağnı kolu	48 kağnı
5	Ütğm. Faik	Kağnı kolu	50 kağnı
8	Tğm. Ali Rıza	Kağnı kolu	50 kağnı
6	Tğm. M. Sait	Deve kolu	100 deve
10	Atğm. Ahmet	Kağnı kolu	35 kağnı
1	Çvş. Abdullah	Kağnı kolu	43 kağnı
2	Çvş. Ali	Kağnı kolu	52 kağnı
3	Çvş. M. Ali	Kağnı kolu	53 kağnı
4	Çvş. Hasan Ali	Kağnı kolu	50 kağnı
12	Çvş. Ahmet Ali	Kağnı kolu	50 kağnı
1	Çvş. Ali	Deve kolu	61 deve
2	Çvş. Ali Rıza	Deve kolu	69 deve
3	Çvş. Mehmet	Deve kolu	88 deve
6	Çvş. Abdullah	Deve kolu	130 deve
1	Çvş. Mustafa	Eşek kolu	128 eşek
2	Çvş. Kerim	Eşek kolu	175 eşek
3	Çvş. Hüseyin	Eşek kolu	141 eşek
5	Çvş. Abdullah	Eşek kolu	112 eşek
4	Onb. Hasan	Eşek kolu	112 eşek
6	Onb. Eyüp	Eşek kolu	143 eşek
7	Onb. Ahmet	Eşek kolu	141 eşek

Levent Şahverdi Arşivi

Aziziye Hat Komutanlığı emrinde de şu kolları vardı ve çeşitli depolar arasında nakliyet yapıyorlardı :

Kol No.	Kol Komutanları	Kol un cinsi	Kol daki araç sayısı
1	Tğm. Yusuf Ziya	Kağnı kolu	54 kağnı
2	Çvş. Ahmet	Kağnı kolu	27 kağnı
3	Astğm. H. İbrahim	Kağnı kolu	74 kağnı
4	Astğm. M. Emin	Kağnı kolu	38 kağnı
5	Tğm. M. Süreyya	Kağnı kolu	40 kağnı
6	Tğm. Turgut	Kağnı kolu	26 kağnı
7	Yzb. Mustafa	Kağnı kolu	35 kağnı
8	Tğm. Raşit	Kağnı kolu	44 kağnı
9	Tğm. Mustafa	Kağnı kolu	22 kağnı
10	Astğm. Hasan	Kağnı kolu	22 kağnı
11	Tğm. Hilmi	Kağnı kolu	40 kağnı
12	Tğm. Ahmet	Kağnı kolu	42 kağnı
13	Tğm. Salih	Kağnı kolu	26 kağnı
14	Tğm. Halil	Kağnı kolu	40 kağnı
15	Tğm. Mustafa	Kağnı kolu	40 kağnı

Ordunun lojistik destek malzemesi, ya satınalma komisyonu eliyle, ya aşar sistemiyle alınıyordu. "Nakletme Mükellefiyeti Kanunu'ndan" istifade edilerek vatandaştan ya belli bir vergi alınarak, yahut vergi yerine naklettirilerek taşıtılıyordu.

Bu taşıma konusunda bir yandan halka baskı yapılmaması emrediliyordu. Öbür yandan halk, böyle bir baskı yapılmasına meydan vermeden, millî bir ruh ve heyecanla, birbiriyle yarış edercesine taşımaya katılıyordu. Bu hususta Cevat Kerim (İncedayı) şunu anlatıyor:

"... Bize tahsis edilen mıntıkada 300 kağnı tespit ettik. Bunları muharebe esnasında, derhal tanzim edebilmek içindir deneme çağrısı yaptık. Tebliğimizden 24 saat sonra 250 kağnı gelmiş bulunuyordu. Bazıları öküzleri olmadığından kağ-

Levent Sahverdi Arşivi

nılara ineklerini koşmuşlardı. Kağnıları getirenlerin bazıları çocuk ve ihtiyardı. Fakat çoğunluğu genç ve orta yaşlı kadınlar teşkil ediyordu.

Tümen Komutanı düzlükte sıralanan kağnıları teftiş etmeye yönelince, kol başında bulunan sıhhatli ve orta yaşlı bir kadın elindeki öğündüreyi yukarı kaldırarak:

– Dikkat!.. diye bağırdı. Kağnılarının başında bulunan bütün kadınlar ve çocuklar, öğündürecceklerini önce havaya kaldırdılar. Sonra omuzlarına koyup selâma durdular.

Tümen Komutanı :

— Merhaba bacılar!.. diye selâm verdi. Hepsi birden, eğitim görmüş askerî birlik gibi :

— Sağ ol!.. diye mukabele ettiler. Komutan:

— Bacılar, erkekleriniz dururken siz neden geldiniz? Bu zahmetlere, zorluklara dayanamazsınız, derken, kol başında duran kadın:

— Komutan Bey erkeklerimiz askerdedir. Emrinizi duyunca biz geldik. Vatanın kurtulacağı böyle bir günde bize bu kadarcık iş düşmesin mi? Bu işteki zahmetten ne çıkar?.. Diye cevap verdi. "Aralarından bir kısmı çocuğunu komşusuna bırakarak, bir kısmı çocuğunu sırtına alarak gelmişti. Savaş başlayınca bunlar uzun günler bizimle beraber geldiler. Yollarda doğuranlar oldu". Fakat şevk ve heyecanla vazifelerini yaptılar. Hizmetlerini aksatmadılar. Cephenin hemen gerisinde bu gayretler devam ederken, gerilerde de aynı şevk ve heyecanla ulaşım yapılıyordu. Fatma bacı sırtında mermi taşırken, Elif bacı önce menzile varmak, kimseden geri kalmamak için sarı öküzünü yediriyordu.[19] Sakarya Savaşı Türk milletinin bu topyekün fedakârlığı ile kazanılmıştır.

12 Nisan 1923 tarih ve 328 sayılı bu kanun borcun "zaferden sonra ödenecektir" sözünü yerine getirmektedir.

"Madde I - 1992 mali yılı sonuna dek geçen süreye ilişkin resim ve vergiler ile sözleşmelerden dolayı özel ve tüzel kişilerin tahakkuk etmiş borçlarından doğan hazine alacakları. 1920, 1921 ve 1922 yıllarına ait Tekâlif-i Milliye ve Harbiye ile kara ve deniz araçları yükümlülülerinden doğanlar dahil olmak üzere 1923 mali yılı sonuna kadar aynı kişilerin kendileriyle ana, baba koca ya da karılarının ve işleri ortak olan kız ve erkek kardeşleriyle ortaklarının maliye hazinesinden

19 A. Müderrisoğlu, a.g.e., s. 490., Ş. Süreyya Aydemir, **Tek Adam** C. 2. 8. Baskı s. 500

Levent Şahverdi Arşivi

alacaklarıyla takas ve mahsup edilir.

Madde 2 - Birinci madde uyarınca mahsup edilecek borcu olmayan alacak sahiplerinin elindeki tutanakların 100 liraya kadar olanları tümüyle, 100 liradan fazla %25 oranında olmak üzere nakten ödenir.

Madde 3 - Birinci maddeyle belirlenen sürelerle sınırlı olarak aynı köy halkından alacağı olanların akrabalık ve ortaklıklarına bakılmadan genel olarak fakat gönüllü olarak her çeşit alacaklarıyla aynı köy halkının hazineye olan borçlarının mahsubu mümkündür.

Madde 4 - Birinci ve ikinci maddeler uyarınca mahsup edilecek ya da ödenecek Tekalifi Harbiye ve taşıma araçları tutanak bedelleri karşılığında Duyun-i Umumiye'nin 1923 bütçe özel bölümü 3.000.000.- lira ödenek konulmuştur.

Madde 5 - Dördüncü madde uyarınca konulan ödeneğin 1923 yılı içinde harcanmayan miktarı 1924 yılında da harcanabilir.[20]

Sakarya Zaferi'nden sonra 1921 Eylül ayında genel seferberlik ilân edildi, düşman imha edilmeliydi. Büyük Taarruz'dan birkaç ay önce bütün bir memleket sathına bakmak mümkün olsaydı, Doğu sınırlarımızdan Batı'da düşman mevzilerine kadar uzanan bütün Anadolu yollarında, milyonlarca insanın kağnılarla arabalarla, develerle, eşeklerle, elde mevcut nakil vasıtasıyla ve trenlerle gelip gittikleri görülecekti. Saatte beş kilometrelik bir hızla yüzlerce kilometre uzaklıktaki mesafeler aşılıyor.[21]

Topyekün millet, dişinden tırnağından artırdığını, damlata damlata bir umman yapmak, düşmanı bir ummanda boğmak istiyordu.[22] 26 Ağustos sabahı Yunan ordusuna karşı Türk taarruzu başlamıştır. Bu yıl Millî Mücadele'de Kadınlar Günü'nde televizyona çıkartılan Kastamonulu Fatma Nine Büyük Taarruz öncesi cephane taşımayı şöyle anlatıyor. "Kağnılar cephane dolu, anladın mı götürüyorsun, gidiyor, gidiyor, menzile bırakıyoruz. Menzilden tekrar alıyor başkaları, ta gidiyor, cepheye, denize kadar". İşte anahtar ifade "denize kadar" Sivas nere Kastamonu nere deniz nere? Düşman denizden gelmiştir. Hedef deniz, Başkumandan bunu çok iyi tespit etmiş "Ordular ilk hedefiniz Akdenizdir ileri" diyor, yani geldiği yere dökün onu. Millet, kumandan, emir üçü iç içe. Millet muhteşem, kumandan muhteşem, emir muhteşem.

---

20 **Düstur**, 3.T. 4 C. s. 71-72.

21 A. Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s. 400.

22 T. Ünal, **a.g.m.**, s. 964.

Levent Sahverdi Arşivi

"İstiklâl Harbimizde İstanbul ve Anadolu halkı, Türk Müslümanları Cemiyeti, Hidiv Abbas Hilmi Paşa gibi varlıklı şahıslar tarafından altın para olarak teberrüler yapılmıştır. Rusların yaptıkları yardımlar ise altın veya harp malzemesi teçhizat ve mühimmat olarak onüç milyon civarında değerlendirilmiştir. Bu suretle İstiklal Harbi'nin yüz kırk yedi milyon liraya baliğ olan maliyeti şu kaynaklardan sağlanmış oluyordu:

	Milyon Lira	Yüzde Olarak
Bütçe Muhassasatı	94	63.9
Bütçe Dışı Kaynaklar	10	6.8
Sair Kaynaklar, Elkoymalar	23	15.7
Teberrüler	7	4.8
Rus Yardımı	13	8.8
Harp Malzemesi, Mühimmat, Para, vs.		
	147	100.0 "[23]

Görülüyor ki İstiklâl Harbimizde Rus yardımı abartıldığı gibi değildir. Hatta 1920 yıllarında kurulmuş Buhara Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Osman Kocaoğlu'nun, Rusya'ya yüz milyon ruble teslim ettiklerini, doksan milyon rubleye Rusya'nın el koyup on milyon rubleyi Türkiyeye gönderdiğini Osman Kocaoğlu'ndan öğreniyoruz. Bir ruble o günlerde elli dokuz kuruş idi".[24]

Tekâlif-i Milliye emirleri ile halktan alınan "bedeli zaferden sonra ödenecektir" sözünün bedeli büyük bir kısmı nakden geri kalan önemsiz bölümü de hazine tahvilleri ile yapılan ödemelerle tesviye edilmiştir. Yapılan ödemelerin toplamı 6.003.663 TL'dir. Bu miktarın %72.3'ü (4.340.508 TL) 1923 yılında ödenmiştir. Kalan %27.7'si ise 1926 yılı hariç her yıl ödemeler yapılarak 1929'da tamamlanmıştır".[25]

---

23 Vedat Eldem, "Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları" **Türkiye İktisat Tarihi Semineri,** Ankara, 1975, s. 404

24 Osman Kocaoğlu'nun yüz milyon rubleyi niçin doğrudan Türkiye'ye göndermediğini Rusya'nın Türkiye'nin dostluğuna verdiği önem yüzünden böyle bir alyokmanın mümkün olmadığını belirtmektedir. **a.g.e.**, s. 547. Karşılaştırmalar için bkz. **Gen. Kur. Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dönemi, s. 40, 41, **Türk İstiklâl Harbi**, C. II, Batı Cephesi, 6. Kısım, I. Kitap, s. 243, Osman Hoca/Kocaoğlu, **Yakın Tarihimiz,** C.I, s. 292, 293, A. F. Cebesoy, **Moskova Hatıralarım**, s. 252, 270, K. Karabekir, **İstiklal Harbimiz,** s. 950, K. Özalp, **Milli Mücadele**, 1919-1922, C.I, s. 219, E. Aybars, **a.g.e.**, s. 329, 332, T. Ünal, a.g.m., 972

25 C. Duran, K. Turan, A. Öngeoğlu, **a.g.e.**, s. 298

Levent Şahverdi Arşivi

Tekâlif-i Milliye Komisyonu'nca Halka Yapılan Ödemeler

YILLAR	MİKTAR
1923	4.340.508
1924	1.145.053
1925	236.949
1926	— — —
1927	189.988
1928	86.564
1929	4.601
TOPLAM	6.003.663.- TL.

SONUÇ YERİNE

Mirasyedi insanlar vardır. Mirasyedi nesiller de olabilir. Ama asla millet hayatındaki kahramanlıkta, fedakârlıkta mirasyedilik olmaz. Zira bedeli hürriyettir. Hürriyette mirasyediliğin bedeli hürriyetsizliktir.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Sahverdi Arşivi